

**LAISVĖS
KOVŲ** ARCHYVAS

LAISVĖS KOVŲ ARCHYVAS

37

Kaunas, 2005

Leidybinė komisija

Balys Gajauskas,
Povilas Jakučionis,
Balys Juknevičius,
Andrius Dručus,
Antanas Lukša (pirmininkas),
Augustinas Švenčionis
Leidinį konsultuoja
rezistencinių kovų dalyviai

Redaktorius

Kęstutis Kasparas

Redakcija

Irma Džiugienė,
Violeta Jakučiūnaitė,
Vaiva Krikvaitė

**IŠLEISTAS
RĖMĖJŲ LĖŠOMIS**

Dėkojame už paramą
Kęstučiui Mozeriui,
Kauno m. Savivaldybei,
Krašto apsaugos ministerijai

Viršelyje: Vorkutos kalynys Julius Urba. **Ketvirtam viršelyje:** Intos lageris 1954 m. Nuotraukos iš Tremties ir Rezistencijos muziejaus fotonuotraukų fondo

Laisvės kovų archyvas. Istorijos žurnalas, tomas 37. □ © Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, 2005. □ SL 176. □ Leidėjas: Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, Laisvės al. 39, 3000 Kaunas, tel. 32 32 14. □ Redakcija, Vytauto pr. 46, 3000 Kaunas, tel. 32 31 79. □ Spaudė: spaustuvė "MORKŪNAS ir Ko, Draugystės g. 17, LT-3031 Kaunas. □ Užsakymas 5-573. □ Tiražas 1500 egz. 8 sp. 1.

1-05/11863

TURINYS

Atsiminimai, liudijimai.

Pasipriešinimas, lageriai, tremtis

Pranas Aidukas. Ilga kelionė namo 5

Veronika Aleliūnaitė-Bernatienė. Gyvoji istorijos ašara.

Dienoraštis apie 1944-1946 m. Panevėžį 117

Laiškų knyga. Panevėžys–Pečiora, Pečiora–Panevėžys 1946–1954
m. 152

Leonas Juškevičius. Autoportretas artimiesiems 191

Antanas Mozeris. Su partizanais 223

Kazimieras Algirdas Pečiukonis, Aurelija Griciūtė. Prisiminimai
apie partizaninę veiklą ir lagerinę kančią 236

Iš rezistencijos enciklopedijos

Jonas Strumskis. *Parengė Zuzana Zimaitienė.* 244

Naujos knygos..... 250

Pavardžių rodyklė 251

SANTRUMPOS

A.	-	apyrašas
a.	-	amžius
a.sl.	-	agentūrinis slapyvardis
apyg.	-	apygarda
aps.	-	apskritis
B.	-	byla
Bb.	-	Baudžiamos bylos
BDPS	-	Bendrasis Demokratinis Pasipriešinimo Sąjūdis
d.	-	diena
dr.	-	daktaras
egz.	-	egzempliorius
cil.	-	cilutė
F.	-	fondas
g.	-	gimęs, gimimo
gen.	-	generolas
GP	-	ginkluotosios pajėgos
GULAG	-	Gosudarstvennoje upravlenije lagerej – Centrinė SSSR lagerių valdyba, visas kalinimo vietų tinklas
j.	-	jaunesnysis
JAV	-	Jungtinės Amerikos Valstijos
K.	-	Kaunas
k.	-	kaimas
KAM	-	Krašto apsaugos ministerija
KGB	-	Komitet Gosudarstvenoj Bezopasnosti – Valstybės saugumo komitetas
kpt.	-	kapitonas
L., l	-	lapas
LAF	-	Lietuvių aktyvistų frontas
LDK	-	Lietuvos didžioji kunigaikštystė
LIT	-	Lietuvos išlaisvinimo taryba
LYA	-	Lietuvos ypatingasis archyvas
LLA	-	Lietuvos Laisvės Armija
LKA	-	Laisvės kovų archyvas
LKP	-	Lietuvos komunistų partija
LSSR	-	Lietuvos sovietų socialistinė respublika
ltn.	-	leitenantas
m.	-	metai

mėn.	-	mėnuo
MGB	-	Ministerstvo Gosudarstvenoj Bezopasnosti – Valstybės saugumo ministerija
mjr.	-	majoras
mstl.	-	miestelis
MVD	-	Ministerstvo Vnutrenich Del – Vidaus reikalų ministerija
NKGB	-	Narodnij Komisariat Gosudarstvenoj Bezopasnosti Valsitybės saugumo liaudies komisariatas
NKVD	-	Narodnij Komisariat Vnutrenich Del – Vidaus reikalų liaudies komisariatas
Nr.	-	numeris
P., psl.	-	puslapis
p.	-	ponas, ponija
plk.	-	pulkininkas
psk.	-	puskarininkis
r.	-	rajonas
red.	-	redakcija
rn.	-	rinktinė
sl.	-	slapyvardis
sr.	-	sritis
SSRS	-	Sovietų socialistinių respublikų sąjunga
Š.	-	šaltinis
T., t.	-	tomas
TRMA	-	Tremties ir Rezistencijos muziejaus archyvas
V.	-	Vilnius
val.	-	valanda
VGP	-	Vyriausiasis ginkluotojų pajėgų
VLIK	-	Vyriausiasis Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas
vls.	-	valsčius
vnk.	-	vienkiemis
vršl.	-	viršila
ž.	-	žuvęs
žr.	-	žiūrėti

ILGA KELIONĖ NAMO

I

VIETOJ ĮVADO

Noriu papasakoti apie prieškarinės Lietuvos kaimą, kokį aš jį prisimenu 1935-1940 metais, per vokiečių okupaciją ir po jos – iki 1945 metų, kol buvau laisvėje. Kaip kūrėsi ir veikė partizaninis judėjimas mano gimtajame Kupiškio rajone. Noriu paminėti visus tuos, kurie atidavė gyvybes už Lietuvos Nepriklausomybę, tuos, kurių kūnai buvo mėtomi ir niekinami miestelių aikštėse, užkasami žvyruobėse, pelkėse, šuliniuose. Negalima pamiršti ir tų, kurie buvo veiklūs talkininkai, ryšininkai, tų, kuriuos kankino KGB rūsiuose, tų, kurie nuėjo sunkų lagerių golgotos kelią.

Šiuose prisiminimuose noriu užfiksuoti man žinomus faktus, kad žinotų mūsų vaikai, anūkai ir proanūkiai, kaip paprastas lietuvis mylėjo tėvynę ir dėl jos aukojosi.

Aš negaliu aprašyti ir išreikšti viso to, ką žinau, jaučiu ir noriu pasakyti, nes viso labo esu baigęs tik 7 klases. Šiuos prisiminimus turėjau parašyti jau seniai, bet vis nebuvo laiko: dirbome pamainomis, auginome vaikus, nenorėdami jų atiduoti į darželį. Mudu su žmona užaugome be tėvų, todėl puikiai supratome, kas yra vaikams tėvai, ir stengėmės kuo daugiau su jais būti.

Jei ką nors parašysiu ne taip ar ne tą datą, tai reikš, kad tai buvo tiesa, tik laikas išstūmė iš atminties kai kurias detales. Tepadeda mano prisiminimai prisiminti Jums Jūsų tėvus, dėdes ir senelius. Tuos, kurie kentėjo ir atidavė brangiausią turtą – gyvybę – už Lietuvos Nepriklausomybę.

Gimiau ir augau Kupiškio rajono Ažusienio kaime, kuriame buvo tik du ūkininkai – mano tėvas ir Juozas Lukošius. Mūsų kaimą iš visų pusių supo kiti kaimai: Obonys, Atribai, Vėderišiai ir Vizbarai. Aplinkui buvo pasakiškai graži gamta: iš vienos pusės stambaus ūkininko A. Vizbaro beržynas, iš kitos – tuo metu dar nenusausintos valdiškos pelkės. Beržyne buvo ir uogų, ir grybų. Kaimynas – geras, nedraudė rinkti gėrybių. Pelkė taip pat turtinga: paukščiai suko lizdus, perėjo vaikus. Netoli namų iškastuose keliuose tvenkiniuose veisėsi žuvis. Pavasarį, sniegui atšilus ir užliejus lankas, žuvies galėjai pasigauti kiekviename griovyje.

Gražios gamtos prieglobstyje augome trys broliai ir viena sesuo, aš buvau mažiausias. Už jaunesnįjį brolių Antaną buvau aštuoneriais metais jaunesnis.

Labai mėgau dainuoti. Man ėjo tik penkti metai ir buvau vyresniųjų priežiūroje. Jei dingdavau iš akiračio, mane surasdavo tik iš dainos, kurią nuolat traukdavau. Todėl jei manęs iš bulvių ar javų lauko nebuvo matyti – girdėdavosi daina, pagal kurią ir surasdavo. Šeimoje mane visi labai mylėjo, gal todėl, kad buvau mažiausias. Mama, man išvydus pasaulį, susirgo vėžiu. Nežinau tikrai, bet gal ligos kaltininkas ir buvo mano gimimas.

Aišku, aš tuo metu nieko nesupratau. Motinos sveikata kasdien ėjo blogyn, nors tą prisimenu labai miglotai. Tik žinau, kad paskutiniu metu vis gulėjo... Dažnai ir mane pasišaukdavo pagulėti šalia savęs, o man atsigulus priglausdavo prie krūtinės ir bučiuodavo, bučiuodavo... Aš, kvailas, mažas berniukas, nesupratau jos glamonių. Mama žinojo, kad neilgai mane myluos.

Ankstyvą 1935 m. vasaros rytą mus, vaikus, pažadino tėvas, liepė klauptis ir, uždegęs žvakę, pasakė:

– Vaikai, melskitės, motina miršta...

Tada nesupratau to baisumo. Tik dabar suprantu, koks buvo smūgis tėvui ir didesniems vaikams. Vyriausiam broliui Jonui mamos mirties dieną buvo 18 metų, seseriai Bronėi – 15, jaunesniajam broliui Antanui – 14, o man – tik 5...

Laidotuvių beveik neprisimenu. Atsimenu tik tiek, kad kai ruošėsi vežti į kapines ir visi ėjo atsiveikinti, mane taip pat norėjo nunešti, bet aš ištrūkau ir pabėgau į beržyną. Grįžau į namus vežimui su

karstu nuvažiavus tolokai nuo namų.

Likome gyventi su tėvu. Didžiausias vargas, aišku, teko sesutei Broncei, nes jos daliai teko visa namų ruoša, kadangi gyvenome ūkiškai. Turėjome karvių, kiaulių, avių ir vištų, kurias reikėjo prižiūrėti: pamelžti karves, išvirti kiaulėms ėsti ir jas pašerti. Darbų begalės, o jai tik 15 metų. Vasaros metu prisidėdavo lauko darbai. Nors nebuvo stambūs ūkininkai, bet tuos 15 ha žemės reikėjo apdirbti.

Mūsų šeimoje jau prieš mamos mirtį buvo suskirstyti darbai, kas ką turi nuveikti ir už ką atsakingas. Į mano pareigas įėjo pašerti šunį, palesinti vištas, o žiemą pagirdyti ir pamaitinti veršiuką.

Svarbiausia tai, kad tarp savęs niekuomet nesipykdavome ir neleidavome vienas kito skriausti. Man, pačiam jauniausiam, buvo gerai – didesnis užstodavo! Draugiški santykiai išliko visą gyvenimą.

Nepastebimai bėgo dienos. Atėjo metas mokyklai, kuri buvo už kilometro nuo namų. Pasimokęs gal pusę metų, susirgau ir į mokyklą eiti negalėjau. Mokslai nutrūko dvejiems su puse metų, bet man padėjo vyresnieji broliai.

Labai gerai prisimenu tuometinių žmonių gerumą, norą padėti, tikėjimą. Sekmadienis buvo tikra šventė, nes eidavome į bažnyčią. Jeigu manęs neimdavo – šventę vis vien jaučiau, nes žinojau, kad parneš ką nors skanaus. Tėvelis nebuvo labai pamaldus, bet vaikus auklėjo tikėjimo dvasią.

Tais laikais buvo labai brangi degtinė, todėl kartą tėvelis užraugė brogą naminei. Tada buvo tokia mada – į atlaidus susirinkdavo visi giminės pasišnekėti, pasilinksinti. Todėl reikėdavo degtinės, nors tada taip negėrė, kaip dabar. Mūsų, Adomynės, parapijoje būdavo šv. Antano atlaidai. Brolis buvo Antanas, tai visa giminė suplaukdavo pas mus.

Atvažiavusi policija padarė kratą ir surado brogą. Pradėjo rašyti protokolą ir, aišku, reikėjo nurodyti kaltininką. Brolis Jonas, kuriam tada buvo 21 metai ir kuris turėjo eiti į Lietuvos kariuomenę, kaltę prisiėmė sau, sakydamas, kad brogą užraugęs išleistuvėms. Taip padarė dėl tėvuko, nes už tai grėsė kalėjimas. Netrukus įvyko teismas. Brolį Joną nuteisė pusantų metų kalėjimo. Užuoat išėjęs į kariuomenę, atsidūrė Panevėžio kalėjime, dirbo Bigalių durpyne. Gal po metų brolis grįžo namo, nes pagal malonės prašymą bausmę sumažino.

Griždamas į namus, nežinau iš kur parvežė mums labai gražų, gauruotą gelsvą šuniuką. Aš jį labai mylėjau, maitinau. Užaugo gražus, didžiulis, stiprus šuo, su kuriuo labai draugavome. Tai buvo tikras namų sargas.

Ėjo 1939 metai. Rudenį brolių Joną vėl pašaukė į kariuomenę ir jis netrukus išvažiavo. Tarnavo Panevėžyje, kur ir kalėjo.

1940 metai – patys skausmingiausi mūsų tėvynei Lietuvai. Man tuo metu ėjo vienuoliktą metą. Puikiai prisimenu, kaip netoliese vieškelio pradėjo šliaužti sovietiniai tankai, žygiuoti kariuomenė, kurią pamačius, nors buvau dar vaikas, kilo mintis, jog tai labai vargingos šalies kariuomenė, nes labai blogai aprengha. Prastai atrodė jų batai su autkojais iki kelių, visi murzini, išvargę ir man, vaikui, paliko labai blogą įspūdį apie dar nežinomą šalį visam gyvenimui. Turėjau su kuo palyginti, nes brolis buvo parvažiavęs porą kartų trumpų atostogų, ir Lietuvos karcivio apranga nuo rusų skyrėsi kaip diena nuo nakties.

Tą vasarą lankiau pamokas pas Adomynės parapijos kunigą, kuris mus mokė katekizmo ir ruošė Pirmajai komunijai.

Vieną dieną per Adomynę pradėjo važiuoti tankai ir žygiuoti kariuomenė. Kažkoks karininkas užėjo į mūsų pamokas ir, pamatęs kunigą ir vaikus, apsisukęs išėjo.

Tais metais mano sveikata pagerėjo. Pradėjau lankyti mokyklą. Jau skaičiau laikraščius ir mane priėmė į antrą klasę. Mokytis buvo lengva, nes mokėjau skaityti ir skaičiuoti, tik buvau atsilikęs nuo visų dvejais metais. Mus mokė ką tik mokslus baigusi nauja mokytoja, kuri kalbėjo mums šviesaus komunizmo tiesas. Deja, mes tuo metu nežinojome, kad ji kitaip ir negalėjo šnekėti. Tai buvo Vanda Šližytė, kilusi nuo Kupiškio, apie kurios tragišką likimą papasakosiu vėliau.

Prisimenu kaip šiandien, artėjant revoliucijos metinėms, mus mokė visokių tarybinių eilėraščių, nes mokykloje turėjo vykti minėjimas. Buvo aiškinama, kad sąjunga šią šventę švenčia jau septynioliktą kartą, o Lietuva – tik pirmą.

Per pačias šventes susirinko mokiniai, kai kurių ir tėvai atėjo, jaunimas, nes po minėjimo turėjo vykti šokiai. Į minėjimą atvyko ir kažkokie valsčiaus veikėjai, ir buvęs Rapacko dvaro kumetis Jurkevičius, kuris tuo metu buvo kaip ir dvaro komisaras, aktyvus okupantų pagalbininkas, o kaip vėliau paaiškėjo, pasirašęs po vežamųjų į Sibirą sąrašais.

Prie mokyklos plevėsavo raudona vėliava su kūju ir pjautuvu. Oficialiajai daliai pasibaigus, prasidėjo šokiai. Jaunimas linksminosi, nes nežinojo, kas jų laukia ateityje...

Mes, vaikai, taip pat linksminomės šokio sūkuryje, kai staiga įbėgęs Jurkevičius sušuko, kad nuo mokyklos pavogta vėliava. Visi valsčiaus veikėjai su Jurkevičiumi priešakyje pradėjo ieškoti. Jiems nesisėkė, nes buvo vėlus vakaras, tamsu. Netoli nuo mokyklos buvo mažytės kaimo kapinaitės, kuriose rado sudraskytą į skutelius vėliavą. Grįžę į mokyklą, vėl pradėjo mitingą, aiškindami, kad dar yra priešiškai nusiteikusių elementų, kurių nereikia klausyti, kuriuos būtina demaskuoti ir kad "tėvelis" Stalinas yra pats geriausias.

1945 m. pavasarį mokykla iš Vėderiškių kaimo buvo perkelta į Apribų kaimą, į ūkininko A. Vizbaro didžiulį naują namą, kurio viename gale įsikūrė mūsų mokykla. Šalia klasės buvo dar vienas kambarėlis, kuriame gyveno mūsų mokytoja. Man mokykla pasidarė visai netoli, todėl visada ateidavau pirmas.

Kaip tuo metu buvo priimta, mokyklos sieną puošė didžiųjų vadų portretai, šūkiei ir raudonos vėliavėlės. Sodyba, kurioje įsikūrė mokykla, buvo netoli krūmų, o prie krūmų stovėjo sublokuoti trys iš lentų sukalti tualetai: vienas – berniukams, kitas – mergaitėms, o trečiasis – paties šeimininko.

Vieną pavasario rytą atėjęs prie mokyklos nustėrau – ant tualetų viršaus ir iš abiejų pusių prikaltos raudonos vėliavėlės ir šūkis ant raudono audeklo "Tegyvuoja Stalinas!" Ant viduriniojo tualetų prikaltas Stalino portretas, ant kairiojo – Lenino, o ant dešiniojo – Molotovo. Atrodė ypač šauniai. Visa tai apžiūrėjęs, nuėjau į klasę. Klasėje nuo sienų viskas nuimta, palikti tik Markso ir Engelso portretai, kurių barzdose knibždėjo nupaišyti parazitai.

Tuo metu atėjo dar daugiau mokinių, ir visi pradėjome spręsti, ką visa tai galėtų reikšti. Tuo metu iš savo kambarėlio išėjo mūsų mokytoja, kuri iki to laiko nepastebėjo, kaip čia viskas pasikeitė. Mokytoja liepė skubiai viską sunešti atgal ir sukabinti į savo vietas. Aišku, jai grėsė nemalonumai.

Nežinau, kas pranešė į valsčių, bet apie pietus į mokyklą atvažiavę kažkokie valdininkai mums liepė eiti namo, o patys ėmėsi tardyti mokytoją ir namo savininką A. Vizbarą. Po kelių dienų A. Vizbaras dingio iš namų ir pasirodė tik užėjus vokiečiams. Tada ir paaiškėjo, kieno tai buvo darbas, o gal prie to buvo prisidėjusi ir mūsų moky-

toja, tik šeiminkui pabėgus iš namų, ją paliko ramybėje.

Netoli mano tėviškės gyveno mažžemė valstietė Starkuvienė, auginusi du sūnus. Vyresnysis Feliksas, rodos, buvo baigęs kažkokią pienininkystės mokyklą ir dirbo vedėju prie namų buvusioje pieninėje. Jaunesnysis brolis Antanas dirbo namų ūkyje, o prieš pat užeinant sovietams tarnavo Lietuvos kariuomenėje. Šeima gyveno vargingai, bet visi buvo labai patriotiškai nusiteikę. Feliksas dažnai lankėsi mūsų namuose, nes draugavo su mano seserimi Brone. Aš, dar vaikas, pastoviai girdėdamas iš jo lūpų prakeikimus sovietinei santvarkai, dariausi toks kaip Feliksas, kuris mano pasaulėžiūrai darė didelę įtaką.

Tėvo ir vyresniųjų brolių buvau „užprogramuotas“ mokslams, tad Feliksas man aiškino, kokia ateitis manęs laukia. Aš jam buvau pažadėjęs gerai mokytis ir pažadą tesėjau – mokiausi penketais, tik piešimo turėjau trejetą.

Pas mus dažnai užsukdavo ir „dvaro komisaras“ Jurkevičius, kądangį mūsų tėvas buvo geras batsiuovys, o vyresnysis brolis Jonas – geras stalius, tad visiems mūsų namuose dažnai ko nors prireikdavo. Pas mus visada buvo pilna žmonių ir liūdėti neteko. Mūsų namuose susitikdavo ir Feliksas Starkus su komisaru Jurkevičiumi. Vienas keikė sovietinę santvarką, o kitas ją gyrė. Aš žinojau, kad Starkus turi ginklą, ir bijojau, kad netekęs kantrybės jį gali išsitraukti, bet, laimci, to neįvyko. Prieš karo pradžią jis ėmė slapstytis ir Jurkevičiui į akis nesirodė.

Užėjus sovietų armijai, brolis Jonas iš kariuomenės buvo paleistas ir gyveno namuose. Ūkio darbai jo, kaip ir manęs, netraukė. Brolis labai mėgo staliaus darbus.

Taip gyvendami sulaukėme 1941-ųjų birželio, įsirežusio giliai atmintin žiauriais trėmimais. Iš mūsų apylinkės išvežė visą seniūno Mažylio šeimą: tėvus, dvi dukras ir sūnų, Lietuvos šaulių sąjungos narį. Trėmė ir kitų kaimų žmones.

Vieną rytą ganydamas karves prie kaimyno beržyno išgirdau baisų triukšmą ir nesupratau, kas ten darosi, o triukšmas artėjo. Griuvau aukštiečninkas ant žolės ir laukiau kas bus. Virš beržų viršūnių išnirė gal dvylika lėktuvų su kryžiais ant sparnų ir nuskrido tolyn. Kodėl ant sparnų ne raudonos žvaigždės, kaip anksčiau buvo, o kryžiai? Parbėgęs namo sužinojau, kad prasidėjo karas – vokiečiai užpuolė rusus. Kitą dieną toliau nuo mūsų, Vilainių kaimo pusėje, girdėjosi

tankų burzgimas. Keletas vaikų nubėgome pažiūrėti vokiečių tankų. Atsidūrę prie vieškelio, vedusio į Salų bažnytkaimį, tankų nepamatėme, bet žmonės, susirinkę prie vieškelio, jų laukė. Žmonės jų laukė kaip išsigelbėjimo nuo raudonojo maro, kuris kiekvieną dieną darėsi vis žiauresnis.

Netrukus nuo Skapiškio pusės pasirodė du tankai. Privažiavę prie stovinčių merginų ir moterų, tankai sustojo. Iš jų išlipo gana gerai apsirengę kareivėliai. Viena mergina padovanojo gėlių. Kareivėliai buvo patenkinti.

O paskui įvyko neįtikėtinas dalykas. Vienas kareivis, išlipęs iš tanko, nuėjo į kitoje kelio pusėje buvusią pievutę, mažų kareivišku kastuvėliu išsikasė duobutę, nusimovė kelnes ir, atstatęs užpakalį į mūsų pusę, atliko savo reikalą. Po to duobutę užkasė, įlipo į tanką ir nuvažiavo. O netoliese juk buvo krūmai... Moterys ir merginos susigėdusios išsilakstė.

Aš savo vaikišku protu padariau išvadą: svetimtautis yra okupantas, niekuomet mūsų negerbė ir negerbs. Tą dieną mano širdyje gimė neapykanta okupantams, kokie jie bebūtų – rudi ar raudoni.

Praūžus pirmajai karo bangai, mano mokytoja ištekdėjo už Antano Vizbaro, buvusio šaulių sąjungos nario, ir tapo mūsų kaimyne.

Kadangi mano pareigos daugiau buvo namuose, tad ir šį kartą mane paliko ruošti pietų, nes broliai ėjo talkinti kaimynui. Namuose buvo tėvukas ir sesuo. Pamenu kaip šiandien – iš ryto mudu su tėvuku apvagojome bulves, paskui tėvukas su seserimi Brone išėjo į galulaukę grėbti šieno. Žinodamas, kurią valandą grįš pietauti, viską paruošęs ėmiau laukti. Praėjo beveik valanda, o jų vis nebuvo. Išėjau į kiemą pažiūrėti, ar negrįžta, ir išgirdau neaiškius garsus iš tos pusės – lyg kas verktų. Lauko galą užstojo kalniukas, tad nieko nepamačiau. Kažkokios jėgos pagautas ėmiau bėgti, užbėgau ant kalniuko ir išvydau tėvuką, gulintį aukštiečninką ant pradalgės, o sesuo, apkabinusi jį, balsu rauda. Sesuo liepė man bėgti pas brolius ir pasakyti, kad tėvukas nebegyvas. Pasileidau bėgti, bet netoliese sutikau juos, skubančius prie tėvo – kažkas jau buvo pranešęs...

Grįžus atgal sesuo papasakojo, kaip viskas įvyko. Tėvukas grėbė priekyje, o sesuo jam iš paskos. Staiga tėvukas, neištaręs nė žodžio, krito žemėn. Kuomet sesuo prie jo prišoko, jis jau buvo negyvas. Taip nustojo plakusi mano tėvuko širdis. Matyt, jis ir anksčiau buvo nesveikas.

Likome našlaičiai. Vyresnieji buvo jau suaugę, o man ėjo dvylik-ti metai. Nepajutau jokių sunkumų, nes mes tarpusavyje labai su-tarėme. Vyresniesiems, aišku, buvo sunkiau, nes trūko ūkininkavi-mo patirties, nebebuvo kam patarti. Na, bet buvome pavalgę ir ap-sirengę.

Vokiečiams užėjus, į namus sugrįžo mokyklos šeimininkas A. Viz-baras. Feliksas Starkus tapo Šimonių valsčiaus komendantu. Po kurio laiko pas jį atėjo tuo metu slapstęsis "komisaras" Jurkevičius, pasi-davė ir paprašė nuvežti į Šimonis. Vėliau F.Starkus pasakojo, jog "komisaras" labai liūdnai atrodęs. Sako, paklausęs, kaip ta nenuga-limoji raudonoji armija, ir išsiuntęs į Kupiškį, kur, sako, buvęs su-šaudytas, nes rado jo pasirašytus žmonių trėmimo sąrašus. Feliksas Starkus visą vokiečių okupacijos metą dirbo Panevėžio policijoje, o traukiantis vokiečiams pasitraukė į Vakarų. Šiuo metu gyvena Ame-rikoje. Jaunesnysis brolis Antanas Starkus vokiečių okupacijos me-tais dirbo savo mažame ūkyje, buvo subūręs grupę vyrų, kurie su ginklų persekiojo dažnai užklysdavusius į mūsų apylinkes raudo-nuosius diversantus, įsikūrusius visai netoli mūsų namų – Šimonių girioje.

Girios viduryje gyveno mano dėdė Julius Aidukas. Kaimą suda-rė tik keturi ūkininkai. Bepigu buvo slapstyti raudoniesiems parti-zanams, nes Šimonių valsčiuje buvo tik du ar trys policininkai. Vo-kiečių kariuomenė atvažiuodavo labai retai, o jei atvažiuodavo šu-kuoti girios, tai prieš dvi ar tris dienas raudonieji traukdavo pro mus į kitą mišką Skapiškio link. Vėliau paaiškėjo, jog valsčiuje dir-bo žmogus, palaikęs su jais ryšį, kuris ir pranešdavo apie būsimas gaudynes.

Rusai saviems partizanams lėktuvais pristatydavo drabužius, gin-klus, maistą ir net pinigus. Mano dėdės žentas Rimkus buvo eigu-lys. Kartą po nakties Rimkus savo eiguvoje rado nukritusį lėktuvą su visa amunicija ir vokiečių markių, surištų didžiausiais pakais, degėsius. Matyt, perskendant fronto liniją jis buvo pašautas ir, atskridęs iki miško, nukrito.

Apie tai sužinoję vokiečiai tą pačią dieną atvažiavo pas Rimkų ir liepė vesti prie lėktuvo. Eigulys, nieko nepagalvojęs, nuvedė juos ir už tai po kelių dienų sumokėjo gyvybe. Po poros dienų atėję raudo-nieji pasakė dėdės žentui, kad Antanėlis šaukia į pamiškę. Tas Anta-nėlis buvo raudonasis, visą laiką vaikščiojo su portfeliu ir neaišku,

kokias pareigas užėmė. Rimkus užsimetė švarką ir nuėjo į pamiškę. Namiškiai, visa tai matę, irgi nieko blogo neįtarė. Pamiškėje Rimkaus laukė Antanėlis ir dar keletas raudonųjų. Visi suėjo į mišką. Nei tą dieną, nei po savaitės Rimkus namo negrįžo... Raudonieji kurį laiką nebeužeidavo, bet paskui vėl ėmė užeidinėti – nesijautė padarę niekšybę. Jo žmonai, mano pusseserei Albinai Rimkieni, paklausus, kur padėjo vyrą, drąsiai atsakydavo, kad jis grįš, kai baigsis karas, nes vykdo specialią užduotį. Žmona kartais tuo jų melu netikėjo, kartais tikėjo, nes augo sūnus, kuriam labai reikėjo tėvo. Frontui nusiritus į Vakarų, visi raudonieji partizanai legalizavosi, daugelis jų tapo Šimonių valsčiaus sribais, tada ir pasakė žmonai, kurioje vietoje užkastas...

Pas raudonuosius partizanus buvo ir rusų, pabėgusių iš belaisvių stovyklos, be to, Maskva kartais atsiųsdavo savo pagalbą.

Ejo 1943-ieji metai. Man buvo keturiolika, bet tik pavasarį baigiau pradžios mokyklą. Baigiau vien penketais. Tolesnis mano kelias buvo Kupiškio gimnazija. 1943 m. rudenį jau buvau Kupiškio gimnazijos pirmos klasės mokinys. Mokslas sekėsi labai gerai. Gyvenau pas savo dėdę Aleksą Biškauską Kupiškyje. Retkarčiais sugrįždavau į namus pasisvečiuoti, nes labai pasiilgdavau brolių ir sesers.

Gyvenimas mieste man iš karto nelabai patiko, nes čia trūko viso to, kas buvo kaime. Nebuvo gyvulių, nebuvo žalumos ir erdvės. Bet po kurio laiko pradėjau priprasti prie miesto gyvenimo, atsirado naujų draugų. Kupiškio gimnazija buvo įsikūrusi buvusiose Lietuvos kariuomenės kareivinėse. Vieną dieną gavome įsakymą per 24 valandas apleisti kareivines, o tai ne toks jau paprastas dalykas, nes reikėjo perkraustyti įvairiausius kabinetus ir laboratorijas. Naujosios patalpos išsidėsčiusios trijose vietose, tad teko kviesti į talką visus Kupiškio vežikus ir turėjusius arklius, kad pervežtų suolus ir didesnius daiktus. Visi mokiniai nuo pirmos iki aštuntos klasės buvo įtraukti į darbą – per buvusių kareivinių poligoną nešėme daiktus. Taip dirbome nuo ryto iki vėlyvo vakaro ir beveik viską spėjome pernešti.

Po kelių dienų darbo naujojoje vietoje vėl prasidėjo pamokos. Kiekviena klasė tvarkė savo naują būstą. Kadangi gimnazijoje buvo griežta tvarka – prasikaltusius šalindavo, todėl visi buvome pavyzdin- gi ir paklusnūs. Tuo metu reikėjo mokėti už mokslą. Kartą pražiop- sojau mokėjimo už mokslus dieną: ar namiškiai neturėjo markių, ar

aš pats nenuvažiauvau į namus ir neatsivežiau, bet žioplumas bran-
giai kainavo – teko atsisveikinti su gimnazija. Jokie prašymai ir pa-
žadai nepadėjo. Grįžau į namus, bet ir čia laiko veltui neleidau: pa-
siprašiau priimamas į Juodupėnų pradžios mokyklą, buvusią už pen-
kių kilometrų nuo mūsų namų, nes joje buvo šeši skyriai (kas atiti-
ko pirmai gimnazijos klasei), ir tęsiau mokslus. Tik čia man pačiam
buvo sunkiau, nes reikėjo eiti penkis kilometrus pėsčiomis, o grįžus
iš mokyklos paruošti pamokas ir padėti namuose, todėl vaikiškoms
pramogoms laiko visai neliko.

Laikas bėgo. Praėjo žiema ir atėjo 1944 metų pavasaris. Penkių
skyrių baigimo egzaminus išlaikiau sėkmingai. Po to vėl laikiau eg-
zaminus į Kupiškio gimnazijos antrą klasę. Išlaikiau gerais pažymiais
ir rudenį jau turėjau lankyti antrą gimnazijos klasę, bet 1944-ųjų
metų įvykiai viską vertė aukštyn kojomis.

Buvo paskelbtas kvietimas stoti savanoriais į P.Plechavičiaus ar-
miją kovoti su raudonaisiais diversantais. Mano vyriausias brolis Jo-
nas ir kaimynas Kazys Dapšys šiuo kvietimu susigundė, tačiau po
kurio laiko paaiškėjo apgaulė: pasirodo, vokiečiai norėjo tokiu būdu
visus surinkti ir pasiųsti į frontą. Kariuomenės vadai, paaiškėjus tik-
rosioms vokiečių užmačioms, liepė visiems išsiskirstyti. Brolis Jo-
nas grįžo į namus su uniforma ir ginklu...

Praėjo sklisti kalbos, kad artėja frontas, kad vėl gali sugrįžti
bolševikinė kariuomenė ir komunistinė santvarka. Iki tol buvę ramūs
raudonieji partizanai pradėjo kelti galvas – tai vienur, tai kitur pas-
klisdavo kalbos apie blogus jų darbus.

Kadangi gyvenome tarp miškų, gyvenimas darėsi nesaugus – abu
broliai turėjo ginklus ir nakčiai stengėsi kur nors pasislėpti, o mes
su sesute likdavome namuose.

Vieną pavakarę, man vienam būnant namuose, į trobą suvirto
šeši ginkluoti raudonieji diversantai. Labai išsigandau. Tai pamatęs
vienas daryta lietuvių kalba pasakė, kad nebijočiau ir duočiau ką
nors valgyti. Atnešiau lašinių, sūrio, sviesto ir juodos duonos ke-
palą. Jie paklausė, kur kiti šeimos nariai. Pasakiau, kad išėję pas
kaimynus. Nežinau, ar jie žinojo kiek mūsų šeimos narių, bet aš tik
norėjau, kad jie kuo greičiau išeitų, nes netrukus turėjo grįžti brolis.
Truputį užvalgę likusį maistą susidėjo į krepšį ir išėjo į krūmus, au-
gusius netoliese. Po keliolikos minučių grįžo mano brolis...

Kitą kartą raudonieji diversantai apsilankė Zubiškių kaime pas

mūsų apylinkės seniūną Vladą Arūną. Pasibeldus į duris, seniūnas atidarė, bet pamatęs, kad ten raudonieji, užtrenkė, o pats, išlindęs per pamatą, bėgo kluono link. Sargybinis, stovėjęs prie šiaudų kūgio, jį ir nušovė. Kulka pataikė tiesiai į galvą.

Tą pačią naktį raudonieji apsilankė ir pas mūsų mokyklos šeimininką A. Vizbarą ir jį smarkiai sumušė, reikalaudami atiduoti ginklus. Matyt, žinojo, kad mokyklos šeimininko brolis vokiečių okupacijos metais gyveno Kaune ir dirbo policijoje, parvažiudavo uniformotas ir ginkluotas, tai turbūt galvojo, kad brolis aprūpino ginklais. A. Vizbaras jiems jokių ginklų neatidavė, tai tik primušė, bet paliko gyvą.

Vokiečių okupacijos metais mūsų ūkininkai gyveno gana sunkiai: reikėjo aprūpinti save ir šeimą, o atliekamą dalį javų arba mėsos, kurią anksčiau laisvai parduodavo, dabar turėjo atiduoti kaip duoklę reichui. Jei neįvykdavo nustatytos normos, atvažiudavo vokiečiai, valsčiaus įgaliotinis, viską surašydavo ir dalį tekdavo jiems pristatyti. Gera, jei sužinodavome, kada atvažiuos, tuomet viską paslėpdavome.

Kadangi neįvykdėme mėsos duoklės, vokiečiai, radę tvarte kečurias karves, vieną paėmė, galima sakyti veltui, nes sumokėjo tik kelias reichsmarkes.

1944-ųjų vasarą frontas slinko vis artyn. Girdėjosi patrankų sviedinių sprogdimai, o už kelių savaičių priartėjo ir prie mūsų.

Fronto linija buvo gal už kokių 4-5 kilometrų nuo Salų miestelio, kitoje Šetekšnos upės pusėje. Mes, vaikai, o ir suaugę susirinkdavome Vėderiškių kaime pas ūkininką J. Pečkų, kurio sodyba buvo ant kalno ir iš kurios matėsi visas fronto ruožas, išsilaikęs ten beveik dvi savaites. Kadangi frontas netoli, visi buvo pasiruošę pasitraukimui – susikrovę į vežimus geresnę mantą ir su nerimu laukė tolesnių įvykių. Mes taip pat pasiruošėme didžiulį vežimą, kuriame naktį ir miegodavome, kad nepavogtų. I Šimonių miestelį rinkosi vyrai, nusprendę trauktis su vokiečiais, tarp jų buvo ir mūsų kaimynas Antanas Starkus. Jau pačiomis paskutinėmis dienomis prieš užeinant sovietinei armijai, jis atvažiavęs primygtinai kvietė mano brolius važiuoti į Šimonis, tačiau jie atsakė, kad nebus kam dirbti žemės, jei jie išvažiuos.

Mieli broleliai, jeigu jūs būtumėte žinoję, kas jūsų laukia! Tačiau toks, matyt, buvo jūsų likimas.

Vieną dieną, stebėdami nuo kalno fronto liniją, išgirdome keistą ūžesį, o netrukus vokiečių pusėje vienas po kito ėmė sproginėti sviediniai, taip tankiai, kad viskas virto dulkėmis. Taip pasikartojo keletą kartų. Dulkėms prasisklaidžius išvydome degantį kaimą. Tai buvo garsiosios rusų “katiušos”, reikia pripažinti – labai grėsmingas ginklas. Vokiečiai, neatlaikę tokio puolimo, pradėjo trauktis Skapiškio link. Ties Gučiūnų kaimu Šetekšnos upė išsišakojusi, tad per ją buvo nutiesti trys mediniai tiltai. Paskutiniam vokiečių kareiviui perėjus tiltus, juos susprogdino. Į orą išlėkė už kokių penkių kilometrų buvęs gelžbetoninis tiltas.

Vokiečiai atsitraukė iki Skapiškio miestelio ir ten įsitvirtinę vėl pasitiko rusų kariuomenę. Mūšiai truko apie dvi savaites. Visą miestelį sugriovė, liko tik bažnyčia, sviedinių apdraskytais šonais. Žuvo labai daug rusų karių.

Pralaužus frontą, rytojaus rytą, mums dar miegant ant vežimo, atlėkė mokytojos vyras A. Vizbaras ir, riktėlėjęs slėpti arklius, pats su arkliais nudūmė į tuo metu jau nusausias pelkes. Brolis taip pat ėiupo iš tvarto abu arklius ir nurūko į pelkę, o aš, užsimovęs kelnes, nulėkiau iš paskos, nes labai bijojau rusų kareivių. Kelių kaimų vyrai sujojo į pelkę, nes arklius reikėjo išsaugoti: tais laikais jie buvo pagrindinė darbo jėga. Taip ir sėdėjome pelkės viduryje iki pietų. Matėsi, kaip vieškeliu Kupiškio link žygiuoja rusų kariuomenė. Apie pietus vyrai nusprendė, kad reikia eiti pas ūkininką Petrą Kvietkauską, kurio sodyba buvo netoliese, ko nors užvalgyti. Už pelkės buvo gal 100 metrų pločio dobiliena, o už jos – P.Kvietkausko sodyba. Tik pradėjus eiti, nuo piliakalnio pusės pasigirdo kulkosvaidžio kalenimas. Ejau priekyje ir prie pat mano kojų pamačiau kulų išraižytą dobilieną. Kita kulkosvaidžio serija paleido kulkas virš galvų. Atsigręžęs pasižiūrėti, ką daro suaugę, pamačiau, kad vieni bėga atgal, kiti, parkritę ant pilvo, šliaužia. Tada ir aš puoliau į netoliese buvusią kopūstų vagą, pašliaužiau ją, kol pasiekiau namą, tada, prisdengdamas namu, nubėgau į kitus krūmus. Nė vieno nenušovė, o gal ir nenorėjo nušauti, tik pagąsdinti?

Po pietų rusų kariuomenė sustojo, ir aš grįžau pažiūrėti, kas darosi namie, kur buvo iikusi sesuo. Ji pasakė, kad buvo atėję kareiviai, bet pamatę, kad tvarte nėra arklių, išėjo. Baimė aprimo. Kitą naktį dar nakvojome vežime. Ryte kažkas mane patempė už kojos. Pabudęs pamačiau, kad guliu vežime vienas. Sesuo buvo jau atsikėlus, o

1-05/11863
pric vežimo stovėjo du rusų karciviai. Vienas, matyt, gruzinas, didele kumpa nosimi, kitas – žydėlis.

Nors rusų kalbos beveik nemokėjau, bet supratau, kad jie klausia, kur šeimininkas. Parodžiau į namo vidų, kur girdėjosi sesuo dirbant. Apsirengęs nuėjau vidun ir aš. Kareiviai godžiai valgė. Tokia buvo pažintis su rusų kariuomene.

Po kelių dienų vieškeliu Kupiškio pusėn pajudėjo tankai. Vieškelis ėjo per pelkes ir, nors nebuvo šlapia, tankų svorio neatlaikė – suvažiavę į griovį jie įklimpo iki patrankos vamzdžio. Taip ir liko tūnoti iki vasaros pabaigos, kol atvažiavęs galingas vilkikas juos ištraukė. Visą vasarą pas kaimyną Lapę kluone buvo apsistojusios abiejų tankų įgulos. Vyrai neblogi, tik baisūs girtuokliai. Kiauras dienas jie bastėsi po aplinkinius kaimus, ieškodami išgerti. Vienas, vardu Vania, turėjo naganą, bet nebeturėjo šovinių.

Tuo metu dar mūsų vyrų niekas į armiją negaudė, visi gyveno pusiau legalų gyvenimą, juolab kad mūsų tėviškė buvo atokiau nuo valsčiaus bei rajono. Ir mano broliai gyveno namuose ir nesislapstė. Vyresnysis Jonas, stalius, turėjo įvairių įrankių, todėl kartą Vania pradėjo prašyti jo, kad šis nagano velenėlėje, į kurią dedasi šoviniai, išgręžtų tokį lizdą, kad tilptų automato šovinys. Nagano ir automato kulų storis vienodas, bet automato šovinys storesnis. Brolis Jonas susiradęs gražtą išgręžė velenėlyje tik du lizdus. Būtų išgręžęs visus, bet gręžiant trečiąjį lizdą nulūžo gražtas, o daugiau jų neturėjo, todėl ir liko naganas užtaisomas tik dviem šoviniais. Ir užtaisyti ji reikėjo laiko, nes tekdavo išimti iš nagano velenėlį, išmušti tuščias gilzes ir, įdėjus du šovinius, vėl dėti į naganą.

Fronto linijai pasistūmėjus nuo Skapiškio Biržų link, po kokių dviejų savaičių mes, paaugliai, išsiruošėme į Skapiškį pasižiūrėti, kas ten padaryta, o dar kažkas papasakojo, kad ten galima rasti ginklų ir šovinių.

Skapiškio miestelis nuo mūsų buvo už 15 km. Pirmą kartą ėjome pėsti. Nuėję į Skapiškį, išvydome šiurpų vaizdą: visas miestelis sugriautas, likusi tik bažnyčia ir šalia stovėję keli namai. Miestelio aikštėje stovi pamuštas tankas. Liukai atviri, todėl įlindome pasižiūrėti. Toliau nuo tanko stovėjo išlikusi pusė mūrinio namo. Svei-kojoje pusėje žiojėjo skylė. Name įsikūrė stribynas. Aplink miestelį iškasti apkasai, kuriuose mėtėsi nutrauktos rankos, kojos. Ginklų, aišku, mes neberadome – žmonės jau buvo aprinkę, kas geresnio,

bet granatų, sviedinių, šovinių buvo kiek širdis geidžia.

Pirmą dieną prisirinkome pilnas kišenes šovinių, jei kas turėjo kokią terbą, tai ir ją prisipylė. Prie miestelio ribos supilta daugybė kapų kauburėlių, pačiame miestelyje pilna sužeistų rusų kareivių, pristatyta palapinių, kuriose įrengta karo ligoninė. Iš pradžių jų bijojome, galvojome, jog bars, kad renkame šovinius, bet po kurio laiko įsitikinome, kad niekas į mus nekreipia dėmesio. Taip pirmą dieną prisirinkę šovinių grįžome į namus.

Vyrai, visa tai sužinoję, kitą dieną pakinkė mums arklių ir išsiuntė jau su vežimu, kad daugiau pririnktume. Taip mes važiavome į Skapiškį beveik kiekvieną dieną, kol buvo ką vežti...

Victinis miestelio gyventojas papasakojo tokį atsitikimą. Į prie stribino stovėjusį tanką tik praslinkus frontui įlindo kažkoks žmogus ir pradėjo jame šeiminkauti. Dabar neaišku, ar jis visa tai darė apgalvotai, ar jokio supratimo apie tanką neturėjo, bet jis ėmė ir pasuko ratuką, reguliavusį vamzdžio padėtį, ir nukreipė vamzdį į stribyną, nes tai buvo vienintelis išlikęs taikinys. Vamzdyje, matyt, buvo užsilikęs sviedinys... Šūvis trenkė tiesiai stribų būstinėn! Stribai pabiro iš namo kaip bitės iš avilio... O žmogelis, iššokęs iš tanko, movė į krūmus ir dingo.

Vieną dieną mudu su Antanu Kvietkausku pėsti nuėjome į Skapiškį. Miestelyje sutikome A.Inčiūrą, ūkininką iš gretimo kaimo. Jis buvo važiuotas ir vežėsi daug druskos, nes sudegė sandėlis ar rūsys, kuriame ją laikė. Žmonės druską trupino laužtuvais ir vežėsi namo, nes, praūžus frontui, tokių dalykų trūko. Paprašėme A.Inčiūros paršivežti šovinius namo, o kitą dieną mes pasiimsime. Jis neprieštaravo, todėl mes, pripylę į maišus kiek galėjome pakelti, sudėjome į vežimą. Ūkininkas gyveno už pelkės, apie 1,5-2 km nuo mūsų kaimo. Rytojaus dieną pasiėmėme savo maišelius ir, užsimetę ant pečių, žingsniavome namo. Reikėjo praeiti Zubiškių kaime pro Palskio sodybą. Šeiminkas buvo miręs, o šeiminkė gyveno su suaugusiais vaikais, kurie, matyt, dirbo okupantams. Priėję Palskio sodybą, pastebėjome prie namo stovintį tankistą Vanią ir Palskio sūnų Joną, taip pat mėgėją išgerti. Nutrenkė maišus už tvarto, priėjome prie šulinio atsigerti. Jie, mus pamatę, priėjo artyn. Buvo visiškai girti ir, matyt, dar norėjo išgerti, nes užsipuolė mus, kad vestume ten, kur yra degtinės. Vania vos stovėjo ant kojų ir, atkišęs naganą, liepė stotis man prie stulpo ir pradėjo taikytis. Supratau, kad gąsdina, bet jis vos laikė-

si ant kojų. Taip šovė į mane keturis ar šešis kartus. Buvau išsigandęs, kad nebesuvokiau, jog po dviejų šūvių drąsiai galiu bėgti į mišką, nes kol užsitaisys iš naujo, aš būsiu jau seniai miške.

Taip ir stovėjau, apmiręs iš baimės. Paskui Vania sugalvojo, kad mes turime juos vežti ieškoti degtinės. Išvedę pakinkėme arklių į vežimą be vieno rato. Jonas Palskis mano draugui Antanui liepė eiti į kluoną, buvusį toliau nuo tvarto, ir iš ten atnešti ratą. Tankistas Vania vėl užsitaisė naganą ir, kartą iššovęs, nuėjo į tvartą. Mano draugas iš kluono išėjo per kitas duris ir pasileido bėgti į mišką. Aš irgi tada atsikvošėjau, prisiminęs, kad jo naganas užsitaiso tik dviem šūviais. Ir kaip tik tuo metu tvarte pasigirdo dar vienas šūvis. Aš, nieko nelaukdamas, palikau vežimą ir pasileidau bėgti į mišką. Taip mes laimingai pabėgome. Liko tik maišai su šoviniais. Po to Vania mūsų namuose nebesirodė, gal jam buvo nepatogu, o gal Jonas prigąsdino, kad broliai gali atkeršyti. Vasarai baigiantis tanką iš durpyno ištraukė ir po kelių dienų jie išvažiavo. Frontas tuo metu buvo kažkur Žemaitijoje. Vienas tankistas, vardu Volodia, sugrižo gal po mėnesio ir pasakė daugiau kariauti nebenorįs, nes iš abiejų tankų įgulų gyvas liko tik jis vienas. Taip ir gyveno mūsų apylinkėse, padėdamas žmonėms dirbti iki vėlyvo rudens, o paskui dingo, matyt, patraukė arčiau gimtinės.

Rugsėjo pirmąją vėl pradėjau lankyti Kupiškio vidurinės mokyklos 6-ą klasę. Vėl gyvenau pas dėdę Aleksą Biškauską, buvusiame žydo name. Namas didelis, su visais pastatais. Tvartas, kitame namo gale svirnas, didžiulis kiemas, aptvertas lentine tvora. Virš tvarto sukrautas šienas, nes dėdė laikė karvę. Mudu su jaunesniuoju jo sūnumi Romu ant šieno miegodavome, kol neatšaldavo.

Vyriausias sūnus Kazys slapstėsi nuo kariuomenės, todėl daugiausia prisilaikė mano tėviškėje. Mes su pusbroliu Romu šeštadieniais parvažiudavome namo ir susitikdavome su vyrais, besiruošiančiais eiti į mišką. Iš Kupiškio iki mano namų buvo 20 km, todėl eidavome į Kupiškio geležinkelio stotį ir, sulaukę kokio nors prekinio traukinio, sėsdavome ir pavažiudavome iki Skapiškio stoties, iš kurios iki namų buvo tik 7 km. Kartais Skapiškio stotyje traukinys nestodavo, tik važiudamas pro stotį sulėtindavo greitį, ir mes iššokdavome. Žinoma, ne visada sėkmingai, kartais prisitrenkdavome arba išsinarindavome koją ar ranką, bet buvome jauni, stiprūs ir greitai viskas pracidavo. Parėję į namus išsikūrendavome pirtį, gerai

išsivanodavome ir – skausmo kaip nebūta.

Mudu su Romu puikiai žinojome, ko trūksta besikuriantiems partizanams, ir stengėmės padėti. Kartą Romas su draugu, dėdės kaimynų sūnumi bendraamžiu Jankausku išėjo į miestą. Prie jų prisistatė Kupiškio stribai ir liepė eiti kartu. Pačiame miesto centre stovėjo subombarduotos kelios žydų parduotuvės. O vienos parduotuvės rūsyje vokiečių okupacijos metais, matyt, buvo ginklų sandėlis. Ginklai ten ir liko. Sandėlį aptikę stribai nusivedė paauglius, davė jiems po du vokiškus šautuvus ir liepė nunešti į stribyną ir vėl sugrįžti. Taip jie nešė keletą kartų. Romas su Jankausku nusprendė vieną šautuvą paslėpti, o kitą nunešti į stribyną, nes jų niekas nelydėjo. Sugriautų namų aplinkui daug, todėl paslėpti buvo kur. Jie paslėpė šautuvą apgriauto namo pastogėje. Kadangi nešė kelis kartus, tai šautuvų prisirinko net šeši. Romas, grįžęs į namus, netvėrė džiau-gsmu, o aš liūdėjau. Pusbrolis mane nuramino, sakydamas, kad vakare eisime paimiti tų šautuvų. Su nekantrumu laukėme vakaro, o sutemus nuėję iš šešių radome tik tris. Matyt, kas nors surado ir paėmė. Šautuvus parsinešę paslėpėme šiene. Dabar turėjome rūpesčio, kad jų nesurastų dėdė, nes būtų gerai išpėręs kailį. Mat tuo laiku už menką nieką galėjai atsidurti Sibire.

Šeštadienį parvykę į namus pasakėme vyrams, kad turime du šautuvus, tik nežinome, kaip juos pargabenti į kaimą. Dėdė gyveno miesto pakraštyje. Šios misijos ėmėsi mano brolis Antanas. Vieną dieną jis atvažiavo pas dėdę. Jiems susėdus prie stalo, mudu su Romu į maišą prikišome šieno ir sudėjome šautuvus. Maišą padėjome sėdynės vietoje, kaip buvo sutarta iš anksto. Kiemas aptvertas aukšta lentų tvora ir nieko nesimatė. Brolis laimingai pasiekė namus, o vyrai paskui mums atsidėkodami padovanojo armoniką. Nors muzikantais netapome, ši dovana mums buvo labai brangi.

1944 m. gruodžio mėnesį į gatvę, kurioje gyveno dėdė, privažiavo daug kariškų mašinų ir, išsirikiavę vienoje gatvės pusėje, sustojo. Trys karininkai paprašė dėdę nakvynės. Atsakyti jis negalėjo. Kaip vėliau paaiškėjo, jie vyko į frontą, bet pritrūko benzino ir buvo priversti laukti, kol atveš. Taip jie išbuvo apie savaitę. Kartą dėdė karininkams pasiskundė, kad nėra malkų. Jie pasišaukė kelis kareivius ir vairuotoją ir liepė važiuoti į mišką malkų. Mudu su pusbroliu Romu paprašėme, kad paimtų ir mus pasivažinėti. Kareiviai sutiko, ir mes išvažiavome į mišką. Pavažinęję keliukais, radome malkų rie-

tuvę ir ėmėme krautis. Kareiviai mums padavinėjo, o mes dėjome. Kėbulc buvo primesta šiaudų, o per vidurį gulėjo plati lenta. Pakėlęs ją pamačiau šautuvą. Lentą apkrovėme malkomis, o grįžę visą mašiną iškrovėme mudu su pusbroliu, nes bijojome, kad kareiviai gali pamatyti šautuvą. Iškrovę malkas stebėjome, kur pastatys mašiną. Pastatė prie mūsų namų. Vakare pasekėme, kada sargybinis nueis tolyn, ir, paėmę iš kėbulo šautuvą, paslėpėme jį sniege. Į namus nešti pabijojome.

Pavakare atvežė benzina. Karininkai, susirinkę daiktus, padėkojo dėdei ir išvažiavo.

TAI BUVO PRIEŠ PAT 1944 M. ŠV. KALĖDAS

Kupiškio mieste sribu dirbo kaimynas Juozas Baltrūnas iš Puknių kaimo, kuris įtarė mano brolius sudeginus jo namus kaime tą vakarą, kai jis savo tėvus iškraustė į Kupiškį. Žinau tikrai, kad mano broliai šioje operacijoje nedalyvavo. Tą vakarą buvau parvažiavęs namo žiemos atostogų ir su abiem broliais buvau namuose, kai už beržyno pasimatė ugnis. Parvažiavęs pasakiau, kad vėl yra du šautuvai, kuriuos reikia pargabenti partizanams. Šio darbo ėmėsi mano brolis su kaimyne K.Kavoliūniene. Jie sėdo į roges ir patraukė į Kupiškį.

Važiuodami aplinkiniu keliu, sutiko grįžtantį sribo J.Baltrūno brolių Vytautą, jaunesnį už mane tik kokiais 2-3 metais. Nors mano brolis buvo pasistatęs didelę kailinių apykaklę, užsimaukšlinęs kepurę, Vytautas jį pažino. Grįžęs į namus pasakė savo broliui sribui, kuris pasikvietęs kitą sribą atlėkė į dėdės namus. Nespėjus broliui nusirengti, į kambarį įėjo sribas J.Baltrūnas, o kitas liko už durų. Pasisveikinęs su broliu lyg niekur nieko pradėjo šnekučiuotis, bet paskui, kai į kambarį įėjo antrasis sribas, J.Baltrūnas atsistojo ir įrėmęs broliui į krūtinę automatą sušuko:

– Rankas aukštyt!

Iškratę brolių ir jo roges ir neradę jokio ginklo (laimei, viskas įvyko labai greitai ir pusbrolis Romas nebuvo idėjęs tų šautuvų į vežimą), brolių išsivedė į Kupiškio sribyną. Brolis išsigynė turėjęs ryšių su partizanais, sakydamas, kad dirbęs savo ūkyje ir nenorėjęs eiti į sovietinę kariuomenę. Todėl kaip dezertyrą jį nuteisė septyneriems metams pataisos darbų. Bausmę atliko Pravieniškėse. Kol jis buvo Panevėžio kalėjime, perduodavome maisto, bet išvežus iš ten

daugiau žinių negavome. Kadangi vyko karas, į kalinių gyvenimą niekas nekreipė dėmesio.

Taip netekau brolio. Gal dėl to ir aš buvau kaltas? Jei ne šautuvai, jis į Kupiškį būtų nevažiavęs. Brolio netektį išgyvenau labai sunkiai...

SAUSIO DEVINTOJI

1945 m. sausio 9 d. jau pati gamta nieko gero nežadėjo, nes nuo ryto snigo, pustė, šėlo vėjas. Mūsų apylinkėse buvo daug vyrų, kuriems grėsė tarnyba sovietinėje armijoje, bet nė vienas savo noru neišėjo tarnauti okupantams. Organizuota partizaninė kova dar nevyko. Vyrų laikėsi savo namuose, nes kol kas jų niekas nešaudė ir negaudė.

Sausio 9 d. visur pasirodė labai gerai ginkluotų čekistų būriai ir pradėjo gaudynes. Vyrų veikė atskirai, kaip kas sugalvojo: vieni atsisaukdamiesi su ginklais bėgo į mišką, kiti – beginkliai, o šaudyti buvo įsakyta į visus, kas tik nesustojo.

Joną Lukošiuoną nušovė viduryje lauko, netoli miško. Jo kūnas rytojaus dieną buvo parvežtas į namus ir palaidotas Obonių kaimo kapinėse. Stasio Aiduko ir Antano Aiduko kūnus rado tik nutirpus sniegui, nes juos nušovė griovyje netoli miško, ir niekas nematė. Aidukus palaidojo Obonių kaimo kapinaitėse.

Tą pačią dieną paimti gyvi neginkluoti: Vederiškių kaimo gyventojas Pranas Mažylis, studentas Petras Magyla iš Puknių kaimo ir mano pusbrolis kupiškėnas Kazys Biškauskas.

Pranas Mažylis ir Kazys Biškauskas, karui pasibaigus, grįžo namo, o Petras Magyla, tarnavęs viename dalinyje su mano pusbroliu K. Biškausku, mirė iš bado. Pusbrolis jį palaidojo.

ANTANO STARKAUS SUGRĮŽIMAS

Frontui artėjant, A. Starkus atsidūrė Vokietijoje, kur praėjo apmokymus, kaip veikti prieš užnugaryje, ir su 12 žmonių grupe 1945 m. sausio mėn. parašiotu buvo numestas į Lietuvą. Juos turėjo numesti kažkur apie Panevėžį, miškingoje vietoje, bet numetė Kupiškio rajone, kur miškų nebuvo, tik krūmokšniai. Visą amuniciją išmetė į laukus, kol ją surinko, išaušo rytas. Žmonės, gyvenę aplinkui,

juos pastebėjo. Matyt, atsirado išdavikų, kurie pranešė stribams ir įgulai.

Sulaukę vakaro ir sukrovę amuniciją į kelis vežimus, patraukė gimtinės link, į žinomas vietas ir žmones.

Kariuomenė, matyt, gavusi informacijos, traukė į nurodytą vietą, o Starkaus žmonės važiavo keliu į kalniuką, kur kaktomuša susidūrė su čekistų kariuomene. Užvirė mūšis. Jų buvo 12, o rusų daug. Jėgos nelygios ir teko trauktis, o visi ginklai, šoviniai, radijo siųstuvai liko priešui.

Mūšyje žuvo buvęs Lietuvos kariuomenės karininkas iš Obonių kaimo Zabulis-Gogelis. A.Starkaus sugrįžimas buvo nesėkmingas, nes jų liko tik 11 vyrų. Tai buvo vyrai iš visos Lietuvos, daugiausia Lietuvos kariuomenės karininkai.

Išsiaiškinę esamą padėtį ir užmezgę ryšį su gimtine, vieną dieną mūsų namuose organizavo susitikimą su visais krašto vyrais. Tai įvyko po kruvinosios sausio 9-osios. Vyrai suprato, kad toliau taip gyventi ir slapstytis kaip kas išmano nebegalima, kad reikia burtis į vieną būrį ir ginklu kovoti su okupantais ir savais padlaižiais. Vyrų prisirinko gana daug. Atėjo ir A.Starkaus desantininkų grupė. Apsvarstę padėtį, nusprendė sukurti būrį, vadovauti pasiūlė A.Starkui. Šiam sutikus, būrys buvo suformuotas ir pradėjo veikti.

Atvykusieji su A.Starkum iškeliavo į savo gimtąsias vietas, matyt, toks buvo uždavinys: kiekvienam veikti gimtosiose apylinkėse. Apie jų likimą nieko nežinau, nes sutikti neteko.

□ Antanas Starkus-Montė, Herkus, Blinda, g.1919 m. Desantininkas, Šimonių girios partizanų organizatorius, kuopos vadas, Algimanto apygardos štabo viršininkas, vadas. Žuvo 1949 10 31

Tai įvyko 1945 m. sausio ar vasario mėnesį. Prie Kupiškio vidurinės mokyklos, į kurią buvome perkelti dar vokiečių okupacijos metais, buvo karininkų Ramovė, kurioje įsikūrė mokytojų kolektyvas. Mokykla buvo išmėtyta per tris pastatus, buvusius netoli vienas kito. Mokytojai į Ramovę susirinkdavo iš ryto, o vėliau išsiskirstydavo po klases.

Vieną rytą atėję į mokyklą pastebėjome, kad į mokytojų pastato kiemą įvažiavo sunkvežimis su keletu Kupiškio sričių. Stribai skubiai iššoko iš atviro sunkvežimio ir apstojo namą. Į vidų įėjo dviese, matyt, viršininkai. Kurį laiką nieko nesimatė. Pamokos nevyko, nes visi mokytojai buvo ten. Mes, prilipę prie langų, stebėjome kas bus.

Po kurio laiko pamatėme, kaip į sunkvežimį sulipo penki, o gal šeši mokytojai. Deja, laikas ištrynė iš atminties jų pavardes. Prisimenu tik muzikos mokytoją Visockį, nedidelio ūgio stambaus kūno sudėjimo...

Visus juos susodino kėbule ant grindų, iš šonų stojo Kupiškio sribukų sargyba.

Buvo žiema, šalta, daug sniego, o mokytojai lengvai apsirengę, kiti be kepurų... Taip ir išvežė į Panevėžį.

Mes, moksleiviai, kas kieme, kas klasėse stebėjome šį susidorojimą su mokytojais, o jie, pravažiuodami pro šalį, mums mojavė, kol sunkvežimis dingo už posūkio. Daugiau jų matyti nebeteko...

IŠVARYMAS IŠ KUPIŠKIO

Po brolio Antano mirties sribo J.Baltrūno žvilgsnis nukrypo į mane. Matyt, jam nepatiko, kad mes su pusbroliu Romu šeštadieniais vykstame į mano tėviškę.

1945 m. vasario pabaigoje, parėjęs iš mokyklos, radau apsiverkusį dėdę A.Biškauską. Jis papasakojo, kad buvo atėjęs sribas J.Baltrūnas ir pasakė, kad jeigu mane laikys savo bute ir dar pamatys Kupiškyje – abiems baigsis liūdnai.

Dėdei paklausus kodėl, šis atsakė, kad aš nešąs žinias partizanams. Nesupratau, kokias žinias, nes jie jokių įtvirtinimų neturėjo, o kiek jų buvo, partizanai puikiai žinojo. Nenorėdamas apsunkinti dėdės ir suprasdamas, kad vis tiek būsiu persekiojamas, nusprendžiau

palikti mokyklą ir Kupiškį. Labai nesinorėjo dėl parsidavėlio mesti mokslą, bet kitos išeities nebuvo.

Dėl suniokoto gyvenimo, dėl to, kad taip ir nebaigiau mokslo, kaltė tenka sribei J.Baltrūniui.

VĖL TĖVIŠKĖJE

Grįžęs į namus, su skausmu viską papasakoju sesutei Bronei. Ji gyveno namuose viena – buvo ir gaspadorius, ir gaspadinė. Sesutei teko didžiausia našta. Brolis Antanas suimtas, brolis Jonas nebegalėjo būti namuose, aš mokiausi, o jai teko nudirbti visus darbus. Svarbiausia tai, kad už viską kentėjo ji.

Stribai, važiuodami pro šalį, būtinai aplankydavo mūsų namus ir, padarę kratą, ją sumušdavo. Kratą darydavo norėdami ką nors pavogti, nes stribai puikiai žinojo, jog nei brolis Jonas, nei kiti partizanai mūsų namuose nesislėps, ypač spintoje ar dėžėje su drobėmis, kurių sesuo buvo priaudusi. Po kiekvienos kratos sesuo ko nors pasigedavo. Aš kankinimų išvengdavau, nes pamatęs juos ateinant ar atvažiuojant prisidengęs trobomis pabėgdavau į raistą. Vienų namų palikti negalima, nes stribai viską išvogs, todėl sesuo likdavo ir nukentėdavo. Man grįžus, jos gyvenimas šiek tiek pagerėjo, nes buvau šešioliktų metų ir galėjau padėti ūkyje.

Vieną dieną buvau išėjęs iš namų, o grįžęs radau nušautą savo šunelį Tuziką. Sesuo papasakojo, kad pro šalį važiaavę Kupiškio stribai į mūsų namus neužsuko, bet sustojo kieme, o J.Baltrūnas nušovė šunelį. Mano neapykanta jam augo...

DABOKLĖJE

Mudviem su sesute triūsiant namuose, atėjo pavasaris. Prieš pat 1945 m. šv. Velykas nusprendžiau aplankyti savo dėdę ir pusbrolių Kupiškyje. Labai rūpėjo šautuvai, kurių po brolio Antano arešto nickas taip ir neparvėžė. Nuvykęs sužinojau, kad šautuvai tebėra. Pasisvečiavęs gal porą dienų, Didįjį penktadienį su pusbroliu Romu ruošiausi važiuoti namo. Nuėjome į geležinkelio stotį ir laukėme kokio nors traukinio, važiuojančio Panevėžio pusėn. Su juo važiuosime iki Subačiaus, nes Subačių stodavo visi traukiniai, kadangi ten buvo vandentiekis ir mašinistai užpildydavo garvežių talpas vande-

niu. Netrukus toks traukinys pasitaikė. Mudu sulipome į tuščią prekinį vagoną ir išvažiuome į Subačių. Subačiaus stotyje traukinys sustojo. Išlipę pamatėme stovintį ilgą sąstatą, pasiruošusį važiuoti į Kupiškio pusę, o garvežio mašinistas pylėsi vandenį. Pamatę sąstato viduryje platformą su gelžgaliais, užsiropštėme ant jos ir iš nuostabos netekome žado: beveik iki platformos bortų priversta įvairiausių ginklų. Tiesa, jie nebe nauji, truputį apgadinti, bet ko tik ten nebuvo! Vokiški, rusiški kulkosvaidžiai, šautuvai, automatai... Matyt, juos vežė kaip metalo laužą. Traukiniui pajudėjus Kupiškio link, į platformą įsiropštė kokių 25 metų vyras. Jis turėjo krepšį ir, keliui įpusėjus tarp Subačiaus ir Kupiškio, pastebėjome, kaip jis išmontuoja automatų, kulkosvaidžių ir šautuvų spynas ir kraunasi į terbą. Buvome skirtinguose platformos galuose, todėl nesišnekėjome, bet, pamatę ką jis daro, supratome, ką reikia daryti mums. Turėjau mokyklinį portfeli, į kurį abu su Romu pradėjome ardyti ir dėti visokių ginklų spynas. Matydavau, kaip ginklus ardė partizanai, brolis Jonas, ir man tas neblogai sekėsi. Netrukus kišenės ir portfelis buvo pilnutėliai.

Nelaimei, traukinys sustojo Kupiškyje. Mums buvo baisu, kad kas nors neįtartų ir nepatikrintų, o dar tas vyras iššokęs nubėgo kažkur į kitą stoties pusę už vagonų. Jo nebijojome – matėsi, kad jis darė tam pačiam reikalui, kaip ir mes, bet... traukinys pajudėjo. Liko tik vienas klausimas – ar sustos Skapiškio geležinkelio stotyje, nes jei Kupiškyje stojo, čia gali nestoti, o su tokia manta iššokti sunku, kišenės pilnos geležų...

Pavažiavus kokius du kilometrus nuo Kupiškio ir pervažiavus vieškelio, vedusio į mano tėviškę, pervažą, kilo mintis tuos daiktus mėtyti į šonus: žmonės juos suras ir atiduos partizanams. Tuo metu beveik niekas neturėjo reikalų su sribais, visi talkino partizanams.

Todėl mes pradėjome mėtyti viską, ką turėjome portfelyje ir kišenėse, į abi puses. Taip bedirbant netruko priartėti ir Skapiškio stotis. Stos traukinys ar nestos? Laimei, sustojo, ir mes, nieko nelaukę, nukūrėme į mišką. Keliu, vedusiu tėviškės link, patraukėme į namus. Likusios geležys traukė prie žemės.

Sukandę dantis yrėmės į priekį. Buvo prietema, todėl meldėme Dievą, kad nesusitiktume sribų. Pusiaukelyje visai sutemo, o kelias šlapias... Šlapi iki kelių, išvargę, nevalgę vakare pasiekėme namus.

Namuose radome keletą partizanų, kurie apsidžiaugė mūsų do-

vanomis. Papasakojus, kad nuo Kupiškio iki Skapiškio mėtėme ginklus palei geležinkelį, jie nutarė rytojaus vakarą eiti ieškoti. Sakė paimesi ir mudu su Romu, nes mes maždaug žinojome, kur išmėtėme. Mums tokia mintis, aišku, patiko, nes buvome tokio amžiaus, kai norėjosi padaryti ką nors gero ir... buvome nuotykių ieškotojai, kaip ir visi paaugliai.

Išmiegoję po visų vargų išsikūrenome pirtį ir gerai išsimaudę vakarė gal dešimt žmonių patraukėme geležinkelio link ieškoti ginklų. Kelias buvo nelengvas. Ėjome daugiausia per laukus, kad ko nors nesutiktume. Šlapia, kojos klimpo iki kulniukų. Šiaip taip priėjome geležinkelį, o ten buvo lengviau, nes geležinkelio zona buvo apsėta žole, purvyno nebebuvo.

Naktis pasitaikė graži – giedra, švietė mėnulis, ieškoti nebuvo sunku, tik traukiniai trukdė, be perstojo zuję tai į vieną, tai į kitą pusę. Šviesos apšviesdavo visą geležinkelio zonos ruožą, todėl reikėdavo pasislėpti, kad nepastebėtų.

Ginklai buvo aprinkti, nes nuo išmetimo praėjo visa para ir, matyt, dieną kažkas pasidarbavo. Ginklai vis viena pateko partizanams, tik gal į kitą būrį. Radome ir mes, tik jau nedaug. Rodos, vieną kulkosvaidį, automatą ir dar kažką.

Taip atėjome iki tos pevaržos, nuo kurios pradėjome mėtyti, ir reikėjo grįžti atgal. Mudu su pusbroliu taip išvargome, kad vos kojas tempėme. Partizanai pažadėjo paimti arklį su vežimu ir pavežti mus, nes iki namų buvo apie 20 km, o kadangi vyko karas, miestuose galiojo komendanto valanda. Tuo metu budėdavo tik kariškiai arba sribai ir visus vesdavo į sribyną.

Dėdės dukra Stasė Perkūnienė gyveno Kupiškio miesto pradžioje, todėl su pusbroliu nusprendėme pernaktuoti pas ją ir vėl važiuoti traukiniu. Pasakėme partizanams. Sutiko! Partizanai bijojo įvelti mus į kautynes, nes einant galėjo visko atsitikti.

Patraukėme vieškeliu Kupiškio link. Priėję pusseserės kiemo vartelius, iš kitos gatvės pusės išgirdome: “Stot! Rankas aukšty!” Sustojome, pakėlėme rankas. Priėję prie mūsų ir pamatę vaikigalius, nesakė nieko, tik liepė sudėti rankas užpakalin ir eiti į priekį. Prašėme paleisti, bet jie nesutiko. Sako: “Kur jūs tąsotės naktimis?!” Pasirodo, buvo trečia valanda nakties!

Mus nuvedė į sribyną, iškratė ir nuvedė į rūsį po namu. Patamsyje apčiupinėjome visas sienas, bet jokių langų ar durų neradome.

Apsirengę buvome lengvai, kelionėje sukaitę, o rūsio grindys betoninės, visur pilna žemių... Pasidarė labai šalta. Nors buvome labai išvargę, apie miegą net svajoti nediršome. Pradėjus aušti, pastebėjome boluojančią šviesą. Pasirodo, yra durys į kitą rūsio kambarį, prigūstą popierių, o pusė lango į šaligatvio pusę. Sulindę į popierius šiek tiek apšilome. Netrukus suskambo bažnyčios varpai, kviesdami žmones į Velykų pamaldas, o mes kaip didžiausi nusikaltėliai sėdėjome rūsyje. Tai buvo pirmas mano areštas ir labai įsimintinas 1945 m. šv. Velykų rytas.

Būdami rūsyje sugalvojome, ką sakysime, kai pašauks tardyti. Juk tikrai paklaus, kur buvome ir ką veikėme tokiu metu! Sugalvojome meluoti, jog važiuojame į mano tėviškę ir, traukiniui nesustojus Skapiškio geležinkelio stotyje, buvome nuvežti į Pandėlio stotį, kur vėl laukėme traukinio atgal, o jo ilgai nebuvo, tai labai susivėlinome. Traukiniui atvažiavus į Skapiškio pusę, įsėdome ir, nestojus Skapiškyje, vėl buvome atvežti į Kupiškį. Dėdė gyveno kitame miesto krašte nuo geležinkelio stoties, tai neva bijojome per miestą eiti, kad nesuimtų, todėl aplinkiniu keliu pasukome pas pusseserę, gyvenančią miesto pakraštyje.

Išaušus pakvietė į viršų pas tuometinį sribų viršininką kapitoną Drąsutį. Jis mus pradėjo tardyti po vieną. Pirmutinį apklausė mane, o pusbrolių uždarė į kažkokį tuščią kabinetą. Išklausęs liepė mane išvesti į tuščią kabinetą, o pusbrolių atvesti. Mumis, rodos, patikėjo, bet nepaleido. Nemušė, tik gąsdino, kad bus blogai, jei nepasakysime teisybės. Uždaryti prabuvome iki pietų. Koridoriuje užgirdau dėdės A. Biškausko šneką. Buvo aišku, jog sribai pranešė, kad čia yra jo sūnus Romas. Girdėjome, kaip jis užėjo į Drąsučio kabinetą. Po kurio laiko atėjo prie kabineto, kuriame buvo uždarytas jo sūnus Romas. Drąsutis, atrakinęs duris, liepė sūnų vestis namo ir dar perspėjo: "Tegul daugiau naktimis nesitąso kur nereikia!"

Dėdė sūnų išsivedė, o aš likau. Darėsi neramu, kodėl manęs nepaleidžia. Palaukęs apie pusvalandį, pradėjau belsti į duris. Atrakino pats Drąsutis ir paklausė, ko noriu. Aš paklausiau, kodėl paleido pusbrolių, o manęs ne. O jis ir sako:

– Gali eiti, kas čia tave laiko?!

Aš jo klausiu:

– O kas atiduos mano dokumentus?!

– Gerai, atiduosiu. Ne kokie čia tavo dokumentai, – ir iš stalčiaus

ištraukė gimimo liudijimą, nes 16-os dar neturėjau.

Jo kabinete buvęs kažkoks viršininkas atiduodant gimimo liudijimą pasakė:

– Kažin, ar tik jie nepadeda banditams!

Atgavęs dokumentus nubildėjau laiptais žemyn ir patraukiau tiesiai į namus, nes bijojau gauti nuo dėdės barti ir norėjau bėgti kuo toliau nuo to baisaus pastato.

Buvau alkanas, murzinas, todėl į namus patraukiau pėsčias. Nuo Kupiškio buvo 22 km... Pavakare atsiradau namuose. Sugrįžtant jau laukė. Papasakojau partizanams, kaip viskas įvyko ir kuo baigėsi. Sesuo pamaitino velykiniais margučiais ir kritau išvargęs miegoti.

AŠ VĖL NAMUOSE

Po šv. Velykų reikėjo ruošti pavasario sėjai. Darbų daug, tik spėk suktis. Brolis Jonas į namus sugrįždavo labai retai, nes buvo pavojinga, todėl visi ūkio darbai griuvo ant mudviejų su sesute. Nors aš tuomet buvau dar labai skystas vyras, bet dirbau ką sugebėjau.

Jau paruošėme dirvą sėjai, kai netikėtai vieną dieną vėl apsilankė Šimonių valsčiaus sribai. Aš spėjau pabėgti į raistą, o sesuo liko namuose. Sribai tą dieną buvo kažko labai įsiutę. Seserį taip primušė, kad visa buvo mėlyna.

Po kelių dienų užėjęs brolis Jonas su vadu A.Starkumi nutarė, kad mums namuose gyventi nebegalima. Nusprendėme, kad reikia namus palikti, tik niekas negalvojo, kad visam laikui...

Per keletą dienų išdalijome kaimynams visą turtą, kurie prižadėjo saugoti iki mūsų su grįžimo. Aplinkui gyveno geri kaimynai. Arčiausiai mūsų – J.Lukošienė su dukra Emilija, sūnus žuvo sausio 9-ąją. Petro Kvietkausko šeima iš Vizbarų k., Antano Kavoliūno ir Juozo Šaulinsko šeimos iš Vėderiškių k. ir daugelis kitų, kurie kaip galėdami stengėsi mums padėti. Išdaliję visą turtą, pabučiavę gimtinės namo duris, išėjome pas geruosius žmones, kurie mus rengė ir maitino. Jiems iki šiol labai dėkingi. Daugelio nebėra tarp gyvųjų, bet tegul žino jų vaikai ir vaikaičiai, kaip gerbė ir mylėjo kaimynas kaimyną, kaip vienas kitam padėjo sunkią valandą.

Šis gyvenimo laikotarpis buvo nelengvas. Sesuo Bronė prisiglaudė kažkur prie Skapiškio, aš – savose apylinkėse. Vengdavau susidūrimų su sribais, nes jie galėjo mane pažinti.

Daugiausia laikydavausi Vėderiškių kaime pas J.Šaulinską, nes ten buvo penki vaikai, tarp kurių įsimaišęs likdavau nepastebėtas. Labai daug dienų praleista Mėliūnų kaime pas našlę Oną Kavoliūnienę. Ji turėjo septynis vaikus, tarp kurių buvo ir jaunesnių, ir vyresnių už mane, todėl jausdavausi gana saugiai, nes niekas negalėjo manęs atskirti.

Šeima buvo didelė, gyveno gana vargingai, todėl niekas nelepino – valgėme, ką turėjome.

Karas su Vokietija pasibaigė, todėl vokiečių sugrižtant nebelaukėme. Daugelis tikėjo Lietuvos išlaisvinimu, ateisiančiu iš Vakarų sąjungininkų, tikėjau ir aš. Taip laukdavome prasidedant karo nuo pirmos mėnesio dienos iki 15-os, o paskui nuo 15-os iki kito mėnesio pirmos. Kadangi karas buvo pasibaigęs, kiekviename miestelyje buvęs reguliariosios NKVD kariuomenės būrys pastoviai krėsdavo visus kaimus. Partizanų, o tuo pačiu ir mano, padėtis tapo daug sunkesnė, nors turėjau gimimo liudijimą ir kariuomenės beveik nebijojau, nes jiems svarbiausia buvo dokumentai.

Atėjo 1945 m. birželio 15-oji...

PARTIZANŲ NETEKTIS

Iš vakaro pas kaimynę Juzę Lukošūnienę, pas kurią aukojo šv. Mišias už jos sūnų Joną, žuvusį sausio 9-ąją, susitikau su partizanais. Giminėms išsiskirsčius, mes su Broniumi Šaulinsku likome padėti moterims susitvarkyti. Besitvarkant vežimu atvažiavo keletas partizanų, tarp jų ir mano brolis Jonas, Pranas Samuolis ir pas kaimyną A.Vizbarą tarnavęs Vladas Rimkus, kartu su šeimnininku išėjęs partizanauti. Po mišių buvo likę maisto, tai juos dar pavaišino ir įdėjo kelionei. Išvažiavome kartu su partizanais, nes jie važiavo į mums reikiamą pusę. Atvažiavę iki Broniaus Šaulinsko sodybos, atsiskyrėme ir nuėjome į svirną miegoti. Atsisveikinimas buvo labai savotiškas. Nuojauta tarsi sakė, kad nebesusitiksime...

Grižę į svirną sugulėme ir greitai užmigome. Tikras karas mus

prikėlė 5-ą valandą ryto. Kažkur visai netoliese vyko susišaudymas, girdėjosi šaukiant “Valio! Valio!”, prakirtusi sieną nukrito kulka... Pasidarė nesaugu, bet iš svirno bėgti bijojome. Iš lėto prasidarė svirno duris, nubėgome į trobą, kurioje buvo visa Šaulinsko šeima. Šaudė visai netoli nuo gyvenamojo namo, todėl sėdėjome užlindę už mūrinės krosnies ir laukėme kas bus. Šaudė ir toliau – kažkur už Puknių kaimo prie Šetekšnos upės, o gal buvusiame Rapacko dvare. Pro langus prabėgo Jonas Mažylis ir nubėgo tolyn. Kodėl bėgo – neaišku. Jis, kaip nesveikas, buvo atleistas nuo armijos...

O buvo taip... Jis gyveno už Šaulinsko, o už jų kluono buvo didelės kalnas. Iš vienos kalno pusėsėjo rusų kariuomenė, o iš kitos iš kažkur išdygo raitas partizanas, kurį pastebėję kareiviai pradėjo šaudyti. Partizanas, nušokęs nuo arklio, ėmė atsisiaudyti, nes jis užsiėmė gerą padėtį – ant kalno buvusiose žvyruobėse. Kareiviai išsidėstė plyname lauke, todėl keletą jų nušovė. Jono Mažylio namai pateko į patį ugnies epicentrą, todėl jis ir bėgo iš namų. Kareiviai, pamatę bėgantįjį, pradėjo šaudyti ir sužeidė į koją.

Pabėgęs gal puskilometrį, užsuko pas ūkininką Julijų Šilinį apsirūsti kojos, nes toliau bėgti nebegalėjo. Aprišęs koją, atsigulė į lovą.

Susišaudymas nutrūko. Raitasis partizanas, prisidengdamas Kazio Magylos sodyba, pabėgo į mišką. Kareiviai matė, kad žmogus dingo už Magylos sodybos, todėl sugriuvę į sodybą pradėjo krėsti. Kluone pradėję versti šiaudus, rado atsitiktinai ten migantį išgėrusį partizano Juozo Dapšio brolių Jurgį, kuris jau nebetiko armijai. Nieko nesakę Jurgį nušovė ir paliko. Viskam apimus, su Broniumi Šaulinsku nuėjome pažiūrėti. Visas kruvinas gulėjo šiauduose, o prie jo mėtėsi dokumentai...

Kareiviai, baigę savo juodą darbą, atėjo prie Šaulinsko namų. Aptikę kraujo pėdsakus, nusekė iki Šilinio sodybos, kurioje rado gulintį sužeistą koją J. Mažylį. Liepė keltis ir eiti su jais. Šeimnininką Julijų Šilinį taip pat išsivarė kartu.

Mūšis vyko toliau už Puknių kaimo. Matėsi, kad kažkas dega... Degė iki pietų. Po pietų viskas aprimo.

Partizanai, o su jais ir brolis Jonas iš vakaro išvažiavo į tą pusę. Man buvo labai neramu.

Po kurio laiko, kai jau niekas nebešaudė, mudu su Broniumi Šaulinsku nuėjome į Rapackio dvarą pažiūrėti, nes žmonės sakė, kad susišaudymas vyko dvare ir kitoje upės pusėje, kur matėsi smilks-

tantys ūkininko trobesiai. Priėję medžiais apaugusį dvarą, nieko nepamatėme, o artyn eiti bijojome. Apsidairydami artėjome prie dvaro pastato, kuriame tuo metu niekas negyveno. Įėję tarp medžių radome gulintį aukštiečninką kaimyno samdinį Vladą. Jis buvo visai jaunas, į kariuomenę jam dar nereikėjo. Kulka pataikiusi tiesiai į krūtinę... Paėję toliau, prie pastato kampo radome persauta galva Praną Samuolį. Pastate daugiau nieko nebuvo, o kitoje pusėje gulėjo kulkų suvarpytas Jonas Mažylis. Apvaikščioję dvaro kiemą daugiau nieko neradome ir grįžome atgal. Netrukus atvažiavo sunkvežimis, surinko visus nušautuosius ir išvežė į Šimonių miestelį. Nuo to laiko jau guldėdavo gatvėse...

J.Šilinis grįžęs pasakojo, kad juos su Jonu Mažyliu nusivarė į dvarą pareikalavo dokumentų, kurių tas neturėjęs. Todėl jį išstūmė ir iš automato sušaudė. Julijų paleido, nes turėjo dokumentus.

Žuvusiuosius – Jurgį Dapšį, Joną Mažylį, Praną Samuolį ir Vladą Rimkų – nuvežė į Šimonis ir numetė gatvėje, o po kelių dienų užkasė žvyruobėse (dabar šioje vietoje pastatytas paminklas).

Kitoje Šetekšnos upės pusėje žuvo aštuoni partizanai, bet jie buvo iš kito būrio ir jų pavardžių nežinau. Apie tai pasakojo ūkininkas Grabauskas.

Rapacko dvare, kaip vėliau paaiškėjo, turėjo įvykti partizanų susirinkimas. Apie tai kažkas pranešė kariuomenei, nes dvarą apsupo naktį. Kariuomenė išsidėstė abiejose upės pusėse, nes žinojo, kad partizanai iš dvaro trauksis tik paupiu: ten aukšta žolė ir krūmokšniai. Partizanai, atėję nuo kalno, pataikė kareiviams tiesiai į rankas ir atsišaudydami traukėsi. Už ūkininko sodybos, gal už kokio kilometro, buvo miškas. Partizanai, patekę į apsupimą, sulindo į molinį tvartą ir iš ten atsišaudė. Pagal Grabausko pasakojimą, jie išsilaikė ilgai, nes juos dengė tvartas, kuris niekaip neužsidegė, nors visos trobos degė. Pagaliau tvartą uždegė ir mūšis užvirė lauke. Jėgos buvo nelygios. Žuvo visi. Grabauskas, stebėjęs mūšį, matė, kaip vienas partizanas pakėlė rankas aukštyn. Prie jo prišokęs rusų kareivis, matyt, norėjo paimti gyvą, bet tą pačią minutę nuaidėjo sprogimas ir abu krito rugių lauke... Po mūšio Grabauskas rado sudraskytomis galvomis partizaną ir rusų leitenantą...

Kiek buvo nukauta rusų kareivių, tiksliai pasakyti negalima, bet sunkvežimiu atvažiavę kareiviai ilgai rinko lavonus. Žuvę partizanai buvo nuvežti į Kamajus ir sumesti gatvėje.

Samuolių šeimoje buvo tik tėvas ir sūnus Pranas. Motina mirė anksčiau. Gyveno jie pačiame Mėliūnų kaimo gale. Sodyba buvo kalno papėdėje, labai graži, apaugusi klevais...

Į Lietuvą grįžus sovietinei armijai, Pranas slapstėsi slėptuvėje. Ginklo neturėjo, partizanų būriui nepriklausė. Nežinia, ar kam pranešus, ar atsitiktinai, sribai slėptuvę rado ir Praną areštavo. Į armiją nesiuntė, nes karas buvo ką tik pasibaigęs.

Žmonės šnekėjo, kad tėvas turįs aukso. Gal tuo galima patikėti, nes sūnų paleido ir jis tapo sribu, bet jo mintys, matyt, buvo kitos. Svarbiausia – atgauti laisvę. Pranas susišaudymo metu iš sribų pabėgo ir įstojo į A.Starkaus partizanų būrį, kuriame buvo ir mano brolis. Tuo baisiai pasipiktino tie, per kuriuos jis buvo išpirktas. Kitą dieną atvažiavę su būriu sribų tėvą kieme iš kulkosvaidžio sušaudė, namus sudegino ir, prisiplėšę visokio turto, išsinešdino.

Tėvą žmonės palaidojo, o pabuvęs partizanų būryje gal dvi savaites Rapacko dvare žuvo ir sūnus Pranas...

Per mėnesį okupantų pakalikų sribų buvo sunaikinti tėvas ir sūnus, nuo žemės paviršiaus nušluota jų gimtinė. Apie tai, kad čia gyventa žmonių, priminė tik degėsių krūvos ir apdegę klevai...

KLAIDA

Vederiškių kaime gyveno keturi vyrai Mažyliai. Iš jų du Pranai ir du Jonai. Vienas Jonas Mažylis sušaudytas Rapacko dvare, kitas Jonas Mažylis, vyresnio amžiaus, vedęs, turėjo du vaikus – sūnų ir dukrą. Jis – mano krikštamotės vyras, atėjęs į tuos namus žentu. Jo brolis gyveno kitame kaimo krašte, netoli miško. Anksčiau buvo priimta, kad jei kuris iš vaikų išeina iš namų, jam priklauso turto dalis. Todėl brolis Pranas davė keletą hektarų žemės, kurią jis dirbo, nes buvo visai netoli nuo dabartinių jo namų.

Tą vakarą, pjaudamas dobilus, Jonas Mažylis rado kažkieno numestą šautuvą ir pakišo po pradalgium. Dobilams išdžiūvus, dėdamas į kūgius šautuvą įkišo į kūgį, kur ir liko. Nickas apie šautuvą neklaušė. Taip kūgyje ir liko.

Vieną dieną pasirodę rusų kareiviai užėję pas Kručą paklausė, kur gyvena Jonas Mažylis. Tās, nieko blogo negalvodamas, kadangi

kitas Jonas Mažylis buvo žuvęs, parodė. Kareiviai, suradę jį kieme, taip sumušė lazdomis, kad klyksmas girdėjosi visame kaime. Kaip vėliau papasakojo krikšto motina, reikalavo atiduoti šautuvą. Jis pagalvojęs, kad kažkas specialiai šautuvą numetė ir paskundė, liepė kareiviams eiti su juo ir ginklą atidavė.

Sumuštą Joną Mažylį išsivarė į Šimonis ir į namus jis nebegrižo. Po kurio laiko be teismo išvežė į šiaurės lagerius.

1947 m. vasarą jį, išsekusį, paliegusį, parvežė į Panevėžį nutcisti ir tada išsiaiškino, kad reikėjo kito Jono Mažylio. Joną Mažylį išteisinę paleido...

BROLIO GRĮŽIMAS

Tai buvo 1945-ų metų liepos mėnesį. Sutikau savo kaimynę Pranutę Kavoliūnaite, kuri pasakė, kad pas juos yra mano brolis Antanas.

Kadangi mes jau trys mėnesiai negyvenome namuose, tai jis parėjęs rado tik tuščias sienas ir atlapotas duris, kurias pastoviai mūsų ieškodami varstydamo sribai. Todėl Antanas nuėjo pas kaimyną A.Kavoliūną paklausti apie mus su sesute.

Sužinojęs nulėkiau strimgalviais pas A.Kavoliūną ir, kieme sutikęs brolių Antaną, apstulbau: jis buvo toks išsekęs, kad vos galėjo paeiti. Veidas pajuodęs, panašus į žemę, sulysęs, iškankintas.

Apsikabinę pasibučiavome ir pravirkome. Buvo skaudu žiūrėti į brolių. Per septynis mėnesius atėjūnai jį suluošino...

Brolis Antanas iki suėmimo draugavo su Pranute Kavoliūnaite ir, jei ne toks laikas, būtų atšokę vestuves, todėl laikinai pas juos prisiglaudė. Broliui valgyti duodavo ne po daug ir neriebiai, kadangi buvo labai išsibadavęs. Po kurio laiko brolis atsigavo, sustiprėjo ir pradėjo galvoti apie gyvenimą.

Nuvažiavęs pas Šimonių valsčiaus sribų viršininką paklausti, ar gali gyventi namuose, sužinojo, kad gyventi negali, bet darbą surasią. Gal po dviejų savaičių gavo pranešimą, kad reikia važiuoti dirbti į Baltarusiją. Tada, prisimenu, taip pasakė:

– Bado aš jau mačiau, iš Lietuvos niekur nevažiuosiu. Brolis Jonas kovoja už Lietuvą, kaimynai kovoja, kovosiu ir aš.

Po keleto dienų, užsikabinęs ant kaklo automatą ir atsisveikinęs su manimi ir sesute Brone, išėjo į pavojus ir vargą. Jo nepalaužė nei

kalėjimas, nei Pravieniškių lagerio kančios – iki mirties liko ištikimas Tėvynai Lietuvai. Aš juo labai didžiuojuosi.

BAUDĖJAI

Frontui nuslinkus į vakarus, kiekviename miestelyje pradėjo burtis sribų gaujos. Tai buvo žmonės, tingėję dirbti, nusikaltėliai, vagys, praradę sąžinę ir gailestį, bet save vadinę visagaliais. Ne kartą teko su jais susitikti, daugybę kartų mačiau, kaip atėję pas žmogų reikalauavo maisto ir degtinės. Kaimo žmonės duoda lašinių, o jie šaukia, kad duotų ką nors geriau. “Jei ne – patys pasiimsim!” Arba pradeda gąsdinti areštu. Žmogus ir suneša dešras, naminę, kad tik greičiau atsikratytų.

Stribai nusivesdavo žmogų į valsčių, uždarydavo į daboklę ir, kelias dienas pakankinę ir nieko nepešę, paleisdavo namo. Ir jokios atsakomybės už savo neteisėtus veiksmus – būk patenkintas, kad paleido, ir bėk namo neatsigręždamas. Kol karas nesibaigė, jiems gyvenimas buvo nesaldus. Buvo toks metas, kai Šimonių miestelyje liko tik keletas sribų – niekas nebenorėjo jais būti. Karui su Vokietija pasibaigus, kiekviename miestelyje stovėjo kariuomenės įgula, štai tada atsigavo ir stribai, tada jie vėl tapo drąsiais. Tai jie tapo okupantų užmačių įrankiais, nes kur eidavo kariuomenė, būtinai vedliais eidavo vienas ar du stribai, kadangi jie žinojo vietas, žinojo žmones ir jų nuotaikas.

Partizaniniam judėjimui pasibaigus, stribai tapo niekam nebereikalingi ir jie buvo atleisti iš darbo. Nieko kito nebeliko, kaip ieškoti darbo gamyklose...

DARBAI NAMUOSE

Mes, išeidami iš namų, viską apsėjome ir apsodinome, kad nedirvonuotų žemė. Todėl per vasarą, kai aplinkui būdavo ramu, nebuvo girdėti sribų ar kariuomenės, eidavome pažiūrėti pasėlių, daržų ir namų. Uždarydavome, sutvarkydavome ir vėl išeidavome. Tas labai siutino stribus. Užplūdę namus, išdaužydavo langus, duris... Laikui bėgant nebeteko prasmės tvarkyti. Taip ir stovėjo namai atidarintais langais ir durimis, o po vidų vaikščiojo tik vėjas...

Noras mokytis nedavė ramybės. Netolicese, Salų miestelyje, tuo

metu veikė dvimetė Žemės ūkio mokykla, ir aš nusprendžiau ją baigti. Mokykla buvo Rokiškio rajone, kur manęs niekas nepažino, todėl buvo šiek tiek saugiau. Be to, nereikėjo laikyti egzaminų, tik parašyti pareiškimą. Mane priėmė, todėl laukiau rudens ir svajojau apie mokslus. Vasaraėjo į pabaigą, teko rūpintis javapjūte ir kitais ūkio darbais. Su kaimynų pagalba jāvus sutvarkėme ir suvežėme į savo kluoną. Deja, tai buvo klaida. Reikėjo atiduoti kaimynams, nes iškulti neteko – pradėjo labai sekti. Jāvus iškūlė pelės...

Netoli namų broliai buvo įsirengę bunkerį, apie kurį aš nežinojau. Rugpjūčio pabaigoje mūsų namuose apsistojo kariuomenė ir išgyveno apie dvi savaites.

Kareiviai vaikščiojo po visą apylinkę, darė kratas, šniukštinėjo. Tuo metu namo parėjo sesuo. Kuriam laikui nutarėme pasitraukti į Zarasų rajoną pas gimines, nes čia jau buvo pavojinga.

Nieko nelaukė sėdome ant dviračių ir išvažiuome į Zarasų rajoną netoli, Antalicptės, kur pabuvę porą savaičių grįžome į savas apylinkes. Kareivių namuose jau nebebuvo. Partizanai, tarp jų abu mano broliai, buvę bunkeryje, esant įgulos kareiviams, negalėjo išlįsti, todėl teko badauti.

Mokslai Žemės ūkio mokykloje jau buvo prasidėję, o aš laiku neatvykau, bet sumelavus direktorius mokytiis man leido.

KERŠTAS

Po sesers arešto mano neapykanta sribei J.Baltrūnui dar padidėjo. Nusprendžiau jam atkeršyti. Važinėjau į Kauną. Teko nupirkti vieną kitą pistoletą. Taip buvo ir tą kartą. Viskas vyko dabartinio Valstybinio banko rūsyje, nes tas žmogus dirbo banke. Buvome sutarę, kad ateisiu prie to pastato. Padaviau į ranką pinigų, kiek buvome sutarę, jis į kišenę man įkišo pistoletą ir greitai išsiskyrėme.

Pistoletas buvo vokiškas, nestandartinis – jame apkaba su aštuoniais šoviniais, nedidelio kalibro, patogus, dailus. Parsivežiau į tėviškę, ir tada man kilo mintis atsiskaityti su sribe J.Baltrūnu. Pasiėmęs pistoletą paslapčia nuvykau pas dėdę A.Biškauską į Kupiškį, kur gyvenau besimokydamas.

Su Romu buvome ne tik pusbroliai, bet ir labai geri draugai. Aš, per dieną pasisvečiavęs pas juos, vakare išėjau prie sribo J.Baltrūno namų, buvusių beveik toje pačioje gatvėje kaip dėdės. Dėdei ir vi-

siems kitiems sumelavau, kur einu, ir ėmiau laukti. Laukiau dvi naktis, pasislėpęs prie namuko, kuriame jis gyveno, bet taip ir nesulaukiau. Matyt, buvo išvykęs. Vieta labai pavojinga, nes už kelių namų sribų būstinė. Tada jis liko gyvas.

STARKAUS SODYBA

Partizanų būrio vado Antano Starkaus sodyba, kaip ir daugelio, buvo tuščia. Brolis Feliksas pasitraukė su vokiečiais, o motina dėl kratų ir mušimų negalėjo namuose gyventi.

Trobą nuolat lankydavo sribai ir viską išversdavo, atidarinėdavo ir palikdavo. A.Starkui, matyt, nusibodo sribų darbeliai. Jis nusprendė atkeršyti. Visą sutvarkęs, uždarinėjęs langus, duris stipriai užrišo, kad niekas negalėtų atidaryti, ir padėjo sprogstamąjį įtaisą, kuris turėjo sprogti, jei kas laužtųsi.

Ilgai laukti neteko. Sodyba buvo prie pagrindinio kelio, ir sribai ten dažnai užsukdavo.

Vieną dieną užėję niekaip negalėjo atidaryti durų ir įniršę pradėjo jas pečiais stumti. Virvė neatlaikė ir sribai suvirto į vidų. Įtaisas sprogo, bet matyt, buvo nestiprus, nes užmušė tik vieną sribą ir keletą sužeidė. Iš pykčio sodybą sudegino... Šiuo metu toje vietoje nėra nė ženklo, o reikėtų visiems žinoti, kad čia gimė ir gyveno kovotojas už Lietuvos nepriklausomybę Antanas Starkus.

JUOZO DAPŠIO ŽUVIMAS

Juozas žuvo 1946 metų vidurvasaryje Rokiškio r., Kamajų vls., Naujasodės ar Gučiūnų kaime. Jį miegantį užtiko NKVD įgula. Tai buvo stipraus ūkininko stipri šeima, kurioje augo 8 vaikai: penki vyrai ir trys merginos. Vyriausias Jurgis žuvo anksčiau. Jauniausias Vladas, vienmetis su manimi, todėl kariuomenė dar nelietė. Jis mokėsi vidurinėje mokykloje.

Tėvas gyveno ūkyje, turėjo 40 ha žemės, kurios dirbti nebuvo kam, nes žmona ir dukros paliko namus, o jis pasakė iš namų niekur neisias. Nors buvo mušamas ir kankinamas dėl sūnų, bet ištverė. Negalėdami rasti kaltės, sribai rado kitą išeitį: uždėjo didelę duoklę, nes buvo daug žemės. Senukas vienas krutėjo namuose ir jos įvykdyti negalėjo. Už tai jį areštavo. Mirė atlikdamas bausmę.

Mano dėdė Julius Aidukas gyveno Kupiškio rajone, Šimonių valsčiuje, Malinauskų kaime. Tai buvo Šimonių girios pats vidurys. Ši giria vokiečių okupacijos metais glaudė rusų partizanus, o užėjus rusams – Lietuvos partizanus.

Rusų diversantai sušaudė dėdės žentą Rimką, o karui pasibaigus, 1946 m. žiemą, rusų kareiviai norėjo sušaudyti ne tik dėdės šeimą, bet ir viso kaimelio žmones. O atsitiko taip.

Vieną žiemos dieną į jų kaimelį atėjo labai daug partizanų. Ap-sistoję pas visus tris ūkininkus kūreno pirtį, maudėsi ir liko dar kitai diena. Kaimelio sodybos išsidėsčiusios trikampiu, trobos — ant kalniuko, o keliukas, vedęs į kaimelį, ėjo dauba.

Partizanai pastebėjo, kad iš miško išniro dvejios rogės, pilnos stribų. Trauktis per vėlu: vis tiek pastebės. Prisileidę stribus kiek galima arčiau, iš visų pusių atidengė ugnį. Visi stribai krito. Partizanai, juos nuginklavę, pasitraukė, o žmonės, pas kuriuos buvo apsis-toję, liko.

Po susišaudymo iš Svėdasų atskubėjo NKVD įgula. Pamatę tokį vaizdą, išrikiavo visus kaimelio gyventojus sušaudyti. Net sargybą, stovėjusią už nugarų, nuėmė. Trūko tik kelių minučių ir būtų sušaudę visus, bet, laimei, iš Šimonių į pagalbą NKVD įgulai atskubėjo stribai. Daugelis “raudonųjų partizanų” dabar buvo stribuose, ir jie ėmė prašyti įgulos viršininko nešaudyti, sakydami, kad jie čia užeidavo ir žmonės padėdavo. Viršininkas įsakė palikti visus gyvus, tik nuo tos dienos visus kaimelio gyventojus iškėlė ir apgyvendino netoli Šimonių išvežtųjų namuose.

Taip ir gyveno keletą metų. Vėliau nusipirko namus kitur.

TUČIAUS ŽŪTIS

Tai buvo Kupiškio r., Šimonių vls., Mėliūnų k. gyventojas. Turėjo žmoną ir dvi dukras, su kuriomis mokiausi vienoje mokykloje. Žmogus buvo neprisigirdintis.

Mėliūnų kaimo ūkininkai turėjo pievų už kaimo. Per kaimą ėjo vieškelis, vedęs pievų link, o Tučiaus sodyba buvo netoli kaimo.

Tą ankstyvą rytą jis išėjo į pievas perkelti gyvulių, o grįžtant namo, tik išėjus iš kaimo, buvo nušautas. O įvyko taip. Tą naktį pas ūkininką

J. Blaževičių kluone nakvojo keletas partizanų. Ryte pastebėjo, kad kluono link eina NKVD įgula. Partizanų buvo nedaug. Priešintis beprasmiška, todėl atsisaukdamis traukėsi. Pasitaikė momentas, kai partizanai perbėgo vieškelį tuo metu, kai iš už medžių išėjo Tučius. Jį palaikė partizanų ir nušovė, nes buvo kurčias: negirdėjo nei šūvių, nei komandos „Stok!“ Jo sodyba buvo čia pat, todėl visa tai matė šeima. Verkdamos atbėgo dukros, žmona ir paaikšino, kad tai jų tėvas ir vyras. Kareiviai nekrepė jokio dėmesio ir, nuvežę lavoną į Šimonis, numetė ant grindinio. Nors žmona prašė atiduoti – neatidavė. Po kelių dienų užkasė žvyrdubėse, ten, kur užkasdavo visus partizanus. Prie žvyrdubių gyveno žmogus, kuris, artimųjų paprašytas, atkasdavo ir pavogdavo partizanų kūnus. Taip padarė ir su Tučiaus kūnu, kurį žmona pargabeno į Adomynės kapines. Jose iškasė duobę ir be jokių apeigų palaidojome.

Tas žmogus daug partizanų kūnų pavogė iš žvyrdubių, taip pat ir abiejų mano brolių, kurie tik šio žmogaus dėka ramiai ilsisi Kupiškio r., Obonių k. kapinaitėse. Tas žmogus, kurio pavardės neprišimenu, jau seniai miręs. Tebūnie Jam lengva Lietuvos žemė.

STARKAUS BICIULIO IŠDAVYSTĖ

Partizanų vado A. Starkaus tėviškėje Zubiškių kaime gyveno smulkus ūkininkas A. Inčiūra. Žemės buvo nedaug, bet turėjo gausią šeimą. Su A. Starkaus šeima šis ūkininkas artimai bendravo, nes buvo netolimi kaimynai. Sodyba prie pat miško, iš kitų dviejų pusių plytėjo laukai, dirbamos žemės. A. Starkaus motinai pasitraukus iš namų, didžioji turto dalis buvo perduota saugoti geram biciuliui A. Inčiūrai. Šią istoriją man papasakojo pats A. Starkus. Tai buvo 1945–1946 m. žiemą. A. Inčiūra žinojo, kad tą naktį pas jį ateis A. Starkus ir slapta pranešė apie tai įgulai. Vakare, jau sutemus, kareiviai apsupo A. Inčiūros namus ir laukė A. Starkaus.

A. Starkus, nešinas „Bruno“ kulkosvaidžiu, vidurnaktįėjo pas A. Inčiūrą. Buvo labai šalta naktis, daug sniego, mėnesiena. Partizanas už namo kampo prie durų pamatė stovintį kareivį ir nuspaudė gaiduką, bet šūvio neišgirdo, nes nuo šalčio užšalo spynos tepalas ir kulkosvaidis nesuveikė. Tada jis šoko už namo kampo, ir nors kareivis jį šovė, bet jau buvo per vėlu. Iš visų pusių pasipylė šūviai, bet... mirti turbūt nebuvo lemta. A. Starkus spėjo pabėgti net nesužeistas.

Po šios išdavystės A.Inčiūra su visa šeima išsikraustė į Šimonių miestelį, kartu išsiveždamas ir pas jį buvusį A.Starkaus turta. Šimonyse pagyvenęs labai trumpai, dingio nežinoma kryptimi, nes A.Starkus mėgo vaikščioti vienas arba dviese ir rengti pasalas stribams.

DVIEJŲ PARTIZANŲ ŽŪTIS

Tai buvo tą pačią šaltą 1946 m. žiemą. Du partizanai iš kito būrio Paškevičius ir jo draugas, slapyvardžiu Erodas, atvažiavo pas O.Kavoliūnienę į Mėliūnų kaimą. Pasėdėję, pašnekėję apie visokius reikalus, vidurnaktį išvažiavo.

Naktis tamsi, sniego daug. Netoli nuo O.Kavoliūnienės namų buvo kryžkelė. Vienas vieškelis vedė į Adomynę, kitas – iš Salų į Šimonis. Toje kryžkelėje NKVD įgula naktį surengė pasalą. Vos tik išvažiavus į vieškelį ir pavažiavus iki kryžkelės, viena po kitos ėmė kilti raketos.

Aiškliai matėsi, kaip partizanai pasuko arklį su rogėmis iš kelio ir ragindami lėkė Tučiaus sodybos link. Raketos švietė viena po kitos. Matyt, norėjo paimti gyvus, nes vijosi ir nešaudė. Partizanai taip pat nešaudė. Tučiaus sodybos kieme arklys pateko į pusnį ir užklimpo, o kareiviai čia pat. Tada partizanai, palikę roges, pradėjo bėgti į žvyrduobių pusę. Ten irgi laukė kareiviai. Partizanai buvo apsupti iš visų pusių, išsigelbėti neįmanoma. Pasigirdo du šūviai. Jie nenorėjo patekti gyvi...

Nuvežus į Kamajus, kažkas atpažino, kad tai – būrio vadas Paškevičius. Sušalusius partizanų kūnus vežiojo iš vieno miestelio į kitą, rodydami, kad “banditų” vadas jau nušautas.

Didžiausią siaubą stribams ir kareiviams kėlė A.Starkaus-Blindos partizanų būrys.

DAR VIENA NETEKTIS

Buvo 1946 m. vasaris. Turėjo vykti rinkimai į Aukščiausiąją tarybą. Netoli Svėdasų, už ežero, buvo agitpunktas, kuriame, partizanų duomenis, turėjo būti ginklų.

Vieną žiemos dieną prieš pat rinkimus partizanai suorganizavo agitpunkto, buvusio pas ūkininką, NKVD talkininką, užpuolimą.

Partizanai atidengė ugnį į namą. Po kurio laiko mano brolis Anta-

nas Aidukas-Katinas ir partizanas, slapyvardžiu Markuška, įsiveržė į vidų ir atidengė ugnį į kambarį, iš kurio šaudė. Po kurio laiko pasigirdo šauksmas: „Nešaudykite! Pasiduodame!“ Partizanui Markuškai atidarius duris, NKVD karininkas stovėjo iškėlęs rankas, o buvęs stribas, šovęs į Markušką, pats šoko per langą ir pasileido bėgti per užšalusį ežerą miestelio link.

Partizanas Markuška žuvo vietoje. Kulka pataikė į krūtinę. Karininką irgi nukovė. Į stribą, bėgantį ledu per ežerą, šaudė visi penkiolika partizanų. Nuo kulų šokinėjo atskilę ledų gabalai, o stribas kaip bėgo, taip ir nubėgo į miestelį...

Susišaudymui prasidėjus, kažkas pasakė, kad namo šeimininkas nulėkė į Svėdasus pranešti, todėl vienas partizanas jį nusivijo. Besivydamas šeimininką išlėkė iš už kalno, o prieš kalną traukė visa Svėdasų įgula – apie 30 kareivių, kurie, matyt, išgirdę šaudymą, skubėjo į pagalbą. Partizanas atsidūrė labai keblioje situacijoje: jis buvo vienas, be to, miškas gana toli. Neliko nieko kito, kaip bėgti per plyną lauką miško pusėn. Įgulos kareiviai į jį atidengė uraganinę ugnį, o partizanas kaip bėgo, taip ir nubėgo... Rytojaus dieną teko čiupinėti kulų sudraskytus milinės skvernus, o jam pačiam – nė mažiausio įdrėskimo! Tą dieną du laimingieji – stribas ir partizanas – išvengė kulų...

Kažkas kaime mirė, todėl mes buvome iškasę duobę Adomynės kapinėse. Naktį atvažiavę partizanai pasakė, kad ryte kuo anksčiau atsikeltume ir iškastume kitą duobę, nes į mūsų iškastą palaidojo žuvusį partizaną Markušką.

Partizanai paėmė visus ginklus, buvusius tame punkte, bet... sumokėjo gyvybę.

NETIKĖTAS ĮVYKIS

Tai buvo 1946-ųjų vasarą. Mes su Broniumi Šaulinsku iš Vėderiškių kaimo gavome partizanų vado A.Starkaus nurodymą mano tėviškės kluone suorganizuoti pavalgyti ir atsigerti 35-40 žmonių. Kas ten bus, nežinojome. Nurodė dieną, kada tai įvyks, bet su sąlyga, jei bus ramu. Buvo galima spręsti, jog vyks partizanų suciga. Vieta parinkta neatsitiktinai. Mano tėviškę iš visų pusių supo krūmai bei pelkė, todėl nieko iš niekur nesimatė. Sutartą dieną viskas iš mūsų pusės buvo paruošta. Kartu su B.Šaulinsku nuvykome į kluoną.

ną ir jau radome keletą partizanų. Vėliau susirinko visas A.Starkaus būrys ir dar keletas nepažįstamų. Kaip vėliau paaiškėjo, tai buvo kitų partizanų būrių vadai, veikę Kupiškio rajone. A.Starkus atėjo paskutinis kartu su barzdotu, ilgais moteriškais plaukais vyru. Po kurio laiko A.Starkus barzdotą partizaną visiems pristatė – Algimanto rinktinės vadas. Kalbėjo svečias. Jis apibūdino esamą padėtį. Kalbėjo labai daug ir išsamiai. Iš jo kalbos supratau, kad vyksta partizanų vadų susirinkimas.

Vėliau jis pareiškė, kad A.Starkus skiriamas kuopos vadu, todėl jų būriui reikia išsirinkti naują vadą. Atėjus pietų metui, paprašė atvežti maistą. Liepė nieko nebijoti, nes saugo sargyba. Šeiminkės pareigas užėmė mano sesuo Bronė, kurią taip pat pakvietė į sueigą.

Pavalgius pietus, susirinkimas tęsėsi toliau. Vėl kalbėjo partizanų būrio vadas A.Starkus. Jis sakė, kad du broliai Aidukai yra jo būrio partizanai, o sesuo ir jaunesnysis brolis (vadinasi, aš) gyvena nelegaliai. Jie daug žino apie partizanų veiklą bei jiems prijaučiančius žmones. Yra didelis pavojus, kad juos gali areštuoti. O tardymo metu jie gali neišlaikyti kankinimų ir išduoti susitikimo vietas bei prijaučiančius žmones ir jų pagalbininkus. Į tai rinktinės vadas atsakė:

– Nuo šios dienos įtraukti į būrio sudėtį, ir jokio nelegalaus gyvenimo!

Tokio atsakymo tikrai nesitikėjau. Tai buvo lyg perkūnas iš giedro dangaus. Klausimą paliko balsavimui, kurio rezultatai tokie: mudu su seserimi Brone vienbalsiai priimti į partizanų būrį! Širdies gilumoje džiaugiausi, kad tapau partizanų, bet buvo liūdna, kad nebegalėsiu laisvai vaikščioti. Ką darysi – taip nuspręsta...

Po to vyko būrio vado rinkimai. Balsavome ir mudu su sesute Brone, kaip partizanų būrio nariai. Balsavimas slaptas. Biuleteniuose – trys partizanų pavardės, iš kurių vienas turėjo būti išrinktas būrio vadu. Sąrašą radau ir mano kaimyno Kazio Dapšio pavarde. Tai buvo sumanus, protingas vyras, prieškario ir tarpukario metu geras muzikantas, todėl jaunimo ypač gerbiamas. Balsavimo rezultatai nulėmė, kad jis tapo būrio vadu. Susirinkimas užsitęsė visą dieną, nes svarstė įvairius reikalus. Broliai, prieję prie mūsų pavakare, pasakė, kad eisime kartu su jais. Atsisveikinau su geru savo draugu Broniumi Šaulinsku. Širdyje buvo liūdna, kad nebegalėsim abu laisvai vaikščioti, kad jaunystė pakrypo į kitą pusę, kad draugausime tik tamsiu paros metu. Su šiomis mintimis ir išsiskyrėme.

Aš, sesuo, broliai ir dar kažkas iš partizanų patraukėme per tėviškės lauką, kur mūsų žemė ribojosi su dabartinio partizanų būrio vado Kazio Dapšio tėvo žeme. Ties ta vieta, kur mūsų žemė jungėsi su jo žeme, buvo didžiulis alksnynas, prieš kurį ėjo griovys, apaugęs žole ir krūmais. Mūsų žemė, buvusi aukščiau alksnyno, buvo dirbama. Ten ir buvo įrengta slėptuvė.

BUNKERIS

Kol buvo dar šviesu, pabuvome alksnyne. Pradėjus temti pajudėjome. Paėjus keliasdešimt metrų, brolis nusileido į griovį, atidengė dangtį, įlindo į angą ir liepė lįsti man. Labai nustebau, nes tokių dalykų nebuvau matęs. Tai buvo žemas, lentomis iškaltas bunkeris. Išsitiesti jame nebuvo galima – viską darydavome sėdėdami. Atsiguldavome penki, daugiausia šeši žmonės.

Dangtis užsidarydavo taip, kad žolės paslėpdavo jo rėmą ir nežinant tikrai nieko nebuvo galima įtarti. Kitoje vietoje į griovį tarp žolių išvestas kanaliukas, pro kurį į bunkerį patekdavo grynas oras.

Bunkeris įrengtas 1945 metais, kai žemė dar buvo dirbama. Išskastas naktį, užpiltas, užlygintas, todėl ryte jokios žymės nebuvo.

Kadangi priėmė į partizanų būrį, parinko ginklą pagal mano ūgį ir sveikatą: gavau mažą lengvą rusišką desantinį automatą. Nors buvau ginkluotas, į jokias operacijas ar naktinius žygius manęs neimdavo. Tik vėliau sužinojau, kad taip buvo daroma kuopos vado A.Starkaus įsakymu.

Dienos metu, kai aplinkui būdavo ramu, bunkeryje nesėdėdavome. Neprašytiems svečiams užklydus, sulįsdavome į bunkerį. Naktį nakvodavome dažniausiai su sesute Brone, kiti partizanai eidavo į operacijas ir apsirūpinti maistu.

Bunkerį žinojo ir mūsų kaimynė Pranutė Kavoliūnaitė ir visa jų šeima, aprūpindavusi mus karštu maistu.

Vieną dieną atlėkusi P.Kavoliūnaitė pranešė, kad kaime pilna NKVD kariuomenės. Greitai sulindome į bunkerį. Netrukus virš bunkerio pasigirdo kareivių žingsniai. Savijauta buvo nekokia. Vėliau panašūs atvejai pasikartojo keletą kartų, bet jau buvome pripratę – nebuvo taip baisu.

Bunkeryje išbuvome nuo birželio iki spalio mėnesio.

Kartą bunkeryje nakvojo ir pats kuopos vadas A.Starkus. Šis pro-

tingas žmogus, matyt, buvo numatęs, kad partizaninė kova greitai nesibaigs, o gal kad visiems teks žūti, todėl man pasakė:

– Tu esi labai jaunas ir man labai gaila, kad be laiko teks žūti. Jei turi kokią galimybę pasidaryti pasą, stenkis iš čia išvažiuoti. Nuo šios dienos tave išleidžiu.

Taip tapau laisvu, nelegaliai gyvenančiu piliečiu.

Po kurio laiko tokiu pat būdu išleido ir seserį. Už tai, kad mes abu dabar esame gyvi, turėtume būti dėkingi kuopos vadui A.Starkui. Deja, jo nebėra...

ŠIMONIŲ VALDŽIOS SUNAIKINIMAS

Tai buvo 1946 m. rudenį, kaip tik prieš man išeinant iš bunkerio. Vieną dieną į bunkerį, kuriame buvome likę tik su sesute, po pietų atėjo kuopos vadas A.Starkus ir mano vyresnysis brolis Jonas. Jie papasakojo sunaikinę visą vežimą sribų, nes sužinojo, kad Adomynėje vyks kažkoks susirinkimas, kuriame dalyvaus Šimonių valdžios atstovai.

Partizanai pasirinko patogią vietą netoli Bugailiškių kaimo, miškelyje. Stribams važiuojant į Adomynę jų nelietė, o tik apsižiūrėjo kiek ir kaip ginkluoti. Grįžtant atgal juos pasitiko taikli kuopos vado A.Starkaus ir mano brolio Jono automatų ugnis. Iš šešių važiuosiu vežime gyvas liko tik vienas sribas. Buvo nušautas sribų viršininkas, partijos sekretorius ir pora sribų. Kadangi miškelis visai nedidelis, operaciją atlikti reikėjo skubiai ir pasitraukti į didelį mišką. Broliui Jonui ir A.Starkui pradėjus trauktis į mišką per plyną lauką, juos užpuolė iš kažkur atsiradęs rusų kariuomenės būrys. Matyt, išgirdę šaudymą, skubėjo į tą vietą. Vėl užvirė kautynės, bet partizanai atsišaudydami laimingai pasiekė mišką.

VĖL LAISVAS

Prasidėjo nelegalus gyvenimas. Reikėjo būtinai gauti pasą, o kaip tai padaryti – nežinojau, bet... nėra to blogo, kas neišeitų į gerą. Taip buvo ir man.

Nusprendžiau važiuoti į Kupiškį ir bandyti priduoti dokumentus pasui gauti. Stribai, išskyrus J.Baltrūną, manęs nepažinojo. Slapčiomis nuvykau pas dėdę A.Biškauką ir papasakojau jam, kad reikėtų

pasidaryti pasą. Dėdė, aišku, nieko patarti negalėjo. Mat tuo metu norint priduoti dokumentus paso gavimui reikėjo pastovėti eilėje gerą pusdienį arba ir visą dieną. Tai buvo labai pavojinga.

Dėdė vertėsi pardavinėdamas naminę, nes valdiškos degtinės dar nebuvo. Vakare pas dėdę atėjo išgerti milicijos majoras rusas, pasų stalo viršininkas. Mano dėdė gerai mokėjo rusiškai, todėl susisiekėti buvo visai nesunku. Majorui gerokai įkaušus, dėdė sako:

– Va, mano anūkas nori pasidaryti pasą, bet labai daug žmonių ir negali priduoti dokumentų.

Majoras, pažiūrėjęs į mane, paklausė, ar turiu su savimi reikiamus dokumentus. Atsakiau, kad turiu. Tada jis sako:

– Duok man tuos dokumentus ir rytoj ateik pasiimti paso. Eilėje nestovėk, o ateik tiesiai pas mane.

Aš atidaviau dokumentus, o rytojaus dieną nuėjau tiesiai pas pasų stalo viršininką ir atsiėmiau pasą. Dabar jau galėjau drąsiau jaustis.

Pradėjau važinėti į Kauną. Ryšiai su partizanais nenutrūko: buvau pagrindinis fotoaparatus, elektros baterijų bei filmavimo juostų tiekėjas. Fotonuotraukas darydavome dviese su gerokai vyresniu už mane vyru iš Mėliūnų kaimo Vladu Zaluba. Jis jau prieš karą buvo fotografas. Juostas partizanai perduodavo man, o aš eidavau pas V.Zalubą ir abu darydavome nuotraukas. Žinoma, pirmiausia įsitikindavome, ar aplinkiniuose kaimuose nėra kareivių ar sribų. Vladas Zaluba buvo jau atitarnavęs armijoje. Jis gyveno su senyvo amžiaus tėvu. Mums darant nuotraukas senukas eidavo sargybą, kad netikėtai nepasirodytų sribai. Padarę nuotraukas, juostelę sudegindavome.

Nuotraukose buvo užfiksuoti įvairūs susitikimai, taip pat išniekinėti partizanų kūnai, sumesti ant gatvės grindinio. Niekiaip nesupratau, kaip jie nufotografuodavo, nes kūnai būdavo sumetami prie sribų būstinės. Matyt, ir ten turėjo savų žmonių.

Taip ir slinko diena po dienos, nieko gera nežadėdamos. Partizanų gretos retėjo, kasdien darėsi vis sunkiau, nes be perstojo persekiojo čekistų kariuomenė ir savi sribai. Tarp gyventojų irgi atsirasdavo tokių, kurie pranešdavo sribams. Aišku, jeigu partizanai sužinodavo apie tai – sunaikindavo. KGB mašina dirbo ir visokiais būdais stengėsi užverbuoti savo naudai. O silpnavalių atsirasdavo. Todėl partizanams kovoti su okupantais darėsi vis sunkiau. Iš Vakarų žadamos pagalbos nesimatė. Partizanai buvo palikti likimo valiai...

Laikas bėgo greitai. Atėjo 1947 m. rugpjūčio mėnuo. Vieną sekmadienį su draugu nuvažiavome į Kamajų miestelį. Buvo gal turgaus diena, gal bažnytinė šventė, nes vyko didelė prekyba įvairiais menkniekiais. Aš irgi kažką pirkau.

Piniginę laikiau užpakalinėje kišenėje. Pinigų turėjau labai mažai, bet vagis, matyt, stebėjo, kaip įsidėjau atgal, ir pritaikęs momentą ištraukė. Nebuvo gaila nei piniginės, nei pinigų, bet vėl likau be pasų, nes jis buvo piniginėje. Po kelių dienų žmonės kalbėjo, kad prie tualetų miestelio centre rasta pasas ir piniginė, bet į miliciją eiti bijojau, nes mane galėjo išaiškinti.

Vėl likau be jokio dokumento, o tuo metu tikrindavo visur ir visada. Gavęs pasą, mokinio pažymėjimą išmečiau. Taigi vėl teko sukti galvą, kaip gauti kokią nors dokumentą, įrodantį mano gimimo metus.

Į Adomynės parapiją neseniai buvo atkeltas jaunas kunigas. Kažkas man patarė nueiti pas jį ir papasakoti visas bėdas. Taip ir padariau. Pagalvojęs kunigas ir sako: "Gerai, išrašysiu tau bažnytinius metrikus". Taip ir padarė. Paklausė mano gimimo metų. Atsakiau, kad 1931 metais. Tada kunigas išrašė metrikus, uždėjo bažnytinį antspaudą ir aš padėkojęs su džiaugsmu išėjau.

Vėliau paaiškėjo, jog kunigas taip pat dirbo pagrindinį darbą, buvo areštuotas ir nuteistas...

Mano gyvenimas slinko į priekį jau su bažnytiniais metrikais...

INCIDENTAS

Tai įvyko visai nelauktai ir netikėtai. Vieną 1947 m. rugpjūčio sekmadienio popietę su draugu Stasiu Šakaliu buvome pas vienos merginos tėvus netoli Salų bažnytkaimio. Mudu sėdėjome ant suolo, kiti – stovėjo aplinkui. Visi dainavome. Staiga iš kažkur atsirado du sribai: Alfonsas Biriukas, ginkluotas vokišku pusautomatiu, ir kitas, nepažįstamas, su naganu rankoje. Iš jų elgesio matėsi, kad gerai išgėrę.

Stasys Šakalis buvo pora metų už mane vyresnis ir žymiai aukštesnis, tikriausiai todėl ir sukėlė sribams įtarimą, nes jie pradėjo rėkti, kad šis keltų rankas aukštin. Aš labai supykau ir, griebęs pusplytę,

šveičiau tam sribui per nugarą ir leidausi bėgti. Balsai girdėjosi, bet nickas nešaudė.

Bėgdamas aplenkiau dvi merginas, kurios vėliau papasakojo, kodėl į mane nešaudė. Pasirodo, jog vienas buvo iššaudęs visus naganą šovinius, o kito pusautomatis užspringo, todėl aš laimingai pasprukau į beržyną.

Už pusplytę stribas Biriukas labai greitai man atsilygino su kau pu...

BROLIŲ ŽŪTIS

1947 m. rugsėjo 25-osios rytą sodiečiai ruošėsi kulti javus. Kuliamaųjų mašinų apylinkėje buvo tik viena, todėl kūrė ir dieną, ir naktį. Kuliamajai aptarnauti reikėjo apie 20 žmonių.

Visi prašydavo pagalbos, o man buvo gerai, nes įsimaišęs tarp daugelio tapdavau nepastebimas ir... sotus.

Iš vakaro prasidėjęs kūlimas pas kaimynę J.Lukošiūnienę truko iki ryto. Mudu su Broniumi Šaulinsku vežiojome grūdus į kluoną ir svirną. Paryčiais iš kažkur eidami pavalgyti užėjo abu mano broliai ir buvęs kaimynas Jonas Grižas. Maisto talkai buvo priruošta daug, tai pavaišino ir juos. Pavalgę jie išėjo į bunkerį, o aš likau prie kūlimo. Bunkeris buvo prie pat krūmų. Jame vienas likęs partizanas Petras Čiriūnas, matyt, užsidedęs lempą skaitė, o tuo metu pėsčiųjų takeliu, vedami stribo Vaičiaus,ėjo apie 30 NKVD kareivių. Eidami tuo takeliu, pastebėjo žolėse žibant šviesą ir suprato esant bunkerį... Naktį nieko nedarė. Laukė ryto. Paryčiais parėjo mano broliai. Pralido. Partizanai, sulindę į bunkerį, paliko atidengtą angą, kad įeity gryo oro. Prišliaužęs kareivis pavogė angos dangtį. Pradėjus aušti, brolis Antanas išlindo uždengti dangčio ir, jo neradęs, sušuko:

– Vyrai, pavojus!

Šoko iš bunkerio ir krito nušautas griovyje. Jam iš paskos iššokęs J.Grižas, pamatęs nukautą Antaną, leidosi bėgti, bet ne į krūmus, o palei krūmus. Sakė: “Kulkos zvimbė pro ausis, o aš kaip bėgau, taip nubėgau!” Kas darėsi toliau, jau neaišku, nes ten buvęs vyresnysis brolis Jonas ir Petras Čiriūnas žuvo. Vėliau kareiviai atėjo nusivesti vyrų bunkeriu atkasti. Grįžę vyrai pasakojo, kad prie pat angos gulėjo mano jaunesnysis brolis Antanas, o toliau krūmuose, už kokių 10 metrų nuo bunkerio – vyresnysis brolis Jonas ir Petras Čiriūnas.

Šaudymui prasidėjus, pasiėmęs benzino bakelį, patraukiau take-
liu per pelkę į priešingą pusę nuo bunkerio Obonių kaimo link.
Būčiau sakęs, jog einu benzino, bet nors šaudymas baigėsi, dar
driokstelėjo keli galingi sprogimai, matyt, metė granatas į vidų.

Niekieno nepastebėtas per Obonių kaimą atsidūriau net Mėliūnų
kaime, ir tik tada supratau, kas atsitiko, nes tame įkarštyje nesu-
sigaudžiau, kas vyksta.

Gyventojų, pas kuriuos nuėjau, sūnus taip pat dalyvavo kūlime.
Todėl laukiau jo grįžtant. Parėjęs pasakė, kad žuvo abu mano bro-
liai ir Petras Čiriūnas. Taip netekau brolių, kurie man atstojo ir tėvą,
ir motiną...

Aplink tą vietą, kur buvo bunkeris, sudarydamas dirbamos žemės
kvadratą, ėjo nedidelis griovelis. Šiame žemės lopinėlyje grėbdamas
dobilus mirė mano tėvas, o po šešerių metų žuvo jo sūnūs...

KAZIO DAPŠIO IR JONO GRIŽO ŽŪTIS

1947 m. lapkričio pabaigoje gal už dviejų kilometrų nuo tos vie-
tos, kur žuvo mano broliai, buvo surastas kitas bunkeris.

Čekistai išgudrėjo ir žinojo, kokiose vietose partizanai gali būti
įsirengę bunkerius, ir ten ieškodavo.

Šiame bunkeryje buvo tiktai dviese. Kazį Dapšį nušovė bėgantį,
o Jonas Grižas, sužeistas bėgantis iš mano brolių bunkerio, buvo
rastas negyvas kitame bunkeryje.

Visa tai įvyko netoli Vederiškių kaimo, Totorių giraitėje...

PARTIZANŲ PAGALBININKAI

Tokiais buvo beveik visi žmonės, tuo metu gyvenę kaime. Prieš
partizanus buvo tik labai maža dalis. Jie greičiausiai pabėgdavo į
miestelį, nes kaime bijojo gyventi.

Dar viena kaimo žmonių dalis kiekvieną dieną rizikavo savo šei-
mų likimu, buvo glaudžiai susiję su partizanais. Tai Antano
Kavoliūno, Juozo Šaulinsko, Jono Pečkaus, Prano Mažylio, Antano
Karoso šeimos iš Vederiškių k.; Juzefos Lukošūnienės iš Ažusienių
kaimo, Petro Kvietkausko, Antano Vizbaro iš Vizbarų k.; Onos
Kavoliūnienės, Vlado Zalubos, Starkaus, Barono šeimos iš Mėliūnų
k.; Povilo Aiduko, Adomo Aiduko, Juozo Aiduko, Jono Aiduko ir

Gogelių šeimos iš Obonių k. Tai – patriotiškai nusiteikusios šeimos, visokeriopai rėmusios partizanus.

Reikia paminėti ir pavienius asmenis: partizanų ryšininkus, rėmėjus bei šelpėjus, išgyvenusius lagerių baisumus. Tai Anelė Šaulinskaitė, Pranutė Kavoliūnaitė, Alfonsas Kavoliūnas, Albinas Kavoliūnas, Paulina Kavoliūnaitė, Bronė Pečkutė, Bronė Aidukaitė, Vanda Starkutė, Zosė Aidukaitė, Elenutė Aidukaitė, Elenutė Mažilytė ir daugelis kitų.

Elenutė Mažilytė iš lagerių negrižo, nes buvo silpnos sveikatos ir, matyt, neišlaikė kankinimų. Amžina jai šlovė.

Šie žmonės padėjo partizanams: vicni rūpinosi maistu, kiti jį virėdavo, treti siūdavo bei lopydavo drabužius, ketvirti palaikydavo ryšį su kitų būrių partizanais. Jie dirbo visus darbus, kokių tik partizanai paprašydavo. Šie žmonės – tikri Lietuvos patriotai, nebijoję kančių, Sibiro, ėję koja kojon su partizanais, siekę priartinti Lietuvos Nepriklausomybę. Tegul juos prisimins kartų kartos...

SUSIŠAUDYMAS

(Papasakojo lageryje buvęs partizanas Albertas Apšega)

Kuo ilgiau tęsėsi bolševikinė okupacija, tuo sunkiau darėsi partizanams: trūko ginklų, šovinių, todėl buvo nuspręsta suruošti Šimonių sribams pasalą. Vieną dieną, kai jie kažkur važiavo, partizanai juos užpuolė ir sunaikino. Buvo paimta daug ginklų ir šovinių.

Atrodė, sribai visi sunaikinti, bet einant paimti ginklų pasigirdo šūviai ir Algimanto apygardos vadui Antanui Starkui peršovė abi kojas. Pasirodo, dar liko gyvas vienas sribas, kuris ir paleido automato seriją. Žinoma, jį nukovė, o ginklus paėmė.

1949 m. lapkričio 1 d. buvo sunaikintas išduotas bunkeris. Išdavikas smulkiai nurodė bunkerių įėjimus ir išėjimus, kuriuos kariuomenė apsupo taip staiga, kad iš 33 partizanų, tarp kurių buvo 8 moterys, nė vienas nepabėgo. Per šį užpuolimą žuvo ir mokytoja Vladislava Vizbarienė.

Tą dieną vyko partizanų suvažiavimas, todėl žuvo ne tik mūsų apylinkės, bet ir kitų rajonų partizanai. Čekistai susprogdino kai kuriuos bunkerius, todėl ne visų žuvusiųjų partizanų kūnai buvo išvežti į Svėdasus.

Algimanto apygardos vado Antano Starkaus-Blindos, Montės palaikai kartu su kitų partizanų palaikais perlaidoti į Adomynės kapines.

A.Starkaus partizanų būrio, veikusio Kupiškio r., Šimonių-Adomynės apylinkėse, sąrašas:

	Gimė	Žuvo
1. Starkus Antanas	1918 Zubiškių k.	1949
2. Gogelis Gintaras	1916 Obonių k.	1944
3. Lukošius Jonas	1922 Ažusienių k.	1945
4. Aidukas Antanas, Juozo	1922 Obonių k.	1945
5. Aidukas Stasys, Povilo	1921 Obonių k.	1945
6. Vizbaras Antanas, Jono	1914 Apribų k.	1945
7. Dapšys Jurgis, Kazio	1915 Vėderiškių k.	1945
8. Samuolis Pranas	1919 Mėliūnų k.	1945
9. Mažylis Jonas, Juozo	1918 Vėderiškių k.	1945
10. Dapšys Juozas, Kazio	1921 Vėderiškių k.	1946
11. Čiriūnas Petras	1917 Jurkupių k.	1947
12. Aidukas Jonas, Petro	1917 Ažusienių k.	1947
13. Aidukas Antanas, Petro	1921 Ažusienių k.	1947
14. Inčiūra Antanas	1919 Zubiškių k.	
15. Dapšys Kazys, Kazio	1919 Vėderiškių k.	1947
16. Dapšys Jonas, Kazio	1919 Vėderiškių k.	
17. Dapšys Vladas, Kazio	1929 Vėderiškių k.	
18. Grižas Jonas	1916 Obonių k.	1947
19. Vizbarienė Vladislava	1918 Apribų k.	1949
20. Aidukas Vytautas, Jono	1916 Obonių k.	1948
21. Grižas Bronius	1921 Naujasodės k.	
22. Burneika Julius	1917 Skapiškis	1949
23. Rimkus Vladas	1926 iš Vilniaus kr.	1945
24. Rimkus Petras	iš Vilniaus kr.	1946
25. Markuška (slap.)		1946
26. Boržas (slap.) paimtas gyvas		

MANO AREŠTO DIENA

Ryte grįžau iš Panevėžio. Kadangi gyventi be jokio dokumento buvo beveik neįmanoma – už pinigus tvarkiausi pasą svetima pavarde ir ruošiausi važiuoti į Kauną, kur turėjau daug pažįstamų. Deja,

likimas lėmė kitą gyvenimo kelią – saugumo rūšius, kalėjimą, lagerius...

Miegojau iki pietų, o po pietų su Pelionių Antanu aptarėme, kur ir ką veiksime vakare. Man būtinai reikėjo nuciti į Salas pas siuvėją prisimatuoti kelnių. Norėjau kuo greičiau susitvarkyti asmeninius reikalus ir, gavęs pasą, iš šių apylinkių išvažiuoti. Siuvėja, pamatavusi kelnes, pasakė, kad po dviejų dienų galėsiu atsiimti.

Pas siuvėją buvo atėjusi kaimynų dukra Kazimiera Grabauskaitė ir siuvėjos sesuo Stefa, todėl prasėdėjome visą vakarą. Kadangi gyvenau nelegaliai, reikėjo pasirūpinti nakvyne. Pasiprašiau pas K. Grabauskaitės tėvus, nes ji buvo sakiusi, kad ant aukšto yra dar viena lova, o kitoje mieganti ji pati.

Netrukus mes išėjome. A. Palionis buvo nusprendęs nakvoti pas siuvėją, bet mums išėjus sprendimą pakeitė, o gal jo nepriėmė nakvoti siuvėjos tėvai. Išėjęs iš siuvėjos, jis niekam nežinant nuėjo nakvoti į kluoną ir, įlindęs į šieną, pernakojo. Naktis buvo bjauri: lijo lietus, visur purvynas.

Mes su Kazimiera parėję į namus, niekam nieko nesakę, užlipome ant aukšto ir atsigulėm miegoti. Už kokio pusvalandžio pradėjo labai loti šuo, kurį nakčiai paleisdavo nuo grandinės. Lojimas prasidėjo nuo siuvėjos namų ir ėjo į tą pusę, kur aš nakvojau. Netrukus pasigirdo lengvas beldimas į duris. Beldė taip, kaip belsdavo partizanai, nes stribų beldimas būdavo visai kitoks: jie belsdavo stipriai, šaukdami: “Atidarykite!” Šeimininkė, išėjusi į prieangį, paklausė: “Kas čia?” Jai atsakė: “Savi!” Tai reiškė, kad partizanai. Šeimininkė atidarė duris ir suleido į trobą. Partizanai šioje sodyboje lankydavosi retai, nes ji buvo netoli Salų miestelio.

Vyrams suėjus į trobą, Kazimieros motina, palypėjus laiptais, paklausė, ar aš esu. Atsakė, kad esu. Tada motina pasakė, kad partizanai nori su manimi pasišnekėti ir liepė nulipti. Kazimiera nulipo pirmoji, o aš paskui ją. Pradaręs duris, už stalo pamačiau du nepažįstamus ginkluotus vyrus. Po stalu, kad mažiau matytųsi šviesa, stovėjo lempa. Taip darydavo partizanai. Šeimininkė su dukra šnekėjosi apie partizanus.

Atėjusieji pradėjo prašyti, kad juos suvestume su partizanais, nes jie esą nuo Rokiškio, patekę į enkavedistų pasalą, keletas žuvę, o jie pabėgę ir šiose apylinkėse nieko nepažįsta. Mes jais patikėjome, gal būt dėl to, kad iki tol provokacijų nepasitaikė.

Mums sėdint kambaryje kažkas pasibeldė į langą. Šeimininkė labai išsigando. Ją nuramino, sakydami, jog tai jų sargybinis. Vienas išėjo į lauką ir tuojau pat grįžo sakydamas, kad vieškeliu pravažiavo sunkvežimis, o tai reiškė, kad NKVD įgula, nes tuo laiku daugiau niekas nevažinėjo sunkvežimiais.

Man išėjus per duris, šeimininko dukrai Kazimierai pasakė, kad aš eisiu su jais, todėl jokio įtarimo nekilo ir apie mano areštą niekas nežinojo. Sužinojo tik tada, kai suėmė juos pačius ir pamatė mane, paguldytą Rokiškio MGB koridoriuje. Sesuo apie mano suėmimą sužinojo tik po mėnesio.

Taip baigėsi mano nelegalus gyvenimas...

II

AREŠTAS

Jie man vėl liepė eiti gulti, ir aš nuėjau, bet širdyje kažko buvo neramu ir todėl nusprendžiau, kai tik jie nueis, sprukti iš čia. Deja, mano sumanymui nebuvo lemta išsipildyti. Po kelių minučių vėl pabarbeno į duris ir užlipusi laiptais į viršų Kazimiera Grabauskaitė pasakė, kad kviečia į lauką pasišnekti. Aš apsilvilkau savąją geležinkelio liniją ir nulipau laiptais žemyn.

Tarp durų stovėjo tie patys du "partizanai" ir Kazimiera. Man išėjus už durų, jie pasakė Kazimierai, kad aš eisiu su jais ir čia jau negrįšiu, ir staigiai uždarė duris. Mane mandagiai paėmė už parankių ir nusivedė už namo kampo, kur tamsoje išvydau dar keletą siluetų, besitartinančių prie manęs. Tuo metu jau pasidarė aišku, kas įvyko. Jie buvo šešiese, neskaitant tų dviejų, buvusių kambaryje. Priėjęs arčiau pažinau Kamajų miestelio sribą Alfonsą Biriuką, kuris įrėmė man į krūtinę pistoletą ir pareikalavo kelti rankas aukštin. Tiedu, būvę kambaryje, pasakė jam, kad, atrodo, aš ginklo neturiu, bet vis tiek iškratė. Nieko neradę, surišo virve už nugaros rankas. Pirmiausia manęs paklausė, kur Antanas Palionis. Iš karto pasidarė aišku, kad jie yra arba gerai informuoti, arba mus sekė. Atsakiau, kad nežinau, nes pirmas išėjau iš siuvėjos.

Sribai nuėjo pas Maceikus, viską iškrėtė ir, nieko neradę, nusivarė mane į Kamajus. O naktis buvo bjauri: purvas iki kulniukų, lietus, tamsu, nors akį durk. Iš karto dar galvojau, kad tokioje tamsoje gal pavyks pabėgti, bet paskui įsitikinau, kad mano viltys tuščios,

nes visi aštuoni ėjo visai šalia manęs, iš visų pusių apsupę.

Taip pasiekėme Salų bažnytkaimį, kurio viename name buvo sribų poilsio kambarys.

Mano manymu, sribai labai bijojo vidurnaktį varyti mane į Kamajus, nes naktimis vaikščiodavo partizanai, o jie labai nenorėjo su jais susitikti.

Užėjus į poilsio kambarį, vyresnysis sribas A.Biriukas liepė visiems gulti poilsiui. Bet vos tik atsiguliau, vyresnysis sribas atsikėlė, išsitraukė iš savo šautuvo šampalą (kokių 5 mm storio vielą) ir ėmė mušti kur papuolė. Matyt, labai jau norėjosi atsikeršyti man už tą pusplytę. Kai pats pailso, liepė mušti savo sėbrams. Iš cیلės kiekvienas kėlėsi ir mušė, kaip kas sugalvojo: kas kumščiais daužė, kas spardė, o vienas pradėjo kaip katinas draskytis nagais. Apraskė visą veidą, bet tuo egzekucija ir baigėsi, nes vyresnysis įsakė liautis – paskui nebenucisiu iki Kamajų.

Vieną pastatė sargyboje prie durų, o kiti sugulė, bet man atrodo, kad nemiegojo, tik apsimetė miegančiais, nes bijojo, kad nepabėgčiau.

Pagulėjus kokias 4 valandas, liepė keltis ir išsivedė į Kamajus. Nuo Salų bažnytkaimio iki Kamajų vedė žvyrkeliu, o tas nuo lietaus ištįžęs, lietus pliaupia be perstojo, naktis tamsiausia, todėl vedė viduriu vieškelio, neduodami niekur nė pasisukti, ėjo apstoję iš visų pusių.

Tuo metu pasitaikydavo bandų ir pavienių asmenų, kurie prisi-dengdami partizanų vardu apiplėšinėjo žmones. Tokių bandų buvo ir iš pačių sribų. Kažkur netoli Kamajų buvo apiplėštas ūkininkas, todėl beeidami sugalvojo užvesti mane pas tą ūkininką, neva šeimininkė sakiusi, kad vienas buvęs geležinkeliečio miline, jaunas, lieso sudėjimo. O aš atitikau tą šeimininkės pasakojimą.

Dėl to labai sunerimau, nes nežinia, kas gali šauti į galvą tai nukentėjusiai moteriškai. Pasakys, kad buvo šitas, ir viskas, ir pabandyk įrodyti, kad nedalyvavai apiplėšime. O tais laikais pakako vieno liudininko, pats galėjai ir neprisipažinti, tai jokios reikšmės neturėjo.

Netoli Kamajų pasukę iš vieškelio, per dirvas, pažliugusiais šunke-liais bridome pas tą ūkininką. Visa laimė, kad prieš rytą nustojo lyti ir ėmė švisti. Užvedę pas ūkininką, pastatė mane į kampą, o patys liepė šeimininkei duoti valgyti ir degtinės. Išgėrę ir užvalgę liepė

man atsisukti veidu į kambario pusę, o šeimininkei liepė apžiūrėti mane – ar ne tas, kuris plėšikavo.

Aš labai jaudinausi, laukdamas šeimininkės atsakymo. Tačiau šeimininkė, apžiūrėjusi mane iš visų pusių, stribams pasakė, kad ne tas, anas buvęs didesnis ir vyresnis. Man pasidarė šiek tiek lengviau – nors šituo nešvarių darbų manęs neap kaltins.

Vėl leidomės į kelionę – o nuo čia Kamajų miestelis jau buvo nebetoli, gal už kokių 3 km. Išaušo ūkanotas rytas. Nors šlapias, permirkęs iki gyvo kaulo, o batai pilni vandens, bet eiti jau buvo žymiai geriau, nes matėsi kur koją pastatyti. Baisiai skaudėjo atidaužytus šonus, bet tai buvo niekis, pagalvojus, apie tai, kas laukia ateityje.

Gerokai išaušus pasiekėme Kamajus. Pirmiausia užvedė į Kamajų valsčiaus sribyną, kur buvo visa jų šunauja. Čia praėjau dar vieną išbandymą. Jie mane pradėjo terorizuoti. Kaip kuris išmanė, taip kankino: vienas eidamas pro šalį apspardydavo, kitas kumščiu užvoždavo, trečias dar ką nors sugalvodavo.

Kiek vėliau sužinoję sribų žmonos susirinko pažiūrėti, kas aš per vienas. Jos, žinoma, nemušė, bet tyčiojosi kaip įmanydamos, o kai kurios bent apspjaudavo. Taip pasityčiojimo objektu išbuvau gal kokias dvi valandas.

Paskui mane nuvedė į MGB pastatą, kuriame jau laukė majoras, kapitonas bei vertėjas. Kaip vėliau sužinojau, tai buvo Rokiškio MGB viršininkas ir jo pavaduotojas Serebriakovas.

Iš karto paklausė, kur mano broliai. Kadangi mano broliai neseniai buvo žuvę, tai jie, matyt, dar šito nežinojo, nes buvo iš kito rajono. Kai atsakiau, kad abu žuvę, parcikalavo pasakyti, kur aš susitikdavau su partizanais. Atsakydamas nurodžiau beržyną, kuriame niekados neteko matyti jokio partizano. Ir majoras, ir kapitonas buvo be galo žiaurūs, o nuo jų nė kiek neatsiliko ir jų vertėjas, Lietuvos rusas.

Kamajuose jie mane kankino dvi dienas, o po to naktį pasodino į sunkvežimį su kareiviais ir išvežė į Rokiškio MGB.

Rokiškio MGB buvo viena maža kamarėlė, kurioje tilpo 14 žmonių. Mane paguldė už durų vieną kryžminiame koridoriuje pirmame aukšte. Koridoriaus viduryje sėdėjo sargybinis. Jis matydavo mus visus, nes visuose keturiuose kampuose buvo priguldyta arcštuotų, o mes vienas kito matyti negalėjome. Pamatydavau, kas guli

kituose koridoriaus galuose, tik tada, kai vesdavo tardyti, tuomet ir galėdavau maždaug suskaičiuoti, kiek jų ten yra.

Mane paguldė ant grindų koridoriuje, prie pat budinčiųjų sribų, priimdavusių areštuotiems iš namų atneštą maistą. Iš budinčiosios dalies buvo durys į tą mažą kamarelę, kurioje vėliau ir man teko pabūti.

Tame koridoriuje išgulėjau maždaug mėnesį – nei pasikloti, nei užsikloti niekas nieko nedavė. Tie, kurie gulėjo koridoriuose, negalėjo nei atsisėsti, nei atsistoti. Visą laiką reikėjo gulėti, nes budintis sribas visus matydavo, ir vos sujudėjus tuojau pradėdavo rėkti.

Valdiško maisto ten neduodavo, todėl valgėme tik tą maistą, ką atnešdavo namiškiai, žinoma, jei kas juos turėjo. Man niekas atnešti negalėjo, nes sesuo gyveno nelegaliai ir jos pasirodymas su maistu būtų pasibaigęs areštu. Todėl iš pradžių kokias 6 ar 7 dienas išbuvaui visai nevalgęs. Pamačiau, kad tuoj visai nusilpsiu, ir tardytojo pradėjau reikalauti, kad duotų valgyti. Tada tardytojas, atėjęs į budinčiųjų kambarį, jiems pasakė, kad kai atneš kam nors iš namų maisto, truputį paimiti ir duoti man. Todėl po to kartais į antrą, kartais į trečią, o kartais ir į ketvirtą dieną gaudavau kokią duonos riekę ir ką nors prie jos. Taip ir pragyvenau tame koridoriuje apie mėnesį.

Gulėjau už durų, todėl jei kuriam iš sribų parūpdavo ką nors pakankinti, tai su durimis patrankydavo mano šonus ir patenkintas nuėdavo.

Dieną MGB tardytojai būdavo kažkuo užimti ar išvykę, o gal buvo tokia darbo tvarka, kad tardymus pradėdavo dažniausiai apie 16–17 val. ir tardydavo iki 24 val. Po 24 val. tardymai baigdavosi, nes išjungdavo elektrą.

Tame koridoriuje mus gal specialiai suguldė, nes aplink buvo tardymo kabinetai ir juose vakarais vykdavo tardymai. Iš kiekvieno kabineto sklido baisūs riksmas ir kankinamų žmonių dejonės. Ne taip buvo baisu, kai veda patį tardyti, kaip tada, kai girdi kitų riksmus. Ypač kai pamatai, kad atsivedė tardyti jauną mergaitę arba senyvą moterį, paskui išgirsti dejones ir riksmus ir matai, kaip už parankių išveda arba ir nešte išneša nukankintą. Prie pat manęs buvo kabinetas, kuriame tardydavo kažkoks lyg ir žydelis prokuroro uniforma. Jis buvo nedidelio ūgio, bet, matyt, labai žiaurus, nes tik įsivedęs auką po pirmųjų klausimų tuoj su vertėju puldavo mušti – ir mušdavo labai žiauriai.

Per duris girdėdavau visus jo klausimus, todėl susidarė įspūdis, kad muša už menknicnius, kad įbaugintų. Buvo daug tokių, kuriuos paleisdavo nieko neišgavę, bet žmogus, ten pabuvojęs, antrą kartą pakliūti nenorėdavo. Todėl žmonės tiesiog priversdavo atsisakyti bendrauti su partizanais, o kitą kartą gal net tapti išdavikais. Prisimenu, per tą laikotarpį, kol gulėjau koridoriuje prie to prokuroro durų, vieną dieną į kabinetą atvedė pagyvenusį žmogų, gal kokių 55 – 60 metų, ir pradėjo reikalauti, kad šis dirbtų MGB naudai, tada neva jį paleis į laisvę. Žmogus, matyt, nekaltas, todėl trumpai pareiškė, kad MGB jis nedirbs. Tada tas prokuroras ir jo vertėjas taip pradėjo jį mušti, kad žmogus rėkė gyvulio balsu, bet dirbti vis tiek nesutiko. Kankinimai truko gal kokią valandą, bet tardomasis buvo užsispyręs ir jiems dirbti nesutiko. Tada prokuroras su vertėju, paėmę už parankių vos bepacinantį žmogelį, išvedė pro kabineto duris, nuvedė į budinčiųjų kambarį, iš kurio buvo durys į laisvę, ir pro jas išstūmę laukan paliko.

Prieš pat Naujuosius 1948 metus buvau perkeltas į tą mažą kamaraite, kurioje tilpo 14 žmonių ir kuri pastoviai būdavo pilna. Joje buvo dveji gultai. Gulėjome ant kiekvienų gultų po 7 žmones, pasivertę ant šono. Kai reikėdavo apsiversti ant kito šono, versdavomės visi kartu, nes vienas negalėjai apsiversti – labai susispaudę buvome.

Jau gulint koridoriuje nuo nešvarumo ir kankinimų užpuolė utėlės, bet dar buvo galima kęsti, o patekęs į tą kamarėlę visai išsigandau – gyvenime tiek parazitų nebuvau matęs. Tą pačią dieną, kai perkėlė į kamerą, 24 valandą elektros lemputė triskart sumirksėjo – ženklas, kad už 15 minučių užges šviesa, tuomet mūsų kameros vyrai išsirengė iki nuogumo ir ėmė mušti parazitus. Aš tuo labai nusistebėjau, nes pas mane jų tiek dar nebuvo. O vyrai pasakė, palauk, pažiūrėsime, ką rytoj sakysi.

Iš tiesų kitą dieną ir pas mane buvo lygiai tiek pat, kaip ir pas juos. Visa bėda, kad mano plaukų dar nespėjo nukirpti, o buvo labai tankūs ir nuo mušimo sulipę krauju, be to, nesišukavęs, nes šukos atimtos. Taigi mano galvoje užsiveisė tikras parazitų štabas.

Gal po savaitės plaukus man nukirpo. Nukirpus ne tik pats, bet ir visa kamera stebėjomės: mano plaukai, nukritę ant žemės, vaikščiojo kaip gyvi. O kodėl man taip ilgai nenukirpo plaukų, paaiškėjo vėliau.

Į tą kamerą irgi perkėlė neatsitiktinai. Tarp senyvo amžiaus vyrų,

buvusių toje kameroje, aš buvau pats jauniausias. Be manęs, buvo vienas kokių 32–35 metų vyras, taip pat su plaukais. Jis mums pradėjo kelti įtarimą, nes buvo labai smalsus, norėjo viską žinoti, kas už ką sėdi, ir labai jau norėjo įlisti kiekvienam į sielą ir kuo daugiau sužinoti.

Kartais vyrai, atėję iš tardymo, pasipasakodavo ko klausinėjo, ko neprisipažino ir panašiai. Pagaliau tą vyrą išvedė ir daugiau į kamerą jis negrižo. Paaiškėjo, kad jis buvo provokatorius, nes po kurio laiko stojo akistaton vyrams iš mūsų kameros. Vieną vyrą iš mūsų kameros vedė tardyti kažkur į kitą pastatą, tai jis matė jį laisvą be-sišnekučiuojant su sribais. Mano perkėlimas į tą kamerą irgi buvo susijęs su juo. Bet iš manęs jis nieko nesužinojo.

TARDYMO METODAI

Pirmiausiai mane tardė pats Rokiškio r. MGB viršininko pavaduotojas kapitonas Serebriakovas, kuris faktiškai bylos nevedė, kadangi jis net neužrašinėjo mano atsakymų. Turėjo savo vertėją, pagyvenusį žmogų Lietuvos rusą. Gaila, jo pavardės jau neprisimenu. (Rokiškio r. gyveno nemažai Lietuvos rusų, visas jų jaunimas ir pagyvenę buvo sribuose, taip pat dirbo vertėjais.)

Būdavo, nusiveda į kabinetą, užduoda klausimą ir, jei neatsakai teigiamai, tuoj puola abu kaip žvėrys, apspardo, apkumščiuoja, o paskui jau pradeda tardyti savo metodais.

Seriabriakovas buvo mažo ūgio ir jis nepajėgdavo manęs pakelti aukštin, bet jei kartais užeidavo pats MGB viršininkas majoras (pavardės irgi neatsimenu), tai šis stambus, labai aukštas vyras, pagriebęs už mano ilgų plaukų, pakeldavo aukštin, o pavaduotojas arba vertėjas su tokia plona lazdele imdavo daužyti per įtemptą sprandą. Mušdavo tol, kol netekdavau sąmonės, paskui duodavo atsikvėpti ir vėl tęsia egzekucijas. Liepia atsigulti ant grindų aukštiekninkam ir kojas padėti ant taburetės, tada vienas kuris atsisėda ant kojų, prispaudžia prie taburetės, o kitas, pagriebęs pagalį, duoda į padus, rodos, visos smegenys išlįs per galvą. Dar vienas mėgiamas metodas buvo sodinimas ant taburetės. Jei į užduotą klausimą atsakai ne taip, kaip jie nori, tuomet paima taburetę, pastato kampu ir liepia atsisėsti ant pačio taburetės kampo. Tada užduoda klausimą iš naujo ir, sako, dabar sėdėk ir galvok, kai apsigalvosi – pasakyk.

Na, o jei to negali sakyti, tai ir sėdi tol, kol nuvirsti apalpęs, nes išsėdėti ilgai negali. Tada apipila šaltu vandeniu, kurį laiką duoda atsikvėpti, ir vėl viskas iš naujo.

Prideda į tarpupirščius šovinių ar tuščių gilzių, užduoda klausimą ir – jei neatsakai ar atsakai ne taip – pradeda spausti. Taip ir kankina – tai suspaudžia, tai atleidžia. Teko gyvenime sutikti žmonių, kuriems nuo tokių kankinimų taip ir liko išsukti pirštai.

Arba sugriebę žandikaulius ranka pradeda trinti į dantis. Iš burnos greitai pasipila kraujas. Man dabar galvoje niekaip netelpa, kaip žmonės galėdavo iškęsti tokius kankinimus. Turbūt ne veltui sena lietuvių patarlė byloja: žmogus ir už katę gajesnis.

Kitas mano tardytojas buvo vyr. leitenantas Kazlovskij, jis ir vadovavo mano bylos tyrimui. Šis buvo padoresnis ir nors retkarčiais ir apkuldavo abu su vertėju, bet tai jau buvo visai kitas reikalas.

Buvo ir dar vienas tardytojas – vyr. leitenantas Raskuriakovas. Jis užbaigė mano bylą. Buvo visai mandagus žmogus: nė karto nemušė, net neužrėkė smarkiau. Šis gerumas, man regis, ne be priežasties, nes kai nuveža į kalėjimą, tai priimdami paklausia, ar tardant nemušė. Jei pasakysi, kad tardant mušė, siunčia atgal pertardymui. O tas jau ne visai gerai tardytojui.

Tuo baigėsi mano kančios Rokiškio r. MGB. Netrukus buvau perkeltas į Vidaus reikalų valdybos požemį, kur jau duodavo pictus – kokią lėkštę prarūgusių kopūstų.

Bet didžiausia laimė buvo, kad nurengė nuogai ir kažkur nunešę drabužius išdegino parazitus. Kai grąžino, neatpažinau savo apatinių baltinių: kadangi visi gyviai susproginėjo nuo karščio, mano apatiniai baltiniai iš baltų pasidarė rudi.

Kai atnešė baltinius, buvo kokios 15–16 val. po pietų, tai aš persirengęs kaip atsiguliau, tai išmiegojau per naktį, kitą visą dieną ir vėl per naktį ir pabudau tik kitą rytą. Vyras, su kuriais buvau tame rūsyje, paskui net sakė, kad jie jau galvojo, kad nebėgyvas, bet paskui paklausė, kad dar kvėpuoju ir šiltas, tai ir nežadino.

Po keleto dienų vieną vakarą iškviatė mus visus pavardėmis, liepė pasiimti savo daiktus, jei kas turėjo, ir išvesti į kiemą surikiavo. Buvo matyti, kad ruošia vežti į kalėjimą. Paskui dar atvedė visą būrį kriminalinių nusikaltėlių, tarp kurių buvo labai daug rusų. Tame kriminalinių būryje išvydau ir mano paskutiniojo tardytojo vertėją. Priėjęs prie jo ir sakau:

“Na, “brangusis”, ir už ką gi tu sėdai?” O jis nuleido akis ir sako: “Su draugais nuvažiuome į kaimą ir pavogėme avį. Mus sugavo ir areštavo”.

Surikiavę visus išvarė į Rokiškio geležinkelio stotį, kur ant at-sarginių bėgių mūsų jau laukė “Stolypino” vagonas. (Tai buvo spe-cialūs grotuoti, su spec.užtvaramis vagonai kaliniams vežioti.) Juo-se buvo įrengtas atskiras kupe, žinoma, tik be suolų. Sugrūsdavo stačius, kiek telpa, dar keliu įrėmęs pastumdavo ir duris uždarydavo su užraktu. Tvanku, ypač vasaros metu. Karšta, gerti norisi, o net negalvok – niekas nepaduos, gali nors numirti.

Kupiškyje vagoną papildė iš Kupiškio atvarytų kalinių, tarp kurių daugumą sudarė kriminaliniai nusikaltėliai.

Atvykus į Panevėžio geležinkelio stotį, išlaipino ir nuvarė į kalė-jimą. Uždarė visus į vieną kambarą, talpinusią gal koki šimtą žmonių. Iš Kupiškio su mumis atvežė ir vieną paimtą gyvą partizaną, kuris buvo taip sumuštas, kad jį jau reikėjo nešti. Kameroje jį su neštu-vais pastatėme prie lango, kad būtų daugiau oro. Sveikata jo buvo visai beviltiška. Prašėme, kad pakviestų gydytoją, bet prižiūrėtojai tik pasišaipė.

Mūsų atvežė maždaug apie 80 žmonių, iš kurių gal 20, o gal dar mažiau buvo politinių kalinių, o visi kiti – kriminaliniai nusikaltė-liai. Tuo laiku vagys ir visokio plauko nusikaltėliai daugiausia būda-vo Rusijos piliečiai, nes lietuviai nemokėjo vogti ir plėšikauti.

Mūsų kameroje iš kriminalinių nusikaltėlių atsirado nemažai rusų tautybės “blatnų” vyrų, kurie pradėjo iš politinių kalinių atimi-nėti maisto produktus. Kadangi jų buvo dauguma ir dar ginkluoti savos gamybos peiliais, o mūsų mažuma, be to, visi pagyvenę, todėl priešintis nebuvo jokios prasmės. Kas turėjo maisto – viską atėmė, kas nenorėjo duoti, primušė ir vis tiek atėmė.

Kaip vėliau sužinojau, karas tarp politinių ir kriminalinių kalinių vyko pastoviai. Jei veždavo į etapą, kentėdavo tada kriminaliniai, o jei jų būdavo daugiau, tai atvirkščiai.

Visa laimė, kad mums su jais toje pereinamoje kameroje neilgai teko būti. Gal po kokių 2 valandų išvedė visus į koridorių, iškratė, nurengė beveik nuogai ir mus, politinius kalinius, suvarė į 15 kame-rą, o juos išvedė į kitą korpusą, kur buvo jiems skirtos kameros.

Nuo to laiko daugiau neteko kalėti su kriminaliniais nusikaltė-liais, nes 1948 m. kalėjimų bei lagerių vadovybė nusprendė, kad reikia

vienus nuo kitų atskirti, kad daugiau nebūtų baisių muštynių ir nežūtų kaliniai.

15-A KAMERA

Atėję į kamerą, radome labai daug žmonių. Buvo naktis, visi miegojo. Gultai užimti, todėl teko įsitaisyti ant grindų. Partizaną iš Kupiškio nuo mūsų atskyrę paguldė į ligoninę. Kaip vėliau sužinojome, jis tą pačią dieną mirė ligoninėje. Rytą pažadino prižiūrėtojas, raktais belsdamas į metalines duris. Buvo 5 valanda ryto – laikas keltis. Ir taip nuo tos dienos mus mokė, kad 21 val. kameroje turi visi gulėti, o ryte 5 val. keltis ir visą dieną nei miegoti, nei gulėti nebuvo leidžiama. Atsikėlę gaudavome duonos davinį – žibalinės lempos šviesoje duodavo 500 g, o paskui iki 8 val. galima buvo gulėti, nes nebuvo cektros. Matyt, naktį būdavo didesnė apkrova ir ją išjungdavo.

Žmonės čia buvo suvežti iš visų aplinkinių rajonų, pažįstamų nebuvo. Be to, kamera buvo pereinama, į ją pastoviai atvesdavo naujokus, o kitus išvesdavo į kameras, kuriose įkalintieji turėjo laukti teismo. Tokiu būdu šioje kameroje kaliniai neužsibūdavo ilgiau kaip dvi savaites. Kameroje visi buvome naujokai, nemokėjome per sieną susišnekėti Morzės abėcėle, nemokėjome per langą pasiimti pašto maišelio, kitaip tariant, visai nepažinojome kalėjimo gyvenimo. Šioje kameroje teko susipažinti ir su kalėjimo maisto daviniu. Tai buvo forminės pusšalės duonos gabalėlis, iš ryto dar duodavo samtį sriubos, kurioje plaukiodavo kelios kruopos, pietums dažniausiai būdavo baisiai rūgštūs, kopūstai su plaukiojančiomis baltomis kirmėlėmis. Žinoma, jas išrinkus tekdavo valgyti. Vakarienės vėl sriuba su keliomis kruopomis, bet tai tik paprastas vandenėlis, be jokio riebalų.

Kameroje šeimininkavo daugybė pelių, kurios pragrauždavo krepšius su maistu, jei kas dar jo turėjo. Taip susipažinęs su kalėjimo gyvenimu, už kelių dienų buvau perkeltas berods į antrą aukštą 28 kamerą.

28-A KAMERA

Į ją mane atkėlė 1948 m. sausio pabaigoje, čia išbuvau iki gegužės mėnesio.

Štai čia jau ir aš įsijungiau į tikrąjį kalėjimo gyvenimą. Kameroje radau vyrus, kurie jau sėdėjo pusę metų ir daugiau ir kurie jau buvo užgrūdinti kalėjimo gyvenimo. Nors iš namų jokios paramos negaudavau, bet pagal nerašytą įstatymą – kuris gauna iš namų maisto, turi duoti ir tam, kuris negauna. Kameroje turbūt tik dviese negaudavome siuntinių, o jei gaudavome, tai labai retai. Per 8 mėnesius gavau tik du siuntinius, bet mūsų niekas neskriaudė, aišku, sotūs nebuvome, bet labai ir nebadavome.

Čia buvo visai kitas gyvenimas, paštas veikė visame kalėjime. Laiškučius rašydavome ant rūkomojo popieriaus, pieštukų širdeles gaudavo vyrai su maistu iš namų, paprastai jų būdavo prilaūžyta ir sumaišyta su supjaustytu tabaku, todėl kratos metu nepastebėdavo. Matyt, ir laisvėje buvo žmonių, sėdėjusių kalėjime ir žinojusių, kaip visa tai padaryti.

Laiškai keliaudavo įvairiais būdais: siūlu parištą maišiuką nuleisdavome į apatinę kamerą arba perduodavome į viršutinę kamerą. Ryte ir vakare vesdavo visas kameras į bendrą tualetą, žinoma, atskirai, bet ten būdavo sutarta, kur bus paslėpti laiškai, ir juos atsirinkdavo pagal slapyvardžius. Kiekvienas kalinys turėjo savo slapyvardį, todėl prižiūrėtojai sugavus laiškėlius, nebūdavo aišku, kam jie adresuoti. Pasitaikydavo atvejų, kai leidžiant iš antro aukšto į pirmą patykoję ir pasistatę kopėčias prie lango nupjaudavo maišelį su laiškais. Pro langą matyti negalėjai, nes ant kiekvieno lango uždėti skardiniai vadinamieji “amarnykai” buvo taip pritvirtinti prie lango, kad nei žemyn, nei į šonus, nei į priekį nieko nesimatė. Galėjai matyti tik dangų. Į apačią buvome pralankstę skardas, kad būtų galima iškišti maišelį su laiškučiais ir įsitraukti atgal.

Nuo vaikystės mokėjau gerai šaudyti laidynė, todėl radęs tualete gumos, o paskui kažkur pasivaikščiojimo metu gabalą storos viclos, pasigaminau laidynę.

Mums leisdavo 15 minučių užtvartame garde pasivaikščioti. Taip pasivaikščiojimo metu prisirinkdavau akmenukų bandymams. Kai išvesdavo į tualetą, ten išbūdavome apie 15–20 minučių, kol visi susitvarkydavo. Aš tuo metu bandydavau laimę, nes iš tualetų lango buvo matyti antro korpuso, kurio antrame aukšte buvo ligoninė, o pirmame – kameros langai. Antras korpusas stovėjo prie pat aukštos tvoros, todėl ant jo langų nebuvo “amarnykų”, o kita pusė korpuso buvo tiesiai į mūsų korpusą, todėl aš galėjau taikyti į jo langus.

Kadangi kameroje žmonių buvo pastoviai per daug, visada būdavo atidaryti langai. Iš karto mėginau šaudyti tik akmenukais ir beveik visi atšokdavo, pataikę į grotų virbą. Vėliau, po ilgų bandymų, dariau taip: ant akmenuko apvynioji laiškėlį, paskui juos abu skuduriuku apsiuvi antru. O tada uždavinys pataikyti į langą. Taip užmezgėme ryšį su antru korpusu. Iš jų laiškus gaudavome rečiau, nes jie mums palikdavo paštą tik tada, kai ką nors vesdavo tardyti ar šiaip dėl ko nors uždarydavo į mūsų korpuso vienetą. Išėjus pasivaikščioti žinios buvo perduodamos rankų pirštais, nes pastoviai prasiplėšę kraštą "amarnyko" stebėdavome išėjusius pasivaikščioti. Labai geras ryšys buvo Morzės abėcėlė, kurią ir aš greitai išmokau. Jei žinią reikėdavo perduoti kur nors toliau, ne į gretimą kamerą, tai gretimos kameros kaliniai persiųsdavo kam reikia. Išmokome daryti sages moterims, jos atsiųsdavo mums įvairių spalvų šukų, mes pasigamindavome gražtus iš gabalėlio vielos, galastuvus – iš plytos gabalo, peilius – iš amerikietišκών karišκών batų, kurių lenkimuose būdavo labai gero plieno. Žinoma, visus tuos įrankius reikėjo slėpti, kad kratos metu nerastų. Kratos darydavo maždaug kartą per mėnesį arba vos pastebėjus ką nors įtartino.

Tokiu būdu trumpindavome laiką. Būdavo net nepastebi kaip pračina diena, dirbdamas viską užmiršti – alkį, laisvę...

Kai dabar pagalvoji, su tokiais įrankiais tokių gražių dalykų padarydavome, jei kas lieptų dabar, net ir su gerais įrankiais neturėčiau tokios kantrybės.

Šioje kameroje žmonės irgi keitėsi, nes daugumą per 2–3 mėnesius nuteisę išveždavo, o mano byla kažkodėl apkeliavo visas instancijas, kol galų gale pateko Maskvos trijulei.

"Ypatingasis pasitarimas" Maskvoje, mano manymu, buvo sukurtas todėl, kad kariniai tribunolai nebepajėgė visų nuteisti – teisme visi pradėjo sakyti, kad tardymo metu buvo mušami, ir reikėdavo vėl viską iš naujo pradėti.

Antra vertus, iš Šiaurės lagerių parveždavo perteisimui kalinius, išvežtus į lagerius be teismo 194–1945 metais. Jie jau buvo kalėję 2–3 metus, o kartais pasitaikydavo, kad juos tekdavo paleisti į laisvę trūkstant įrodymų. Juk jie lageriuose jau būdavo išmokę, ką reikia šnekėti teisme, kokius įrodymus pateikti ir panašiai. Tas pats būdavo ir su mūsų kalėjimo kaliniais, kurie čia įgydavo žinių, kaip reikia elgtis teismo metu. Juk tarp mūsų buvo visokių specialybių žmonių

– pradedant kaimo berneliu ir baigiant inžinieriais, teisėjais, prokurorais ir pan. Todėl kiekvieną dieną mūsų žinios pasipildydavo ir su mumis susidoroti būdavo sunkiau.

Todėl, matyt, ir buvo imtasi tokių niekšiškų priemonių: pasirašei, jog tavo byla išsiųsta į “Ypatingąjį pasitarimą” Maskvoje, ir po kurio laiko sužinai, kad jau gavai 10 ar 25 metus, ir gali važiuoti kur baltosios meškos gyvena.

Tuo metu mums atrodė nesvarbu kiek gausi: 10 ar 25 metus – vis tiek neiškęsi bado, šalčio, vis tiek teks mirti. Mus tuo įtikino iš Šiaurės perteisimui grįžę kaliniai. Jie tvirtino, kad tokiomis sąlygomis, kaip jie gyveno, tokį bausmės laiką išgyventi neįmanoma. O mes, aišku, žinojome, kad dar ir kitose šalies vietose yra lagerių, kur klimatas ir darbo sąlygos žymiai geresnės.

Kalėjimo administracija kartais surengdavo komediją. Iškviečia po keletą beveik pusę kameros pas kokį nors viršininką, tada jau šaukiasi po vieną ir žada visokias gėrybes: tai su namiškiais pasimatymą, tai bausmę sušvelninti. Tada jau žinok, kad tave verbuos šnipinėti, kas dedasi kameroje, kas ką veikia, ar turi peilių, ar nesi-ruošia bėgti ir pan.

Mane pasikvietę žadėjo sušvelninti bausmę, bet aš trumpai atsakiau, kad nežadu jiems dirbti. Tada prigrasino, kad kameroje niekam neprasitarčiau, dėl ko ir kur buvau šauktas. Nežinau, ar ne visų prašydavo dirbti jiems, ar tik sugrįžę ne visi pasisakydavo, kad juos verbavo, nes daugelis sakydavo, kad klausinėjo apie bylą arba šiaip apie ką nors. O gal tai buvo tokia taktika. Beje, dėl to Rokiškio MGB plaukų nekirpo. Tardytojas Raskuriakovas per tardymą pasiūlė jiems dirbti, o jie savo ruožtu inscenuotų pabėgimą. Už tai aš vėliau turėčiau teikti jiems žinias. Tada atsakiau, kad nesutinku, o jis man daugiau nieko ir nesakė, tik po dienos ar dviejų nukirpo plaukus.

Kalėjime kalėjo ir stribai, kurie patekdavo į kalėjimą už padarytus nusikaltimus. Jų nemėgo tiek politiniai, tiek kriminaliniai kaliniai, kadangi jie būdavo vienodai nusidėję vieniems ir kitiems.

Kartą išgirdome baisų triukšmą gretimose kameroje, todėl aš tuoj pat susistuksenu su jais Morzės abėcėle ir paklausiau, kas ten pas juos darosi. Jie atsakė, kad į kamerą įmetė buvusį stribą, tai, sako, mes jį auklėjame. Pasirodo, taikomos priemonės buvusiems stribams visame kalėjime buvo vienodos – tiek pas politinius, tiek pas kriminalinius kalinius. Tos priemonės, žinoma, ne visiems stribams buvo

taikomos. Stribai, padėję įsigyti ginklą ar šovinių, arba teikdavę žinias partizanams, buvo laikomi politiniais kaliniais kaip ir visi. Bet jei patekdavo atsitiktinai dėl kokių nors kitų priežasčių, tiems tekdavo kentėti. O išvežti į lagerius daugiausia iš ten negriždavo.

Kiekvienoje kameroje prie durų stovėdavo pusė nupjautos statinės gamtiniais reikalams. Aišku, pastoviai į ją atlikinėti tuos reikalus nebuvo galima, nes rytą ir vakarą vesdavo į tualetą, bet jei prisicidavo dienos ar nakties metu, tai tekdavo pasinaudoti ja. Prie tos statinės labai dvokdavo. O kadangi kameros pastoviai būdavo perpildytos, tai gultų užtekdavo gal tik pusei žmonių, esančių kameroje. Visi kiti suguldavo ant grindų ir užimdavo visas grindis. Jei kameroje būdavo stribas, jam vieta likdavo tik prie statinės. Per dieną jie turėdavo gulėti po gultais ant grindų, išlįsti iš ten galėdavo tik leidus kameros kaliniams.

Šiaip kas dieną paciliui kameroje budėdavo du žmonės: jie plaudavo kamrą, eidami į tualetą ryte ir vakare turėdavo išnešti išpilti statinę ir atlikti visus tvarkymo darbus kameroje. Bet jeigu tik kameroje pasitaikydavo stribas, tai tuos darbus tekdavo pastoviai atlikti jam. Ir šiaip, jei kas norėdavo, galėdavo su juo daryti ką tik nori.

SUSITIKIMAS KALĖJIMO PIRTYJE

Kai atvežė į Panevėžio kalėjimą, prieš išskirstydami į kameras nuvedė į kalėjimo pirtį. Pirtyje išvydau tą patį A.Inčiūrą, kuris mėgino sunaikinti partizanų vadą A.Starkų, o nepavykus pabėgo su visa šcima, ir nickas nežinojo, kur jis yra. Pasirodo, jis apsigyveno Panevėžio kalėjimo pirtyje ir dirbo joje kūriku. Mane pažinęs jis labai sutriko, nes žinojo, kad apie įvykį su A.Starkumi puikiai žinau. Tačiau aš buvau jau kalinys ir galėjau tik paklausti:

– Kaip tau negėda į akis žiūrėti, išdavike!

Nieko neatsakęs apsisuko ir nuėjo į kitą patalpą.

Pirtyje liepė nusirengti ir drabužius sukabinti ant kablių į metalinę krosnį, kad išdegtų parazitai. Kai atėjo žmogus, irgi kalinys, paimti tų drabužių, iš nuostabos vos neišgriuvau – tai buvo tas pats Kupiškio sribų viršininkas vyr. lt. enkavedistas Drąsutis, tardęs mane 1945 m. per šv.Velykas. Žinoma, per savo rankas jis buvo praleidęs daug žmonių, todėl manęs neprisiminė. Tik paskui, kai aš jam priminiau,

kada tai buvo, kažką prisiminė. O jis pateko į kalėjimą už tai, kad, kaip jis pats man pasakė, “šiek tiek per daug paėmė”.

Vėliau kalėjime sutikau daugiau kupiškėnų, kurie plačiau papasakojo apie tą įvykį. Pasirodo, kai buožino stambius ūkininkus, t. y. iš ūkininko atimdavo dalį turto, jis per tą laikotarpį to turto pasiėmė sau labai daug, todėl buvo areštuotas ir nuteistas, rodos, trejiems metams.

Tokie mano pirmieji įspūdžiai kalėjime.

Baigiantis 1948 m. gegužei nežinia kokiais sumetimais buvau perkeltas į II korpusą, į tą patį, į kurį šaudžiau per langą laiškelius. Tame korpuse, pasirodo, buvo viena nedidelė politinių kalinių kamera, o visose kitose kalėjo kriminaliniai.

II KORPUSAS

Kameroje, į kurią patekau, buvo gal 30 žmonių. Pažįstamų iš savo apylinkių neradau. Daugelis buvo pagyvenę žmonės. Ten sutikau du jaunos vyrus, už mane kokiais 6-7 metais vyresnius, su kuriais labai susidraugavau. Tai buvęs vokiečių laikais studentas Petras Valinevičius nuo Seduvos ir kaimo vaikas Vladas Pukenis nuo Svėdasų. Su jais kartu išbuvau beveik visą įkalinimo laiką: nors retkarčiais išsiskirdavome, bet paskui vėl susitikdavome. Petrą Valinevičių dar pirma savęs teko išlydėti į laisvę.

Kamera buvo labai niūri, kadangi langas išėjo tiesiai prieš tvorą, todėl nieko nesimatė, tik už tvoros žaliuojantys medžiai – Panevėžio miesto sodas. Ant langų “amarnykų” nebuvo. Kadangi langai nuo pagrindinės tvoros buvo gal už kokių 5 metrų, o ir pati tvora ne žemesnė negu 5 metrai, todėl į tolį matyti nieko negalėjai.

Korpusas stovėjo pačiame kalėjimo teritorijos kampe. Virš tvoros ant kampo budėjo sargybinis su automatu arba kulkosvaidžiu.

Langai tarp kamerų buvo šalia vienas kito, todėl atsisėdus ant lango pro grotas iškišę rankas gali net pasisveikinti su kaimyninės kameros kaliniu. Šalia mūsų kameros buvo karceris, kuriame pastoviai kas nors atlikdavo bausmę už administracinius pažeidimus.

Karceryje valgyti duodavo tik kas trečia diena – gabaliuką duonos ir nesaldintos arbatos. O mes per langą be problemų galėjome perduoti maisto. Tik reikėjo sekti, kas stovi sargyboje, nes jiems gerai matėsi ir mūsų, ir karcerio kameros langai. Būdavo tokių sargybinių,

kurie pastebėję, jog arčiau prikišai galvą prie grotų, tuoj imdavo šaukti gyvulio balsu, o kiti visai nekreipdavo dėmesio. Todėl mums reikėdavo nustatyti, koks sargybinis stovi, ar galima rizikuoti iškišti ranką ir perduoti maistą.

Mano pareiga ir buvo palaikyti ryšį su karceryje esančiais kaliniais. Beje, tame karceryje bausmę atlikdavo tik politiniai kaliniai. Aš per sieną Morzės abėcėle susistuksendavau su jais, ir jie prisistatydavo, iš kokios kameros ir kas tokie.

Į karcerį sodindavo už įvairius nusizengimus: už miegojimą dienos metu, už laiškelių perdavimą, už adatų ir peiliukų laikymą, už laiškelių rašymą, už stuksenimą per sieną Morzės abėcėle ir panašiai. Priežasčių buvo daug arba tiesiog išprovokuodavo, kad tik daugiau kalinį iškankintų. Kalėjime dauguma gaudavo iš namų maisto produktų, todėl sušėlpti esančius karceryje buvo ne taip jau sunku. Po truputį sudėdavo visi ir pamaitindavo.

Teko patirti ir nesėkmių. Vieną dieną palindęs po gultais per sieną su karceryje kalinamu kaliniu šnekėjau si Morzės abėcėle ir nepastebėjau, kaip į kamerą įėjo prižiūrėtojas ir visus išrikiavęs pradėjo skaičiuoti. Vieną kartą perskaičiavo – vieno žmogaus trūksta, antrą kartą perskaičiavo – taip pat trūksta, tada ėmė ir suriko, kad dingo žmogus.

Kai prižiūrėtojas užriko, tada išgirdau ir aš ir iš po gultų pamačiau, kad visi stovi išsirikiavę. Išlindęs atsistojau rikiuotės gale, o prižiūrėtojas, tuo metu buvęs kitame rikiuotės gale, manęs nematė. Vėl suskaičiavo ir, pažiūrėjęs į mane, pasakė:

– Aš tau parodysiu daryti tuk-tuk-tuk!

Ir apsisukęs išėjo. Pasirodo, mano ausis ir skruostas buvo balti nuo kalkių, todėl jis iškart suprato, kad buvau po gultais ir stuksečiau Morzės abėcėle. Manęs nenubaudė, nes tas rusas prižiūrėtojas buvo labai geras – jis niekada nebausdavo, tik aprėkdavo.

Antra nesėkmė ištiko perduodant maistą per langą į karcerį. Ir šįsyk viskas baigėsi laimingai, o galėjau likti be rankos.

O buvo taip. Tą dieną bokštelyje stovėjo kažkoks kaukazietis su prapjautomis akimis, rodė, visai negrėsmingas. Nužiūrėjęs durysc pro vilkelį, kad prižiūrėtojas nuėjo į kitą koridoriaus galą, daviau ženklą (triskart sudaviau į sieną) į karcerį, kad šoktų ant palangės ir paimtų maistą. Iškišus ranką pro langą, iš karcerio pusės rankos dar nebuvo, bet, žinoma, ji tuoj atsirado ir pagriebė paketą su maistu,

bet tuo pačiu pasigirdo ir serija automato šūvių, ir ant mano rankos pasipylė plytų nuotrupos. Kulkos pataikė virš mano rankos, todėl ranka nenukentėjo...

Kilo šurmulyš. Kareivis paaiškino, kas įvyko. Prižiūrėtojas pas karceryje buvusius kalinius tuoj pat surado mano perduotą maistą ir atėmė. Atėjęs į mūsų kamerą korpuso vyresnysis rusas seržantas pareikalavo prisipažinti, kas tai padarė. Kitokio kelio nebuvo – teko prisipažinti, kad tai padariau aš. Jei būčiau neprisipažinęs, būtų nubausta visa kamera – dvi-tris savaites nebūtų gavę siuntinių nuo namiškių. O tai skaudi bausmė ne tik mums. Mes be to maisto pragyventi galėjome, bet svarbiausia, kad namiškiams nepaaiškindavo, kas atsitiko, o paprasčiausiai grąžindavo atgal, ir namiškiai galvodavo, kad jų artimas žmogus jau išvežtas į Rusiją arba miręs. Todėl po tokios nuobaudos daugelis nustodavo gauti maistą. Todėl nenorėdamas rizikuoti visos kameros vyrais, prisipažinau iš karto, nors žinojau, kas manęs laukia. Už tai buvau nubaustas septyniomis paromis karcerio.

Maisto perdavimas mūsų kamrai jau buvo vieną kartą uždraustas. O atsitiko taip. Kartą vyrai pasigaminę peilį visi nusiskuto barzdas. Išėjus į 15 minučių pasivaikščiojimą prižiūrėtojas pastebėjo, kad visi nusiskutę, nes paprastai barzdas apkirpdavo mašinėlė plaukams kirpti, todėl vis tiek visi likdavo apšepę.

O tądien vyrai visi atrodė švarūs, apsiskutę. Vos tik grįžome iš pasivaikščiojimo, prižiūrėtojas pradėjo reikalauti atiduoti skutimosi priemonę. Vyrai, aišku, peiliuko negrąžino, nes būtų išduota paslaptis, iš ko jis gaminamas ir kur reikia ieškoti medžiagos, todėl kitą dieną atėjo korpuso vyresnysis ir perskaitė kalėjimo viršininko įsakymą, kad mūsų kamrai uždrausta gauti maisto produktus iš namiškių dviems ar trim savaitėms. Aš užprotestavau tokią nuobaudą, sakydamas, kad man dar barzda neauga ir todėl bausmė paskirta neteisingai (man ta bausmė nė kiek netrukdė, kadangi maistą iš sesers gavau gal du kartus per visus 8 mėnesius, praleistus kalėjime). O jis atsakė taip: “Kentėsi kartu su visais už tai, kad matei, kaip jie skutosi, ir nepranešci, kur jie tą skustuvą padėjo”. Teko su tuo sutikti.

Grįžęs iš karcerio netrukus buvau perkeltas atgal į I korpuso berods 48 kamerą.

Kamcra buvo trečime ar ketvirtame aukšte. Pro “amarnyko” plyši matėsi miesto sodas. Jame buvo įtaisyta nemažai suoliukų poilsui, todėl vakarais susirinkdavo daug žmonių, ypač jaunimo, kurie sėdėdavo su merginomis, o kartais ir bučiuodavosi, todėl žiūrint į juos darydavosi labai liūdna – kodėl mes atskirti nuo pasaulio, kodėl atimta laisvė, kodėl negalime džiaugtis gyvenimu?

Bet tai buvo tik svajonės – mes žinojome, kad mūsų laukia lageriai, sunkus, alinantis darbas, badas, šaltis. Todėl jaunesnieji stengėsi kuo nors užsiimti, ką nors daryti, kad tik mažiau liktų laiko toms liūdnoms mintims, kurios pastoviai liūdavo į galvą. O minties, kad išgyvensime ir kada nors grįšime į laisvę, net neturėjome. Svajojome tik apie tai, kad netektų ilgai vargti ir kaip lengviau numirti.

Mūsų koridoriuje budėjo prižiūrėtojas Jonas, o mūsų kameroje sėdėjo pagyvenęs žmogus nuo Biržų – to prižiūrėtojo kaimynas. Tas prižiūrėtojas per jį mums perduodavo, kas dedasi laisvėje. 1948 m. gegužės mėn. ryte mes žinojome, kad naktį daug žmonių ištrėmė į Sibirą ir kitokių naujienų.

Būdavo, į miesto sodą ateidavo moteriškių, kurios atsisėdę ant suoliuko kaip tik priešais mūsų langus įdėmiai stebėdavo, kas dedasi už tvoros. Bet ką galėjo jos pamatyti? Viskas, ką jos galėjo pamatyti – tai pro praplėstus “amarnykus” iškištos rankos pamojavimą, bylojantį, kad ten, už grotų, yra gyvų žmonių.

Šioje kameroje vėl pravertė mano sugėbėjimai šaudyti iš laidynės į antro korpuso langus, o vėliau sugalvojau pabandyti iššauti ir į laisvę. Kai pamačiau ant suolo sėdinčias moteriškes, laidynę pabandžiau perduoti raštelį, aprašęs mūsų bėdas ir vargus. Iš pradžių keli šūviai nepavyko, nes labai trukdė “amarnykas” – plyšys buvo per mažas, kad galėčiau gerai nusitaikyti. Akmenukai, apsiūti medžiaga, nukrisdavo kažkur į žolę netoli moteriškės, bet ji nesuprato, kas čia darosi. Bet kartą, kai pataikiau akmenuku tiesiai į pilvą ir jis nukrito ant žemės, ji viską suprato ir, pagriebusi jį, skubiai pasišalino. O kitą dieną ji vėl buvo čia. Rankos gestais bei galvos linktelėjimu davė suprasti, kad viskas tvarkoj ir žaidimą galima žaisti toliau. Jei akmenukas nukrisdavo į šalį, ji vis vien girdėdavo, kur jis nukrenta, ir surasdavo. Taip tęsėsi keletą savaičių. Laiškelius daugiausia rašydavo tie kaliniai, kurie neturėjo ryšio su namais – atvežti iš lagerių

perteisti, todėl namiškiai negalėjo žinoti, kad jie čia. Ta moteriškė, matyt, buvo didelė patriotė, nes atsilankydavo beveik kiekvieną dieną ir, kaip paskui paaiškėjo, tuos laiškėlius pasiųsdavo adresatams ar pati nuveždavo, nes kai kurie rašę kaliniai pradėjo gauti maisto iš namiškių.

Gaila, kad niekas taip ir nesusižinojo, kas ji buvo, nes reikėtų jai žemai nusilenkus padėkoti. Juk vaikščioti netoli kalėjimo buvo rizikinga, nes netoli, tvoros bokštelyje, stovėdavo sargybinis ir jis galėjo pastebėti ją ir jos veiklą. O už tai grėsė kalėjimas, bet ji šito, matyt, nebijojo.

Deja, neilgai man teko su ja bendrauti, nes netrukus mane nuteisė ir perkėlė į 49-ą kamerą, kurios langai buvo kitoje pusėje.

O teismas įvyko labai paprastai. Mane iškviatė iš kameros, nuvedė pas kalėjimo viršininką, kuris perskaitė, kad esu nubaustas pagal 58-1a ir 58-11 straipsnius 10-iai metų pataisos darbų.

49-A KAMERA

Ši kamera įspūdzio nepaliko, kadangi joje išbuvau gal savaitę ar pusantros, kol sudarė grupę vežti į Vilnių. Čia jokia veikla nebuvo, nes žinojau, kad netrukus manęs čia nebus.

O laukti ilgai nereikėjo. 1948 m. rugpjūčio vakarą, apie 23 val. iškviatė pavardėmis beveik visus mūsų kameros kalinius, liepė pasiimti daiktus ir rikiuotis koridoriuje. Pasitaikė stovėti prie 48-os kameros durų. Prasidaręs „vilkėlis“ sušukau:

– Sudiev, vyrai, mes jau išvažiuojame!

Atsigręžęs pamačiau stovintį korpuso vyresnįjį, tą patį ruselį, kuris vedė mane į karcerį iš II korpuso už maisto perdavimą. Jis nieko nesakė, tik piktai pažiūrėjo, o aš atsistojaus į rikiuotę. Jaunų buvome tik trys: aš, Albinas Kavoliūnas ir Šidlauskas nuo Biržų. Tą vakarą mūsų aukšte budėjo tas pats gerasis prižiūrėtojas Jonas. Jis mums atrakino duris. Praeidamas pro šalį Šidlauskas Jonui pasakė:

– Tu, brolau, nenusimink, kai mes sugrįšime ir bus mūsų valdžia, kaip buvai prižiūrėtoju, taip ir būsi, o kitiems bus labai liūdna.

Mus visus nuvedė į pirmą aukštą ir labai gerai iškratę koridoriuje uždarė į mažytę kamerą. Mes, jaunesni, įsitaisėme ant viršutinių gultų prie pat lango. Kamera langu į kiemo pusę, langas atidarytas, nes vakaras pasitaikė labai šiltas.

Mes žinojome, kad tuos, kuriuos išvežė anksčiau, iššaukdavo rytą, apie 4 val., todėl nebūdavo laiko ką nors daryti su režimo pažeidėjais. Dėl to mes labai apsirikome, nes mus išvežė tik kitą dieną 16 val. po pietų, ir prižiūrėtojai turėjo laiko.

Mes, jaunimas, sugulę prie lango, nemiegojome, todėl sugalvojome padainuoti. Žinoma, mes puikiai žinojome, kas mums už tai gali būti, bet nebijojome, nes galvojome, kad jie neturės laiko mūsų bausti. Pažiūrėję į miesto sodo medžius už kalėjimo tvoros, nusprendėme, kad reikia parodyti panevėžiečiams, kad ir kaip mums sunku, kad ir kaip esame suvaržyti, vis tiek – mes gyvi, nepalaužiami ir dainuojame.

Turėjau neblogą balsą, galėjau dainuoti pirmu balsu, na, ir dainų mokėjau nemažai, todėl, nieko nelaukęs, užtraukiau: “Kur lygūs laukai šiapus Nėrio”. Man pritarė A.Kavoliūnas su Šidlausku. Staiga pasigirdo beldimas, paskui atsidarė durys ir jose pasirodė prižiūrėtojas ir korpuso vyresnysis seržantas rusas, kuris pareikalavo, kad išeitume į koridorių. Mes jų neklausėme ir į koridorių nėjome. Tada durys užsidarė ir turbūt nuėjo pasišaukti pagalbos.

Pažiūrėję per langą į antrą korpusą, kur buvo moterų ligoninė, pamatėme, kad jos visos žiūri, pripuolusios prie lango. Jas pažadino mūsų daina, todėl dar užtraukėme: “Sudiev, sesutės lietuvaits, sudiev, darželio žolynai”.

Tokią tykią, ramią rugpjūčio naktį mūsų daina aidėjo visame kalėjime, įsiveržė į miesto sodą... Po šios dainos, matyt, gavo pastiprinimui kareivių, kurie ėmė į mus mėtyti pusplytėmis pro grotas. Mes palindome po gultais ir į mus nepataikė.

Po kurio laiko jie apsiramino, ir mes daugiau nebedainavome, todėl išlindome iš po gultų ir sulipę vėl sugulėme prie lango. Viskas aprimo, stojo tylą, bet ta tylą buvo prieš audrą.

Gal po kokių 10–15 minučių staiga atsidarė kameros durys ir į vidų suvirto 10 kareivių. Jie griebė mus tris už galvų, už kojų ir išmetė į koridorių. O ten jau laukė tas korpuso vyresnysis, kuriam vis prasikalsdavau. Dabar jis priejo prie manęs, po pažastimi laikydamas kažkokį suvyniotą brezentą, ir darkyta lietuvių kalba pašaipiai paklausė: “Važuojam, važuojam, dainosim?” Nors tada rusiškai labai menkai supratau, jis pradėjo kartoti: “Rubaška, rubaška”. Supratome, kad mums ruošiasi apvilkti tramdomuosius marškinius.

Kiek pasitarę su kitais buvusiais čekistais, išsivedė į kalėjimo

administracijos kiemą, kuriame prie sienos buvo sumūrytos vienutės, į kurias laikinai uždarydavo vesdami tardyti ar šiaip kur į administracinį pastatą. Ir mus uždarė į tas vienutes. Iš mano vienutės pro durų plyšį buvo matyti kalėjimo raštinės langas, o pro jį – kas dedasi raštinėje, mačiau plačius kalėjimo vartus ir mažus vartelius, kurie vedė į gatvę, į laisvę.

Mus palikęs vienutėse, korpuso vyresnysis nuėjo į raštinę ir tą brezentą numetė ant ten esančios lentynos. Po to kažkam paskambino ir atsisėdęs su kitu pradėjo kalbėtis, o mes laukėme ir nežinojome, ko iš tikrųjų laukiame.

Po kurio laiko budintysis nuėjo ir atrakino mažus vartelius, pro kuriuos įėjo kalėjimo gydytoja žydė, apie kurią negaliu pasakyti nieko bloga. Mums pasidarė aišku, kad mus apvilks tramdomaisiais marškiniais, kadangi be gydytojo jų nebuvo galima vilkti.

Įėjus į raštinę gydytojai, korpuso vyresnysis kažką jai pasakė ir paėmęs brezentą parodė gydytojai. Gydytoja, paėmusi tą brezentą iš vyresniojo rankų, staigiai apsisuko ir nuėjo prie siaurųjų vartelių. Tačiau budintis durų jai neatrakino, o iš paskos išėjęs korpuso vyresnysis ilgai su ja kalbėjo ir, matyt, įtikino, kad reikia mus pakankinti. Jiedu sugrįžo atgal į administracinį pastatą. Netrukus atėjęs kareivis nusivedė vyriausią iš mūsų – Šidlauską, jam buvo gal kokie 25 metai, o mums su A.Kavoliūnu – tik po 19. Nepraėjo nė 10 minučių ir pasigirdo baisus riksmas, tačiau netrukus viskas nutilo. Taip kartojosi apie 15 minučių. Po kurio laiko žiūrime – mūsų Šidlauską išveda už parankių – pats jau nebepacina. Jį nuvedė tiesiai į kamerą.

Paskui vyresnysis, išėjęs ant laiptų, budinčiajam liepė atvesti aukštesnįjį, t. y. mane, nes aš už A.Kavoliūną buvau aukštesnis. Budintysis mane nuvedė į kalėjimo administracinio pastato salę, kurioje buvo gal 10 kareivių, korpuso vyresnysis ir gydytoja, kuri įkalbinėjo korpuso vyresnįjį, kad man netaikytų šitos priemonės, nes aš dar per jaunas, bet jis nesileido į kalbas. Gydytoja paklausė mane, ar sveikos mano kojos. Sumelavau, kad kairė koja buvo lūžusi, bet korpuso vyresnysis pasakė, kad jis kankins mane tik už vienos kojos. Ant grindų gulėjo kažkas panašaus į karišką palaidinę, tik rankovės ilgesnės ir prie jų prisiūti ilgi brezentiniai diržai. Vyresnysis man liepė rengtis, o aš net nežinojau, kaip pradėti rengtis. Todėl kareivis, pagriebęs mane, užmovė tuos baltinius ir liepė kišti rankas į rankoves ir sugniaužti kumščius. Tada kareiviai, paėmę vienas vieną, o kitas

kitą ranką, susuko tuos laisvus rankogalius iki mano kumščio ir prakišę diržus padarė kilpą ir užveržė. Po to paėmę už diržų pradėjo tempti vienas į vieną pusę, o kitas į kitą, norėdami labiau užveržti kilpas prie kumščių.

Aš niekada iki tol nebuvau matęs tramdomųjų baltinių ir neišvaizdavau, ką man darys. Kai pradėjo tempti už rankų į priešingas puses, pradėjo labai skaudėti ir galvojau, kad taip ir kankins, kol pradėsiu rėkti. Pasirodė, ne nuo to reikia rėkti. Kiek patampę ir įsitikinę, kad kilpos užsiveržė gerai, liepė sudėti abi rankas už nugaros ir jas viena su kita surišo.

Po to vėl sekė komanda gultis kniūpsčiam ant grindų. Kadangi rankos buvo surištos užpakalyje, aš atsiklaupiau ant kelių ir galvojau, kaip čia geriau nugriūti kniūpsčiam, kad į grindis nenusibrozdinčiau veido. Tuo metu iš nugaros kareivis kad spirs batu į nugarą, ir aš veidu trenkiausi į grindis, nusibrozdindamas visą veidą. Ir tuoj griebė statyti ant krūtinės, diržus permetė per kojų pėdas ir pradėjo veržti, rieddami į priešingą pusę. Skausmas nenusakomas, rėki, kiek tik gerklė gali. Bet rėki neilgai.

Kai labai stipriai išriečia, matyt, užspaudžia plaučius ir užima kvapą taip, kad visai negali nei rėkti, nei kvėpuoti. Taip po truputį silpsti, silpsti ir visai nustoji rėkęs. Tada atleidžia diržus, vėl įkvepi oro į plaučius, ir pradeda viską iš naujo. Korpuso vyresnysis, pritūpęs prie mano galvos, ciniškai kartoją žodžius: "Važojam, važojam, dainosim, dainosim!" Praėjus gal kokiai 10 minučių, jau būtų nutraukę tą egzekuciją, nes to reikalavo gydytoja, bet man išsprūdo, kad dainuosiu. Tada vėl kad griebė iš naujo laužti, dabar jau už abiejų kojų, ir taip kankino kokias 5 minutes, nes jau gydytoja pradėjo šaukti balsu:

"Ką jūs darote?!"

Kodėl pasakiau, kad dainuosiu – nei tada, nei dabar negaliu pasakyti. Gal kokiai akimirkai netekau sąmonės, o gal iš pykčio – nežinau. Tik tas žodis man brangiai kainavo.

Baigęs niekšišką darbą korpuso vyresnysis liepė stotis. Atsistoti negalėjau, todėl gulinėjam atišo rankas, per tą laiką atsikvošėjau ir pamažu atsistočiau. Tada numovė brezentą ir liepė eiti. Paciti negalėjau, nes vos pastovėjau, todėl abu kareiviai, paėmę už parankių, nuvedė į kamerą, kur radau gulintį savo likimo draugą A.Kavoliūną, kuris mažiau nukentėjo.

Po kurio laiko atsidarė kameros durys. Vyresnysis, švytintis džiaugsmu, kad pavyko įgyvendinti kankinimo būdą, stovėjo tarpduryje. Dar su pašaipa paklausęs, kaip jaučiamės, uždarė duris. Galvojome, kaip reikės nueiti į geležinkelio stotį, bet, laimei, vedė dieną, apie 14 val. Buvome šiek tiek atsigavę, skaudėjo visą kūną, bet į stotį nuėjome be kitų pagalbos.

Atrodžiau “šauiniai”: veidas visas suraižytas, sukrešėjęs kraujas, kurio nei nuplauti, nei nuvalyti negalėjai.

Buvo graži, saulėta sekmadienio popietė. Miestas pilnas žmonių, kuriuos sargybiniai vaikė į šonus nuo šaligatvio, nes mus varė gatvės viduriu, o šaligatviu ėjo daug gerai ginkluotų sargybinių. Žmonės, sustoję šaligatvio šone, žiūrėjo į mus nusiminę, viena kita moteriškė braukė ašarą, bet buvo ir džiūgaujančių.

Taip atsiveikinome su Panevėžiu.

“STOLYPINO” VAGONAS

Prieję geležinkelio stotį pastebėjome ant bėgių stovintį “Stolypino” vagoną, į kurį tokią gražią dieną lipti nesinorėjo. Tą skonį buvau išbandęs žiemą, o dabar vasara. Vadinas, vagone bus labai tvanku, trokšime be vandens. Spėlionės pasitvirtino: mus sugrūdo į kupe kaip silkes irnekreipdami dėmesio. Ilgai išbuvome stotyje, matyt, nebuvo traukinio, prie kurio būtų galima prikabinti mūsų vagoną. Tik sutemus pajudėjome iš Panevėžio. Vežė ne į Daugpilio, bet į Radviliškio pusę, todėl pagerėjo nuotaika: toje pusėje buvo Šilutės lageris ir nusprendėme, kad veža ten. Pasirodė, kad apsirikome – Radviliškyje mūsų vagoną vėl atkabino.

Taip išbuvome iki ryto, o rytą prikabino prie kito traukinio. Traukiniui pradėjus judėti pastebėjome, jog veža atgal, į Kauno pusę, todėl vėl tapo neaišku, ar veža į Vilnių, ar kur kitur. Vieni spėliojo, kad į Pravieniškes, bet kai traukinys pravažiavo Kaišiadoris, tapo aišku, kad važiuojame Vilniaus link. Tik neaišku viena – ar į Vilniaus persiuntimo punktą, ar į Rusų lagerį, kuriame tuo metu dar buvo politinių kalinių.

Taip trokšdami, be oro ir vandens maždaug už paros pasiekėme Vilnių. Netrukus per langą pamatėme ateinant būrį kareivių, kurie išsidėstė į dvi puses, o viduryje išrikiavo mus.

Perskaičiavę davė komandą: “žingsnis į kairę arba žingsnis į dešinę

– laikome pabėgimu ir ginklą naudojame be perspėjimo”.

Paėję prieš kalną gal koki puskilometrį nuo geležinkelio stoties, priėjome keletą pastatų, aptvertų tvora, ir pro vartus buvome suvaryti į naują, nežinomą kalėjimą.

Įėjus pro vartus į vidų buvo galima galvoti, jog režimas šiame kalėjime lengvesnis, nes tai vienur, tai kitur matėsi dirbantys kaliniai, kuriuos prižiūrėjo prižiūrėtojai.

VILNIAUS PERSIUNTIMO PUNKTAS

Prie vartų mus pasitikęs prižiūrėtojas nuvedė į didžiulę kamerą, kurioje jau buvo nemažai kalinių iš Kauno, Klaipėdos, Marijampolės. Jie mums papasakojo, kad kiekvieną dieną paima po kelis žmones darbams. Todėl mes, jaunesni, taikydavomės ištrūkti iš kameros pakvėpuoti grynu oru. Kameroje galėjo tilpti apie 150 žmonių. Joje buvo didžiuliai dviejų aukštų gultai, pilni blakių. Kai kurie mėgindavo nuo jų apsisaugoti: atsiguldavo ant grindų ir apsipildavo vandeniu – blakės per vandenį neprieina, tačiau nuropoja per sieną ant lubų, lubomis ateina iki tos vietos, kur guli žmogus, ir nukrenta ant jo.

Senbuviai mums papasakojo, jog buvęs toks nenuorama kalinys, kurį naktį prižiūrėtojai uždarė į rūšį. Prižiūrėtojas girdėjo jį rėkiant, bet nekreipė dėmesio. Ry tą, kai atėjo išvesti iš rūšio, rado tik kauklus, apgraužtus žiurkių.

Vieną dieną atėjęs į kamerą prižiūrėtojas užsiprašė darbams tris žmones. Prisistatėme mes – trijulė, buvusi tramdomuosiuose marškinuose. Nusivedė už pirties, netoli seno tualetu, ir liepė kasti naują duobę, o pats kažkur pasišalino. Tada Šidlauskas sako: “Jūs kaskite, o aš einu pažiūrėti į pirtį”. Partyje buvo skalbykla, kurioje dirbo politinės kalinės – jis norėjo su jomis pasišnekėti, pasidairyti, gal ras pažįstamų. Padarėme sutartį: dirbsime mes už jį, o kai jis grįš, eisime mes.

Padirbome beveik valandą, o jo kaip nėra, taip nėra. Einame į skalbyklą ieškoti. Sutikę keletą merginų, pradėjome klausinėti apie pažįstamus. Staiga priešais išdygo prižiūrėtojas, atvedęs mus dirbti, ir ėmė rėkti. Mes išsibėgiojome į priešingas puses. Prižiūrėtojas manęs nesivijo, o mano draugą A.Kavoliūną pagavo. Grįžęs į darbo vietą, vėl kasu duobę.

Po kurio laiko ateina tas pats prižiūrėtojas ir, nieko neklausęs, liepia eiti su juo. Kadangi nemačiau, kaip sugavo mano draugą, ėjau galvodamas, kad man nesiseka, nes už tokius nusižengimus grąžindavo atgal į kamerą.

Korpusas su mūsų kamera buvo iškeltas ant aukštų pamatų, todėl į pirmą aukštą reikėdavo lipti laiptais aukštin. Su prižiūrėtoju palipome aukštin, ir aš pasukau savo kameros link, bet jis liepė man ateiti arčiau, o pats, paėjęs prie sienos, grindyse atidarė dangtį ir liepė kopėčiomis leistis į rūšį. Kažkur šone žibėjo maža lemputė, buvo prieblanda, o atėjęs iš kiemo, kur švietė saulė, nieko nemačiau. Lipdamas kopėčiomis galvojau: "Viskas! Išmušė mano valanda! Juk dabar mane suės žiurkės!" Dar pamačiau, kad kažkas šmėstelėjo, ir pagalvojau, kad mane įmetė pas kriminalinius, kurie dabar gerokai primuš, o po to savo darbą atliks žiurkės. Taip darydavo su politiniais kalintais, kuriuos įmesdavo į kriminalinių kamerą, kurioje daugiausia buvo rusai, ir liepdavo paauklėti. Paauklėjimas kartais baigdavosi mirtimi.

Nusileidęs kopėčiomis ir kojomis pasiekęs cementines grindis, atsistoja. Išgirdau linksną juoką iš balso supratau, kad tai mano draugai Šidlauskas su Kavoliūnu ir dar vienas iš kitos kameros. Širdyje pasidarė lengva, praėjo išgąstis, baimė būti užmuštam ir žiurkių suėstam. Draugams atsitiko tas pat: Šidlauską rado skalbykloje, o Kavoliūną pagavo bėgant.

Mus palaikė iki vakaro ir paleido. Nukentėjome tik tiek, kad negavome vakarienės ir... daugiau į darbą nebevedavo.

Toje kameroje sutikau senus pažįstamus iš Panevėžio kalėjimo – P.Valinevičių ir V.Puknį. Be to, joje buvo įkalinti du žymūs Lietuvos žmonės – poetas Antanas Miškinis ir solistas Antanas Kučingis, su kuriais man teko išvažiuoti į Mordovijos lagerius ir praleisti visą kalinimo laiką. Kameroje buvo du jauni vyrukai: žemaitukas Bronius Kantautas ir Algis Geniušas, dabar žymus mokslininkas. Su šiais žmonėmis taip pat teko išbūti visą kalinimo laiką.

Vilniuje išbuvo apie mėnesį. Prisirinko pilna kamera kalinių. Daugiau nei pusę iš mūsų kvietė pas režimo viršininką ir bandė verbuoti dirbti jų labui.

Prižiūrėtojas, nuvedęs mane į kitą pastatą, įvedė į kabinetą, kuriame sėdėjo kapitonas čekisto uniforma, ir labai mandagiai pakvietė sėstis kitoje stalo pusėje. Ant stalo gulėjo "Kazbek" papirosų pake-

lis. Pasiūlė užsirūkyti. Jutau, kad mane verbuos, bet buvo įdomu kaip.

Pirmiausia pradėjo klausinėti, kiek baigęs klasių, ar turiu tėvus ir t.t. Kalbėjo lietuviškai ir gana ilgai. Po visų šnekų mandagiai paaiškino, kad ruošiamas etapas, todėl jis noris sužinoti, gal kas nors ruošiasi bėgti ar rašyti laiškus ir išmesti pro vagono langą, ar neturi pasigaminę peilių ir pan. Labai įdėmiai išklausiau. Po to jis paklausė, kokiam laikui aš nubaustas. Atsakiau, kad 10-iai metų. Tada jis pasiūlė jiems dirbti, kad per pusę sumažintų bausmę. Į tai atsakiau: "Atsėdėsiu, kiek priklausos, ir pats išeisiu į laisvę, o jums nedirbsiu!" Tada jis padarė rūšią fizionomiją ir kad sušuks: "Eik lauk tu, banditų išpera!" Iškeikęs nešvankiais žodžiais išvarė iš kabineto.

Grižus į kamerą, Kontrimas su Geniušu ir ėmė klausinėti, ko iš manęs norėjo. Aš paaiškinau ir buvau pagirtas, nes kiti slėpė.

Tai buvo paskutinės mūsų dienos Vilniuje. Pro kameros langus gerai matėsi geležinkelio stotis ir pravažiuojantys traukiniai.

Vieną rytą atsikėlę pamatėme penkis gyvulinius vagonus su grotomis ant langų bei galuose pritvirtintas sargybinių būdeles. Apie pietus buvome iššaukti pavardėmis su daiktais į kiemą, kur jau buvo susodintos moterys bei merginos. Po kiek laiko atsivėrė vartai ir buvome išvesti į gatvę, kur stovėjo daugybė kareivių su šunimis. Po komandos "Pirmyn!" pradėjome žygiuoti geležinkelio stoties link. 88 vyrus susodino į tris vagonus, o moteris – į du likusius. Abiejuose vagono galuose buvo gultai, o ant langų – metalinės grotos. Per duris pravestas lovyš, vadinamas tualetu.

Į kiekvieną vagoną sugrūdo po 30 žmonių, nes vagonai buvo mažiukai, pusvagoniai, vietos nedaug, o dar reikėjo susidėti daiktus ir patiems atsigulti.

EKSPRESAS Į RYTUS

Pajudėjome pradėjus temti. Buvo neramu, nes nežinojome, kur važiuojame. Labiausiai bijojome šiaurės lagerių: Vorkutos, Pečioros ir t.t. Per tą laiką buvome susitikę kalinių iš įvairių lagerių ir žinojome, kur šiek tiek geriau. Norėjosi patekti kur nors daugiau į pietus arba nors į rytus. Su šiomis mintimis ir pradėjome kelionę, kuri su pertraukomis tęsėsi kam 7-crius, kam 8-crius, o kam ir visus 25-crius metus.

Pirmą kartą traukinys sustojo Baltarusijoje ir tuojuo pasigirdo komanda patikrinimui. Atsidarius durims į vagoną įlipo sargybos vyresnysis ir liepė visus daiktus sudėti viename vagono gale. Rankoje jis turėjo didelį medinį plaktuką ant ilgo koto. Mums subėgus į kitą vagono galą, jis išstukseno tuo plaktuku visas vagono sienas bei grindų lentas ir, įsitikinęs, kad viskas tvarkoje, pradėjo skaičiuoti mus. O skaičiavo taip: liepė mums bėgti į tuščiąjį vagono galą ir ilguoju plaktuku duodamas kaliniui kur pakliuvo skaičiavo: "Raz, dva, tri..." Priklausė, kaip pro jį prabėgsi: jei esi jaunas ir neturi daug daiktų – prabėgi greitai ir gauni plaktuku kartą kitą, bet jei senesnis ir daugiau daiktų – gausi keletą kartų. Man pasisekė, nes buvau jaunas, daiktų turėjau mažai.

Patikrinimai buvo dažni – visur, kur sustodavo traukinys. Ešeline buvo penki vagonai kalinių ir vienas sargybos, kitame vagone buvo virtuvė, o dar viename važiavo mus aptarnaujantis personalas: virtuvės darbininkai ir pan. Jie buvo taip pat kaliniai, tik kriminaliniai, bausti iki vienerių metų. Šių kalinių sargyba nesaugojo.

Maistas buvo labai menkas, nes mūsų porcijomis pasigerindavo davinį aptarnaujantys kaliniai ir kareiviai, todėl sriuboje plaukiodavo tik kelios kruopos, vienas šaukštas košės ir pusžalės duonos gabaliukas.

Iki Molodečno nuvažiavome greitai, bet iš ten pajudėjome tik po paros. Paskui vėl stovėjome. Maskvą pasiekėme ketvirtą dieną po išvykimo iš Vilniaus. Vagone atidaryti tik du langeliai su grotomis, pro juos žiūrėti draudžiama. Aplinką stebėjome iš vagono vidurio. Visą parą važinėjome Maskvos pakraščiais. Sostinė atrodė niūriai: pastatai tamsūs, nešvarūs, stotysc taip pat labai nešvaru: kiekvienas tamsesnis kampas paverstas tualetu.

Kitą dieną pajudėjome iš Maskvos nežinoma kryptimi. Žinojome, kad traukinys turi pasukti į šiaurę, deja, rytas buvo apsiniaukęs ir nesimatė kur važiuojame. Saulutei sušvitus, nusprendėme, kad važiuojame į rytus. Jeigu nuo Vilniaus iki Maskvos 1000 km važiavome 4 paras, tai 500 km iki Potmos irgi 4 paras. Kareiviai ir mus aptarnaujantys kaliniai nesakė, kur mus veža, sakydavo, kad nežino. Matyt, jiems buvo griežtai uždrausta sakyti. Kelionėje užtrukome 8 paras, todėl jau šeštą parą nebegavome maisto ir tris paras važiavome nevalgę. Sargybiniai ramino, kad tuoj turime pasiekti kelionės galą, tik nesakė, kur tai baigsis. Į 8-ą parą privažiavome Potmos geležinkelio

stotį, kur atkabino mūsų vagonus ir paliko, o traukinys nuvažiavo tolyn.

Bėgiais, vedusiais į šiaurę, atbildėjo garvežys ir prisikabinęs mus nutempė šiaurės link. Atokiau nuo stoties matėsi didžiuliai miškų masyvai, į kuriuos bėgo mūsų kelias. Nuotaika kuriam laikui sugedo, nes supratome: mus veža į šiaurės lagerius. Bet... nuogąstavimai greitai išsisklaidė. Pavažiavus keletą kilometrų, dešinėje geležinkelio pusėje matėsi aukštos medinės tvoros su sargybos bokšteliais kampuose ir per vidurį tvoros, bet mus vežė vis tolyn. Privažiavome kitą lagerį kairėje pusėje, paskui dar vieną. Šiuose lageriuose vėliau teko pabuvoti. Tik vėliau paaiškėjo, kad tai speciali geležinkelio atšaka, palei kurią išdėstyti lageriai.

Galų gale garvežys sustojo. Atsidarius durims, komanda lipti su daiktais lauk. Nei vienoje, nei kitoje pusėje jokio lagerio nesimatė. Į kairę nuo geležinkelio toliau tęsėsi bėgiai į šiaurę. Vėliau paaiškėjo, jog jie vedė į 1-ąjį moterų lagerį, kuriame buvo siuvimo fabrikas.

Prieš mus buvo nedidelė aikštelė, kurioje išsidėstė sargyba. Beveik visi sargybiniai... moterys. Išlipę pamatėme, kad vagono, kuriame važiavo moterys, nebėra. Matyt, jį atkabino anksčiau. Mus suriškavo po keturis ir liepė traukti miško keliu, vedusiu nuo stoties į pietų pusę. Moterų sargyba labai griežta: visą kelią iki lagerio šaukė, kad eitume tvarkingai, nesiskirstytume.

Gamta panaši į Lietuvos: miškas mišrus, vietomis spygliuočiai, vietomis lapuočiai – ąžuolai, beržai, labai daug liepų. Visai kaip Lietuvoje. Rudenėjo. Buvo rugsėjo 6 ar 7 d....

Paėję kokius du kilometrus, išvydome lagerio tvoras su sargybos bokšteliais, namukus ir žemines. Prie pat lagerio sutikome kalinių koloną. Jie mums šaukė:

– Vyrai! Čia labai stori ąžuolai!

Supratome: darbas bus miške. Kol priejome lagerį, saulė jau buvo nusileidusi. Pritemo. Visus privedė prie lagerio vartų ir liepė laukti. Netoliese stovėjo dvi žeminės: sienos žemėje, o stogas kaip namo, tik vietoj šiaudų uždengtas velėna. Pro stogą kyšo kaminas. Mums bestovint kažkas subliovė – iš už kamino pamačiau išlindusią juodą raguotą galvą, o prietemoje blizgėjo dvi raudonos akys. Išsigandau ir, griebęs šalia manęs stovėjusį vyrą už pečių, surikau:

– Matai, kur mus atvežė! Čia velnių yra!

Vyras pradėjo kvatotis: “Juk čia paprasčiausias ožys!”

Po to atėjo kažkoks viršininkas ir pradėjo šaukti pavardėmis, o jam turėjai atsakyti vardą, tėvavardį, gimimo metus ir pagal kokį straipsnį nuteistas. Jei viskas sutapdavo – eidavai į vidų pro atidarytus vartus. Ten pasitikdavo prižiūrėtojai ir iškratę rikiavo lagerio zonoje.

LAGERIS NR. 2

Stovėdami ir laukdami, kol visus iškratys, pastebėjome, kad lageris turbūt tuščias, nes nesimatė nė vieno kalinio. Iškratę visus nuvedė į vieną baraką ir apgyvendino. Netrukus nuvedė į valgyklą. Valgykla nedidelė, todėl mes, 88 žmonės, užėmėme gal ketvirtadalį ar penktadalį valgyklos. Suėjo prižiūrėtojai, mus priėmęs viršininkas. Vėliau sužinojome, kad tai buvo režimo viršininkas. Kadangi mes vėlavome trimis paromis, mūsų produktai liko neišnaudoti. Iš jų buvo pagaminta visai gera vakarienė. Suvalgius po vieną porciją, pasiūlė papildomai. Kadangi buvome tris paras nevalgę, su malonumu sušveitėme ir po antrą porciją. Lageris buvo visai tuščias, todėl iš karto paskirstė, kas kur turės dirbti ir nuo kokios valandos. Darbas – aptarnauti valgyklą, virtuvę, pirtį ir duonos pjaustyklą. Po paskirstymo liepė eiti gulti, nes keltis reikėjo anksti.

Virtuvėje buvo tik keli virėjai, ar likę iš senų kalinių, ar atvežti anksčiau. Aš ir dar keletas vyrų patekome dirbti į virtuvę, skutome bulves, valėme žuvį, nes, kaip paskui įsitikinome, sriuba su žuvimi buvo pagrindinis maistas. Todėl dirbome sąžiningai, nes gavome valgyti kiek tik norėjome. Maistą ruošėme dideliam būriui žmonių. Virėjai sakė nežina, kodėl tiek daug reikia gaminti – taip nurodę viršininkai. Todėl sprendė, kad dar turi atvežti daugiau kalinių. O kodėl tas lageris buvo tuščias, sužinojome iš virėjų. 1948 m. lageriai buvo perskirstyti. Tai metai, kai buvo atskirti politinių ir kriminalinių kalinių lageriai, nes, matyt, vidaus pjautynės atsibodo ir patiems lagerių viršininkams. Ta kolona, kurią sutikome prie lagerio išvedant, buvo paskutinė kriminalinių kalinių kolona, išvesta iš šio lagerio. Juos susodino į mūsų vagonus ir išvežė į paskirtus lagerius.

Tą pačią dieną po pietų pamatėme, kaip per vartus pradėjo vesti kalinius. Kitą dieną jų atvežė labai daug – gal 1000 ar daugiau. Žmonės labai išvargę, sudrįsę, išbadėję. Jiems buvo paruoštas prastės maistas, negu gavome mes.

Kitą dieną atvežė dar daugiau tokių pat išbadėjusių žmonių ir per tris dienas lageris užsipildė. Maždaug 2500 žmonių.

Trečios dienos vakare į baraką atėjo kažkokie vyresni iš tų pačių kalinių ir suskirstė pagal pavardes į brigadas po 21 žmogų. Perspėjo, kad 7 val. ryto po pusryčių eisime į darbą ir reikės, išgirdus skambutį, rinktis prie vartų. Paskirti brigadininkai surinkdavo savo žmones į vieną sekciją barakuose, nes barakai buvo suskirstyti sekcijomis, o sekcijoje gyveno maždaug po vieną brigadą, kartais po dvi ar net tris brigadas, priklausomai nuo sekcijos dydžio.

Mums pasitaikė brigadininkas ukrainietis, vidutinio amžiaus žmogus, buvęs emigrantas iš Prancūzijos. Jį prišnekino grįžti į tėvynę, o kai sugrįžo, suėmė ir įkalino už tai, kad buvo kapitalistinio pasaulio valstybės pilietis. Į brigadą patekome mes, keletas lietuvių. Vienas, prisimenu, suvalkietis A. Mavruča, vėliau nuo sunkaus darbo gavęs išvaržą, todėl negalėjęs dirbti ir kažkur išvežtas.

Kitą rytą pažadino komanda keltis. Buvo 5 valanda. Paskui brigadomis pagal eilę ėjome valgyti, bet nuėję į valgyklą labai nusivylėme. Lėkštėje buvo gal du šaukštai sorų košės, be jokio riebalų. Ir viskas.

Sugrįžus į baraką dar atnešė po 200 gramų pusžalės duonos.

Po tokio pusryčio eiti į darbą visai nesinorėjo, bet čia jau niekas mūsų neklaušė.

Mano batai per ilgą laiką, praleistą kalėjime, suplyšo, todėl pasakiau, kad į darbą eiti negaliu, nes neturiu batų. Man atsakė, kad į darbą eiti reikia, kas neturi batų – gaus prie vartų. O prie vartų mums išdavė autkojus ir vyžas iš liepos žievės.

Į darbą vedė sunkiai pracinamais miško keliais. Pasitaikyti ar kur nors pasukti į šalį – negalima, sargybinės neleido. Sargybinės – labai žiaurios moterys, buvusios karo dalyvės su ordinais ir medaliais, kurios mus vadino banditais.

Nuo lagerio iki darbo vietos – 8 kilometrai. Nuėjus į darbo vietą, surikiavo didžiulėje miško laukymėje, kur neseniai buvo iškirstas miškas. Toje laukymėje rietuvėmis sukrauta medicina. Čia buvo ir malkinės medicinos 1 m ilgio, ir “zonos stulpai” po 4,5 m, ir lagerių tvorų medžiaga, ir statybinės medžiagos 6,5 m ilgio. Į šią laukymę su mūsų brigada atvedė dar kelias brigadas – gal 120-150 žmonių.

Atėjo du civiliai apsirengę vyrai. Vienas pagyvenęs, kitas – jaunas, matyt, ką tik grįžęs iš armijos, nes apsivilkęs kariška apranga, tik be antpečių ir kepurėje nebuvo žvaigždės. Tas vyresnis prisistatė

darbų vykdytoju, o jaunesnis – gamybos viršininku. Sargyba apsaugė dalį teritorijos baltais kuoliukais ir perspėjo, kad už tų kuoliukų draudžiama zona, kurios peržengti negalima. Jei peržengsi – bus šaunama be perspėjimo.

Į tą teritoriją pateko ir siauro geležinkelio atšaka, specialiai nutiesta medienai nuvežti iki pagrindinio geležinkelio. Mums liepė visą tą medieną ant pečių nešti prie siaurojo geležinkelio bėgių ir krauti į rietuves pagal ilgį. Vienos brigados nešė prie geležinkelio, kitos eidavo į geležinkelio stotį ir kraudavo į didžiuosius vagonus. Darbas sunkus ir alinantis. Nickas nekrepė dėmesio, ar lyja, ar šlapia – turėjai dirbti, ilsėtis neleisdavo. Nešdavome kaip kas sugebėdavome. Metro ilgio malkas nešdavo vienas, o ilgesnius – ir dviese, ir keturiese, o kartais net aštuoniese. Per dieną taip pavargdavome, kad į lagerį citi nesinorėjo.

Sugrįžti vėl tekdavo 8 km. Sargyba, per dieną išsėdėjusi, norėdavo kuo greičiau pasiekti namus, tai mus pastoviai ragindavo, kad greičiau citume. Taip mes dirbome gal mėnesį, o gal ir daugiau. Visa laimė, pasikeitė mūsų sargyba. Mus perėmė saugoti kariškas dalinys, kitaip tariant, NKVD kariuomenė. Kareiviai, gimę 1925–1926 m., ragavę frontininko duonos, todėl vadovavosi patarle: “kareivis miega, o tarnyba vis vien eina”.

Didžiausia bėda buvo su tomis vyžomis: rytą eidamas prie vartų gauni naujas, o dieną padirbęs miške pareini į lagerį beveik basas, o jau spalio mėnuo ir kojoms šalta. Batų į lagerį neatveždavo, nors žadėjo beveik kas dieną. Grįždavome iš darbo šlapi, purvini. Drabužius išnešdavo nakčiai į džiovyklą, o ryte atnešdavo atgal, bet jie būdavo sustirę nuo purvo, todėl pratrynę žemes vėl apsirengdavome.

Mūsų brigadoje buvo 21 žmogus. Gyvenome atskiroje sekcijoje. Brigada mišri: keli lietuviai, ukrainiečiai, keletas rusų, latvių ir kt. Brigadoje buvo rusas Borisas Petuchovas, kokių 35 metų amžiaus, labai išsekintas darbo ir bado, nes atvežtas iš kažkokio šiaurės lagerio. Iš kalinių jis nevogė nieko, o šiaip buvo labai gabus ir miklus. Į darbą vesdavo per kopūstų lauką. Keliukas kaip tik ėjo viduriu daržo. Sargybiniai labai saugodavo, kad kas nenusirautų kopūsto, o Petuchovas pavogdavo labai dažnai ir sargyba nespėdavo pamatyti. Svarbiausia, kaip jis tą kopūstą dalydavo. Kopūstą jis perpjaudavo pusiau ir vieną pusę pasilikdavo sau, o kitą pusę atiduodavo kam nors iš brigados. Aš buvau jauniausias, tai, jo manymu, man priklausė

daugiausia. Sakydavo, kad esu dar vaikas ir mano organizmas turi augti ir vystytis. Todėl skirdavo didžiausią kopūsto dalį man. Jis buvo kilnios širdies žmogus, ir jį labai dažnai prisimenu. Anksčiau neturėjau galimybės jo ieškoti, o dabar jau per vėlu, nes greičiausiai nebėra tarpe gyvųjų...

Taip bėgo dienos, o mūsų jėgos silpnėjo, badas alino sveikatą. Artėjo 1948–1949 metų žiema. Kiekvieną dieną darėsi šalčiau, o tai mūsų sveikatai kėlė dar didesnę pavojų.

Areštuojant pajauninau save dvejiis metais, užsirašiau 1931 m. gimimo, todėl 1948 m. lapkričio mėn. man jau buvo 19 metų, o pagal dokumentus – tik 17. Pagal amžių buvau nepilnametis. Kažkas man patarė kreiptis į spec. dalies viršininką, tvarkiusį visus tuos reikalus, kad esu nepilnametis ir toks darbas man per sunkus. Taip ir padariau. Viršininkas nužiūrėjo mane nuo galvos iki kojų, o kadangi buvau mažo ūgio ir smulkaus sudėjimo, o dar nualintas darbo, atrodžiau labai apgailėtinais. Patikrinęs kažkokius sąrašus, paklausė manęs, ar moku pakinkyti arklių ir su juo dirbti. Kadangi buvau kaimo vaikas, tai tikrai mokėjau ir pakinkyti arklių, ir dirbti su juo. Taip ir pasakiau. Tada jis man liepė susirasti Stankevič brigadą ir nuo rytojaus pradėti dirbti ten. Išėjęs iš karto susiradau tą brigadą ir prisistačiau brigadininkui. Jis apsidžiaugė: kaip tik trūko vieno žmogaus. Tą patį vakarą su daiktais persikrausčiau į jų baraką.

KITOJE BRIGADOJE

Ši brigada turėjo 10 arklių ir joje dirbo 10 juos aptarnavusių kalinų. Mūsų brigada aprūpindavo lagerio gyventojus maistu, kuru ir kt. Daugiausia tekdavo važiuoti prie geležinkelio, kur nešiodavome medieną. Ten buvo malkų rietuvės lagerio reikalams. Ry tą išvažiuodavome į mišką, pasikraudavome ir iki pietų sugrįždavome. Tada eidavome pietauti, o po pietų vėl veždavome malkas į lagerį: į virtuvę, pirtį, igulos virtuvę, ten gyvenusiems viršininkams, priklausiusiems lagerio administracijai. Jei ateidavo vagonai su maisto produktais, mūsų brigadai reikėdavo juos iškrauti ir suvežti į sandėlius. Tekdavo atvežti šieno arba beržinių šluotų, kurių miške buvo sukrauti kūgiai. Kas jas suriškavo?

Atėjus vagonui su maisto produktais, mūsų brigadai būdavo didžiulė šventė. Kai atveždavo raudonus burokėlius, susikurdavome

laužą prie vagono ir kepdavome, nes žiemą jie buvo sušalę, o iškepti labai skanūs.

Kai atveždavo vagoną miltų, kruopų ar cukraus, ieškodavome praplyšusio maišo arba stengdavomės praplėsti, užkliudę su vežimu už medžio šakos, nes nuo stoties iki lagerio kelias ėjo per mišką.

Tuo metu brigadoje buvo 9 arkliai ir 10 žmonių, todėl vienas iš cilės likdavo lageryje. Vieną dieną į mano roges pateko praplyšęs miltų maišas, todėl nusprendžiau pasinaudoti proga. Deja, neturėjau į ką susipilti. Buvau su vatinėmis kelnėmis, užrišamomis apačioje, todėl nusprendžiau prisipilti miltų už kelnių. Pasisekė! Nesugavo ir laimingai grįžau į lagerį su miltais. Nuėjęs į prausyklą, miltus iškračiau į maišelį ir apsiprausiau kojas, nes buvau visas miltuotas, ir patenkintas laukiau rytdienos.

Kadangi vienas iš brigados turėjome likti namuose, tai paprašiau brigadininko, kad paliktų mane. Likęs lageryje, sprendžiau kaip ir kur iš miltų išsivirti košės, nes nežinojau nei kur, nei kame virti. Prisiminiau, kad džiovykloje dirba lietuvis P.Kuzmickas, ir pasakiau, kad turiu miltų. Jis liepė atsinešti miltus, nes turėjo trijų litrų talpos aliuminį bidonėlį. Pusę miltų atidaviau jam už tai, kad davė kur išsivirti.

Iš prastų ruginių miltų išsiviriau trijų litrų bidonėlių košės. P.Kuzmickas davė druskos, todėl košė išėjo nebloga, tik trūko riebalų, bet buvo labai skanu ir be jų. Valgant kilo mintis, kad jeigu kada nors grįšiu į laisvę, tai prisivirsiu tokios košės, pridėsiu riebalų ir bus pasakiškas maistas...

Tvarte, kuriame stovėjo arkliai, buvo vištų. Ne kartą kilo mintis pavogti vištą, bet bijojau, nes už tai galėjai gauti 10 parų izoliatoriaus arba galėjo pervesti į sunkų darbą. Kartą surizikavau. Nuvedęs arklį į tvartą, griebiau vištą nuo tvoros, nusukau jai sprandą ir užsikišau užpakalyje už kelnių juosmens. Prie vartų grįžtant iš darbo visada kratydavo, bet daugiausia perbraukdavo rankomis per priekį ir per šonus, o vištelė kabojo užpakalyje po bušlatu, todėl laimingai praėjau krata. Rytojaus dieną likęs lageryje bėgau pas lietuvių į džiovyklą. Vištą nupešėme, plunksnas sudėginome, kad neliktų pėdsakų, o mėsytę suvalgėme. Tai buvo pati gražiausia diena lagerio gyvenime. Kadangi nuo brigados narių nuslėpti nepavyko, tai mano pavyzdžiu pasekė ir kiti. Praėjus kuriam laikui mūsų į arklidę pradėjo nebeleisti. Arklius išvesdavo juos šėręs laisvas žmogus. Kai pak-

lausėmė, kodėl nebeleidžia į arklidę, atsakė, kad pradėjo dingti vištos, tai, sako, yra įtarimas, jog tai jūsų darbas. Todėl daugiau višties nos nebeteiko skanauti.

Šioje brigadoje į darbą važiuodavau, be to, per dieną pakraudavau ir iškraudavau du vežimus malkų, tai ir visas mano darbas. O jei važiuodavome šieno arba šluotų, tai važiuodavome net už 15 km, todėl ryte išvažiuodavome, o vakare sugrįždavome. Suvežus malkas į įgulos virtuvę, sargybos vyrai liepdavo virėjui duoti mums košės, o užvežus kuriam nors viršininkui į namus, kur rasdavome jų žmonas, kartais irgi gaudavome ko nors pavalgyti.

Kartą nepamintais miško keliukais važiuojame 15 km parvežti šieno. Kelią rodė ten jau buvęs sargybinis. Miško viduryje privažiavome didžiulę sodybą, prie kurios buvo daugybė bičių avilių. Bitėms vieta buvo labai palanki, nes miške augo daugybė liepų. Galų gale privažiavome šieno kupetas. Buvo jau žiemos vidurys, sniego iki juosmens. Nuvalę sniegą nuo kūgių, pradėjome krauti vežimus. Staiga kažkur toli pradėjo loti šunys. Sargybiniai sukluso. Netrukus pasišaukė brigadininką ir perspėjo, kad čia, matyt, netoliese kaimas ir paskyrę už tvarką ir žmones atsakingu brigadininką išvažiavo, palikę mums savo sausą maisto davinį. Likome tik kaliniai.

Prisikrovėme vežimus šieno, o jų vis nėra. Tada suvalgėme paliktus jų pietus ir laukėme sugrįžtant. Jau ir saulė užslinko už medžių, o jų vis nėra.

Pradėjus temti, pasirodė mūsų sargybiniai – su daina, girtutėliai. Suskaičiavo ar visi. Visus radę buvo labai patenkinti.

Gavome komandą judėti į priekį. Privažiavus sodybą, kurioje buvo daug bičių avilių, vyresnysis paklausė, ar norime medaus. Nuėjo į namą ir, matyt, susitaręs su šeimininku, pakvietė į vidų. Mums suėjus, šeimininkė atnešė kepalą duonos, o šeimininkas visiems po lėkštę medaus. Matyt, būta gerų žmonių, nes jie į mus žiūrėjo su gailėsčiu. Šeimininkas buvo eigulyš.

Sočiai privalgę medaus, išvažiuojame lagerio link ir pasiekėme jį jau vėlyvą vakarą. Iškrovus prie arklidės šieną, mus "pridavė" prie vartų esančiam sargybiniui. Kodėl jie delsė kelyje, maitino medumi ir liepė iškrauti vežimus, pasidarė aišku tik kitą dieną. Sargybiniai mus lydėdavo tie patys, todėl buvome susipažinę ir pasišnekėdavome. Paklausus, kaip jie nebijojo palikti mūsų vienių, trumpai atsakė: "Kur jūs galite nubėgti per tokį sniegą ir dar be kelio". Medaus vedė val-

gyti ir iškrauti vežimus norėdami prasiblaivyti. Kartą paklausiau, kaip jie nebijo taip neatsargiai elgtis su mumis. Sargybinis man atsakė, kad mes visai ne tokie žmonės, kaip jiems aiškina viršininkai, todėl jie mūsų ir nebijo. Per visą lageryje buvimo laiką, kur tik teko dirbti su laisvais žmonėmis, politinius kalinius labai gerbė.

Greitai mus perėmė saugoti kriminaliniai kaliniai. Tai buvo milicijos ar kariuomenės karininkai, gavę bausmę iki vienerių metų. Jais pasitikima, jiems duodamas ginklas ir saugo jie tik politinius kalinius. Darbas liko tas pats. Važinėjome į mišką malkų, vežėme produktus.

Netoli dykvietės, kurioje buvo sukrautos malkos, aptvertas tvora nemažas dirbamos žemės laukas. Tvora buvo iš karčių, kaip ir pas mus Lietuvoje. Žiemą kažkas išėmė tarpą karčių iš vienos ir kitos pusės tvoros ir padarė pravažiamą per lauką, nes taip buvo daug arčiau. Kelias ėjo lauko viduriu. Vienoje vietoje iš tvoros išlindęs karties pagalys, bet jis buvo toliau nuo mūsų išvažinėto keliuko. Sniegas kelią užpustė ir važiuodami pasikrauti malkų pasidarėme vėžes arčiau išlindusios karties. Grįžtant į lagerį aš važiauvau paskutinis, o paskui mano vežimą ėjo sargybinis. Sėdėdamas ant vežimo nepamačiau, kaip karties galas užsikabino už vežimo ir smarkiai išsilenkė. Išsprūdusi iš vežimo kartis trenkė tiesiai į kaktą sargybinui. Tas suriko ir krito aukštiekninkas į sniegą. Iš burnos pasipylė kraujas. Aš labai išsigandau. Galvojau, kad jį užmušiau. Šautuvas gulėjo sniege prie jo. Išgirdę riksmą ir pamatę, kas atsitiko, visi sustojo, o du sargybiniai pradėjo bėgti mūsų link. Praėjus kelioms sekundėms visas kruvinas sargybinis pašoko, griebė šautuvą ir šovė į mane. Gerai, kad iš pykčio šovė neprisitaikęs, tai kulka manęs nekliudė. Tuo momentu prie jo prišoko kiti du sargybiniai ir daugiau šauti nebeleido. Stovėjau nei gyvas, nei miręs. Buvau labai išsigandęs. Sargybiniai pradėjo mane kamantinėti, kaip čia viskas įvyko, kadangi niekas nematė, kaip viskas buvo. Įsitikinę, kad tai atsitiktinumas, draugą aprišę ir apraminę patraukėme lagerio link.

Nukentėjusysis labai pyko ant manęs, sakė, kad vis vien ras momentą nušauti. Todėl nuo tos dienos pasidariau labai atsargus. Praėjus nuo to įvykio kokiai dešimčiai dienų, sargybinius vėl pakeitė kariuomenė.

Tai buvo ne tie kareiviai, kaip anksčiau. Labai jauni, ką tik apmokyti, matyt, prigąsdinti, nes ėjo pasiruošę automatus, prie savęs pri-

siartinti neleido. Mūsų gyvenimas tapo labai suvaržytas.

Rudeniui gavome batus, pasiūtus iš labai plonos medžiagos, su guminiiais padais. Aplink batą prie pado buvo apvedžiota gal dviejų centimetrų pločio odinė juosta. Jeigu kurią dieną būdavo šlapia – kojos šlapios, o jei šala – labai šalta. Vaikščiojant dar nieko, bet sėdint ant vežimo kojos taip atšala, kad negali paeiti. Vieną rytą pasnigo. Kol pasikinkėme arklius, kojos jau peršlapo, o važiuojant taip atšalo, kad iš karto susikūrėme laužą ir, uždėję kojas ant laužo su batais, šildėme. Rytojaus dieną po komandos keltis nusprendėme į darbą neiti, kol neduos veltinių. Brigadininkai žinojo, kad sandėlyje veltinių yra. Todėl buvo duota komanda savo brigadoms paimti veltinius. Atnešus veltinius, šokau nuo viršaus ir griebiau pačius didžiausius, kad galima būtų prisiauti kuo daugiau autų. Kojoms buvo šilta, rodos, ir gyventi pasidarė geriau. Vakare, grįžus iš darbo, nunešdavo į džiovyklą, o ryte parnešdavo sausus. Labai trūko maisto. Tai gi visos mintys sukosi, kur nugriebus ką suvalgyti.

Nuosavų drabužių nešioti neleido, todėl jie mums buvo nereikalingi. Turėjau gerą odinę kepurę ir gerus kailinius, todėl su darbų vykdytojo “dėdės Mišos” pagalba juos pardaviau, o už gautus pinigus jis atnešdavo duonos, nes laisvėje daugiau nieko gero nebuvo. Taip pravalgiau kailinius, kepurę, o pilvui vis maža, jis ir toliau reikalo duoklės. Keldavausi ir guldavau galvodamas apie maistą. Taip atėjo žiemos vidurys. Juodos bado dienos slinko į priekį.

Keletą dieną mūsų nevedė į darbą ir nežinojome kodėl. Nuėję prie arklidžių radome išrikiuotas roges, bet pakinktai prie jų buvo visai nepanašūs į arklių. Šėrikas paaiškino, kad arklius kažkur išvežė, o mes turėsime dirbti su jaučiais. Su jaučiais niekas nebuvome dirbę, todėl nežinojome nei kaip juos pakinkyti, nei kaip su jais važiuoti, nes prie pakinktų vadelių nebuvo. Šėrikas mus pamokė pasikinkyti ir reguliuoti. Visiems davė po ilgą rykštę ir, jeigu nori pasukti į kairę – muši jautį per dešinį šoną, o jeigu į dešinę – į kairį.

Dabar tuos 8 kilometrus įveikdavome tik per dieną, o kartais grįždavome labai vėlai. Jaučiai, traukdami roges, pavargsta ir atsigula ant kelio pailsėti. Tada gali mušti kiek nori – neatsikels, kol nepailsės. Vienam pailsėjus, užsimano kitas... Pykstame mes, pyksta sargybieniai. Visi keikiame tuos nelaimingus gyvulius.

Mūsų darbaiėjo į pabaigą, nes malkos baigėsi, o daugiau ten nebuvo ką veikti. Pagaliau vieną dieną sukrovė visas malkas į vežimus,

išvažiavome į lagerį, galvodami, ką likimas mums nulems rytoj.

Rytojaus dieną patraukėme visai kitu keliu, išvažinėtu mašinų. Supratome: važiuojame ten, kur pjaunamas miškas. Tai buvo už 15 km ir galvojome, jeigu iš čia reikės malkas vežti į lagerį, grįšime apie vidurnaktį.

Šiaip taip nuvažiavome iki miško, kur jau buvo išpjauta didelė teritorija. Visur stovi rąstų bei malkų rietuvės. Laukymės viduryje stovėjo pastatas, panašus į tvartą, ir dar vienas mažas naujai pastatytas namelis. Iš tikrųjų tai buvo tvartas, kuriame vėliau stovėjo mūsų jaučiai, o tas mažas namelis – šerikų būstas. Ten dirbo trys merginos, kriminalinės kalinės, kurių sargyba nesaugojo, nes jų bausmės buvo nedidelės. Miško medžiagą vežė mašinomis, nes geležinkelis nebuvo pristatytas. Mašinoms pakrauti paskyrė dvi brigadas. Mūsų darbas – vežti medieną prie aikštelės, į kurią atvažiuodavo mašinos.

Savo jaučius palikome tvarte merginoms prižiūrėti, o mus mašina parvežė atgal į lagerį. Ir taip buvo kiekvieną dieną. Darbas ne iš lengvųjų. Miškas senas, rąstai stori, todėl ir pasikrauti, ir išsikrauti labai sunku. Labai vargino ir jaučiai, kurie sveikatos turėjo daugiau už arklius. Reikėdavo žiūrėti, kad rogės neužsikabintų už kelmų, nes užkliuvus jautis nesustos – temps, kol sulaužys roges.

Dirbantiems miške išdavė naujus drabužius – vatinukus ir vatinės kelnės, nes iki šiol nešiojome senus, sudėvėtus drabužius. Ryte nuėjus pas jaučius į tvartą, prie manęs prisistatė mergina iš šerikių ir pasiūlė keistis su ja vatinukais, nes jos skverno apačioje buvo išdeginta skylė. Sako: “Tu ją per vieną dieną sutepliosi, o man – išieginis rūbas!” Na, žinoma, priedo ji man pažadėjo ką nors valgomą, o kadangi mano pilvas reikalavo duoklės, aš sutikau. Persirengėme tvarte niekam nepastebint ir ėmiau laukti rytdienos, tikėdamas ką nors įdėti į skrandį.

Rytojaus dieną atėjus į darbą, kai visi nuėjo kinkyti jaučių, ta mergina pašaukė mane į trobelę ir padavė pilną dubenį košės, o kitą – virtų bulvių. Laiko nebuvo, todėl pradėjau ne valgyti, o ryti, kad tik greičiau, bet du dubenis suryti reikia laiko. Baigdamas valgyti antrąjį dubenį, išgirdau, kad lauke kilo kažkoks triukšmas. Pasirodė, niekas nematė, kad aš užėjau į trobelę. Visi pasikinkė jaučius, o mano jautis liko nekinkytas ir manęs nėra.

Staiga atsидaro trobelės durys ir įlekia sargybinis, pasiutęs kaip žvėris, su atkištu automatu ir rėkia: “Kas tave čia leido!? Nudėsiu

vietoje tu, kalės vaike!” Liko nebaigtos valgyti bulvės, o mane išgrūdo kinkyti jaučio. Labai išsigandau, bet pilvas jau buvo pilnas!

Taip bedirbant baigėsi žiema. Atėjo pavasaris, nutirpo sniegas, pradėjo sprogti medžiai. Roges pakeitėme į ratus, kuriuose jaučius suvaldyti buvo dar sunkiau.

Su pavasariu atėjo netektis. Vieną rytą į darbą nebevedė. Praėjus kelioms dienoms mūsų brigadą išformavo, išskirstė po kitas brigadas, dirbusias prie miško pjovimo. Jaučius irgi kažkur išgabeno. Vėl patekau į sunkų darbą, nes, kaip mus perspėjo kriminaliniai kaliniai, sutikti prie lagerio, ažuolai buvo tikrai stori. Dviese susikibę nelabai apimdavome kamieną. Elektrinių pjūklų nebuvo, tik rankiniai, vadinamieji “bajanai”. Patekau pas brigadininką Guščiną pjauti miško.

MIŠKO PJOVĖJŲ BRIGADA

Šioje brigadoje radau lietuvį Zenoną Stankevičių nuo Pilviškių. Taip pat jaunas vyras, todėl buvo smagiau – galėjome lietuviškai šnekėtis.

Į darbą veždavo su mašinomis. Kėbule prie kabinos buvo uždėtas medinis skydas, kur sustodavo trys sargybiniai, atitverti nuo mūsų. Kalinius surikiuodavo po penketą keturias eiles ir pagal komandą turėdavome sėstis taip, kad vienas kitam atsisėstume į tarpkojį, o iš šono kitas prispausdavo tavo koją, todėl kol neatsistodavo pirmoji eilė, gale esantis atsistoti negalėdavo. Pabėgti neįmanoma, nes užspaustos kojos.

Prieš pradedant pjauti mišką, pirmiausia būdavo išpjauamos linijos. Pavedę į linijas dirbti kalinius, jose išstatydavo sargybinius. Užėjus lietuviui ar nusitaikius, kai sargybinis sėdi, pabėgti buvo galima, ir tai mes su Z. Stankevičiumi numatėme.

Pirmomis dienomis šioje brigadoje dirbome naujai atmatuotame mūsų brigadai priskirtame miško plote. Dirbome kokias dvi savaites, kol išvalėme mišką nuo privirtusių sausuočių. Ažuolai buvo storiausi ir, nors pjūklai – “bajanai” buvo pusantro metro ilgio, darbui likdavo tik penki ar dešimt centimetrų. Visa brigada pasikeisdami per dieną ažuolą nupjaudavo, o dar reikėdavo supjaustyti ir (jeigu labai storas) perskelti pusiau bei sutvarkyti šakas, sukrauti į rietuves. Taigi praeidavo kelios dienos, kol mes sutvarkydavome vie-

na ažuolą. Eglės taip pat buvo storos, bet jų mediena minkštesnė, tai dirbti lengviau.

Atėjo vasara. Klimatas buvo panašus į Lietuvos. Miškas žemose vietose, daug kur šlapia, veisėsi žalčiai ir gyvatės, o aš jų nežmoniškai bijojau. Per dieną tekdavo pamatyti keletą kartų. Kiti kaliniai jas mušdavo, kareiviai šaudydavo. Tie, kurie žalčius skirdavo nuo gyvačių, sugaudavo žaltį, įsidėdavo į kišenę ir nešiodavosi. Paprašius rūkyti, sakydavo: "Imk iš kišenės, pasisemk". O ten sugriebi šaltą, besiraitantį daiktą ir... daugiau rūkyti nebeprašai.

Uodų buvo begalės. Dieną puldavo ne taip, bet vakare... Nespėdavai vaikyti medžio šaka. Kareiviams gerai: jie turėjo tinklelius, kuriuos užsidėdavo ant kepurės kaip bitininkai, o mus sugeldavo taip, kad pūliuodavo.

Dienos metu patikrinimo nebūdavo. Nebent užeidavo labai smarbus lietus, tai po jo suskaičiuodavo. Mums su Zenonu Stankevičiumi šovė mintis bėgti. Buvome įsigiję civilių drabužių, pasitaupe truputį maisto, nes Zenonas gavo siuntinį, todėl visko nesuvalgėme – pasilikome kelionei. Maisto produktams buvo specialus sandėlis ir galėjai laikyti produktus. Mes kažko delsėme, bet tai išėjo į naudą. Vieną vasaros naktį iš bokštelio prie kampo tvoros pasigirdo šūviai. Po to pradėjo šaudyti iš bokštelio per vidurį tvoros. Po kurio laiko pasigirdo šaudymas jau toliau už tvoros miške. Kas atsitiko, niekas nežinojome, tik buvo galima suprasti iš prižiūrėtojų, kurie subėgę liepė rikiuotis patikrinimui.

Buvo gal kokia antra valanda nakties iš šeštadienio į sekmadienį, mes ramiai po darbo miegojome ir tikėjomės sekmadienį dar pailsėti, bet... mus surikiavo, perskaičiavo ir galvojome, kad paleis. Matyt, trūko žmonių ir nežinojo, ko trūksta. Atsinešė stalus, mūsų asmens bylas ir pradėjo po vieną pavardėmis šaukti, bet tai buvo jau paryčiais. Mes išbėgome iš miegų patikrinimui kas su baltiniais, kas su plonu švarkeliu. Nors vasaros naktis, bet gana šalta, o į baraką grįžti neleido, buvome prižiūrėtojų apsupti. Ceremonija užsitęsė iki 14 val. Praaušus supratome, kad bėgta iš kitos pusės lagerio pro praėjimo vartus. Atvedė du pagyvenusius vyrus. Vienam buvo persauta galva, o kitas apdraskytas šuns. Juos pravedė pro stovinčią koloną ir nuvedė į izoliatorių. Vyrui buvo kruvini, matyt, primušti, nes vos ėjo. Pasibaigus patikrinimui, nuėjome pažiūrėti prie to barako, kur viskas vyko.

Senukas, budėjęs tą vakarą barake, papasakojo, jog atėję trys vyrai, pasiėmė kopėčias ir pasistatę prie tvoros perlipo. Sargyba, matyt, kietai miegojo. Po kokių penkių minučių atėjo vėl trys. Du perlipo per tvorą, o trečias užlipo kopėčiomis iki viršaus ir buvo nušautas. Ties ta vieta buvo kareivinės, todėl, kilus aliarmui, greitai įsijungė kiti kareiviai ir šunys. Paskutiniams pabėgti nepavyko. Nesugavo tik bėgusių pirmųjų trijų.

Vieną sugavo po savaitės ir, atsivedę prie lagerio vartų, mušė, kol užmušė. Kitus du, su kuriais buvo ir lietuvis V. Miknevičius, sugavo vėliau. Mums noras bėgti praėjo. Vienas barakas stovėjo prie pat vielų tvoros. Pagrindinė tvora medinė, kokių 4,5 m aukščio ir 10-15 cm storio. Prieš ją iš vienos ir kitos pusės 4,5-5 m tanki 2 metrų aukščio vielos tvora. Tarpas tarp tvorų buvo suakėjamas, kad matytųsi pėdos, jei kas nors praeitų. Prižiūrėtojai juostą iš ryto apžiūrėdavo. Kadangi barakas buvo prie pat tvoros, kažkas sugalvojo prasikasti pro tvoros apačią. Žemės pildavo po barako grindimis. Viskas atlikta puikiai. Jau buvo prasikasę į kitą spygliuotos tvoros pusę, bet per daug pakilo į viršų. Prižiūrėtojas, rytą eidamas tikrinti zonos, įlūžo. Darbas nuėjo veltui, o tą pačią dieną kaliniai iš barako buvo išskirstyti. Po to tardė tame barake gyvenusius kalinius, bet viskas baigėsi laimingai: taip ir nesužinojo, kas sumanymo autorius. Po kurio laiko izoliatorių visai nugriovė.

Vidurvasaryje baigėme pjauti paskirtąjį miško plotą, o naujasis atrodė visai prastas, nes buvo didžiulėje pelkėje. Augo aukšti beržai, juodalksniai. Nupjovus nuvirsdavo į pelkę, o juk paskui dar reikėdavo juos supjaustyti ir sukrauti į rietuves. Iš darbo grįžti visai purvinas, batai šlapi, ištižę. Viską nešė džiauti į džiovyklą, kur rūbai ir avalynė taip sudžiūdavo, kad apsirengti ir apsiauti būdavo labai sunku. Toje baloje maudėmės apie 1,5 mėnesio. Mano sveikata visai išseko. Brigadininkas matė, kad aš jau bejėgis ir nevertė dirbti – dirbau, kiek sugebėjau.

Gyvenimas buvo toks: su rėkiančiu pilvu guldavomės ir su rėkiančiu keldavomės. Visos svajonės – apie maistą, o iš kur jo gauti, nežinia. Iš namų siuntinius retai kas gaudavo. Lageriai buvo sustiprinto režimo. Paprasto režimo lageriuose laiškų leisdavo rašyti kiek nori, o mes – tik du į metus. Laiškus tikrindavo ir, jei ką nors netinkamo parašei – nepraleidžia, o tu ir nežinai, ar tavo laiškas pasieks adresatą. Buvo leidžiama parašyti tokį juokingą atviruką, lyg įsakymą

namiškiams: "Esu gyvas ir sveikas, prašau atsiųsti siuntinį". Nors sirgai, turėjai rašyti, kad esi sveikas.

Iš ryto keldavo 5 valandą. Iki 7 val. turėjome pavalgyti pusryčius ir rinktis prie vartų išėjimui į darbą. Pusryčiai: du geri šaukštai sorų arba avižinės košės, keletas apgedusių kilkių ir gabaliukas duonos. Pietums gaudavome sriubos, kurioje plaukiodavo kelios kruopos arba kopūsto lapai ir vėl pora šaukštų košės. Tai buvo lygiai vienas šaukštas, nes viską matavo pagal kaloringumą. Vakarienei būdavo tik sriuba ir duona, o jei gaudavai dar ir košės, tai turėdavai ją uždirbti – turėjo būti išdirbio procentai. Atrodo, kad tai buvo tik gudri apgaulė kaliniams privilioti. Aišku, čia buvo žymiai geriau, kaip šiaurės lageriuose: nebuvo šachtų, darbas buvo lengvesnis, klimatas geresnis, bet persekiojo alkis.

Kažkas pasakė, kad iš manęs darbininko nebėra. Lagerio gydytojas apžiūrėjęs davė III nedarbo grupę. Tapau nedarbingu.

Lageryje pagal darbo kategorijas buvo skirstoma taip. Pirmiausia – aukščiausia darbo kategorija, paskui I darbo kategorija, II darbo kategorija, III darbo kategorija (dar kalinys laikomas darbinju). O III nedarbo kategorija – darbui nebetinkamas. Nepracėjus nei savaitei, 1949 m. rugsėjo pradžioje mane išvežė į kitą lagerį, kuriame kalėjo jau darbui netinkami kaliniai. Nežinau, kodėl ten vežė – ar kad pasitaisyčiau, ar greičiau numirčiau.

Dauguma jaunų lietuvių vargo kaip ir aš. Senesni dirbo pačiame lageryje: tvarkydavo teritoriją, valydavo barakus, dirbo pirtyje ir pan. Iš visų mūsų kartu atvykusių mirė tik vienas lietuvis, kupiškėnas, Juodupėnų kaimo gyventojas Antanas Kanišauskas. Jį tardant labai mušė. Todėl, neišlaikęs kankinimų, griebė taburetę ir užmušė tardytoją ir vertėją. Išgirdę triukšmą, subėgo kiti tardytojai ir jį taip sumušė, kad žmogus išprotėjo. Po kurio laiko protą atgavo, bet sveikatos nebebuvo. Todėl atvažiavęs į šį lagerį greitai susirgo ir mirė. Kiti lietuviai nešė toliau lagerio jungą.

Aš ir dar keletas kalinių, tarp jų ir poetas A. Miškinis, buvome iškviesti su daiktais prie vartų ir išvesti į geležinkelio stotį, kur laukėme vagono. Atvažiavo garvežys su vienu vagonu, labai panašiu į "Stolypino". Nuvažiavome ta kryptimi, iš kur atvežė. Pravažiavome pro kelis lagerius ir nesustoję važiavome tolyn. Pagaliau sustojome stotelėje su keliais pastatais, bet lagerio nebuvo. Visiems dešimčiai žmonių liepė išlipti ir žygiuoti gilyn į mišką. Vėl sukosi mintis, kad laukia

dar storesni ažuolai. Aš juk nežinojau, kad esu komisuotas – nebe-tinkamas darbui. Vedė tolyn į mišką gal kokius 3 kilometrus, kol pasirodė lagerio tvoros.

Aplink lagerį taip pat buvo visur miškas. Prie vartų patikrino dokumentus ir nuvedė į nedidelį baraką, kuriame buvo keletas tuščių gultų.

LAGERIS NR. 8

Pirmas įspūdis buvo, jog tai senų, nedarbingų žmonių lageris, nes vaikščiojo seneliai, o jaunų nesimatė.

Sekijoje, kurioje apsigyvenome, gyveno viena brigada, dirbusi prie kelmų rovimo. Todėl iš karto buvo neramu, kad gali į tą brigadą paskirti, bet vėliau įsitikinome, kad mes nickam nereikalingi. Vieną iš mūsų paskyrė brigadininku, kuris vesdavo mus į valgyklą pavalgyti ir rūpinosi visais mūsų reikalais. Maitino blogiau negu senajame lageryje, nes buvome nedarbingi. Gal kokią savaitę negavome nei pasikloti, nei užsikloti. Turėjau vatinuką ir “bušlatą”, kuriuos pasiklodavau, o poetas A. Miškinis turėjo ilgus, medžiaga aptrauktus kailinius, kuriais apsiklodavome abu. Vėliau davė šiokią tokią patalynę. Čiužiniai prikišti medžiagų atraižų, joms susigulėjus jis tapdavo kietas kaip lenta.

Bendravome su A. Miškiniu, nes lietuvių buvo labai mažai. Lageryje Nr. 8 kalėjo Lietuvos kariuomenės generolas M. Pečiulionis, Lietuvos teisingumo ministras Šilingas, buvęs labai silpnos sveikatos.

Buvo rugsėjo mėnuo, pats bulviakasis. Toliau nuo lagerio, laukymėje, kur kažkada buvo miškas, pilna kelmų, kurių tarpuose prisodinta bulvių. Todėl vieną dieną visus, kas tik galėjo krutėti, išvarė kasti bulvių. Kasėme kokias dvi savaites su kastuvu ir kaupertuku. Bulvės miško žemėje buvo pasakiškai didelės, jų labai daug ir švarios, nes augo medžių lapų puvinyje. Prie bulvių buvo laukas morkų, bet jų rauti mūsų nevedė. Tik kasdami bulves prisitaikę pasivogdavome kokią morką, bet jeigu sugaudavo, tai išrinkdavo ploną kelmą, kur galima stovėti tik viena koja ir pastatydavo kokiai valandai.

Atvežė didžiulį katilą, kuriame virdavo mums bulves. Į katilą bulves supildavo su lupenomis, neplautas, o išvirusias dar sugrūsdavo basliu ir tik tada duodavo po porciją. Košėje buvo pilna lupenų, žemių ir kramtyti nebuvo galima. Taip ir prarydavome su žemėmis.

Žmogaus vardas iš mūsų atimtas. Buvome paversti darbo gyvuliais.

Baigėsi bulvių kasimas, o su juo ir mūsų darbas. Vėl sėdėjome “namuose” ir nieko nedirbome. Lageris, matyt, senas, nes jo viduriu ėjo kelias, o šone pasodinta beržų, kurie jau spėjo suaugti. Išeidavome į kelią ir vaikštinėdavome, kad tik laikas greičiau slinktų.

Tuo laiku aš neblogai žaidžiau šaškėmis, o tame pačiame barake, už sienos, kitoje sekcijoje gyveno lagerio “pridurkai”. Vienas vyras, pagal išvaizdą kaukazietis, pradėjo ateidinėti pas mane kiekvieną dieną žaisti šaškėmis. Išsikalbėjome. Jis paklausė, iš kur aš, ar gaunu siuntinius. Atsakiau, kad beveik negaunu. Paklausė, kur dirbu. Atsakiau, kad niekur. Tada paklausiau, kur jis dirba. Jis atsakė, jog dirba virtuvėje – išduoda brigadoms maistą. Vyras gal kokių 30-ies metų, bet pilnas, raudonas, žvalus. Supratau, kad valgio jam netrūksta. Jis pasakė man: “Ateik į valgyklą, pasirodyk man per langelį ir nieko nesakyk. Aš suprasiu ir įpilsiu tau valgyti”. Taip ir padariau. Taip tęsėsi apie mėnesį. Vieną rytą pasirodęs paėmiau lėkštę ir pradėjau valgyti, o jis, matyt, manęs nepastebėjo ir brigadai, kuri tuo metu ėmė maistą, neįpylė vienos lėkštės. Brigadininkas matė, kad aš paėmiau tą lėkštę. Jis pasikvietė valgyklos vedėją, priėjo prie manęs ir ėmė klausinėti, iš kur aš tą sriubą paėmęs. Negalėjau sakyti, kad man davė, todėl pasakiau, kad labai norėjau valgyti ir pasiėmiau. Tada jis užsirašė mano pavardę, brigadą ir žadėjo perduoti į komendantūrą. Laukiau kuo baigsis. Už tokį darbą galėjau gauti kelias paras izoliatoriaus.

Vos tik parėjau į baraką, iškvietė į komendantūrą, kur radau kaukazietį ir režimo viršininką. Pirmiausia manęs paklausė, ar man davė, ar pats pasiėmiau. Pasakiau, kad pats pasiėmiau. Jam liepė eiti dirbti, o mane pradėjo gąsdinti visokiomis bausmėmis, bet aš atsiprašiau režimo viršininką, kad daugiau taip nedarysiu ir mane paleido. Keliai į valgyklą nutrūko. Tada kaukazietis pradėjo nešti maistą į baraką. Jis turėjo karišką vokišką katiliuką, kuriame tilpo apie pusantro litro. Sumesdavo į katiliuką viską: duoną, košę, sriubą. Man tai buvo didelė parama. Nesupratau, kodėl jis manimi rūpinosi. Vėliau priėjau išvados, kad tai būta gero žmogaus. Pradėjau po truputį taisyti. Į darbą eiti nereikėjo, papildomai valgyti gaudavau, bet viskam ateina galas.

Kaukazietis pasikviesdavo pasivaikščioti keliu, apsodintu beržais. Žmonių ten visada būdavo pilna. Vieną vakarą užėjęs pasikvietė

pasivaikščioti. Praėjus kelis kartus tuo keliu, jis pasiūlė pereiti į šalutinį keliuką, vedusį pirties link, kur buvo tamsu. Nieko blogo negalvodamas pasukau ir atsidūrėme prie pirties. Tada jis griebė mane į glėbį ir pradėjo bučiuoti... Ištrūkau ir pradėjau bėgti savo barako pusėn. Jis nesivijo, nes buvo pilna žmonių. Nuo tos dienos mūsų draugystė baigėsi. Daugiau maisto jis man nenešdavo ir vengdavo susitikti.

Mane pradėjo pykinti ir A.Miškinis per prievartą nuvedė pas gydytoją. Susirgau geltlige ir buvau paguldytas į ligoninę, kurios vyr.gydytoja – buvusi kalinė, tačiau jau laisva rusė. Skyriaus gydytojai – vengrai. Vienas apie 30 metų, kitas vyresnis. Valgyti negalėjau nieko, o vaistų nebuvo. Palatoje gulėjome keletas įvairių tautybių kalinių. Visi sirgome geltlige. Belaukiant vaistų, vienas vyras mirė. Buvau ligos nukamuotas, eidavau sienų pasilaikydamas, bet vieną dieną atėjo jaunesnysis gydytojas ir pasakė, kad gavo vaistus. Man dar niekada nebuvo leisti vaistai į veną, bet... labai norėjosi gyventi. Pradėjus leisti gliukozę, po kelių dienų pasijutau, jog sveikstu. Pradėjau valgyti, atsirado viltis išlikti gyvam. Diena po dienos sveikataėjo geryn. Perpylė kraują, ir aš vėl atsistojau ant kojų.

Mūsų palatą aptarnavo ukrainietis sanitaras. Jis atcidavo pas mane beveik kiekvieną dieną ir prievarta liepdavo man valgyti. “Tu, vyruti, pamirsi, jei nevalgysi”. Stepanas tvarkė, plovė mūsų palatą, išnešiodavo maistą. Pasveikus pradėjo mane globoti: tai kokią lėkštę sriubos ar košės atnešdavo, sakydamas: “Na, dabar, vyruti, taisykis!” Po truputėlį atsigavau. Atėjo laikas išrašyti iš ligoninės. Vieną dieną mane pasikvietė į kabinetą vyr. gydytoja ir paaiškino, kad esu jau sveikas, bet kalba tuo nesibaigė. “Tu esi labai jaunas, man tavęs gaila. Aš, – sako, – išrašysiu, o tu vėl tąsiesies po lagerį alkanas. Eik dirbti sanitaru. Sanitarai gauna daugiau maisto, švaresnis darbas, arčiau gydytojų”. Aš tuo metu mažai ką žinojau apie sanitaro darbą. Tiesa, mačiau, ką dirba Stepanas. Gydytojai pasakiau, jog sutinku. Lageryje kalėjo daug senų žmonių, todėl ligoninės buvo du barakai.

Vienam jų vadovavo mano minima gydytoja, kitam – jos vyras. Ji liepė citi pas jos vyrą ir pasakyti, kad liepusi priimti mane dirbti sanitaru. Aš taip ir padariau. Tada pasišaukė ligoninės komendantą, irgi kalinį, ir liepė parodyti, ką reikės dirbti. Taip gerosios gydytojos dėka tapau sanitaru.

Nusivedęs į vieną palatą, paaiškino, kad aš dirbsiu čia, ir radęs

vieną tuščią lovą apgyvendino toje pačioje palatoje su ligoniais. Taip pat supažindino su kitų palatų sanitarais, kurių buvo apie dešimt. Mano darbas – išplauti palatą, iškūrenti krosnį, išnešioti maistą ligoniams atsinešus jį iš virtuvės, buvusios kitame zonos krašte. Taip pat reikėjo visiems sanitarams pačiam susipjauti malkas. Mano palatoje gulėjo nevaikščiojantys ligoniai, todėl reikėjo juos nunešti į tualetą. Darbo užteko visai dienai. Tik spėk suktis, bet gyvenimo sąlygos buvo visai kitos.

Kai kurie ligoniai gaudavo iš namų siuntinius, pavaišindavo ir mane. Be to, visi sanitarai buvo ukrainiečiai, tik aš vienas lietuvis. Lagerio virtuvėje taip pat dirbo daug ukrainiečių, todėl savo tėvynainiams įpildavo daugiau maisto. Išdalinus ligoniams maistą, likdavo ir mums. Vėl pradėjau taisyti ir atsigauti fiziškai.

Supratau, kad čia greitai nenumirsi ir reikės tuos 10 metų, atseikėtus “Ypatingojo pasitarimo”, atbūti. Iki to dar labai toli, nes nelaisvėje praėjo tik dveji su trupučiu.

Dirbdamas sanitaru sulaukiau 1950-ųjų. Darbas buvo neblogas. Nesitikėjau, kad vėl kas gali sudrumsti mano gyvenimą.

Lageriuose viešpatavo baudžiosios laikų sistema. Tik vietoje darbininko, kuris pirkdavo baudžiauninkus ir mokėdavo pinigų, atvažiuodavo komisija, kuri ieškojo darbo jėgos. Užėini. Tave apžiūri gydytojas ir, jei esi tinkamas, užsirašo pavardę. Žinok, po kelių dienų važiuosi tarnauti kitam “ponui”. Tik tie “ponai” už mus nemo-kėjo pinigų...

Pakliuvę pirmieji pasakė, kad didžiausias dėmesys skiriamas akims. Man labai nesinorėjo iš čia išvažiuoti, nes žinojau, kad geriau nerasiu. Todėl eidamas į komisiją sugalvojau tokią istoriją.

Kai man buvo 9 ar 10 metų, kaimyno vaikas, su kuriuo draugavau, sirgo trachoma. Aš puikiai žinojau tos ligos požymius ir nusprendžiau meluoti. Buvusi komisijoje akių gydytoja buvo apie 70-ies, o gal ir daugiau metų. Man užėjus į tą komisiją, apžiūrinėjo mane visą, pasakui patikrino regėjimą. Pradėjus su padidinauju stiklu žiūrėti akis, ėmiau pasakoti, kad rytais akys būna užtraiškanoję ir negaliu prasi-merkėti, labai bijo šviesos. Gydytoja pasakė už stalo sėdėjusiam ka-riškiui, kad esu netinkamas, o man – kad reikės važiuoti į centrinę ligoninę gydytis. Buvau beveik patenkintas, nes žinojau, kad nuvežus į centrinę ligoninę nieko neradę grąžins atgal. Buvau tikras, kad mane grąžins, todėl prašiau ligoninės komendantą, kad nepriimtų

naujo žmogaus į mano vietą, nes tikėjaisi greitai grįžti. Komisija prisirinko nemažai jai tinkamų žmonių. Daugiausia tai buvo valgyklos darbuotojai, sanitarai. Visi neblogos sveikatos, sustiprėję ir galėjo toliau nešti lagerio jungą. Mano draugus sanitarus visus “nupirko”.

Po trijų dienų visus paruošė kelionei. Liepė su daiktais rinktis prie vartų. Mane taip pat pakvietė. Pagalvojau, kad važiuoju kartu.

Geležinkelio stotyje vėl stovėjo vagonas, panašus į “Stolypino”, į kurį mus susodino. Mane iškviatę nuvedė į atskirą kupe. Garvežiui pajudėjęs, pamačiau, kad veža į ten, iš kur atvažiavau – į 2-ą lagerį. Pavažiavus keliolika kilometrų, garvežys sustojo. Visus “nupirktuosius” išlaipino. Iš abiejų geležinkelio pusių 300 m atstumu matėsi barakai, aptverti tvora.

Mane vežė toliau. Pravažiavome stotį, kurioje kraudavome iš vagonų maisto produktus. Tai buvo 2-ojo lagerio sustojimas. Aš bildėjau į priekį. Pavažiavus dar keletą kilometrų prie pat stoties išvydau didžiulį lagerį. Garvežys sustojo ir man liepė išlipti. Tai ir buvo centrinė ligoninė, 9-asis lageris.

LAGERIS NR. 9

Tai buvo didelis lageris-ligoninė, kurią sudarė 12 barakų. Kituose barakuose gyveno darbininkai. Be to, keliuose naujesniuose korpusuose gyveno vaikai.

Kaip vaikai atsirasdavo lageriuose? Areštuota nėščia moteris, lageryje pagimdo kūdikį, jį maitina pusę metų. Paskui motiną atskiria nuo vaiko. Jeigu ji kali tame pačiame lageryje – leidžia lankyti, o jei-gu išveža kitur – vaiką gali atsiimti tik išėjus į laisvę arba jos namiš-kiai. Buvo ir lagerinių vaikų, nes anksčiau lageriai buvo bendri, t. y. vienas lageris, tik pertvertas vielų tvora.

Dvylika korpusų-barakų – kiekvienai ligai atskiras. Ligoninėje gydėsi ir laisvieji, ir kaliniai. Todėl joje gulėjo ir lagerius aptarnau-jantys karininkai bei civiliai. Tuo metu kalėjo labai daug mokslo žmo-nių, tarp jų ir gydytojų.

Mane nuvedė į nedidelį baraką prie pat vartų – priimamąjį. Pasi-kvietė gražus, kokių 50 metų gydytojas. Apžiūrėjęs, paklausinęjęs pasakė, kad jokios trachomos nėra ir gydyti nėra nuo ko, kad išrašo atgal, o kol išveš, apgyvendino netoli vartų buvusiam korpuse. Ten

išbuvau kokias keturias dienas. Sužinojau, kad mane priėmęs gydytojas profesorius baltarusis, irgi kalinys.

Ketvirtą dieną vėl iššaukė prie vartų su daiktais. Ten jau laukė būrelis kalinių, apie 20 žmonių, taip pat paruoštų išvežimui. Po kurio laiko išvedė pro vartus, susodino į tą patį vagoną ir pradėjome važiuoti atgal. Pasirodo, už lagerio-ligoninės geležinkelio nebuvo, nes toliau lagerių nebebuvo. Vagone išsikalbėjome. Visi buvome iš skirtingų lagerių, todėl galvojome, kad veža į savus lagerius. Privažiavus 2-ąjį lagerį, garvežys nesustojo. Visus vežė tolyn. Mano lageris buvo dar priekyje. Įtarimą kėlė ir tai, kad buvome jauni, darbingi vyrai, baiminomės, kad vėl teks pjauti mišką.

Ilgai laukti neteko. Garvežys sustojo ir visiems liepė išlipti. Nuvedė prie vartų, iškratė ir suleido į zoną.

LAGERIS NR. 10

Tai, ką išvydome suėję į lagerį, buvo daugiau negu baisu. Buvo laikas, kai vieni ėjo į valgyklą, kiti – iš valgyklos. Visi invalidai – kas be rankos, kas be kojos, kas be abiejų kojų, tik šliaužė ant pagalvėlės, kiti buvo be abiejų rankų. Vienas kitas nusenęs ar darbo išvargintas. Nusprendėme, kad tai yra kokio nors pavojingo darbo lageris, kad netrukus ir mes taip vaikščiosime. Mus nuvedė į vieną baraką, kuriame radome to lagerio kalinių. Greitai sužinojome, kad tai – invalidų ir senų žmonių lageris. Visi jie – Stalino aukos, kovoję fronte su vokiečiais, netekę kojų bei rankų, bet pabuvoję vokiečių nelaisvėje. Beveik visi nuteisti 25 metams. Tik vienas kitas 10 metų.

Darbų paskirstytojas, atėjęs vakare, liepė vieną išsirinkti brigadininku ir rytojaus dieną ateiti prie vartų. Nuėjome. Į darbą tą dieną mūsų nevedė, nes buvo sausio pabaiga, vidurys žiemos, o mes apsivilkę vasariniais drabužiais. Nuvedė į sandėlį išdavė naujus žieminius drabužius. Buvo aišku – eisime į darbą, tik nežinojome, kur ir ką dirbsime.

Kitą dieną prie vartų pasakė, kad būsime vežikų brigada, bet be arklių. Vietoje arklių būsime mes! Patys vežėme iš miško malkas, iš sandėlio maistą virtuvei, kasėme mirusiems duobes, valėme kaminius lagerio viršininkams ir t.t. Maistas buvo labai blogas. Visa laimė, kad mane pasivijo siuntinys (nuostabu, nes per mėnesį pakeičiau tris lagerius).

Teko būti ir kalinių kapinėse. Tai – miško kvartalas, kuriame laidojami kaliniai. Prie kapo įkaltas kuolas su lentele, ant kurios užrašytas numeris. Pavardės nėra. Taigi surasti artimą žmogų beveik neįmanoma. Pagal lentelės galima spręsti, kad lageriai seni, nes užrašai 1925–1927 ir vėlesnių metų. Numeriai, išdeginti lentelėse, neblogai išsilaikę.

Iš ryto važiuodavome į sandėlį parvežti maisto produktų visai dienai. Kalinių lageryje buvo apie 2500-3000, o maisto visai dienai parveždavome ant galo rogių. Taigi iš to galima spręsti, kaip maitino.

Sandėlininku dirbo piktas kariškis, kuris labai saugodavo, kad tik ko nors valgomo nepavogtume. Brigadoje buvo kalinys moldavas, kuris valgydavo viską, kas tik pakliūdavo po ranka. Vieną dieną sandėlyje kapojome sušalusią mėsą. Sandėlininkas nuėjo į šalį, nes nepagalvojo, kad valgysime žalią mėsą. Kertant atitrūko nedidelis mėsos gabaliukas, o nuo jo tęsėsi gal pusės metro gysla. Moldavas, pamatęs, kad sandėlininko nėra, čiupo tą mėsos gabaliuką ir greitai prarijo, o gysla kabo iš burnos nutįsusi. Jis pirštais ėmė tą gyslą kišti į burną. Tai pastebėjo sandėlininkas ir pribėgęs griebė ir su visa mėsa ištraukė atgal. Moldavui net akys iššoko ant kaktos, nes gabalas jau buvo nurytas...

Aplinkui lagerį nedideliuose mediniuose nameliuose gyveno lagerio valdžia. Namelius kūreno malkomis. Porą dienų valėme viršininkų namelių kaminus. Dirbome dviese: vienas viršuje ant stogo, kitas – apačioje. Mus saugojo sargybinis su automatu...

Kaip ir 2-ame lageryje, už malkų atvežimą, kamino išvalymą duodavo pavalgyti. Viename namelyje valant kaminą atėjusi šeimininkė ėmė klausinėti, kas aš toks ir iš kur, o kai pasakiau, kad esu lietuvis, ji net apsiverkė. Pasirodo, kad ji lietuvė, ištekėjusi už ruso karininko. Prieš tai gyvenusi prie Maskvos, vėliau atkėlė čia. Ji pamaitino tą dieną mus kaip reikiant.

Brigadoje turėjome dvi roges, o žmonių gal 16 ar 18. Dažnai važiuodavome į mišką 4–5 km vežti į lagerį malkų. Pravažinėjus kelią, traukti ir stumti roges būdavo lengviau. Sunkiausia, kai pustydavo. Rogės užklimpdavo sniege, kelio nesimatydavo. Kartais vežimas apvirsdavo ir reikėdavo perkrauti. Į tai niekas nekreipė dėmesio, nes mes buvome darbiniai arkliai, be jokių teisių. Nežinojome, kas dedasi pasaulyje, kas už lagerio tvoros – buvome visai atskirti nuo

nuo pasaulio. Laiškus kontroliuodavo ir, jeigu kas būdavo daugiau parašyta – išbraukydavo arba negaudavai visai.

Lietuvių šiame lageryje buvo mažai – tik keletas senukų. Mūsų barako vyresnysis – rusas kalinys Volodia. Linksmas, gero būdo, kokį 30-ies metų. Jis man papasakojo, kaip kariavo su suomiais, kad tai karinga tauta, kad žuvo labai daug rusų kareivių. Pasakojo ir apie karą su vokiečiais, apie jo baisumus. Gavęs daug medalių ir ordinų, bet kai sugrįžo iš fronto, pradėjo kažko kibti saugumas ir neatlaikė nervai. Sako: “Griebiau visus apdovanojimus nuo krūtinės, nusiplėšiau ir trenkiau po kojų tam saugumiečiui”. Už apdovanojimų išniekinimą gavo 10 metų.

Bedirbant visokius darbus prabėgo mėnuo. Buvo pats žiemos vidurys, vasario mėnuo. Vieną dieną po pietų eidamas iš valgyklos pamačiau kapitoną gydytoją ir senąją gydytoją, kuri mane pasiuntė į centrinę ligoninę iš lagerio Nr. 8. Supratau, kad vėl bus komisija. Buvau girdėjęs, jog ta komisija iš didelės siuivyklos, tai beveik su džiaugsmu nusprendžiau, kad reikia iš čia bėgti. Taip ir atsitiko: netrukus pradėjo šaukti į komisiją, bet tik nedirbančias brigadas, o mūsų brigada dirbo. Tada nuėjau pats. Prie durų, kur vyko komisijos posėdis, stovėjo prižiūrėtojas su naujais drabužiais, o tai reiškė, kad darbininkų brigados į komisiją neleido, nes tie žmonės čia reikalingi. Nusprendžiau vis tiek į komisiją patekti. Nuėjau pas senuką lietuvį ir pasikeičiau savo rūbus į jo suplyšusius. Prižiūrėtojas manęs nepažino, todėl laisvai patekau, bet komisijoje mane atpažino kapitonas. Jam pasakiau, kad ligoninėje nieko nedarė, kad akys mano sveikos, ir jis užrašė mane į sąrašą, t.y. “nupirko”. Išvažiavimo dienai atėjus mus išbarė, kad apgavome komisiją, bet turbūt nieko negalėjo padaryti, nes, susirinkę prie vartų, jau laukėme, kada atvyks specialusis vagonas. Netrukus sulaukėme.

Kiek pavažiavus vagonas sustojo prie dviejų lagerių, išsidėsčiusių abipus geležinkelio. Kaip vėliau paaiškėjo, vienas lageris – gyvenamoji zona, kitas – siuivykla. Mus išlaipino ir nuvedė į gyvenamąją zoną. Tai buvo 14-asis lageris.

LAGERIS NR. 14

Įėjus į lagerį, kelias vedė į didžiulį pastatą – valgyklą. Vienoje kelio pusėje stovėjo seni sukrypę barakai. Iš to buvo galima spręsti,

kad tai seni lageriai. Kitoje kelio pusėje augo krūmai ir matėsi kažkokie gėlynai. Tai, pasirodo, mūsų tautiečio, buvusio Švietimo ministro Tamkūno valdos. Jis lageryje kalėjo nuo 1940 metų ir kiek įmąnydamas puoselėjo grožį.

Už senų barakų statė naujus. Mus nuvedė į didžiulį baraką, kuriame gyveno labai daug žmonių. Čia suradau visus senus pažįstamus iš 2-o ir 8-o lagerio. Buvo ir lietuviai, kuriuos palikau 2-ame lageryje. Vėl sutikau poetą A.Miškinį, P.Valinevičių, A.Geniušą ir B.Kontrimą.

Mus suskirstė brigadomis ir jau kitą dieną turėjome eiti į darbą. Patekau į sukirpimo cecho brigadą. Nuo gyvenamosios lagerio zonos iki darbo zonos buvo maždaug pusė kilometro. Vėsdavo kolonomis po 100 kalinių. Nuėję į darbo zoną, patekome į sukirpimo cechą, kuriame stovėjo didžiuliai, ilgi stalai. Ant tų stalo vieną ant kitos tiesdavo medžiagas, o viršuje – medžiaga su nubraižytomis kariško puspalcio detalėmis. Tada elektriniu pjūkle supjaustydavo mažesniais gabalais. Po to jau rankomis ilgais peiliais reikėdavo išpjaustyti detales. Mane pastatė mokytis prie vieno seniai dirbusio vyro. Pradėjau mokytis. Nesisėkė. Susipjausčiau pirštus. Aš norėjau siūti mašiną, o ne sukirpinėti. Apie tai pasakiau cecho viršininkui, laisvam žmogui, kuris sukeitė mane su ukrainiečiu, nenorėjusiu siūti.

Praėjus porai dienų, atsidūriau kitame ceche pas kitą viršininką, irgi laisvą, ir sėdau prie siuvamosios mašinos. Šis darbas man patiko, nes laisvėje mėgau šį tą siūti. Trečią dieną jau įvykdžiau nustatytą normą.

Į konvejerį buvo sujungtos 42 mašinos, jo gale išeidavo jau baigtas siūti kariškas puspaltis. Kiekvienas atlikdavome savo operaciją. Norma buvo 160 vienetų, o aš darydavau po 300 vienetų, nes už išdirbtus procentus didindavo duonos ir košės normą. Viskas siejosi su pilvu: daugiau dirbi – daugiau gauni, esi šiek tiek storesnis!

Dirbome 10 valandų dviem pamainomis. Ceche – du konvejeriai, o cechų buvo du. Prie konvejerio disko maždaug 60-70 žmonių su visais pagalbiniais, mechanikais ir pan. Darbas nesunkus, tik varginantis. Ypač naktį. Dieną negalėdavai gerai išsimiegoti, tai naktį užsnausdavai ir pirštai patekdavo po adata. Siuvimo mašinų apsisukimai labai dideli. Nuspaudi pedalą ir griebte griebia iš rankų medžiagą.

Siūdavome viską: kariškus puspalcius, darbo kostiumus, o keletą

dienų į mėnesį iš atliekų tekdavo siūti darbo pirštines. Darbo sąlygos pakenčiamos, tik maisto trūkdavo, bet ir tai nepalyginamai su ankstesniais lageriais. Metams bėgant, gerėjo ir maistas. Darbas nebuvo sunkus, todėl pastoviai viršydavome užduotis. Užtai atlygindavo duona ir košę, todėl bado nejutome, o kai pilvas pilnas, pajutome laisvės ilgesį. Tai sunkiau negu būti alkanam, nes tada galvoji tik apie valgymą, o laisvės ilgesys užmirštas, rodos, laisvės visai net nėra.

Atėjo 1950 m. pavasaris ir vasara. Tuo metu kažkodėl nepristatydavo medžiagos ir tekdavo nedirbti savaitę, kartais dvi. Niekur kitur į darbą nevarydavo, todėl būdavome namuose ir kaitindavomės saulėje.

Kažkuriam lietuviui kilo mintis įrengti krepšinio aikštelę. Gavę lagerio valdžios sutikimą, pradėjome ruošti aikštelę ir krepšius. Į darbą kibome visi, padedant latviams bei estams. Netrukus aikštelė buvo įrengta. Prasidėjo treniruotės. Krepšinį žaisti mokėjo ne visi. Buvo ir gerai žaidžiančių: A.Geniušas, A.Mačinskas, P.Kulikauskas, J.Diržys – šio žaidimo iniciatoriai. Visi labai susižavėjo šiuo žaidimu ir, radę laisvo laiko, praleisdavo jį aikštelėje. Vėliau susikūrė estų ir ukrainiečių komandos. Ypač stipri susibūrė ukrainiečių komanda, nes jų jaunimo lageryje buvo labai daug.

Taip lageryje gimė krepšinis. Žaidžiant arba stebint kaip kiti žaidžia, užmiršdavai laisvės ilgesį, užmiršdavai alkaną pilvą ir net... kad esi kalinys.

Lietuvių komandoje žaidė A.Geniušas, A.Mačinskas, A.Kulikauskas, J.Diržys, A.Slanina ir keletas kitų. Teko žaisti ir man, bet kadangi buvau žemesnio ūgio, buvau atsarginiu.

Krepšinis įaugo į mūsų lagerišką gyvenimą ir tapo dvasine paguoda nuvejant į šalį visas blogas mintis.

Šiame lageryje buvo senyvo amžiaus ir invalidų žmonių, kurie nedirbo. Jie gyveno atskiruose barakuose ir maistas jų buvo blogesnis negu dirbančių. Kartą atvežė 30 išbadėjusių ir išvargusių kalinių. Beveik visi neturėjo dešinės rankos iki riešo. Tarp jų buvo ir vienas lietuvis, kuris papasakojo, kodėl visi be dešinės rankos. Pasirodo, juos atvežė iš Kolymos aukso kasyklų, kur gyvenimo ir darbo sąlygos ypač sunkios. Ten reiškė: jei eisi į darbą – žinok, tikrai neišgyvensi, todėl kaliniai nusikirsdavo dešinę plaštaką, kad tik nereikėtų eiti į darbą.

Lietuvis pasakojo, kad plaštaką nusikirsti žmogus turėjo pats. Pasiėmęs kirvį, padėdavo dešinės rankos plaštaką ant kaladės, o kaire kirsdavo. Vienas kalinys stebėdavo. Kertančiojo ranka drebdavo ir būdavo taip, kad nukirsdavo tik pirštų galiukus. Tada stebėtojas sako: “Dar dirbsi!” Tada kerta antrą kartą – gerai, jei pavyksta nukirsti visą plaštaką, o jei ne – kerta trečią kartą, kol nukerta visai...

Laivai ten nevisada priplaukia. Pritrūksta maisto, o maistas džiovintas arba sūdytas. Jokių daržovių bei žalumynų negauna. Pas mus, jeigu neturėdavo kopūstų, vasarą virdavo dilgėles, o ten ir tokių “daržovių” neturėjo.

Kartą į metus tikrindavo regėjimą, nes tai svarbu darbe. Vidurvasaryje vėl atvažiavo ta senutė gydytoja ir ėmė pagal brigadas šaukti ir tikrinti akis. Kažkam iš lietuvių pajuokavau, kad jei tik norėčiau, vėl atsidurčiau centrinėje ligoninėje. Jis nepatikėjo.

Tada aš komisijai vėl papasakojau susikurtą legendą ir buvau išvežtas į centrinę ligoninę. Ir vėl lageris Nr. 9.

Nuvažiavus į centrinę ligoninę, priimamajame mane vėl sutiko tas pats kalinys profesorius ir, apžiūrėjęs mane ir asmens bylą, kurioje įrašyta, kad lankiausi vos prieš kelis mėnesius, paklausė: “Jaunuoli, sakyk teisybę, ar tu tikrai sergi trachoma, ar tik nori pailsėti?” Patikėjęs jo švelniais žodžiais, prisipažinau, kad mano akys sveikos, kad noriu pailsėti. Tada jis man sako: “Reikėjo žiemą tą pasakyti, būčiau davęs kurį laiką pailsėti”. Ten buvo įvairių darbų, jei kas rasdavo pažįstamų – galėdavo pasilikti. Kadangi ten kartu gydėsi ir laisvieji, tai ir maistas buvo geresnis negu kitur.

Profesorius tėviškai patarė: “Žiūrėk, gal susirasi darbą. Tada pasakyk, aš tave išrašysiu ir galėsi likti čia dirbti”. Tada nežinojau, jog ligoninėje išbūsiu lygiai tris mėnesius. Šį profesorių prisimenu kaip labai kilnų žmogų.

Mane paguldė į akių ligų skyrių. Profesorius įspėjo, kad ateičiau kiekvieną dieną įsilašinti vaistų. Aišku, jis turėjo tą daryti, kad kiti matytų. Taip patekau į tuščią palatą ir gulėjau išvirtęs su ligonio rūbais. Palatos durys atidarytos, koridoriuje girdėjosi pažįstamas balsas, bet neprisiminiau kieno. Priėję prie mano palatos durų, sako vyr. gydytojui: “Štai guli jaunas vyras, galintis dirbti”. Aš tuo metu pasikėliau ir pažinau: tai buvo tas pats barako vyresnysis Volodia, kuriam kažkada atidaviau savo cigaretės ir gabaliuką lašinių. Man pasikėlus, jis mane irgi pažino ir sušukęs “synok” (sūneli) puolė

bučiuotis. Vyr. gydytojas stovėjo ir žiūrėjo stebėdamasis. Volodia manęs paklausė, ar aš sveikas, ar galiu dirbti virtuvėje. Atsakiau, kad galiu, ir jis išsivedė mane į virtuvę. Eidamas papasakojo, kad dirba vyresnioju virėju. Nežinau, kaip jis ten pateko, bet laisvie-
siems ligoniams gamino labai skanų maistą ir, žinoma, įpildavo ir man. Sakė: “Valgyk daugiau, dirbk mažiau! Aš, – sako, – turiu iš tavęs padaryti vyrą kaip reikiant!” Ir jo žodžiai tapo realybe.

Kiekvieną dieną keičiausi – augau į ūgį ir į storį. Kai mane areštavo, neturėjau aštuoniolikos, buvau žemo ūgio, liesas, o dar nualino lageris. Volodia džiaugėsi, kad pilnėju. Į virtuvę imdavo dirbti tik sveikesnius ligonius, bet ne darbininkus, todėl kiekvieną rytą, grįžęs iš virtuvės, nu eidavau pas profesorių, suleisdavo į akis kažkokio vandenėlio ir miegodavau per dieną, o vakare vėl eidavau į virtuvę pas Volodią, kad duotų ką nors parnešti profesoriui. Jis man duodavo bandelę ar svogūnų, kurie lageryje buvo labai vertinami, nes nuo vitaminų stokos pradėdavo klibėti, o kartais ir iškrisdavo dantys.

Taip draugaudamas su profesoriumi ir Volodia nepamačiau, kaip prabėgo trys mėnesiai. Per tą laiką tapau tikru vyru, išaugau, sustambėjau ir buvau pilnas energijos. Virtuvės vedėjas buvo manimi patenkintas, nes dirbau sąžiningai ką tik paliepdavo. Todėl kartą paklausiau, ar galėsiu pasilikti dirbti, kai išrašys iš ligoninės. Jis atsakė, kad mielai pasilikty, bet prieš tai buvusi komisija man davė aukštą darbo kategoriją.

Sutaręs su virtuvės vedėju, paprašiau profesorių, kad mane išrašytų. Taip jis ir padarė. Tada paprašiau vedėjo, kad sutvarkytų mano reikalus, nes reikėdavo nueiti į specialiąją dalį sutvarkyti dokumentų. Vedėjui nuėjus, atsakė, kad manęs palikti negali, nes turiu aukščiausią darbo kategoriją, su kuria virtuvėje dirbti nepalikdavo.

Su liūdesiu turėjau palikti virtuvę ir ligoninę. Svarbiausia, kad nenuvežtų į sunkų darbą. Vėl tame specialiame vagone važiuoju atgal. Laimci, garvežys sustojo tame pačiame lageryje, iš kurio išvažiavau.

VĖL LAGERIS NR. 14

Grįžau dienos viduryje. Mūsų brigada miegojo po naktinės paiminos. Mano gultai buvo užimti, todėl lagaminą su daiktais padė-

jau po savo draugo Broniaus Banio lova, o pats išėjau pasivaikščioti. Išvažiuodamas iš ligoninės valdiškų drabužių neturėjau, todėl buvau apsirengęs žalios spalvos palaidine su antpečiais, kurią atsiuntė sesuo.

Pavaikščiojęs po lagerio teritoriją ir nieko pažįstamo neradęs, nes vieni miegojo, o kiti dirbo, nuėjęs gale barako atsiguliau ant laiptelių. Buvo rugsėjo mėnuo, švitė saulė ir aš užmigau, o pabudęs radau šalia sėdintį B.Banį. Jis, radęs po savo lova daiktus, pradėjo manęs ieškoti, o radęs nedrįso kelti, nes nebuvo tikras, ar tai aš.

Atsibudęs sušukau: “Sveikas, Broniau!” Nusispjovęs jis pasakė: “Niekai negalvojau, kad tai tu!” Buvau labai subrendęs ir tas organizmo atsistatymas labai padėjo tolesniam mano gyvenimui lageryje.

Brigadoje trūko darbininkų ir mane tą patį vakarą išvedė į darbą. Nuėjęs į cechą, dar radau pirmąją pamainą, kurioje buvo daug lietuvių. Šie, pamatę mane, aiktelėjo – buvau išaugęs ir sustiprėjęs, o dar su žalia palaidine ir su antpečiais! Jie pavadino mane “generolu”. Taip ir likau “generolu” visam laikui, kol buvau lageryje.

Bėgo laikas. Dirbome, žaidėme krepšinį. Darbas pakenčiamas. Apsistojome vienoje vietoje, todėl turėjome ryšį su Lietuva. Sesuo retkarčiais atsiųsdavo siuntinuką. Laikas slinko susitaikius su mintimi, kad 10 metų reikės kalėti...

Kartą į mūsų lagerį atvežė iš šiaurinių lagerių labai išbadėjusių ir nuvargintų kalinių, kuriuos išskirstė po brigadas. Keletas papuolė pas mus. Vieną pasodino prie konvejerio prieš mane. Tai buvo labai išvargęs, nusilpęs ir alkanas ukrainietis Stepanas Dalonskis. Aš tuo metu kaip tik buvau gavęs siuntinį iš namų. Prisiminęs, kaip 2-ame lageryje mane maitino kopūstu rusas Petuchovas, kaip 8-ame lageryje gelbėjo ukrainietis Stepanas, nusprendžiau atstatyti Stepanui jėgas. Tuo metu jau nebuvo toks alkanas, todėl stengiausi kiek galėdamas jam padėti: pietums atnešdavau lašinių ar šiaip ko nors. Vyras pradėjo atsigauti, o laikui bėgant ir visai sustiprėjo. Dėl to man buvo labai dėkingas ir mes likome ištikimais draugais iki tragiškos jo mirties.

Po kurio laiko jis pradėjo gauti siuntinius iš savo artimųjų, nes turėjo motiną, seserį ir du brolius, kurie jį rėmė. Stepanas stengėsi man atsilyginti, jeigu neimdavau, tai miegant įdėdavo ką nors į spintelę.

Mūsų brigadoje buvo daug lietuvių: Viktoras Navickas, Zenonas

Stankevičius, Karolis Šmigelskas, Vladas Žičius, Bronius Banys ir Juozas, kurio pavardės neprisimenu. Tai buvęs partizanas iš Nema-kščių, nuteistas 25-eriems metams. Pagal kokį straipsnį teistas – nežinau, bet 1955–1956 metais visus paleido, o jis liko kalėti. Toli-mesnio jo likimo nežinau.

Suminėsiu kiek atsimenu visus lietuvius, kalėjusius šiame lageryje: Antanas Miškinis, Petras Valinevičius, Karolis Šmigelskas, Vladas Žičius, Zenonas Stankevičius, Viktoras Navickas, Petras Vasiliaus-kas, Juozas Diržys, Bronius Kontrimas, Algis Geniušas, Andrius Ulevičius, Antanas Mačinskas, Petras Piluckas, Vytautas Miknevi-čius, Alfonsas Slanina, Antanas Kulikauskas, Antanas Gudžiūnas, Kazys Daujotis, Gintautas Buzeliauskas, Alfonsas Staleriūnas, Bro-nius Šalaševičius, Virgilijus Pažemeckas, Antanas Keršulis, Vytau-tas Jakelaitis, Martinaitis, Sprindys, Šmirelis, Valenta, Tamkūnas, Valys.

Atėjo 1951 metų vasara. Mūsų pamaina buvo darbe. Baigę pa-mainą laukėme, kol išves namo, o mus pakeičiančios pamainos dar nebuvo. Pagaliau atsidaro zonos vartai ir ateina pamaina, bet visi kažkokie išmarginti. Jiems priešus arčiau, pamatėme chlorkalkėmis ant drabužių nupieštus didžiulius numerius. Pirmiausia – raidė, to-liau – numeris iš trijų skaičių. Pasirodo, išeinant prie vartų visus žy-mėjo, todėl vėlavo. Ir mus prie vartų nukreipė į šalia esančią ko-mendantūrą ir visus sunumeravo.

Nuo tos dienos tapau kaliniu A-192. Numeriai buvo ant kepurės, ant kelnų iš priekio, ant švarkelio ir vatinuko iš priekio ir iš už-pakalio. Prasižengus pavardės niekas nebeklausė, reikėjo pasakyti tik numerį, pagal kurį surasdavo pavardę. Anksčiau dar galėdavai pavardę sumeluoti, o nuo šiol ne. Jeigu fiziškai gyvenimas šiek tiek pagerėjo, tai morališkai buvo dar sunkiau.

Lagerio jaunimas daugiausia buvo rezistencinės kovos dalyviai, o senesnio amžiaus žmonės – tai okupacijos pradžios aukos, nuteis-tos pagal sufalsifikuotas bylas. Buvo labai daug mokslo žmonių, bu-vusių gydytojų, politinių veikėjų, ministrų, profesorių.

Tautybių atžvilgiu lageris – tikras “internacionalas”. Man teko kalėti su visais SSRS piliečiais, taip pat vokiečiais, lenkais, rumu-nais, bulgarais, vengrais, čekoslovakais, korėjiečiu ir japonu.

Po „numeravimo“ daugiau įdomesnių dalykų nebuvo iki 1952 metų pavasario, kada kaliniams pradėjo mokėti pinigų. Mokėji-

mas buvo toks: pusę pinigų iš karto atskaitydavo valstybei už maistą, drabužius ir... apsaugą. Vienu žodžiu, privalėjome save išlaikanti. Mums likdavo 100-200 rublių. Pinigų į rankas negaudavome, juos pervesdavo į lageryje buvusį kioską, kuriame prekiaudavo machorke ar kokia uogiene. Todėl rūkantiems šiuo atžvilgiu pagerėjo sąlygos, o mums, valgytojams, irgi būdavo šiočia tokia nauda – kartais gaudavome ir duonos nusipirkti. Lagerinis gyvenimas maisto atžvilgiu gerėjo. Aišku, nebuvo sotūs, bet nebuvo ir visai alkani. Ne taip, kaip 1948–1950 metais. Laikas slinko lėtai, praėjo tik pusė bausmės laiko – dar penkeri metai atrodė didelis laiko tarpas.

1952 m. atsitiko nenumatyti dalykai. Viena dieną sušaukė visus vokiečių pilietybės kalinius, liepė pasiimti daiktus ir apgyvendino į viename barake. Jiems pranešė, kad važiuoja į tėvynę. Vokiečiams, kurie sudarė visą lagerio dūdų orkestrą, tai buvo džiaugsmo valanda. Jie lageryje praleido dar tris dienas, per kurias skambėjo muzika, džiaugsmui nebuvo ribų!

Netoli manęs, kitoje pusėje konvejerio, dirbo vokietukas Hari Barkovskij, gimęs vakarų Berlyne. Jo dokumentuose įrašyta tėvo tautybė – lenkas, todėl į laimingųjų skaičių nepateko. Gaila žiūrėti į žmogų, kuris nerado sau vietos: pyko, keikėsi ir verkė.

Išleistuvės buvo labai iškilmingos. Mes tą dieną nedirbome, nebuvo medžiagos, todėl viską matėme. Buvo smagu, kad vokiečiai išvažiuoja, ir liūdna, kad mes liekame ir nežinia koks mūsų laukia likimas. Vokiečiai išsirikiavę sugriežė maršą ir, padėję instrumentus, nuėjo vartų link ir netrukus dingo už jų.

Po kurio laiko sužinojome, kad iš visų lagerių juos surinko į 7-ąją ir išsiuntė į tėvynę. Po vokiečių išvyko vengrai, lenkai, su kuriais išvyko ir Hari Barkovskij, bet dabar jis nesidžiaugė, nes vyko ne į savo gimtinę. Per 1952 m. vasarą išvyko visi tuo metu buvusių socialistinių respublikų piliečiai.

Lagerio administracijos klausėme, kada paleis lietuvius, latvius ir estus. Buvo atsakyta, kad į SSRS sudėti įėjome gera valia ir mūsų šios taisyklės neliečia. Likome toliau kentėti dvasios skurdą ir patyčias.

Sugalvojau pagal savo seną versiją išvažiuoti į centrinę ligoninę pailsėti. Rugpjūčio pabaigoje vėl atvažiavo senutė gydytoja tikrinti akių, aš vėl suvaidinau sergantį ir buvau pasiūstas į centrinę ligoninę.

Nuvykęs į ligoninę, priimamajame vėl sutikau tą patį profesorių akių gydytoją, kuriam drąsiai pasakiau, kad noriu pailsėti. Jis neprieštaravo ir paguldė į tą patį korpusą. Tačiau netrukus savo sumanymu nusivyliau: virtuvėje mano draugas Volodia nebedirbo, buvo kažkur išvežtas. Korpusai, kiekvienas atskirai, buvo aptverti aukščiausia vielų tvora. Moterys ir merginos atskirtos į atskirus barakus, kurie taip pat aptverti tvoromis ir ten patekti beveik neįmanoma. Gyvenimas nuobodesnis negu savame lageryje, todėl labai gailėjau-si, kad atvažiauvau be reikalo. Būčiau kad ir po kelių dienų grįžęs atgal, bet nedrįsau prašyti profesoriaus, kad išrašytų, be to, nedavė ramybės mintis: o jeigu nuves į kitą lagerį ir reikės žymiai sunkiau alkanam dirbti.

Šiaip taip iškentęs mėnesį, pasakiau profesoriui, kad pailsėjau ir padėkojęs paprašiau išrašyti iš ligoninės. Jis mano prašymą patenkino ir jau rytojaus dieną spec. vagonu bildėjau atgal. Laimei, garvežys sustojo prie mūsų lagerio. Mano pamaina dieną dirbo, todėl namuose nieko nebuvo, susitikome tik vakare. Visi buvo tie patys, labai džiaugiausi, kad sugrižau atgal, o labiausiai džiaugėsi mano draugas ukrainietis Stepanas Dalonskis.

Rudenį susirgau gripu ir teko atsigulti į vietinę ligoninę. Temperatūra labai aukšta. Maitino neblogai, todėl norėjosi ilgiau pagulėti. Rytais, kai atnešdavo termometrą, aš, gulėdamas po apklotu, suduodavau sprigtu į galą termometro, tokiu būdu padidindamas temperatūrą, bet vieną rytą nepasisekė: matyt, per daug sudaviau ir gyvsidabris pašoko iki 40 laipsnių. Susirinko visi gydytojai ir, jiems stebint, turėjau matuoti temperatūrą, kurios kelinta diena nebuvo. Taip pakartojo kelis kartus ir išrašė iš ligoninės.

Vėl prasidėjo darbas prie konvejerio – vienodas ir nuobodus. Slinko pilkos, niūrios kalinio dienos. Sulaukėme 1953-ųjų, kurie nieko gero nežadėjo. Vasario pabaigoje ar kovo pradžioje per radijo tašką, esantį mūsų sekcijoje, pradėjo šnekėti apie Stalino ligą. Iš pranešimų galima suprasti, kad liga rimta. Pradėjome laukti Stalino mirties, tikėdami, kad kas nors pasikeis į geresnę pusę. Kiekvieną rytą visi klausydavomės pranešimų, nes pirmiausia pranešdavo apie Stalino sveikatą. Kovo 5-osios rytą išgirdome, kad jau mirė. Visi vienu balsu sušuko: “Ura-a-a!” Lietuviai šaukėme: “Valio-o-o!”

Tokiais atvejais būna amnestijos, todėl laukėme ir mes. Sulaukėme, bet išstudijavę labai nuliūdome, nes amnestija lietu tik krimi-

nalinius ir politinius, kurie buvo teisti 5-eriems metams. Tokių politinių kalinių buvo labai mažai. Iš mūsų lagerio tik vienas lietuvis pagal amnestiją išvažiavo namo, o mes visi likome nešti jungą toliau.

Stalino laidotuvių dieną nedirbome, nes nebuvo medžiagos, bet mus, kelis kalinius, vedė už zonos kažką dirbti. Visa gyvenvietė aplink lagerį inscenizavo laidotuves:ėjo kolona civilių ir kariškių, daugiausia moterys, kurios labai verkė dėl “didžiojo vado ir mokytojo” mirties. Kaukė sirenos. Mes nedirbome – turėjome stovėti.

1953-ieji buvo pilni įvykių: sušaudytas Berija, demaskuota daug įvairių viršininkų. Lagerio viršininkai pasidarė švelnesni, žmoniškesni, nes nežinojo savo ateities. Kadangi keitėsi ir aukšti viršininkai Maskvoje, mes vis dar tikėjome, kad kas nors pasikeis ir mums.

Belaukdami pasikeitimų, sulaukėme 1953-ųjų rugsėjo pabaigos ir... prižiūrėtojo. Jis perskaitė brigados žmonių sąrašą, kuriems rytojaus dieną buvo įsakyta susirinkti savo daiktus, priduoti valdiškus ir būti pasiruošusiems išvykti. Į sąrašą patekau ir aš kartu su kitais fiziškai sveikais lietuviais. Iš karto kilo įtarimas, kad vėl veš kur nors dirbti. Kitą dieną buvome susodinti į gyvulinius vagonus ir pajudėjome. Nuvežė iki Potmos stoties, kur geležinkelis vedė į rytus ir į vakarus. Jei į vakarus, tai aišku, kad nuo Maskvos pasuks į šiaurę, o jei į rytus – neaišku, nes į tą pusę buvo labai daug lagerių.

Laimei, pradėjo vežti į rytus, todėl šiek tiek apsiraminome, nors kas galėjo žinoti, kur pateksime...

IR VĖL Į RYTUS

Važiavome tokia pačia tvarka kaip į Mordoviją: tokie pat vagonai, taip pat įrengti, tik sargybinių elgesys buvo visai kitoks. Nėkan kino patikrinimais kiekviename sustojime, nebebuvo medinių plaktukų, kuriais vežant į Mordoviją tikrino mūsų šonkaulius. Patikrinimai buvo kartą per dieną, bet procedūrą atlikdavo žmoniškai. Daug priklausė nuo sargybos pamainos viršininko. Bjauriausi buvo kaukazietiškos kilmės azijatai, kurie bijojo savo šešėlio, o gal jiems patiko įsakinėti? Tai buvo kvailiausi prižiūrėtojai iš visų, kuriuos man teko sutikti per visą kalinimo laiką.

Siuvykloje liko mano draugas Vladas Žičius, nes buvo nesveikas, ukrainietis Stepanas Dalonskis, kuriam liko vieneri metai bausmės, nes devynerius jau praleido lageryje.

Pro vagono langus leido žiūrėti, jau nebadė durtuvais kaip važiuojant į Mordoviją, bet langeliai gyvulinuose vagonuose maži, du užkalti. Vicname vagono gale buvo atviras langelis į vieną pusę, kitame – į kitą. Žiūrėjome pasikeisdami. Buvo labai gražių vietų, plačių lygumų, upių, ežerų, bet pastatai skurdūs, ypač kolūkių gyvenvietėse: bakūžės sukrypę, skurdžios. Besigėrėdami “išvaduotojos” gamta, riedėjome toliau rytų kryptimi. Pasiekėme Kuibyševą, pravažiavome didžiulį tiltą per Volgą ir traukėme tolyn. Pravažiavome Baškiriją su įdomios formos nameliais, pravažiavome Ufą, kur mus ilgai stumdė, o tai buvo, kaip vėliau paaiškėjo, paskutinė stotis prieš Uraltį. Taip jau sutapo, kad iš Ufos mus išvežė rytą ir visą dieną raitėmės po Uralo kalnus, kur daug sunkiosios pramonės įmonių. Visur, kur tik sustodavo mūsų traukinys, buvo daug gamyklų ir kalnuose išsidėstę maži nameliai. Į šonus matėsi didžiuliai skardžiai, o iš kitos pusės – uolos, kabančios virš mūsų traukinio. Kadangi geležinkelis labai vingiuotas, kartais matėme mūsų sąstato garvežį kitoje skardžio pusėje. Vakare pasiekėme kitoje pusėje Uralo esantį Čeliabinską, kirtome Europos-Azijos sieną, pasakėme “sudiev” Europai, o garvežys negailestingai traukė rytų link. Jau 4 ar 5 para kaip kelionėje. Maitino pusėtinai, kentėti galima.

Pravažiavome Kurganą, Petropavlovską ir aštuntą parą pasiekėme Omską. Šioje stotyje vėl tampė į visas puses, kol pagaliau pradėjo traukti šiaurės kryptimi visai kitu geležinkeliu. Nuotaikos iš karto pablogėjo. Ilgai nuogąstauti neteko, nes už 6–7 km prasidėjo didžiulių statybų objektai, aptverti aukštomis vielų tvoromis su bokšteliais sargybiniais. Už tvorų matėsi dirbantys kaliniai, tik jie buvo dar keistesni negu mes: mūsų numeriai dideli, o ant jų – kažkokie balti lopai. Netrukus pravažiavome du lagerius. Mūsų jau laukė būrys čekistų, kurie apsupo žiedu ir pradėjo laipinti iš vagonų. Suriavię atskiromis kolonomis nuvedė į toliau esantį lagerį. Vėliau sužinojome, kad tai Komišlago valdybos lageriai. Patekome į 122-ąjį...

OMSKO LAGERIS NR. 2 (122)

Po Stalino mirties amnestija palietė visus kriminalinius kalinius. Juos paleido, o mus paliko. Lageryje buvo apie 2500-3000 žmonių. Tic, kuriuos radome, buvo neseniai atvykę iš Kemcerovo srities la-

gerių. Tai tie patys kaliniai, kuriuos išvežė iš Mordovijos 14-ojo lagerio. Sutikome vėl tuos pačius lietuvius: A.Geniušą, B.Kontrimą, A.Miškinį ir kt.

Rytojaus dieną suskirstė brigadomis, uždėjo naujus numerius. Tapau kaliniu Nr. 875. Numerių tvarka čia buvo visai kita. Iš švarkelio ar vatinuko, taip pat kelnų reikėjo išpjauti lopą, o į jo vietą įsiūti baltą lopą su juodai atspaustu numeriu. Medžiaga, ant kurio spausdavo numerius, būdavo iš sudėvėtų baltinių ar paklodžių, todėl greitai plysdavo. Jei grįžtant vakare iš darbo numeris suplyšęs, tai einant per vartus sargybinis jį visai nuplėšia, o rytojaus dieną turi ateiti prie vartų su tvarkingais numeriais. Todėl beveik kiekvieną dieną po darbo tekdavo eiti į komendantūrą atsispausti savo numerį, o grįžus į baraką prisiūti.

Nuo lagerio iki darbo zonos buvo kokie 2 km, iki vietos, kur mes dirbome, reikėdavo nueiti. Visa darbo zona buvo labai didelė, suskirstyta į mažesnes.

Mūsų brigada kasė griovius. Iki 2-2,5 m gylio iškasdavo mašinos, o griovys turėjo būti 3,5 m, todėl metrą tekdavo kasti rankomis. Darbas labai sunkus, nes tokiame gylyje beveik visur molis, o be to, reikėdavo jį išmesti į viršų. Pasidarydavome stelažus ir mesdavome per du kartus. Buvome atpratę nuo fizinio darbo, o čia dar grynas oras, tai fiziškai padirbėjęs, grįžęs galėjai puskilogramį lašinių sušveisti, o gaudavai tik sriubos ir šaukštą košės. Buvome alkani. Išvažiuojant iš Mordovijos uždirbtų pinigų neišmokėjo, sakė, kad persiūs, bet persiuntė tik už pusantro mėnesio.

Netrukus pradėjo šalti. Atsikėlus rytą jau buvo 33 laipsniai šalčio. Taip tęsėsi visą žiemą: mažiau 30 nebuvo, o daugiausia 40-42 laipsniai šalčio. Kol nueidavome ir grįždavome, mūsų veidai ir nosys apšaldavo. Sulipus į gilų griovį, nebūdavo labai šalta, o pradėję kirsti sušalusią žemę metaliniais kyliais, sušildavome. Vienas laikydavome kylį, o kitas kūju kirsdavome. Prie šių darbų išdirbome visą žiemą. Darydavome dar ir taip: vakare išeidami prikraudavome visokių lentgalių (statyba milžiniška, buvo visko), sunešame į griovį ir sukuriamė laužą, o viršų uždengiame skardomis. Rytą atėję į darbą randame per kastuvą, o kartais ir daugiau atšilusios žemės ir greitai iškasame, kad vėl nesusaltų.

Kaip tada mums aiškino viršininkai, čia vyko naftos valymo gamyklos statyba. Laisvieji – aikštelių viršininkai, darbų vykdytojai,

kranininkai, suvirintojai, vairuotojai, traktorininkai – aiškino, jog tai pati didžiausia statyba visoje Sąjungoje. Čia kaliniai jau galėjo rašyti laiškus, kuriuos laisvieji įmesdavo į pašto dėžutę, be to, pinigų mokėjo į rankas, todėl jei nebūdavo ko nors nusipirkti zonoje – atnešdavo laisvieji. Lageryje organizuodavo įvairius kursus. Pradėjau lankyti elektros suvirintojų kursus, kuriuos po trijų mėnesių sėkmingai baigiau.

1945 m. žiemai baigiantis vieną vakarą visus sušaukė į lagerio valgyklą ir pranešė, jog bus skaitomas įsakymas, kad nuimami numeriai. Tai išgirdę visi, nieko nelaukė, nudraskė numerius. Grįžę į barakus, užtaisėme skylės drabužiuose ir vienas klausimas buvo užmirštas.

Brigadoje buvome trys lietuviai: šeduviškis Petras Valinevičius, su kuriuo susipažinau dar kalėjime, kaišiadoriectis Alfonsas Slanina iš siuovyklos ir aš. Visi kartu gyvenome, kartu valgėme ir viską dalijomės.

Pavasariį su A.Slanina likome dviese, nes P.Valinevičius išėjo dirbti geodezininku. Sueidavome valgyti, nes mus siejo stipri draugystė. Pavasariį pervedė mūryti kanalizacijos šulinių, todėl darbas jau buvo pakenčiamas. Dirbome pasiskirstę grandimis. Mūsų grandį sudarėme trys: baltarusis mūrininkas ir mes su A.Slanina, pagalbiniai darbininkai. Mes padavinėjome plytas, o baltarusis mūrijo. Taip dirbome iki vasaros vidurio.

Vasara buvo karšta ir nelietinga, o jei lydavo, tai labai trumpai. Guldavome ir keldavome su mintimis apie laisvę. Prasidėjus pasikeitimams valdžios viršūnėse, sušvelnino režimą ir kaliniai pradėjo rašyti skundus, nes beveik visi buvo nuteisti neteisingai, bylos sufalsifikuotos. Pradėjo grįžti teigiami atsakymai. Mano draugo A.Valinevičiaus šeima buvo išvežta į Krasnojarsko kraštą. Tėvai parašė skundą. Po kurio laiko mano draugą iškvietė ir pranešė, kad bausmė sušvelninama iki faktiškai atsėdėto laiko, ir jis paleidžiamas pas tėvus į Krasnojarską. Taip iš trijų draugų likome du.

1954 m. balandžio 24 d. išėjo įsakymas, jog areštuoti nepilnamečiai, atbuvę trečdalį bausmės ir gerai dirbę, bus perteisiami ir išleidžiami į laisvę. Man šis įstatymas tiko, nes buvau suimtas neturėdamas aštuoniolikos, o dar pasijauninęs 2 metais, tai arešto metu nebuvo nei šešiolikos metų. Prasižengimų lageryje neturėjau, dirbau neblogai, todėl galėjau tikėtis laisvės.

Lagerio vadovybei kilo idėja: kurti atskiras brigadas iš nepilnametųjų ir pažiūrėti, kaip jie dirba, ar nesidangsto kitų brigados narių darbu. Brigada, dirbusi prie metalo konstrukcijų paruošimo, buvo sudaryta iš teistų 25 metams ir tik mes su ukrainiečiu Nikolajumi Vorona 10-iai.

Brigadininkas buvo laisvas žmogus. Jis paaiškindavo mums, kaip geriau atlikti vieną ar kitą darbą. Kartą grįžęs iš administracinio pastato brigadininkas pasakė, kad išsiuntė mano charakteristiką į teismą. Prasidėjo ilgos laukimo dienos, užsitęsusios pusę mėnesio. Šiame lageryje susirinko ta pati krepšinio komanda, kuri buvo Mordovijoje, o prie jos dar prisidėjo naujų narių.

1944–1956 m. kaliniai atliko visus didžiuosius darbus: kasė anglis ir auksą, tiesė geležinkelius, kasė kanalus, dirbo didžiosiose statybose ir daugybę kitų darbų. Tai buvo pigiausia darbo jėga, nes dirbome už šaukštą košės.

Laukiant laisvės atsitiko dar vienas nenumatytas dalykas. Kitoje zonoje matėsi didžiulis baigiamas statyti pastatas. Aikštelės viršininkas rugsėjo mėnesį pranešė, kad ten yra cechas, kuriame dirbsime. Tik reikės persikelti į šalia esantį lagerį...

Mano draugui A.Slaninai buvo nuimta sargyba ir už zonos dirbtiėjo vienas. Jis padėdavo ūkio darbuose kolūkio moterims, kurių vyrai žuvo kare.

Netrukus gavome komandą susirinkti daiktus ir mus pervedė į šalia esantį lagerį Nr. 121.

LAGERIS NR. 1 (ARBA 211)

Šio lagerio kontingentas kaip ir visų. Buvo daug lietuvių, bet aš nespėjau susipažinti, nes praleidau jame gal kokias tris savaites.

Šiame lageryje kai kuriems kaliniams taip pat nuėmė sargybą. Abiejų lagerių kaliniai susitikinėjo ir paštas veikė per juos. Mes su A.Slanina irgi susirašinėjome, todėl vieną vakarą gavęs iš jo laiškelių sužinojau, kad senajame lageryje iškabintas sąrašas kalinių, kuriuos rytojaus dieną paleis. Sąrašė įrašytos mano ir ukrainiečio N.Voronos pavardės. Abu labai džiaugėmės ir laukėme, kad kas nors perspės, kad neišeitume į darbą, bet... rytojaus dieną vėl išvedė į darbą. Grįžus taip pat niekas nieko neklausė. Tai tęsėsi kelias dienas, kurios nežmoniškai prailgo. Pasirodo, mus perteisė be mūsų. Vieną vakarą

abu su N. Vorona iškvietė fotografuotis ir pasakė, kad paleidžia namo. Džiaugsmui nebuvo ribų. Nelaisvėje praėjo visa jaunystė, nes areštavo 18-os, o į laisvę išėjau 1954 m. lapkričio 4 d. – jau 25-erių.

Rytojaus dieną darbe pasigyrėme brigadininkui, kad važiuosime namo. Jis apsidžiaugė ir liepė nieko nedirbti, o eiti į būdelę kurenti krosnies.

Tik praėjus savaitei mus išleido į laisvę. Per tą laiką pašaukė į komendantūrą ir paklausė, kur važiuosiu. Sesuo buvo ištekJusi ir Šiauliuose nuomavo kambarį, todėl daviau jos adresą. Paskutiniajame laiške ji rašė, kad persikėlusi į Radviliškį. Adreso neperrašiau, dėl ko turėjau daug bėdos.

Gimtinės jau nebuvo, mūsų šeima ten negyveno, be to, buvome “banditų” šeima, tai trobesius nugriovė. Taigi liko vienas kelias – pas seserį.

Po to dar keletą dienų ėjome į darbą ir kūrenome krosnį. Brigadininkas davė mums savo namų adresą ir labai kvietė užvažiuoti. Sako: “Nueisime į statybos valdybą ir išduos pažymėjimus, kad baigę elektros suvirintojų kursų”. Deja, nenuėjome, todėl grįžęs į Lietuvą negalėjau dirbti, nes neturėjau pažymėjimo.

Vieną vakarą buvome perspėti, kad rytojaus dieną neišeitume į darbą, o susirinkę daiktus lauktume nurodymo. Mūsų buvo 14 ar 15 ukrainiečių ir aš, lietuvis. Rytojaus dieną apie pietus visus iškvietė prie vartų į komendantūrą ir išdavė pažymą, kad esame laisvi, buhalterijoje išmokėjo uždirbtus pinigus ir dar davė pinigų bilietui nusipirkti. Grįžus prie vartų mus vedžiojęs viršininkas paaiškino, kaip nuvažiuoti į Omsko geležinkelio stotį ir, padavęs visiems ranką, perspėjo ukrainiečius nesusitikti su Bandera, nes teks grįžti atgal.

Man nepasakė nicko, todėl galėjau suprasti, kad partizaninio judėjimo Lietuvoje jau nebėra.

KELIONĖ NAMO

Sėdė į autobusiuką, kursavusį iš Omsko į statybas, išvykome. Nuvažiavė į Omsko geležinkelio stotį, išsigandome: ji buvo pilnutėlė žmonių. Minioje radome lietuvių, kurie iš lagerio paleisti prieš tris dienas ir šioje kamšatyje niekaip negalėjo gauti bilietų. Ukrainiečiai nusprendė, kad reikia eiti į miliciją ir prašyti, kad padėtų išvažiuoti. Taip ir padarė. Milicijoje liepė surašyti, kiek ir į kur bilietų

reikia. Tada ištraukėme iš minios ir tuos lietuvius, kurie laukė anksčiau. Sudėjome pinigų ir vyrai atnešė bilietus.

21-ą valandą turėjome sėsti į traukinį. Koks jis, mes nežinojome. Paašikėjo, kad tai specialus traukinys, vežęs mechanizatorius iš Kazachstano plėšinių žemių po pirmo plėšinių užkariavimo vajaus. Jie neturėjo nei maisto, nei atsigerti. Traukinys važiavo be jokio grafiko: jei kelias laisvas – leidžia, jei ne – stovi stotyje. Svarbiausia nežinai, kiek stovės. Taip vargome iki Maskvos. Traukiniui sustojus visi lėkiame kas sau ir perkame kas pakliuvo, nes stotyje buvo bobučių, prekiausių tai kokia pajuodusia višta, tai mėsos gabaliuku ar paplotėliu, virtomis bulvėmis. Sugrįžę darome bendrus pusryčius, pietus ar vakarienę. Už Uralo stočių labai mažai. Traukinys sustoja tik didesnėse stotyse. Iki Maskvos važiovome septynias paras. Visi mechanizatoriai buvo maskviečiai. Važiavo uždirbę daug pinigų, todėl pirko viską, kas tiktai pakliuvo. Revoliucijos švenčių dienomis prisipirko tiek degtinės ir taip prisigėrė, kad atrodė nebe tie žmonės.

Šiapus Uralo jau buvo tankiau gyvenamos vietos, todėl traukinys stotyse sustodavo dažniau. Taip pasiekėme Maskvą. Traukinys sustojo Kazanės geležinkelio stotyje, kur atsisveikinome su maskviečiais ir savo draugais ukrainiečiais, nes mūsų keliai turėjo išsiskirti. Jiems reikėjo tęsti kelionę į Ukrainą iš Kijevo geležinkelio stoties, o mums į Lietuvą – iš Baltarusijos geležinkelio stoties. Važiavome penki lietuviai: trys dzūkai, vienas žemaitis ir aš. Pasisamdėme taksi, kuris atvežė mus į Baltarusijos geležinkelio stotį. Buvo dienos vidury. Sužinoję, kad traukinys į Vilnių išvyksta tik naktį, vieni saugojome daiktus, kiti ėjome apsipirkti ir pasižvalgyti po Maskvą. Nusipirkome maisto ir pavalgėme.

Vėlai vakare sėdome į traukinį Maskva–Kalinigradas ir išbūdėjome į Lietuvą. Šiame traukinyje buvo visai kas kita: davė pasikloti ir užsikloti, atnešė arbatos. Išsimiegoję pasiekėme Vilnių, kur turėjome skirtytis į dvi grupes: trys dzūkai išvažiavo tuojau, mes su žemaituku pasilikome, nes traukinys Vilnius–Klaipėda turėjo išvykti vėlai vakare. Pavaikščioję po Vilnių, grįžome į stotį, nes vaikščiojant su kalinio drabužiais visi atkreipdavo dėmesį.

Sulaukėme savo traukinio ir sėdę į jį laukėme pagrindinio tikslo: aš – Radviliškio, žemaitukas – Telšių. Radviliškį privažiavome antrą valandą nakties ir aš, atsisveikinęs su bendrakeleiviu, išlipau. Ši stotis man buvo pažįstama iš tų laikų, kai važinėdavau į Kauną su rei-

kalais. Čia reikėjo persėsti į kitą traukinį. Nieko nelaide užėjau į geležinkelio stoties pastatą, suradau laukimo salę ir nusprendžiau palaukti iki ryto, o tada citi ieškoti sesers. Laukimo salėje žmonių nebuvo, vaikščiojo tik vienas vyras geležinkelininko drabužiais, kurio paprašiau leisti sulaukti ryto. Jam leidus, išsiaiškinau, kaip surasti gatvę, kurioje gyveno sesuo.

Rytą suradau gatvę. Tiesa, namą sekėsi rasti kur kas sunkiau, nes buvo dar neprašvitę ir didžiulis rūkas. Namų, kurio man reikėjo, kieme stovėjo vyras. Užėjęs paklausiau, ar čia gyvena Bronė Samulienė. Vyras patvirtino, bet pasakė, kad ji išvykusi į Rygą, o jos vyras – darbe. Tai buvo namų, kuriame apsigyveno sesuo, šeimininkas, kuris įleido mane į labai mažą sesers kambarį. Jo žmona davė nusiprausti, pusryčių ir liepė pailsėti, kol svainis grįš iš darbo.

Taip grįžau į laisvę, deja, ne į gimtuosius Ažusienius, o į Radvilįškį.

SUSITIKIMAS UKRAINOJE, O VĖLIAU LIETUVOJE

Ėjo 1963-ieji metai. Laisvėje buvau praleidęs aštuonerius su puse metų. Vedžiau, auginome 5 metų sūnų Rimantą ir vos 8 mėnesių dukrelę Vidą. Gyvenome Kauno HES gyvenvietėje Petrašiūnuose.

Per tuos laisvės metus buvo daug sunkumų su gyvenamuoju plotu ir registracija. 1957 m. buvau atleistas iš Kauno popieriaus fabriko, nes Kaunas buvo režiminis miestas ir tokiems, kaip aš, dirbti buvo draudžiama. Gerų žmonių dėka pasisėkė įsidarbinti Kauno HES, įsimaišyti tarp ten dirbusių perėjūnų ir likti nepastebėtam.

Vėliau režimą Kaunui nuėmė, ir aš likau čia dirbti ir gyventi. 1963 m. pradžioje prisiminiau draugystę su ukrainiečiu Stepanu Dolonskiu, kurio motinos adreso nebuvau užmiršęs. Todėl kilo mintis parašyti laišką motinai ir sužinoti apie jį. Taip ir padariau.

Netrukus gavau atsakymą nuo jo paties. Stepanas gyveno nedideliame Senkečiovkos miestelyje. Jis rašė, kad lagerio dar buvo pasiųstas į tremtį į Jakutiją, kur dirbo šachtoje, susipažino su tremtine ukrainiete Nina ir susituokė, o kai leido grįžti į Ukrainą tuoj pat ir sugrįžo. Kadangi buvo susitauptęs pinigų, nusipirko namelį. Laiško pagrindas – didžiulis džiaugsmas, kad pagaliau suradome vienas kitą. Jis primygtinai kvietė atvažiuoti per šv. Velykas.

Abu su žmona dirbome Petrašiūnų gelžbetoninių atramų gamyk-

loje. Aš jau galėjau gauti atostogas, nes dirbau metus, o žmona negalėjo, be to, dukra buvo per maža tolimoms kelionėms. Žmona neprieštaravo, kad važiuočiau, ir mes abu su penkiamečiu sūnumi išsiruošėme į kelionę. Kiek buvo džiaugsmo, kai susitikome!

Pirmąją šv. Velykų dieną susirinko visa Stepano giminė: broliai ir sesuo su šeimomis, motina ir kiti giminės. Prasidėjusi pažintis su Ukrainos žmonėmis paliko įspūdį visam gyvenimui. Tai – be galo linksmi ir malonūs žmonės. Prasidėjus vaišėms, Stepanas atsistojo ir pasakė:

– Aš jus visus labai myliu ir gerbiu, bet štai šis žmogus yra visų brangiausias, nes jis mane gelbėjo nuo bado, todėl gerbkite jį ir mylėkite!

Sutiktuvės vyko abi šv. Velykų dienas. Kaip jie gražiai giedojo ir dainavo! Skirstantis į namus kiekvienas prašė aplankyti.

Ukraina ir jos žmonės man paliko labai gražius prisiminimus. Mes su sūneliu išbuvome lygiai savaitę, o kai susiruošėme namo, tai iš vakaro vėl susirinkę visi broliai ir sesuo princė visokių gėrybių, kurias vos panešiau.

Mano draugui Stepanui nebuvo lemta gyventi Ukrainoje, nes ir ten kažkam trukdė. Jis pardavė namelį ir išvažiavo su žmona į Jakutiją dirbti šachtose, kur buvo kenksmingos darbo sąlygos ir anksčiau išleisdavo į pensiją.

1956 m. atvažiavęs trumpam į Ukrainą, sugalvojo aplankyti mane, bet turėjo labai mažai laiko. Per dieną parodžiau jam Kauno įžymybes, vakare ilgai sėdėjome ir dalijomės prisiminimais, o ryte išleidau, nenujausdamas, kad daugiau susitikti nebus lemta. Stepanas grįžo į Ukrainą, o iš ten – į Jakutiją.

1974 m. Stepanas išėjo į pensiją. Buvo susitaukęs pinigų, todėl nusipirko namą, bet ne Ukrainoje, o prie Rostovo, ant jūros kranto. Rašė, kad labai graži vieta ir kad kai galutinai įsikurs, pakvies mus. Jau buvo beveik sutartas susitikimo laikas, bet ryšys staiga nutrūko. Nutariau parašyti vienam iš brolių ir paklausti, kas atsitiko. Brolis atrašė, jog 1975 m. Stepanas su žmona kažkur važiavo autobusu. Įvyko avarija ir abu žuvo...

GYVOJI ISTORIJS AŠARA

DIENORAŠTIS APIE 1944–1946 M. PANEVŽĮ

Tai pasakojimas apie 1944–1946 metų Panevėžį. Visa, ką autorė matė savo jaunuomis akimis, ką jautė savo širdimi, patikėjo dienoraščiui. Jam patikėjo ir savo didžiąją meilę. Pirmas įrašas – 1944 metų liepos 17 d.

“Esu gimusi 1922 m. Stetiškių kaime, netoli Panevėžio. Mokiausi Panevėžio mergaičių gimnazijoje, o po pertvarkymų – 1941 m. baigiau 1-ąją vidurinę mokyklą (dabar J. Balčikonio gimnazija). Po to baigiau pedagoginius kursus – trūko mokytojų, daugelis buvo išvežti į Sibirą. 1949 m. baigiau eksternu Panevėžio mokytojų seminariją. Dirbti pradėjau 1941 m. Dirbau kaimo mokyklose, laikinai buvau komandiruota į Apskrities švietimo skyrių.

1946 m. pradėjau dirbti Panevėžio 1-oje pradinėje mokykloje, kuri vėliau tapo 5-ta vidurine mokykla.

5-oji vidurinė mokykla man buvo lyg antrieji namai – čia dirbau 33 metus (iki 1979 m.), čia mokėsi mano vaikai, dirbo sesuo. Išėjusi į pensiją dar 12 metų dirbau “Ekranų” gamyklos merginų bendrabutyje.

Jums, skaitytojai, pateikiu savo dienoraštį. Daugelis jūsų po karo turbūt jautėte ir matėte tą patį. Bet tuo pačiu kiekvienas matėme savaip, jautėme savo siela.

Man pavyko. Aš daug užrašiau ir nenoriu, kad tai prapultų nežinioje. Sugrįžkime kartu į tas dienas, prisiminkime jas.

Aš tikiu savo Tėvyne ir jos ateitimi.

AUDRA ARTINASI

1944 m. liepos 17 d., pirmadienis

Verčiu dienoraščio puslapį ir nežinau, ką įrašysiu jame. Kokie įvykiai dės mūsų Tėvynėje, ir kas palies mano asmeninį gyvenimą?

Kaskart arčiau iš rytų pradeda dundėti. Baisia šmėkla slenka rytdienos nežinia. Griaudamas miestus ir žmonių gyvenimus slenka

artyn frontas. Vokiečiai masiškai bėga. Panevėžys tuščias, lyg mirties angelui praskridus. Kai kur įstaigose dar po vieną žmogų sėdi, bet ir tie nežino valandos, kad spruks iš miesto.

Nuo bombardavimų žmonės slepiasi kaimuose. Mūsų apylinkėje kol kas nieko baisaus neatsitiko, bet užtat kiti miestai nukentėjo.

Kas nutiks mūsų tautą? Kaip ji pakels karo baisybes?

Bet ji gyvens! Ji turi gyventi! Marija ją saugos. Juk čia Marijos žemė. Mes turime viltį. Ji didelė. Ji prikelia mus gyventi ir nepasiduoti nežinia.

Karo audrose žmogus blaškaisi lyg ta žuvelė, netekusi vandens. Žiaurūs įvykiai atbukina, prislegia, ir pasijunti toks menkas, toks dulkelė.

Ir tame žiauriame gyvenime, tame keršto ir neapykantos prirūgusiame gyvenime, nuolatinėje nežinioje ir baimėje, vis tik pasiilgsi kažkokios pasakos, kuri nuskraidintų žmogų, pakeltų iš tos pilkos kasdienybės.

Mano švelnioji pasaka, mano gyvenimo poezija, kuri ilgesio valandomis atplauki pas mane, jeigu Tavęs nebūtų?

Ach, jeigu žmogus negalėtų svajoti...

Kai vakar klūpėjau su Kristumi širdyje, prieš akis klūpėjai ir Tu.

Kas begali būti gražesnio pasaulyje, kaip rytmečio maldoj klūpoti bažnyčioje netoli savo Pasakų Karaliaus ir jausti tik ką įžengusį Kristų į visų širdis, jausti, kaip karšta ir visų vicninga malda kyla į dangų:

O Viešpatie Aukščiausias, apsaugok mūsų Tėvynę!

Ach, kad ši valanda tęstųsi visą gyvenimą! Ši malda ir ši poezija, kad niekad nesibaigtų!..

Ir koks nuostabus sutapimas! Galbūt tai ir sapnavau, nes sapne mačiau tokią didelę ir aiškią Prisikėlimo bažnyčią. Štai prisikėlėm visi – ir Tu, ir aš, ir šimtai kitų.

Nežinau kodėl, bet tapai man gyvenimo pavyzdžiu ir mano mokytoju. Gyvenimo kryžkelėse, kai nebežinau kaip pasielgti, galvoju, ką tuo atžvilgiu darytum Tu – ir teisingai pasielgti. Galbūt karas išskirstys ir išblaškys po platųjį pasaulį ir neteks daugiau Tavęs matyti, paliks tik grubi kasdienybė, jei dar kartais gyventume.

Jau ir dabar maniau, kad išvažiuočiau, nes aną kartą kieme stovėjęs

sunkvežimis ką kita galėjo reikšti? Ir tuokart tavo žvilgsnis, į mane nuėjusią, maniau, gal paskutinis. Kaip niekuomet įsižiūrėjau į Tavo gyvenamą namą – ne tik pats iš visų skiriesi savo rimtumu, bet ir gyvenamoji vieta kažkuo skiriasi iš kitų – nuošaliai nuo miesto triukšmo, vasaros žalumoj paskendęs namas, o kieme, kaip labai retas mieste dalykas – kryžius. Taigi dar iki šiol neišvažiuavęs. Bet aną vakarą sutikusių vos vos bepažinau – juk rūpesčiai pakeičia žmones.

Kas toliau, kas gali žinoti. Šiandien mieste gaudė žmones darbams. Dabar girdis lėktuvų medžiojimas.

NEMIGO NAKTYS

1944 m. liepos 20 d., ketvirtadienis

Kai raudanti sirena prikelia iš saldaus miego ir akys sustoja ties gaisro pašvaiste, pasijunti esąs toks menkas, toks menkutėlis, menkesnis negu musė.

Viršum galvos lėktuvai ratu sukasi, ir nežinai kuris ir kurioje vietoje pasės mirtį. Išsigandusiais ir mieguistais veidais žmonės skuba ir spėja, kuris miestas dega ir kad mūsų miestas sulauks to paties likimo.

Čia tik kaimas, o panikai ne vienas pasiduoda ir girdis nešiojamų ryšulių šlamėjimas. Nors tą, nors reikalingiausią turtą norisi išgelbėti.

VOKIEČIAI BĖGA

1944 m. liepos 21 d., penktadienis

Vaikštau Panevėžio gatvėmis, o kažko, atrodo, taip liūdna. Kažko klaiku. Lyg koks nujautimas sėlina mintis. Kad gal jau paskutinį kartą matau jį sveiką.

Krautuvės plėšiamos ir vėjas nešioja gatvėmis įvairius popiergalius. Kas ką sučiupęs nešasi ir traukia iš kito, kuris suspėjo daugiau pasigrobtį. Tikrai kad žmogus laukiniu labai greit gali pavirsti.

Iš Monopolio buteliai dėžėmis gabenami ir dėl kiekvieno menkio kyla karas.

O popietis! Koks šio penktadienio popietis!

Sako, gyvuliai galą nujaučią. Galgi ir čia laukinis instinktas kažką pasako, kad nebe vandens, bet spirito upės Panevėžiu teka ir kibi-

rais visi semia ir nešasi, rodos, be galo ir pradžios, lyg ilga virtinė kalinių pasmerktųjų, keista šypsena pasipuošusių, paradoksiška procesija traukia gatvėmis.

Tekinom, griūdami ir vėl keldamiesi bėga vaikai, bėga suaugę su glėbiais medžiagų iš naujai išplėšto sandėlio, kad dar kartą galėtų atbėgti ir naują glėbį išsinešti.

Prie sandėlio tik vėjas gainioja suplėšytus popiergalius. Tik išdaužyti stiklai, sulaužyti vokiečių karių šautuvai ir beprotiškai gobši minia sudaro kažką baisiai šiurpų.

Ką reiškia, kai vyriausybė ir policija pasitraukia...

Skubam atgabenti miesčionių berniukų, nes su arkliu jau važiuoti nebeįmanoma. Vos išverčiau ir taip šiandien iš vokiečių arklį. Būtime ir to netekę.

Klaikus vakaras. Lyg kokia baisi šmėkla tiesia savo nagus. Pajuostyje sprogdinama. Aerodromas virsta dūmais. O miesčionys plaukia. Kelias nutvinęs žmonėmis. Nerimas veja iš miesto.

Dar viena šeima apsistoja pas mus. Pažįstami. Su dukra kartu mokėmės. Ji mokytoja. Iš viso esam devyniesc. Vakarienė. Einam gulti. Viskas paprasta ir kasdieniška, bet kartu ir nepaprasta, ir klaiku.

Kai kas pranašauja baisiausią naktį iš baisiausių.

PANEVĖŽIO SPROGDINIMAS

1944 m. liepos 22 d., šeštadienis

Stovim prieš degantį miestą ir klaikiom akim žiūrim į liepsną. Visų veidai išbalę, plaukai sutaršyti. Vidurnaktis. Pilnas kaimas atbėgusių miesčionių, kurie baiminasi sugrįžę rasti tik griuvėsių krūvą.

Ach, Viešpatie, tai vokiečiai bėgdami užminavo!

Visą naktį taip stovime, lyg be kvapo. Iš visų pusių veržiasi gilūs atodūsiai.

Kas liks iš mūsų Panevėžio? Kas beliks? Nejaugi tai Panevėžys dega?

O ne! Tai klaikus sapnas, klaikiausias sapnas iš visų sapnų. Ach, kad greičiau pabusti iš to klaikaus sapno.

Bet baisūs sprogimai ir langų drebėjimas įtikina, kad tai žiauriausia tikrovė. Veidai dar daugiau ištįsta, kai kyla naujos liepsnos kamuoliai.

Taip, deginamas miestas. Mielasis Panevėžys. Panevėžys dega...

Vis dar plaukia iš miesto žmonės. Iš lėktuvų krenta bombos. Žūva žmonės. Lyg vilties simbolis vis dar stovi baltutėlis katedros bokštas, ir kviečia dar kažkuo tikėti. Visos trys bažnyčios dar sveikos.

O kas vyksta prie stoties, kas aname rajone? Juk ten išvien liepsna.

O mano Pasakėlė ir Karalaitis iš josios, kur Jūs esate dabar... Taip čia visi yra. Visi iš miesto pabėgo. Tik Tavęs vieno nėra.

Rytas. Klaikus šeštadienio rytas. Visais keliais slenka miestan rusų kariai. Lyg kamparas išgaravo vokiečių galybė ir vėl ateina žmonės iš rytų. Staiga ir netikėtai viskas keičiasi. Nespėji paskui įvykius.

Ar kas pasaką seka, ar sapnuoji, ar gyveni – jau nebejauti. Vis tiek. Per greitai viskas vyksta.

Namuose netvarka ir visko iš vietos į vietą perdėliojimas. Galvoje kažkokia maišatis. Negi žmogus žinai, kas čia dar gali būti.

MIESTAS GYVAS

1944 m. liepos 25 d., antradienis

Tik šiandien tegalėjau išvysti Panevėžį. Vėl vaikštau jo gatvėmis. Taigi, Panevėžys gyvas, tik sužeistas. Gyvas Panevėžys!

Susprogdinti fabrikai, paštas, keletas namų. Krautuvės išplėstos, vėjas varsto duris.

Miestas tuščias. Daugiau kareivių negu civilių. Jau yra ir milicija. Niekas netrukdo eiti. Vaikštom po miestą skersai ir išilgai. Viską apžiūrim.

Jo gyvenamasis namas stovi sveikiausias. Net stiklai neišbyrėję. Jo nesimato. Bet, atrodo, kad Jis turėtų būti čia. Kiti Apskrities Valdybos tarnautojai jau registruojasi. Pati Apskrities Valdyba nenukentėjusi. Tik vargšai stiklai. Tai jau beveik nei vieno neliko.

Grižtu atgal su palengvėjusia širdimi – Panevėžys vis tik gyvas!

Kažkaip ir tokias skaudžias valandas pergyvenant yra ramiau, kai daugiau žmonių. Jeigu ne tie du berniokai, tai baimė ir pavojai būtų keletą kartų didesni. Dabar pro ašaras mes juokiamės ir užsimirštam. Vieni kitus padrašiname. Kažkoks ir konkretesnis užsiėmimas – valgio gaminimas gausiai šeimai. Tas darbas atitraukia nuo žiaurios tikrovės, nuo kurios ir išprotėti galima.

Jonas – tai tamsusis Janės simpatija – tai nepamainomas jumoristas, pilnas sąmojaus. Kur jis beateitų, ten visus sugeba prajuokinti. Jo juokas ne dviprasmiškas. Tai grynas, sveikas jumoras, su prietaikymais ir palygiavimais, kurių jam niekada ir niekur netrūksta. Ir vos tik jis į kambarį – tuoj sveikas juokas suskamba visur. Tai veikia lyg kokie vaistai. Ir gydo nuo šių dienų įtempimo.

Juozas – aukštas, juodaplaukis. Kada pirmą kartą teko jį pamatyti – maniau sapnuojanti Jį.

Atrodė ir veido, ir ūgio panašus.

Rimtas, mandagus. Bet, Viešpatie, argi galima nors mintyje palyginti su Juo?

Ir jūsų jaunam juoke, ir savo užsimiršime, ir kada jūsų kalboms nėra galo, ir kad kaimą aplanko vakaro tyla – aš vis matau Tave, Tave, rimtą ir susikaupusį, tai besimeldžiantį Katedroje, tai palydintį mane žvilgsniu. Ir, jei manęs kas paklaustų, mano akims išmigus į vieną tašką, kur aš esu, manau, beveik visuomet atsakyčiau – Katedroje.

Taip, ten paskutinį kartą mačiau Jį. Mačiau Jį, kai į jo širdį įžengė Kristus.

VĖL BOMBARDAVIMAS

1944 m. liepos 27 d., ketvirtadienis

Tokios klaikios nakties dar neteko pergyventi. Per visą naktį bombų lietus lijo. Be jokio pavojaus ženklų, be sirenos, staiga ir netikėtai pradėjo kristi bombos. Jos krito ir krito, ir švietė, ir degino viską. Atrodė dangus su žeme maišosi didžiausios liepsnos sūkury.

Atrodo, žmogus jau neliko nebejauti, tik krenti ant žemės, skverbies kuo giliausiai į duobę, kad išliktum gyvas.

Iš karto manėme, kad apsidairius teks vėl užmigti, kad viena kita bomba tenukris, bet kai pragaro muzika vis didėjo ir vėjas ėmė švilpti pro ausis, pamatėm, kad čia nebe juokai. Juozas kaip išbėgo su glaudėm, antklode apsisiautęs, taip visą naktį ir išstupėjo. Bėgome toliau į laukus nuo trobų ir gulėmės ant žemės. O ten, kur stovėjo Panevėžys, krito bombos, vaitojo sužcistieji ir pastogės netekusieji, staugė gyvuliai. Baisi liepsna, šviečiančios lempos, bombų blyksniai it pragaro muzika pynėsi į kažkokią klaikumą.

Rodos ten kur buvo Panevėžys, rytą terasime tik degėsių krūvą. Ne tik Panevėžys dega. Iš visų pusių girdisi tolimi dundėjimai, iš visų pusių matosi žaibuojanti ugnis. Ten taip pat deginami ir griaujami miestai.

Frontas netoli, aplinkui dar vokiečiai, o Panevėžyje jau rusai. Turbūt vokiečiai nori sudeginti viską, ko dar nespėjo.

Mums baisu čia laukuose ir klaiku žiūrėti į degantį miestą, tai ką kalbėt apie miesčionis, kurie dabar yra pačioje ugnyje? Juk dauguma, viskam apimus, sugrižo iš kaimų.

O kur Tu esi, mano Pasakėlė?

Klaiki buvo naktis, o diena turbūt panaši į paskutinio tiesmo dieną. Keliu praeiti negalima. Prikrauti vežimai, vežimėliai. Žmonės neša savo daiktus. Lyg nuo kokio maro visi skuba iš miesto. Ir taip iki vėlyvos nakties. Visas miestas išsigabeno. Nebenori matyti antros tokios nakties. Ir vis mūsų keliu. Visi į mūsų kaimą. Čia patogiausia, atrodo, saugiausia. Lepšiai – prie pat plento. Molainiai – arčiau į fronto pusę. Tik mūsų kaimas – Stetiškiai toliau nuo gerų kelių, miesto šešėlyje dažniausiai išvengia pavojų.

Nebežinau nei kiek žmonių pas mus apsistojo. Viskas ryšuliais užkrauta. Jonas su Juozu išėjo į tėviškę. Tolimas kelias. Net Utenos apskrityje. Kažin ar laimingai pasieks namus.

Žiūrių į bėgančius ir galvoju, kur dabar yra mano Svajonėlė. Ar gyvas dar? Daug užmuštų ir sužeistų. Daug slėptuvių bombos sugriovė. Šiurpias žinias atneša atbėgantieji.

O ar gyvas Jis? Būtinai reikia sužinoti. Būtinai. Iš namų neišleidžia. Sugalvoju įvairiausių priežasčių ir su drauge mokytoja Zosyte išciname. Zosytė eiti toliau nenori.

Argi aš galiu sugrįžti nesužinojusi ko nors apie Jį.

Kai pasakau, kad viena eisianti, eina ir ji. Niekas mūsų nesulauko ir dokumentų neklausia.

Danutės gatvė. Čia daug užmuštų, slėptuvė užgriuvusi. Tik Katedra stovi didingai, stebuklingu būdu išlikusi. Aplink ją daug bombų duobių, namai sugriauti, gatvės išardytos, o ji stovi ir savo bokštu byloja žmonėms tikėti Dievo Apvaizda.

Respublikos gatvės pradžia atrodo žiauriai. Septyni ar aštuoni namai sugriauti. Toliau nieko. Tėbestovi gražus bankas, gimnazija.

Tiltas. Manėm, kad neleis pereiti, bet ėjimas laisvas.

Akyse pasidarė šviesiau, kai pamačiau, kad čia viskas stovi, kaip stovėję. Pagaliau Agronomijos gatvė. Jo gyvenamasis namas sveikas. Šis rajonas visai nepaliciestas. Atrodo iš čia ir žmonės nesiruošia bėgti. Jo šeiminkė kažką kieme beveikianti. Pagalvojau, jei namas sveikas, tai yra vilties, kad ir Jis dar gyvas.

Apėjome miestą. Matėsi, kad jį buvo numesta daug bombų. Sugriauti namai, suaižytas grindinys. Agronomijos ir Smėlynės gatvių kryžkelėje užmuštas nežinia koks kareivis. Smėlynės gatvėje sugriautas namas, toliau vėl keli.

Senosios bažnyčios šventoriaus dalis sutrupinta. Elektros stotis visai supyškinta, o namų, stovinčių prieš ją, vos pamatai belikę. Dar balkiai liepsnoja, dega. Labai žiauriai atrodo. Elektros gatvė ir Laisvės aikštės kampas. Keli mūriniai namai sugriauti. Ramygalos gatvė smarkiai nukentėjusi. Aldonos namas išlikęs, tą iš ryto žinojau. Bet kur ji pati dabar? Gal Žemaitijoje?

Taigi Panevėžys, smarkiai sužeistas. Bet vis tik dar gyvas! Dar gyvas Panevėžys! O naktį atrodė, kad nebeliks akmens ant akmens.

Grįžtame atgal, o žmonės cina, važiuoja. Keliais ir laukais juda virtinės žmonių.

Veltui mano žvilgsnis krypta į kelio pusę. Veltui ... Juk jis čia neateis.

Čia visas miestas suvažiuo. Tik Jo čia nėra. Jo vieno nėra.

1944 m. liepos 28 d., penktadienis

Nepaprastai karšta diena. Rugiapjūtė. Pjauname rugius. Atsimenu, pernai tuo laiku buvau Vilniuje. Kokios laimingos buvo dienos! Kaip gražiai atrodė Vilnius! O šiandien, kaip jis šiandien atrodo? Karas viską šluoja.

Lėktuvai virš mūsų galvų sukasi ir urzgia. Jų tiek daug. Kodėl jie neatskrenda naktį apginti mūsų, kada miestas dega?

1944 m. liepos 30 d., sekmadienis

Kick mažai žmogaus laimei reikia, bet kaip retai ji pasiekama.

Kodėl, o Viešpatie, yra žmonių, kurie užstoja mums gyvenimą, kurie neleidžia džiaugtis vyšnių žydėjimu ir vasaros žalumui. Kurie atima skambų juoką ir skandina jį melancholijoje, be kurių gyveni-

mas darosi pilkas ir skaudus?

Kodėl aš sutikau Tave ir daugiau nieko negaliu matyti pasaulyje?

Tu ateidavai pas mane, kai aš suklevausi valso sūkuryje, kai čiulbėdavo lakštingalos. Tu ateidavai su manimi pasiklausti jų. Tu ateidavai visada, nors niekada nebuvai atėjęs ir galbūt niekad neateisi.

Jaučiu, Tu daug esi kentėjęs. Nors nežinau nei ribų, nei vardo tos kančios – bet ji buvo didelė. Ji nušlifavo Tave lyg brangų deimantą ir likai užgrūdintas ir nepalaužiamas.

Bet ko atėjai į mano pasakų pasaulį ir kodėl užstojai viską?

Aplink kažkur liepsnoja kaimai, dunda patrankos ir žmogus nušauna žmogų.

KAIP GREITAI VISKAS KEIČIASI

1944 m. rugpjūčio 1 d., antradienis

Prieš trejus metus atėjo pas mus vokiečiai kaip išvaduotojai. Jie lėbavo mūsų žemėje, buvo saugūs ir ramūs, o mūsų žmonėms tik nuotrupos tekdavo. Dabar baigiasi jų dienos mūsų Tėvynėje. Viską degindami ir plėšdami jie traukiasi per mūsų šalį.

Laimingiausias iš laimingiausių, pasirodo, kol kas liko mūsų Panevėžys. Čia nei fronto nematėm. Lyg sapne vicni išnyko, fabrikus ir malūną išsprogdinę, o rytą jau pamatėm kitus karius.

Kaip greitai viskas keičiasi. Ar čia seniai vokiečiai dažė visus didesnius pastatus žalsva spalva, kad rusai nesubombarduotų, o dabar jie patys naikina. Apie visas tris bažnyčias tiek daug bombų duobių. Atrodo, tik Dievo apvaizda jos gyvos liko.

DABARTINĖS NAKTYS

Eidamas gulti, jauti keistą nerimą. Nežinai, ar teks ramiai užmigti, nežinai, ar rytoj gyvensi.

Vakare dažnai skraido lėktuvai. Kiekvienas naujas garsas pažadina. Nejaugi Panevėžį bombarduoja? Vakaraus kažkodėl labiau girdisi ir patrankų dundėjimas. Kartais net užmigti negali.

Mes gulim klojime, o kokios dvi moterys eina sargybą. Sargyba būtina, nes visur pilna ryšulių, visur visko prikrauta.

Kai tokios neramios naktys ir visko reikia bijoti, kartais atsitinka tikrai juokingų dalykų. Taip buvo aną naktį. Vakare matėsi daug vaikščiojančių girtų kareivių. Einant gulti kažkas pasakė, kad gerai užkabintume klojimo duris.

Vos pirmas miegas užmerkė mūsų akis ir šviesus sapnas slinko artyn, išgirdau smarkų beldimą.

Kas kitas galėtų būti, jei ne girti kareiviai?

– Kareiviai laužiasi, – perėjo šnabždesys.

Klojime girdėjosi išsigandusių širdžių plakimas, slopinamas kosulys ir tildomas vaikų verkimas.

Antras ir trečias dar smarkesnis beldimas.

Baimė dar labiau išplečia akis ir girdisi šieno čezėjimas. Pagaliau pasiduodam likimo valiai ir, laukdamos baisaus pavojaus, užmiegame.

O rytą net nosys ištįso, kai sužinojom, jog visa pabaisa, mums tiek baimės įvariusi, buvo... arklys, pririštas prie klojimo.

IŠKELIAVIMAS

Žinau, iškeliavai į tėviškę savųjų aplankyti. Ir ten noksta vasara, laukai žaliuoja, dulka vieškelis. Kažkur ten ežeras. Saulė vakarais jame prausia savo spindulius.

Prie vieškelio gražus ūkis. Netoli mokykla. Ten mano nurymoti langai ir pusė pirmųjų darbo metų palikta tenai. Bet tiek mažai pažinau Tave ir nepagalvojau, kad kada nors ateisi į mano pasakų pasaulį.

1944 m. rugpjūčio 5 d., šeštadienis

Jau po truputį žmonės pradeda grįžti iš kaimų. Nusibodo trankytis po svetimus kampus. Vargas, tikras vargas, bet ką visa tai reiškia palyginus su kitais miestais – juk Panevėžys ir taip labai laimingas.

1944 m. rugpjūčio 6 d., sekmadienis

Skausmas ir ašaros liejasi upėmis ir Dievo pirštas palietė mus.

Kur praėjo frontas – ten laukai lavonais nusiklojo. Kai girdėdavom, kad kažkur toli lavonų baisyos krūvos guli, mums šiurpas ir pasibaisėjimas pereidavo kūnu, o dabar, kai čia pat, kai mūsų tėviškėje, kai pažįstami, klasės draugai... klasės draugai...

O Viešpatie, o Marija, Gailestingumo Motina, gelbėk Lietuvą, mūsų tėviškę, Šventąją Lietuvą.

Krekenava... frontas... lavonai. Klasės draugai... pažįstami... lavonai, lavonai.

Ir vėl nauja mobilizacija. Ir vėl bus kova. Brolių kova.

Ir įvarys brolis broliui kulka. Pačion širdin...

GYVAS–NEGYVAS

1944 rugpjūčio 8 d., antradienis

Jau ramunėlė nebekalba – bernclis myli ar ne. Ji turi daug konkretnę užduotį – pasakyt ar jis gyvas dar. Ir kai matai mergaitę buriant iš ramunėlės žiedo, jos nerimą ir ilgesį palydi žodžiai: “Gyvas–negyvas”. Ir kur neklaus ramunėlės, kad nickas kitas į šį klausimą negali atsakyti. Visi išsiblaškę po visas pasaulio šalis ir nieks nežino, kur kas yra, kur karo viesulas ką yra nubloškęs.

Karas, nežinia, žiauri nežinia ir ką rytojus neša – niekas nežino.

MOBILIZACIJA

1944 rugpjūčio 9 d., trečiadienis

Taip neįprastai klaiku mieste. Gatvėse pro žmones prasiveržti negalima. Iš tolimiausių kaimų suvažiavo jaunimas. 18–35 metų – pats gražiausias tautos žiedas. Registruojasi.

Netikėjau Tave šiandien sutikt mieste, maniau kažin kur dar esantį, nors kažkaip jaučiau, kad būsi. Gal ėjai užsiregistruoti, gal ir Tu išvažiuosi kaip šimtai, kaip tūkstančiai lietuvių?.. O aš net negaliu sužinot, ničnieko nežinau, nejaugi net išleist netektų nors iš tolo?

Ir išsiskirstys visi po platųjį pasaulį... Bet, Dieve, juk Tu surinksi mūsų išsklaidytuosius brolius ir vėl prikelsi mūsų tautą, kada mes nusiplausime savo nuodėmes. Juk mūsų tauta nežus! Ne!

Gavom iš Janės laišką. Atvežė jos tėvas. Ramygaloje mobilizacija prasidėsianti rytoj. Jos du brolius ima.

Frontas ėjęs pro pat jų trobas. Ir mirtis, visame savo siaube, stovėjusi prieš akis.

1944 m. rugpjūčio 11 d., penktadienis

Nežinia, neturinti ribų nei saiko, ir begaliniai didelis skausmas. Žmones greičiau galima pažinti iš rūbų, negu iš jų veidų.

Ne istorijos puslapiuose skaitome ir nieks mums nepasakoja – savo širdimi, savo jausmais jaučiame didelį skausmą ir ne pasakos mylimasis išjoja į karą. Ne.

Kaip palies frontas mūsų kraštą? Gal neliks akmenis ant akmenis.

Nežinia ir skausmas auga, rangosi mūsų širdyje, lyg baisus kirminas čiulpia mūsų kraują, dar gyvą kraują.

1944 m. rugpjūčio 12 d., šeštadienis

Didelis nerimas lydi į miestą ir niečnieko nežinau apie Jį. Gatvės pilnos naujokų. Išvažiuoja. Jau kelintą sykį. Ieškau pažįstamų. Tavęs nėra. Gal jau išvažiavai? Net išlydėt nebuvau atėjusi.

Klaiku, kai reikia ką nors išlydėti. Koks baisus dalykas – karas.

Rodos, net gatvės grindinys skausmu alsuoja ir lauki, kada jis, pilkas ir negyvas, pradės balsu dejuoti.

O čia jauna motiną supa kūdikį ant rankų ir graudžios ašaros, kaip atsisveikinimo žodžiai ritasi veidu.

Ten sesuo, gal sužadėtinė alpsta, motina suklumpa prie vienintelio sūnaus.

Jie išvažiuos, visi išvažiuos.

Aš neturiu nei ko išleisti, nei ko liūdėti, o liūdesys užspaudžia žodžius lūpose.

Pasigirsta daina, liūdnesnė už patį liūdnumą, ir einame į stotį. Gal paskutinį kartą Panevėžio gatvėmis. Su kuprinėmis, su maišeliais, pažįstamų ašarom ir skausmu. Mūsų vyrai žygiuoja į stotį. Nežinai juk kurio širdį palies kulka.

Bet tarnautojų čia nesimato, gal anksčiau išvažiavo.

Negi gatvės akmenų paklausi – pro čia keliavo Jis ar ne?

Stotis. Sustojam. Nutilsta daina ir džiūsta ašaros. Kai kas mėgina juokauti, bet tai nuskamba lyg skausmas, širdį veriantis skausmas.

Klausu pažįstamos:

– Na, kaip jūsų įstaiga? – Beveik nieko nepaėmę!

Jis dar liko. Neišvažiavo. Ir man atrodo, kad vėl matau sapno pakrantę ir mergaites, apsikaišiusias gėlėmis.

1944 m. rugpjūčio 19 d., šeštadienis

Pagaliau mes pažįstami. Tiksliau – atnaujinta pažintis.

Ir kai Tu mane šiandien pirmą kartą pasveikina, ar tai nebuvo visų sapnų tęsinys. Tai buvo gražus sapnas. Svajonėm ir pasakom apipintas. Ir vaikštau šiandien kaip pasakoj, kaip sapne ir ar žinau, kada pabusi iš to sapno ir kada pasaka pabėgs nuo manęs?

MOKSLO METAMS ARTĖJANT

1944 m. rugpjūčio 26 d., šeštadienis

Artėja mokslo metų pradžia, o aš dar nežinau, kur dirbsiu.

Ėjau inspekcijon sužinoti apie Molainius, bet padaviau prašymą į Panevėžį. Ir kur aš dirbsiu, tikrai nežinau. Pernai jokia būdu netikėjau pasilikianti Kuzmišky, dabar abejoju. O Panevėžys lieka kaip nuostabi pasaka, svajonė, bet čia patekti sunku.

Aš nieko nežinau, bet man kažkodėl ramu, ir kai padėjau ant stalo prašymą – lyg kažką sunkaus numėčiau.

Dievo ranka globoja ir ne mums Jo planus žinoti.

1944 m. rugsėjo 3 d., šeštadienis

Apie koncertą galiu pasakyti tiek, kad praėjo nepaprastai patriotiškoje nuotaikoje. Buvo akyse ašaros ir delnuose skausmas nuo entuziastingo plojimo, kai skambėjo lietuviškos dainos.

Jau po rugsėjo pirmos, bet mokslas dar neprasidėjo ir nežinia kada jis prasidės. Tai dar kokią savaitę teks pabūti Panevėžyje.

MŪŠIS VIRŠ Miesto

1944 m. rugsėjo 13 d., trečiadienis

Kada vakar sutemos apgaubė kaimo tylumą, virš galvų pasipylė priešlėktuvinės šovinių skeveldros ir iš miesto pradėjo bėgti žmonės. Iš lėktuvų numestos šviesios lempos ryškiai švietė ir sudegino keletą klojimų. Ten, netoli stoties, matėsi, kad kažkas dega, bet bombų sprogimo nesigirdėjo. Mes stebėjom prožektorių ieškomus ir lydimus vokiečių lėktuvus ir mums atrodė, kad jie negalės numesti bombų ir miestas liks nepaliestas.

Kur susikryžiuo prožektorių šviesos, matėsi baltas šviesus paukštis – vokiečių lėktuvas. Į jį skriejo šviečiančios kulkos ir visas oras buvo pilnas šviesos ir trenksmo. Jei nežinotum, kad čia žmogus kovoja prieš žmogų, atrodytų, kad staiga patekai į kažkokią užburta raganų karalystę.

Kada lėktuvai buvo išvaikyti ir žmonės rengėsi miegoti, dėkojome Dievui, kad mūsų miestas išliko nepalietas. Bet didelis priešlėktuvinis pabūklų trenksmas, panika ir baimė neleido girdėti to, kas dėjosi mieste.

Jau iš ryto pradėjo skliti šiurpios žinios, ir kada sesuo parėjo, jas patvirtino.

Iki šio laiko stoties rajonas buvo išlikęs kuo sveikiausias. O dabar... Kas ten dėjosi! Staiga ir netikėtai griuvo namai, išbyrėjo stiklai, krito bombos, laukus nuklojo skeveldros. Kiek užmuštų, kiek sužeistų!

Jo namas irgi labai nukentėjo, išbyrėjo stiklai.

1944 m. rugsėjo 14 d., ketvirtadienis

Mieste sutikau Jo šeimninę. Jie viską vakar išgabenę į netoliese esantį vienuolyno požemį ir naktį praleidę slėptuvėje.

KEISTAS SAPNAS

Sapnavau vakar keistą sapną. Rodos, mes esam dar gimnazijoje ir rašome lietuvių kalbos rašomąjį darbą. Mokytojas Būtėnas duoda laisvą temą – parašyti kokią nori pasaką. Klasėje tylą ir susikaupimas. Visi užgulę sąsiuvinius įtemptai galvoja. Tik aš niekaip neatsimenu jokios pasakos. Veltui visas susikaupimas ir pastangos. Pamoka įpusėjo – o mano puslapis tuščias. Aš vis dar labiau jaudinuos. Jau vieni baigia parašyti rašinį, kiti nors kiek parašę, nors pavadinimą, o mano puslapyje nė vienos raidės. Tuščias, visai tuščias. Jokia pasaka neapsigyvena mano puslapiuos. Staiga žaibu atlėkė atmintin pasaka “Laimės žiburys”. Užrašiau pavadinimą ir pabudau.

Pabudau ir galvoju, ką galėtų reikšti šis, taip giliai išgyventas sapnas?

Dieną nieko ypatingo neįvyko. Ir šen, ir ten ėjau, bet visur buvo pilka ir kasdieniška.

O vakare įvyko štai kas.

Buvo vėlu ir prieblandoje negalėjai iš toliau pažinti žmogaus. Ėjau melžti vėlai parvestų karvių. Gonkelyje sėdėjo nakvynėn atėję miestiečiai ir visur aplink buvo pilna žmonių.

Staiga pamačiau du nepažįstamus vyrus ir moterį. Nekreipiau dėmesio, nes dažnai pasitaiko: į kaimą iš visur ėjo nakvoti.

Netikėtai išgirdau moters balsą:

– Kur čia ta mokytoja?

– Gi va, karves ruošiuos melžti, – atsakiau nustebusi.

– Žiūrėsim, ar ji mus pažins? – spėliojo moteris.

Aš dar labiau nustembu, nes balsas man pasirodė jau girdėtas.

Pasimetusi paduodu ranką moteriai. Ir staiga vos nepašokau iš nustebimo:

– Ponia, ar tik nebūsit iš Morkūniškio?

– Taip.

Man rodos, kad pradėjo kiemas suktis ir žemė po kojomis linkti. Ir niekaip negaliu suprasti, kaip čia pat, kieme, yra Jo pamotė ir jos sūnus.

Ji pasakoja, kad sūnui reikia eit į kariuomenę, vieną naktį mieste nakvoję, bet dėl begalinio triukšmo ir baimės nebenorėję mieste pasilikti.

Kas galėjo betikėti, kad po trijų metų teks susitikti ir dar pas mus?

O gal tuokart ir buvo naujo kelio pradžia? Juk tai ji anuomet atsitiktinai kelyje pasivijo, pavežėjo mane, pasakė, kad pas juos Juozinės, bus daug svečių. Atvažiuos ir iš Panevėžio.

Tai ten ir pamačiau pirmą kartą Jį. (Rodos, toks menkas atsitiktinumas, o gal atsitiktinumų ir nebūna?)

O dabar čia sėdi Jo artimi žmonės ir kalba apie Jį. Ir nežinau, ar tai yra sapnas ar tikrovė. Rytą ji linksma, tik dūsauja dėl sūnaus. O aš vis dar apsvaigus nuo netikėtumo ir joks darbas nesiseka man. Kai jie išcina atsisveikinę, aš dar nesu pabudusi iš savo pasakos.

Ir tuomet, ir po daugelio metų galvoju, koks buvo ryšys tarp giliai išgyvento sapno ir netikėto jos atvykimo?

Sapnas – gal nuoroda, gal žvilgsnis į ateitį ir perspėjimas – tai nežinia, laukimas, o prisimintoji pasaka “Laimės žiburys”, gal tai sunkūs išmėginimai.

Ir ji – jei ne ji, ne tas pavežėjimas ir pakvietimas į Juozines, tai ir to dienoraščio, ir tų laiškų nebūtų.

KETVIRTIEJI DARBO METAI

AŠ DAR KARTĄ GRĮŽTU

1944 m. spalio 2 d., pirmadienis

Pernai tikrai nesitikėjau sugrįžti į Kuzmiškį, bet vėl čia esu. Šiomet ir nuotaika geresnė, ir šeimnininkai malonūs. Kažkaip džiugu, kad po savaitės bus apskrities mokytojų konferencija. Taigi aš vėl Kuzmiškyje. Sėdim prie stalo su Stasiuku ir kalbamės. Taip liūdnai, kad net ašaros akyse. Gaila žmonių. Daug vyrų išeis į kariuomenę. O karo pabaigos nesimato.

Jau vakaras, vėlus vakaras, ir kažkaip baisiai liūdna.

JIS BUVO

1944 m. spalio 3 d., antradienis

Atvežė mano daiktus ir sesers laišką. Ką ji taip greit galėtų parašyt? Jau iš lyriškos įžangos supratau, apie ką bus rašoma.

Jis buvo atėjęs!

Atnešė puodynėlę, kurią buvom įdėję Juozeliui, jo broliui.

Kaip tik tuo laiku vakar kalbėjom su Stasiuku apie visus stojančius, o Jis juk šiandien stoja į komisiją.

Atleis Jį ar ne?

Bet aš viena mintimi gyvenu – Jis buvo atėjęs.

Koks keistas nujautimas – juk jau prieš mėnesį nujaučiau, kad Jo nepamatysiu prieš išvažiuodama. Taip ir buvo.

PABAIGTUVĖS

1944 m. spalio 5 d., ketvirtadienis

Skamba dainos, tik labai gaudžios. Jaunimo nėra ir nuotaika nebe tokia kaip praėjusiais metais. Karas. Visur pilna girtų kareivių. Jie kartais net susipeša. Nebėra noro nei į kūlimo pabaigtuves eiti.

MOKYTOJŲ KONFERENCIJA

Štai ir po konferencijos. Paprastai, ko labiausiai lauki, tas dažniausiai praeina be didesnių įspūdžių. Šių dienų nuotaikos, politinė apžvalga, senų pažįstamų susitikimas, linkėjimai, karo metų nusiškundimai, nuovargis po ilgų ir nuobodžių paskaitų – tai ir viskas. Tiesa, buvo keletas įdomesnių klausimų, buvo įdomesnių kalbėtojų, kurių skausmas, virtęs humoru, visus kažkaip sujungė ir sušildė. Bendri pietūs, vakarienė sudarė kažkokį naują ir jaukų įspūdį.

Išėjom iš konferencijos su įsakymu – nukabinti klasėje kryžių ir nekalbėti maldos!

Taip praėjo pirmoji mano gyvenime visos apskrities mokytojų konferencija.

ŽINIOS IŠ FRONTO

Ties Šiauliais kariuomenė smarkiai pasistūmėjo pirmyn. Jau konferencijos metu su entuziazmu buvo pranešama apie naujų miestų užėmimą. Kariuomenė judėjo Šiaulių link. Ir mūsų kaime jau beveik nėra kareivių.

Ach, kad tik greičiau karas baigtųsi, kad ateitų ramus gyvenimas! O kad mūsų šalelei nusišypsotų laimė!

KOMANDIRUOTĖJE

1944 m. lapkričio 5 d., sekmadienis

Nežinia, kaip tai įvyko, gal pasiremdami rudenį paduotu prašymu, mane komandiravo dirbti į Švietimo skyrių.

Nepaprastai nustebau šią naujieną sužinojus. Man ji tokia netikėta buvo, kad nebežinojau nė ką sakyti. Tai inspektorius Janauskas, buvęs mano mokytojas, pakvietė mane.

Pasirodo, į mano vietą atsikelia kadaise buvęs mano vedėjas.

Nepaprastai greitai prabėgo kelτας dienu.

NAUJOJO MOKYTOJO ATVYKIMAS

Jis atvažiavo taip netikėtai, kad net vaikus išgąsdino. Žiūrių pro sargienės langą ir matau bėgančius vaikus. Kas su knygom, kas su

paltais, kas laukais, kas keliu. Netikiu savo akimis, bet išsigandę jie kalba apie kažkokį atvažiavusį daktarą, kuris noris iš jų kraują imti.

Ir kur jiems tokia keista mintis atėjo į galvą? Tiesa, anksčiau buvo tokių gandų. Atgal sušaukti jie stovi lyg netekę žado ir negali susiorientuoti, kas čia tikrumoj yra, kad atvykęs žmogus yra ne daktaras, bet su jais dirbs vietoje buvusios mokytojos.

Atsisveikinimas su vaikais jau yra blankesnis, kelintą kartą kartojamas. O mane pagavusi neša kažkokia keista džiaugsmo srovė ir norisi juoktis. Jaučiuos lyg tas pribrendęs obuolys, turįs nukristi nuo šakos.

Taip nuspręsta. Likimas pats pastūmėjo mane, kur reikia.

ATSIŠVEIKINIMAS

Žvelgiu paskutinį kartą į mišką, kur tiek uogauta, žvelgiu į tą viešą kelią, į geležinkelį, žvelgiu pro tuos langus, kur tiek valandų prarymota – o viskas atrodo tik sapnas.

Ir tas atsisveikinimas su kaimynais ir kaimynėmis nesukelia tiek jausmo, kaip atrodė.

Bet čia yra klasė. Ta aptrupėjusi, amžinai perpuvusi klasė. Čia ruošm vakarus, naktimis repetavom, čia džiaugėmės ir juokėmės, čia griežė muzika ir per minėjimus ji skendėjo žaliuos vainikuos. Čia buvo įdėta viskas, ką turėjau ir galėjau. Čia sėdėjo tie išdykėliai – ir pravirkdę, ir prajuokinę mane. Ir dabar štai būrys jų išbėga. Dieve, jų akyse ašaros, jų akyse spindi paskutinis atsisveikinimas. Susimetę į būrį, lyg išgąsdintos avys, jie netriukšmauja. Net žodžių neturi. Ir atsakinėjimas toks baukštus. Štai išsiskiria vienas jų. Tai ketvirtojo skyriaus neklusnus berniukas. Jis neša kažką. Duoda man. Jo akyse ašaros. Ir mano burną kažkas užspaudžia. Negaliu kalbėti.

Ilgas rankų mojavimas ir – sudic. Ateina naujas mokytojas.

– Vaikai, iš tikrųjų man jūsų labai gaila...

GYVENIMAS PANEVĖŽYJE

DARBAS PRASIDĖJO

1944 m. gruodžio 22 d., penktadienis

Čia yra tas išsvajotasis Panevėžys. Jo dienos nepaprastai trumpos.

1944 m. gruodžio 22 d., penktadienis

Čia yra tas išsvajotasis Panevėžys. Jo dienos nepaprastai trumpos. Galbūt todėl, kad naujo darbo pradžia ir visas įdomu. Nesvarbu ką dirbti, bet svarbu, kad mieste, kad nebereikės naktimis traukiniais trankytis.

GIMIMO DIENA

Kokią dovaną man Likimas atneš mano gimimo dieną?

Ji saulėta, šalta ir prieškalėdinė.

Eidama į turgų, susitinku Renę, savo bendraklasę ir jo bendradarbę. Išgirstu, kad Jis kadaise klausęs mano vardo.

Jis klausė mano vardo?!!

Tas nepasiekiamas Pasakų Karalaitis, tas rimtas, vienišas žmogus.

Jis klausė mano vardo.

VAKARINĖ GIESMĖ

1945 m. sausio 8 d., pirmadienis

Sunku susivokti naujam laiko bėgime. Čia rytas. Čia vakaras. Čia dienos, savaitės. Tamsu, kai išeinu iš namų, tamsu, kai grįžtu. Darbo diena bematant prabėga.

Varpų giesmė sukviečia žmones maldai. Suklaupusi minia su ašarom maldauja taikos. Ir suskamba gražiausioji giesmė "Tavo apgyvenimo šaukiamės"...

Čia matau Tave, tokį šventą.

Nuo altoriaus žvelgia švelnios Marijos akys, laimindamos Tave, mane ir visą pasaulį.

1945 m. sausio 29 d., pirmadienis

Kokios gražios gyvenimo pasakos!

Tu eini su manim kaip pasakos Karalius. Mano pasaka užvaldė žemę ir iš dangaus atsinešė visą grožį.

Atėjo Regina. Ji atnešė gražiausių žiedų į mano puokštę – tai mažutėlės smulkmenos iš Tavo gyvenimo. Kas jai – ji turi kitą savo pasaką.

1945 m. vasario 5 d., pirmadienis

Atsigrižtu atgal – tai čia tas išsvajotasis miestas, į kurį taip veržiaus... Su visomis šviesomis, teatru, kinais, muzika, su mieląja bažnytele, su tūkstančiais žmonių.

...Čia yra tas išsvajotasis miestas...

Stoviu aš... o nuostabiai gražaus vakaro prieblanda ištikimai uždengia ašaras nuo žmonių akių.

Stoviu aš prieš svajotąjį miestą ir nežinau, ir kur atklydo pilkas liūdesys.

NETIKĖTA ŽINIA

Vieną dieną sužinojome, kad Švietimo skyrius, kuriame mes dirbame, kelsis į naujas patalpas. Visi sukluso: labai įdomu. Kelsimės į apskrities rūmus.

Po kiek laiko nutarėme eiti juos apžiūrėti.

NAUJŲ RŪMŲ APŽIŪRĖJIMAS

Ištrauka iš sienlaikraščiui skirto rašinio

Tą vakarą buvo puikus oras, o gal tik mūsų nuotaika puiki, bet prieš akis stovėjo tikrai puikūs rūmai. Mūsų kolektyvas, nei taip didelis, nei taip mažas būrys žmonių...

Širdis ėmė blaškytis krūtinėje, rodos, ims ir iššoks, ir nubėgs pirma mūsų ten, kur teks sutikti žibutėm apsikaišiusį pavasarį.

Kažkas net kepurę nusiimti mėgino. Visi stengėmės įminti vieną mįslę – kuriame kambaryje teks dirbti, ir svarbiausia, ar bus matomas Nevėžis.

Išvada visų buvo viena – puikūs rūmai.

NEŽINOMI VIEŠPATIES KELIAI

Tai štai, Likime, kur Tu mane atvedei – į pačią Pasakų Pilį, kurioje dirba Jis. Vedei vedei, lyg už rankos paėmęs, per netikėtumus ir atsitiktinumus, per sapnus ir simbolius – ir aš jau čia. Ne tiktai čia,

bet ir vienu koridoriumi mes vaikščiosime. Ir nebereikės sapnuoti Balto žirgo, kad pamatyčiau Tave – Tu taip netoli.

Ar išaugs mano pasaka iki dangaus mėlynės, ar skaudžiai suduš?
O aš tokia baikšti, kaip pabaidyta paukštė.

NAUJUOSE RŪMUOSE

Mes jau naujuose rūmuose. Viskas čia taip, kaip svajojome – erdūs kambariai, pro mūsų langus matosi Nevėžis.

Smagu dirbti. Daug žmonių, daug bendradarbių.

Žmonės geranoriškie, malonūs. Aplinkui viskas nauja.

Pavasaris labai greitai bėga.

Taip ir nepamatėmė, kaip atėjo vasara.

PO ATOSTOGŲ

Ruduo. Jau po ilgujų pedagoginių atostogų. Sėdžiu prie to paties stalo, žvelgiu pro tą patį langą.

Vasarą buvau gavusi kvietimą į miesto mokyklą, apie kurią anksčiau tik svajoti galėjau, tik sapne sapnuoti, bet pasilikau skyriuje.

Juk prie šios Pasakų Pilies mane kažkas stipriai riša, taip stipriai, kad nepajėgčiau tų ryšių nei nutraukti, nei išsivaduoti iš jų. Jei Likimas čia atvedė mane – turiu likti čia.

MARIJOS ŠVENTĖ

1945 m. rugsėjo 9 d., sekmadienis

Dienos labai panašios į anas, kurios buvo lygiai prieš metus. Tik mes truputį daugiau pažįstami, tik prirašiau daug puslapių apie Jį.

Ta pati bažnyčia ir tas pats žmonių susigrūdimas.

Einame iš bažnyčios su Jo broliu. Grižteliu atgal – ogi Jis. Sveikinamės. Jis šypsosi – lyg pavasario dienos saulė.

Paskui baru save, kodėl neišdrįsau pakviesti obuoliauti.

Kalbamės valgykloje apie obuolius ir pakviečiu obuoliauti.

– Mes jau seniai su broliu tarėmės eiti, tik vis nesusiruošiam, tai vienas, tai kitas išvažiuojam.

1945 m. rugsėjo 14 d., penktadienis

Tokį pat rudeni, vėlyvą vakarą pernai atėjo ji ir nustebino mane iki visiškos nuovokos netekimo. Tas jos atvykimas tada buvo toks netikėtas, kad nebeturėjau žodžių. Bet karas ne tik griaua miestus, bet ir atveda žmones, kurių niekas kitas neatvestų.

Ji atėjo dabar viena, be sūnaus, ji atėjo ieškoti jo.

Pripratau prie visokių netikėtumų ir visai ramiai pasakiau, kad jo čia nebuvo. Ji tiek susirūpinusi sūnaus likimu, kad naktį grįžta atgal į miestą, jokiais žodžiais neprikalbėta nakvoti.

Gal ne visus dokumentus sūnus turėjo, gal šiaip kas atsitiko, bet vietoje Vilniaus jis pateko į daboklę.

ŠVENTĖ

1945 m. rugsėjo 16 d., sekmadienis

Matau Jo brolių Juozą bažnyčioje ir noriu paklausti apie aną Juozą, pamotės sūnų, ar jau paleido. Sveikindamasi pamatau ir Jį. Aš niekad Jo tokio linksmo ir tokio gero nebuvau mačiusi. Priekaištauju Juozui, kodėl buvęs kaimynas niekada manęs neaplanko.

Sustoju iš nustebimo, nes išgirstu, jog po trijų valandų bus pas mane.

1945 m. rugsėjo 19 d., trečiadienis

Dėl miškinių naikinimo nieko neįleidžia ir neišleidžia iš miesto. Visus siunčia į daboklę. Taip porą dienų turėsiu sėdėti namie.

1945 m. rugsėjo 20 d., ketvirtadienis

Jis gražina man portfelį nuo obuolių. Akys juokiasi. Man atrodo, kad jis laukia manęs. Bet, likimo pasityčiojime, kaip niekad šiandien esu pasižadėjusi Kilnienei padėti parnešti bulves, ir mes nuciame abi.

1945 m. spalio 28 d., sekmadienis

Gyvenimas tikrai nepavydėtinas. Apvogtas morkų kaupas, išneštos bulvės. Seneliukai tėvai vos gyvi. Negana to, kad pusę lauko nurovė, – iš namų vagia.

Ir kas būtų įvykę šianakt, jei ne tėvuko nujautimas? O kaip tada gyventi?

Laikrodė muša dvi valandas, nujautimas pakelia tėvuką iš lovos. Jis tyliai, kad nieko nepažadinų, išlenda pro langą. Neįprastas triukšmas tvarte – jis tylutėliai slenka pirmyn. Išgirstam tik užkimusį riksmą. Aš sustingstu lovoj, nes nežinau nelaimės vardo, sesuo ir motina išbėga basos. Du svetimi vyrai smegte prasmego, ir, jeigu dar valanda, – gal tik tvarto sienas būtume radę. Ir taip jau šiemet krito du bekonai. Ir taip jau gyvenam be mėsos. Kiti dar blogiau gyvena.

TOKS JAU GYVENIMAS

Algos gaunu tik 25 červoncus per mėnesį, o iš visų pusių tiesia rankas. Žinok žmogus, kaip tuos červoncus padauginti, kad visiems užtektų.

Nusipirkt ką – nė nesvajok. Jeigu valdiškos kainos yra pasakiškos, tai turguj tik pažiūrėti galima. Veltiniai, kuriuos gauna mokytojai – 35 červoncai. Tai valdiška kaina.

Tiesa, šiandien gavau batus. Tai didelis džiaugsmas, 16 červončių. Ne visi apie tai gali ir svajoti. Bet žinok dabar, žmogus, kaip juos išstampyti, nes į tokius, kokie yra dabar yra, tik pusė kojos tepareina...

Pasilikti namie ir dirbti, dirbti. Bet kas iš to? Negi pati išarsi, nuįpauti ir apsaugosi nuo vagių viską, o paskui ir prievolėms viso to neužtektų. Dabar, kai sodyboje nėra darbingų, – ką pasikasi, pasileisi, nors prievolių nereikia vykdyti.

Tokia sunki galva ir vakaras jau vėlus.

VISŲ ŠVENTŲJŲ ŠVENTĖ

1945 m. lapkričio 1 d., ketvirtadienis

Šį vakarą matau Tave klūpančią vakaro maldoje. Maldoje už mirusius. Už savo motiną meldies, už mirusią.

“Duokite man gerų motinų ir aš jums parodysiu kitą pasaulį”, – kažkas pasakė.

Sūnus toks rimtas, pamaldus. O, motina, amžinai džiaukis Viešpaties ramybėje.

1945 m. lapkričio 2 d., penktadienis

Ką išsinešiau iš kapinių šį šventą Vėlinių vakarą?

Žvakių šviesa, išpuošti kapai ir Jo malda.

Jo malda prie buvusio mokytojo kapo.

Kažin, jei taip be pertraukos matyčiau Jo maldą, gal savyje nebe-
jausčiau nė vienos žemės dulkės, gal kaip dvasia į erdvę kilčiau.

1945 m. lapkričio 4 d., sekmadienis

Rytojus dar nežinomas.

Sekmadienis po visų Šventųjų. Vėl, lyg pernai, einame abu. Tik
šįkart aš labai drąsi ir šneku be pertraukos, kalbu apie tolimą tolimą
šalį.

Tu eini tylus ir susirūpinęs.

Atsisveikinusi aš džiugesio pilna skubu namo ir nežinau, ir ne-
jaučiu, koks skausmo vandenynas jau šniokščia netoli ir kokios juo-
dos bangos kėsinaisi į mano Pasakų pasaulį. Bet aš dar nieko nežinau,
dar man visai nežinomas rytėjus.

NAKTIS, KURI TĘSĖSI DEVYNERIUS METUS

AREŠTAS

1945 m. lapkričio 5 d., pirmadienis

Atėjusi Jonė sėda rašyti mašinėle ir staiga sako:

– Verut, mūsų Jono nebėra, suimtas...

Sekundei kraujas gyslose sustojo, sustingo sąnariai ir kaip aidas,
kaip žemėn užkastasis perklausiau:

– Ko nebėra?

Batams valyti šepetys vis krito ir krito iš rankų...

Paskui visuos rūmuos buvo per maža vietos. Bėgiojau laiptais
žemyn ir aukštyr, ir bijojau ką nors sutikti. Jonė žiūrėjo į mane lyg į
pakvaišusią, o aš atsakinėjau į jos klausimus, kurių nė vieno negirdė-
jau.

Paskui pasišaukiau ją ir ji sužinojo mano pasaką...

Jonė, jei aš Tavęs tą kartą nebūčiau turėjusi...

Kaip baisūs neprieteliai mane apsupo mintys. Aš bėgau gatve. Ne, aš slenku nematydama, negirdėdama ir nejausdama einančių žmonių.

Tik atbudimo sekundėmis stebiuos: nejaugi neužkliudžiau nė vieno praeinančio žmogaus?

Kaip baisūs neprieteliai gniaužiasi mano kumščiai ir jais duodu per smilkinius – gal užmuš nors vieną baisią mintį...

Jo nebėr.

Skambės vakarinių varpų giesmė, o Jis nebegalės ateiti pasimelsti.

Viešpatie!

Kai prieš kiek laiko sapnavau gavus dovaną sukrešėjusio kraujo spalvos gėles – žuvo Jo vedėjas. Šią naktį pati ruošiau dovaną į Vilnių – neva siuntinį, neva vainiką, panašios spalvos kaspinais išpuostą.

1945 m. lapkričio 6 d., antradienis

Viešpatie, kokia aš egoistė – melsdavaus ir už savo laimę.

1945 m. lapkričio 7 d., trečiadienis

Kokia malda gali būti gražesnė už Kryžiaus Kelių maldą? Ką reiškia rytmečio tamsa, lietus ir darganos, jeigu širdy malda?

1945 m. lapkričio 8 d., ketvirtadienis

Mes tik keleiviai, tik dulkės pakely. Mūsų ilgesys – anžinoji Tėvynė, čia – viskas laikina. Mes tik keliaujame. Mes pykstamės ir baramės, o tereikia tik Dievo piršto – ir viskas nustoja reikšmės.

Mes tik keleiviai, tik dulkės pakely, o mūsų valia, norai ir svajonės – tokie juokingi, tokie juokingi skausmo šviesoje.

1945 m. lapkričio 10 d., šeštadienis

Pirmą kartą apsigyvenau mieste. Gyvensiu, kai bus neišbrendamai šlapia, kai darganos ar lietus pliaups, kai labai šals.

1945 m. lapkričio 11 d., sekmadienis

Argi negalima dangaus ir žemės galybių pajudinti?

1945 m. lapkričio 13 d., antradienis

Kelias, langas ... Tuo keliu tiek daug žmonių eina.

Deja...

KANČIOS PRASMĖ

Ateina kančia, kad mus patobulintų. Ateina ji, kad nušveistų rūdis, kad sužvilgėtų mūsų siela naujais žiburiais, kad užmirštume kasdienius (ir tokius kartais mažus) rūpesčius...

Ar ir Jam ji reikalinga? Galbūt. Gal dar labiau.

KŪČIOS

1945 m. gruodžio 23 d., sekmadienis

Gal kur ir truks duonos ant Kūčių stalo, bet ašarų – baltojo skaidraus vyno – niekur netruks. Jis lygiai putas ir liesis per kraštus ant beturčio ir ant turtuolio stalo.

Taip, ašarų vyno niekur netruks ir nereikės stebuklo jam padauginti.

KALĖDOS

1945 m. gruodžio 24 d., pirmadienis

Koks vargšas Tu, Viešpatie, išvytas iš namų. Nei pasiklot, nei užsiklot neturi. Ne pūkų patalėlį Tau Motina paklojo.

O gimei pasaulio gelbėti, taip pat ir tų, kurie Tave iš namų išvarė.

1945 m. gruodžio 29 d., šeštadienis

Vėl slenku tom pačiom gatvėm iš Apkoopsajungos, lyg šimtą metų ant pečių užsidėjus. Šis rajonas... čia kiekvienas namas žadina prisiminimus... Kiekvienas namas. Kelerių metų prisiminimai renkasi ir pradeda suktinį šokt. Jie šypsosi ir verčia mane šypsotis. Kokie reti, kokie reti tie spindulėliai ir kokie brangūs.

Jie renkasi ir šypsosi man, o aš slenku lyg šimtą metų užsidėjus, lyg aną baisųjį pirmadienį.

Jau beveik du mėnesiai. Viešpatie, beveik du mėnesiai!

1946 m. sausio 6 d., sekmadienis

Pas Aukščiausios Tarybos Prezidiumo pirmininką Justą Paleckį. Ne apie karalaitį pasaka, kuris atjojo miegančios karalaitės prikelkti, ir ne apie tą, dėl kurio žvilgsnio sustingsta kraujas gyslose.

Tai apie tą, pas kurį atėjo piemenaitė pasiguosti, kad jos brolis avinėliu virto...

MOKYTOJŲ KONFERENCIJA

Sapnavau. Jį. Buvo pas mus, o aš nešiau Jam tokių didelių didelių obuolių.

Nuostabu – aš noriu net dainuot. Nejaugi dar ne visas džiaugsmas manyje numiręs?

Einu į konferenciją, tik ne taip, kaip anais metais, ne iš užkampio, kada trokšte troškau nors bendradarbę susitikti iš tokio tolumo tolimo užkampio, ir ne į tokią, dėl kurios tris savaites gailėčiau, kad nežinojau apie jos vykimą. Ne. Dabar dažnai pas mus daug žmonių. Šiek tiek įpratau. Konferencija – tai susirinks keliolika kartų daugiau mokytojų, reiks juos registruoti, klausytis įvairių paskaitų, valgyti skanesnius ir sotesnius pietus.

Ramiai sutinkame atvykstančius mokytojus. Vedėjas susirūpinęs sako:

– Skubėkit, yra atvažiavęs draugas Paleckis ir draugas Bimba (Amerikos lietuvių veikėjas).

Iš nuostabos vos neišsižiojome.

Matau juos sėdinčius kaip išganymą. Man rodos, kad nuo jų padvelks kažkas, gal stebuklas, kas padarys negalima galimu, nemigo naktis pavers ramybe.

Jie kalba daug ir gražiai. Aš sėdžiu pirmame suole. O kažkas nežinomas srovėna gyslomis ir taip tvirtai tikiu, kad teks su kuriuo iš jų kalbėti. Nežinau nei kur, nei kada, nei kaip.

Bet teks kalbėti!

Mažai gyvenime tokių dienų ir tokio tikėjimo.

Jau naktis, vėlu, o aš dar šio tikėjimo nepametu.

Programa baigiasi. Rytoj jau jų nebus. Jaučiu minutes, kiekvieną minutę jaučiu.

Paskutiniai akimirksniai.

Atsisveikinimas.

Širdies dūžiai krūtinėje.

Vedėjas praneša:

– Draugas Paleckis suteiks audienciją. Kas nori – prašau.

Manyje muša. Kala, daužosi, tvaksi. Turiu sugniaužti kumščius ir save prikalėti prie kėdės, kad neiškrisčiau į erdvę.

Stebuklas.

Dar turiu pora valandų čia sėdėti ir žiūrėti filmą.

Ne, tai ne pora valandų, o metai. Pats vidurnaktis. Ar bus eilės, ar aš tik viena? Ar priims naktį? Ne pora valandų, o metai...

Greitai dvylika. Draudžiamas laikas vaikščioti.

Pagaliau!

Paspaudžiu durų rankeną. Trečiam aukšte jau yra laukiančių. Nedaug. Vienuolika.

Ar išklausys visus, juk taip negailestingai bėga laikas. Eilė artėja. Ne karaliaus, tik jo sprendimo bijau.

Pagaliau! Pažada. Liepia parašyti, priminti.

Toks gražus vidurnaktis. Ramu. Nei balos, nei kalnelio nematyti. Tamsu. Tokia naktis, kada nuvelkami palatai. Bet ar aš galėčiau, ko bijoti grįždama iš karaliaus?

Nuo šios dienos mano gyvenimas vėl atgavo tikslą ir prasmę.

Tą naktį miegas buvo užmiršęs mane.

1946 m. sausio 7 d., pirmadienis

Na ir sekasi – greitai ir laiškas galės pasiekti karalių. Yra kas nuveš.

Bėgu gatve. Norėčiau akis paslėpti nuo žmonių, nes jos per daug šviečia. Kažin, jei šiandien reikėtų šimtus kilometrų nueiti, turbūt ir tada būčiau lengvesnė už paukštį.

Bėga dienos, pilnos laukimo ir begalinės vilties. Ir negaliu užmiršti Juozo akių, kokiomis jis žiūri į mane, rodos laukia, kad štai vieną dieną pasakysiu – tavo brolis laisvas.

1946 m. sausio 30 d., trečiadienis

Dreba rankos, dreba kojos ir valgant iškrenta šakutė.

Ir tą tu, Jone, atnešei man! Nejaugi tu neši tik juodą skausmą?
Koks neteisingas šmeižtas!

Ach, tik pora valandų pavėluota, būčiau lengvai galėjusi išsiaiškinti. Juk pats karalius buvo čia. Su juo vėl kalbėjau.

Bet ar nebus čia koks nesusipratimas, ar šiaip kas supainiota. Gal bandyti važiuoti pas prezidentą. Bet sudėtinga prieš rinkimus. Gal po jų.

Taigi, "Panevėžio tiesos" 3 puslapyje straipsnis "Jie dirbo tam, kad ardyti".

Išvardinti šeši asmenys. Penki iš išvardintųjų pažymėti naująja "gimtaja" nuodėme – gimę buožių šeimoje (buožė – tai gabesnis, darbštesnis, šiek tiek turtingesnis ūkininkas). Penki iš jų iki suėmimo dirbo Panevėžio apskrities vykdomojo komiteto rūmuose.

Kaip keista – Bernatonio pavardė iškreipta – Bernotėnas, netiesa parašyta apie brolių. Kodėl?

Po straipsniu niekas nepasirašo.

PAS PROKURORĄ

1946 m. vasario 13 d., trečiadienis

Laukti galiu kelias dienas. Tam kantrybės pakaks. Bet čia laukimas beviltiškas. Atėjau beveik pirmoji, išeinu paskutinė.

Klūpant po Nukryžiuotojo kojomis, man kilo mintis, argi nebūtų galima pasiekti paties aukščiausiojo? Argi ir Maskvoje malonės nebūtų galima surasti?

1946 m. vasario 14 d., ketvirtadienis

Vos gimusi mintis po trijų dienų tapo tikrove – nuvežtas į Maskvą.

Viešpatie, parodyk manąjį kelią, sustiprink mano valią ir būki su manimi. Leisk, Viešpatie, būti mažu įrankiu Tavo didžiajame stebukle.

Atsirado nauja viltis, o čia ir karalius netrukus atvažiuos, gal paaiškės klaida. Tikriausiai čia klaida.

1946 m. vasario 18 d., pirmadienis

Nešuos viltį iš karaliaus ir skubu gatve. Pamatysiu besišypsančius jo brolius, viltim šviečiančias akis. Argi ne džiaugsma aš turiu neštis širdy?

Bet ko šypsena sudreba ant mano lūpų ir aš krūpteliu?

Pamatau ateinančią Jonę. (Ji kaskart man baisenos žinias neša). Ką slepia jos akys? Pradedu drebėti nežinodama ko, o ji apsisuka ir be žodžių mane pasičiumpa.

Tame name, į kurį šiandien norėjau atnešti saulės spindulėlį, niekas nedrįsta garsiai šnekėti, lyg kažkas būtų miręs.

Sudėtas ryšulys ir visi pasiruošę. Tam kambary esu pirmą kartą ir pirmą kartą matau Jo fotografiją. Šypsena lyg gyva. Ilgai stoviu.

Kartais leisdavo įteikti laišką. Rašau. Jame žodžiai iš skausmo virstę kiekiausiu deimantu ir mintys, rodos, amžių nebus palaužiamos. Tick vilties!

Panašių atvejų jau buvo, bet grįždavom iš stoties su nesulaikomu džiaugsmu – buvo panaši pavardė ar šiaip klaida.

Stotis, vagonai ir mes trys. Daugiau žmonių nėra. Laiškų paduot nelaidžia.

Vartau Jo raštelį...

Nėra nei rankų gražymo, nei ašarų. Ir jei kas pjautų, nebūtų nė lašo kraujo. Tik raštelis virpa rankose. Dar be teismo.

Skaitom visos ir negalime tikėti, kad štai jau Jis išvažiuoja, kad daugiau jo čia nebus ir nežinia kada sugrįš...

Ach, jeigu kas įleistų į vagoną dar vieną kartą pamatyti Jį! Dar vieną kartą, kad galėčiau Jį gyvą, ne iš fotografijos matyti. Bet dar tokio atsitikimo niekas negirdėjo. Išdrįstame paprašyti dar vieno raštelio.

Mums liepia citi šalin. Lyg elgetos, nuvytos nuo puotos stalo, į kurį tiesėme rankas, pasukame į kitą vagono pusę.

Tempiu rogutes su maistu, bet vargiai panešu savo galvą, o kai pakeliu ją – sustingstu vietoje.

Priekyje stovi Jis, gyvas, ne iš paveikslo, ne nuo sienos žvelgia popierinės akys, bet gyvos, tos pačios garbanos, virš kurių, rodos, aureolę matydavau, kada Jis meldavosi.

Tas pats veidas, tik aprištas, gal sužeistas.

Jis taip arti. Kalba, klausia mūsų, bet mes – mes tik trys statulos, tik šalto akmens statulos. Mes stovime be žodžių ir negalime atsakyti. Pagaliau prakalba seniausioji.

Rodos, atiduotum pusę gyvenimo, kad galėtum nors vieną žodį įstarti, išlydinti į didelę kelionę.

Pagaliau sutraukiau kančios pančius ir klaikiau nei bekraštėje dykumoje suskambo mano žodžiai:

– Vilties! Nenusimink!

Buvo panašu į begriūvančio suirusio namo garsą.

Langas užsitrenkė, o mes stovim ir stovim, ir stovim. Sugrįžtame tuščiom rogutėm ir tuščiom širdim.

Ką dabar daryti??? Jis išvežamas kol kas į Vilnių.

Aš turiu važiuoti, turiu važiuoti į sostinę, į Vilnių.

Aš turiu važiuoti!

NE PLŪTGALIUS VEŽU...

1946 m. vasario 20 d., trečiadienis

Važiuoju ir ne plūtgalius vežu. Didelį džūvėsių maišą, ant kurio Jo brolis Juozas užsodino mane ir išleido į kelionę.

Ne, ne tik plūtgalius vežu – vežu ir didelį norą padėti.

TIES SUDUŽUSIA VILTIM

1946 m. vasario 23 d., šeštadienis

Vilnius. Vaikštau jo gatvėmis ir nematau žmonių. Mano didysis noras padėti subiro, sudužo, sulinko ir pasislėpė nežinia kur.

Trys dienos prie karaliaus durų – veltui. Jis viską padaręs ir daugiau nicko negalįs.

Skubu pro elgetas, ištiesusius maldaujančias rankas, ir atiduodu paskutinius skolintus pinigus.

Aušros Vartų Marijos liūdno akys, o elgetų – ištiestos rankos. Kodėl, o Vilniau, pirmą kartą mane iki skausmo sužavėjęs savo romantika, kodėl dabar suskaldei mano didįjį norą, kurio juk kartais klauso upės, ežerai?

O buvo jis didesnis už visą pasaulį, už upes ir ežerus.

Kodėl, o Vilniau?..

1946 m. vasario 24 d., sekmadienis

Keliauju atgal. Vežuosi dirbtines nuostabias gėles, kaip vienintelį džiaugsmą. Bet ir jos suglamžytos, sulankstytos...

Ši kelionė, apie kurią buvau girdėjusi tik pasakojant, tai kelionė, kurioje alpstama, žmonės keliame per galvas ir nežinoma, kur savos rankos, kur svetimos, kur sniego žiupsnys yra brangus kaip gyvybė, kur iš rankų ištraukiami ir supjaustomi lagaminai, kur upeliais teka prakaitas, o virš galvų esantiems, kurie važiuoja ant stogo, šąla kojos.

Ačiū Dievui, nesusirgau nei daugiau, nei mažiau, nors beveik sirgdama išvažiavau, buvau gerokai peršalus.

Ne visada ir sirgti galima.

SUDUŽUSI AŠARA

Nežinau, ar verkti, ar juoktis.

Įsivaizduokite, ne iš žemės iškastą brangenybę, o veltinius nešu. Nešu jam. Ar veltiniai jį pasieks?

Kažin, jeigu kiekvienas vilnos gabalėlis pavirstų žmogaus širdies dalim, ar ir tada jau nieko nebūtų galima atšaukti?

Štai Jo brolis.

– Gavote? Puikūs! Taip greitai!

Einu. Gatvė. Žmonės... O aš tik tiek, tik tiek nešu.

Akys blizga kaip to karalaičio, kuris nešė deimantus iš užburto lobio. Ir štai matau – mano nešulys perlais sužibo. Bet tai ne užburto lobio deimantai – tik sudužusi ašara.

LAIŠKAS IŠ KARALIAUS RŪMŲ

1946 m. kovo 4 d., pirmadienis

Nors nieko naujo neprancšantis raštas, bet vis tiek iš karaliaus rūmų. Lyg vaikas, nusitvėręs sudužusio indo margą šukę, šypsauti ir niekam jo už nieką nenorėčiau atiduoti.

LAIŠKAS IŠ MASKVOS

1946 m. kovo 22 d., penktadienis

Kaip karštiligės pagauta atplėšiu voką. Žiūriu į antspaudus, mažai

suprantamus žodžius – ir nieko nematau.

O vis dėlto gavau – tiek keliavusį, tiek beprotiškos vilties savyje slepiantį, virpinantį rankas ir painiojantį mintis – gavau pirmąjį raštą iš taip toli – iš Maskvos.

Bet kažin ar iš viso verta ko tikėtis iš ano prašymo? Gal tik šis popierėlis, sudrebinęs, suvirpinęs širdies gėlmės nusvies ir vėl mane beprasmen žinion, nusvies kaip viesulas palūžusią po nepasiektų siekimų.

O Motina sopulinga,
Leisk padėti Tau liūdėti
Tavo mylimo Sūnaus...

Kokie gaudūs verksmai apjuosė žemę. Tu, Viešpatie, nukankintas, nuplaktas ir prikalts prie kryžiaus žiūri į mus ir matai, kaip ritasi ašaros ir dūžta ant krūtinės. Koks ilgas Golgotos kelias, kokia didelė kančia.

1946 m. kovo 24 d., sekmadienis

Matau praeinančius pro šalį žmones ir retkarčiais girdžiu jų juoką. Žinau, kad yra namai, darbas ir varpų giesmė.

O dienos, pilkesnės viena už kitą lyg rudens viesulas, nuskrenda tolyn. Įspūdžių tokia pilna galva, kad kinas, teatras ir knygos – visiškai menki daiktai. Skaitant iš visko juokas ima. Tai kam skaityti ir kam kur nors eiti?

PAVASARIS

Žmogus eina pačiam pavasarį panarinęs galvą... eina ir nei puojančių upelių, nei vyturio giesmės – nieko negirdėti.

Praėjo... pro šalį laiškanešys, ir aš visa drebu. Pavirtau klausia ir laukiu, kada šeimininkė pašauks mane.

Šaukia! Pasirašau. Ir antras. Neturiu jėgų atplėšti. Iš karto du! Ką jie slepia: gyvenimą, mirtį ar nieką? Ką slepia?

Ach, Viešpatie! Tai atkeliavo manasis prašymas atgal... Atgal iš taip toli... Skaitau mažai suprantamos kalbos žodžius, bet viskas ir taip aišku. Vilties nėra.

VĖL LAIŠKAS

Šis laiškas jau iš mūsų valdovo. Pasirodo, ana "Panevėžio tiesos" žinutė nieko bendra neturinti su suimtuoju.

Tai štai kaip. Laikraštyje galima ką nori ir kaip nori šmeižti...

Vadinasi taip: buvo žmogus, kartu dirbom, vienu koridoriumi vaikščiojom, o kai jį suėmė – skilo pusiau – ir viena jo dalis nieko bendro neturi su suimtuoju-šmeižiamuoju. Galima iškraipyti pavarde, pridėti nesamas brolio nuodėmės ir daryt su žmogumi ką nori.

O Viešpatie.

Laikraštyje tik šmeižtas, o kas bus Juo?

GEGUŽĖS VAKARAS

1946 m. gegužės 9 d., ketvirtadienis

Pilnutėlė bažnyčia vakarais bei rytais. O ateik, gerasis Dieve, į žmonių širdis.

Esi Meilė – uždeki mus, esi Tiesa, – nuženki pas mus, esi Šviesa – apšviesk!

Viešpatie, nepalik mūsų vienu, Viešpatie!

Nejaugi viskas veltui?

Buvo amnestijos – negrįžo.

Praėjo šventės, žygiavom pro tribūnas – veltui.

Viskas veltui...

(Pastaba parašyta po kelerių metų)

Daug vėliau sužinojau, kad pastangos nebuvo veltui. Kai kas buvo gal net lemiama. Kol paštas nešiojo tuos popierėlius, kol didieji į juos buvo ar nebuvo nors akį užmetę – praėjo kažkiek laiko. O tai buvo Jo naudai – nebuvo išgabentas į patį niūriausią Sibirą. Jam teko susitikti net su pačiu Paleckiu.

Į EGZAMINUS

1946 m. gegužės 20 d., pirmadienis

Išvažiuoju į egzaminus. Jie truks dešimt dienų.

Išvažiuoti ir užmiršti viską – popiergalius, kažkada svajotąjį miestą ir sudaužytos pasakos pilį.

Skyrius licka tuščias – beveik visi išvažiuojam egzaminų atstovais. Tik vargšai Vytukas su Poviliuku pasiliks popierių tvarkyti ir skaitliukais taukšinti.

1946 m. gegužės 25 d., pirmadienis

Jau baigiasi gegužė! Prieš akis žvilgančios egzaminuojamų vaikų akutės. Ir tik dabar pamačiau, kad jau gegužės pabaiga.

Net keista. Nežinau kaip bijojau sodų žydėjimo. Atrodė, kiekvienas žiedas su skausmu žiūrės į mane. Nuostabu – kasdien vaikštau po žydinčius sodus ir – nematau žiedų. Kasdien įkvepiu gaivinantį žiedų kvapą ir – nejuntu nieko.

VALSAS KETVIRTOKŲ IŠLEISTUVĖSE

1946 m. gegužės 30 d., ketvirtadienis

Valsas. Ketvirtokų išleistuvės. Egzaminai. Kaipmat praėjo. Valsas, tas pats valsas, kuris per egzaminų pertraukas ašaras išspausdavo.

Bandau suktis jo ritmu. Nebežinau kada ir šokau. Sukuos..., o prieš akis – kažkas sumuštas, kruvinas... kruvinas. Dvi didelės juodos akys maldaujanti žvelgia į mane.

1946 m. birželio 4 d., antradienis

Naujasis Apskritis vykdomojo komiteto pirmininkas moka gražiai kalbėti. Aną dieną girdėjau beveik pirmą kartą jį kalbant. Jei anas tik laikraštį paskaitydavo, tai šito visa salė įsitempusi klausėsi. Jis kalbėjo apie žmonių išgarsintą birželio 15 ir aiškino, kokie kvaili yra svaičiojimai ir laukimas, kad iš “anapus” atėję anglai ar amerikiečiai išgelbėsia. Bet juk nei anglai, nei amerikiečiai dėl saujelės miškinų, kurie kenčia, nekels karo. Nors žmonės viena po kitos kilnoja anų atėjimo datas – Tarybų Sąjunga kasdien stiprėja. Tad reikia įsijungti į tarybinį darbą ir dirbti iš visų jėgų, nes dviem ponams tarnauti negalima. Taip pat davė “pipirų” tiems, kurie nenoriai ėjo nešti vainikus, kai laidojo pumpėnicčius, žuvusius nuo miškinų.

Ir taip bėgo savaitės, bėgo mėnesiai. Žydėjo vasara, čiulbėjo padangė. O težinodavau tik vieną – maistą padavė, vadinasi, dar Vilniu-

je. Tačiau kartą nuvažiavęs brolis neberado.

Mano kelias vėl į Vilnių. Deja, Lukiškių kartotekoje jo nerado.

Sugrižau dar prieš rugsejo pirmąją. Negi vėluosi į mokslo metų pradžią.

Jo šeimininkė gauna laišką. Ach, Dieve, iš paties pasaulio krašto. Adresas dar laikinas. Liepia nesiųsti nieko.

Ir kiek turėjo laiko ir nežinios praeiti, kol atėjo antrasis laiškas. Dabar nors siuntinius bus kur siųsti.

Mano rankose laiškas. Pirmasis laiškas man... Laiškas... Jis viską gavęs – ir laikraščius, ir laiškus, kuriuos siunčiau tiesiog į nežinią, nes adresas buvo laikinas.

Mano rankose laiškas. Kitą dieną – antras. Kambaryje per mažą oro ir viskas sukasi aplink. Kodėl gi nesiunčiau ir siuntinio? Juk viską suruošusi turėjau, o kiekvieną dieną laukiau tikrojo adreso.

Dabar, gyvenime, kibsime su tavimi į kovą. Tu esi stiprus ir galingas, ir pilnas siaubo, bet aš turiu nemažai jėgų. Atsinešu tyrą ir nepalūžusią širdį, entuziazmą ir pasiaukojimą. Gyvenime, mes dar pakovosime. Gal tu paleisi mane apiplyšusią, pusalkanę, gal atimsi mano juoką ir jaunystę, bet manęs nepalauši.

Telaimina Aukščiausias!

LAIŠKŲ KNYGA. PANEVĖŽYS–PEČIORA, PEČIORA–PANEVĖŽYS
1946–1954 M.

Išvežimas iš tėvynės

Jono Bernatonio (m.1986) “nusikaltimas” – laikraštėlių “Į Laisvę” vežiojimas iš Kauno į Panevėžį. Tai buvo vokiečių okupacijos metais... Kratos metu rastos kelios antitarybinės knygutės, kišenėje – maldaknygės ir rožančius... Ir po devynių kalinimo mėnesių – vežimas.

1946-ųjų liepos 26-oji. Iš Vilniaus išvežami politiniai kaliniai. Tarp jų ir Jonas Bernatonis. 1946-ųjų rugpjūčio 5-ąją pasiekta Pečiora.

Ilgai nežinojome, kur išvežė. Pagaliau brolis gavo laišką, tik adresas dar laikinas. Siunčiame laiškus, laikraščius. Nueis-nenueis? Nežinia. Jo sesuo siunčia siuntinį, kuris pirmasis, kaip gelbėtojas, bus

ten gautas. Sužinome – vieta nepasikeitusi, tik užrašas truputį pakeistas.

Taigi – ryšys yra!

Ir nusitics lyg Paukščių takas ilgas ilgas kelias: Panevėžys–Pečiora, Pečiora–Panevėžys.

Kas tada galėjo pagalvoti, kad ant mano stalo gulės per pusantro šimto laiškų, per aštuonerius metus, iš Pečioros. O kiek dar atvir-laiškių! Išliko ir dauguma mano laiškų nuorašų, kartais tik juod-raščių.

Atėjo laikas, kai galėjo rašyti kiek nori, tik cenzūra buvo griežta. Nedaug ką galėjo pasakoti apie kančią. Teko rašyti net pagiriamąjį žodį (kad tik laiškas pasiektų Tėvynę) arba kokį žodį, vos įžiūrimose kabutėse. Bet prasiverždavo ir kančia, kartais nežymiai, kartais labai skaudžiai. O jei retkarčiais pasitaikydavo, kad laišką kas nors galėdavo įmesti į laisvųjų pašto dėžutę – jis greičiau ateidavo ir turbūt netikrintas. Bet tai – retenybė.

“Mes čia esam tikrai gerai aprūpinti. Tik, žinoma, kūno atžvilgiu esu panašus į dėdę Griaučių”. Pečiora, 1947 I 22

Nemaloni šiaurė įsiviešpatauja kartu ir dūšioje. Taip ir jautiesi dar labiau prislėgtas sunkia sunkia velėna, uždarytas it į gilų bešviesį požemį...

Ir jeigu ne tikėjimas į Amžinąją Gyvenimą, Amžiną Meilę, Motiną ir turėjimą brangių sau asmenų, nežinia ką vargšas žmogelis padarytum!

Ir taip viltis, viltis į ką nors vis pakelia dvasią, apšviečia tamsią, juodžiausią padėtį”. Pečiora, 1947 X 14

Mes lyg gyvi lavonai... atskirti nuo pasaulio, atskirti nuo meilės, nuo grožio, išplėšti nuo dvasinio gyvenimo...” Pečiora, 1953 I 23

Skaitykime šiuos laiškus. Jie kalba į mus po penkiasdešimties metų.

Tai praeitis beldžiasi į šią dieną ir prabyla laiškuose Pečioros skausmu.

Panevėžys, 1946 X 30

Sveikas, Jonuk!

Nežinau, ar šis laiškas dar pasieks adresatą, ar jau būsite išvykęs kitur. Su šiuo mažu popierėliu skrenda daugelio pažįstamų pasveikinimai ir linkėjimai greitai grįžti.

Broliai akis pražiūrėjo, pažįstami kasdien klausinėja – kur, kaip? O štai ant stalo guli iš taip toli toli laiškas ir adresas dar nepastovus. Tik laikinas. (...)

Iš čia viena moteriškė žadėjo važiuoti. Įdavėme rašomojo popieriaus. Ir tik po kiek laiko sužinojome, kad ji neišvažiavo.

Siuntiniai tik neseniai pradėjo eiti. Kartu nudžiugome ir nusimimėm – nežinome tikro adreso. Siuntėme laikraščius didesniais ir mažesniais pundeliais, bet ar juos gavote?

Taigi – išvažiavote už tūkstančių kilometrų nuo Panevėžio. Nors stengėmės ir norėjome kuo padėti – deja, nebuvo lemta.

Eina ruduo. Čia nėra nei pūgų, nei baisių šalčių. Palengva krenta medžių lapai, artėja Vėlinės. Amžinoje rimtyje paskendęs kryžių miestas puošiasi iš naujo gėlėmis. Netrukus sužibės čia tūkstančiai žvakučių ir suplauks tūkstantinė panevėžicčių minia. Mintimis atskrisite ir Jūs, kurie už tūkstančio kilometrų gyvenate... Jau šandien Lindės Dobilo kapas papuoštas laukia Vėlinių vakaro žvakių šviesos.

Čia ruduo, o pas Jus?.. Visus žemėlapius išvartėme, neįprastu šalčiu dvelkia šiaurė. Parašykite, kas labiausiai reikalinga, nes, iš tolo žiūrint, kartais gali kitaip atrodyti. Jūsų namiškiai visi sveiki ir laukia sugrįžtančio.

Tuo tarpu sudie.

Greito ir laimingo sugrįžimo!

V.Aleliūnaitė

Pečiora, 1946 XII 4

Sveika gyva!

Jūsų laišką, rašytą X 30 d., gavau XI 17 d. Nuoširdžiai dėkingas! Iš tikrųjų stebiuosi Jūsų geraširdiškumu ir energija. Juk laiškas ir laikraščiai gauti iš savo gimtosios šalies, mums sudaro tikrą šventę. Taigi už visą tai aš labai labai Jums dėkingas.

Dėl mano adreso nepastovumo nebijokit. Siųskit laikraščius, laiškus, nors ir kiekvieną savaitę. Per trumpą laiką gavau jau nemažai. Tačiau laukiu dar daugiau: tiesiog Jus meldžiu – neužmirškite manęs. (...)

Siuntinys man labai aktualus. Taigi būkite tokia maloni, atsiųskite maždaug tokį – 1 kg žirnių, virtų su riebalais, miltų, 1 kg lašinių ar taukų spirgintų, 1 kg dešrų ir 1 kg sukorių (dešras geriau supjaustyti ir sumaišyti su sukoriais), 1 kg sviesto, 1 kg cukraus ir pan. Vic-

na žodžiu, siųskite ne didesnius kaip 5-7 kg siuntinius, į kuriuos galima dėti viską, ką ir kalėjime gaudavau. Geriausia siųsti mažus siuntinius ir įvertintus, 3-5 kg svorio. Be to, įdėkite pirštines (apsiūtas iš anksto), drobinių suktų ir pirktinių siūlų (suvyniokit į kamuoliukus ant raudonų ar žalių popierių*), rašomo popieriaus, vokų, pieštukų 3-5, truputį muilo. Gerai būtų, kad iš dr. Balčikonytės gautumėt vitaminų C ar D, ar kokių ten kitų. Būtų labai gerai, kad siuntinius galėtumėte siųsti nors po vieną į mėnesį. Kad būtų geriau, netrukus pasiųsiu pažymėjamą, duodantį teisę man siuntinius siųsti.

Tiesa, būkite maloni, įdėkite bent 5-10 atvirlaiškių ir pašto ženklų. Laiškus ir banderoles siųskite drąsiai. Laiškai ir siuntiniai iš Panevėžio į Pečiorą ateina per 12-14 dienų, o iš Vilniaus ar Kauno – per 8-10 dienų.

Paštas Sovietų Sąjungoje tikrai labai puikiai sutvarkytas, ir aš manau, kad visą gausiu ar gavau ką siuntėte. Taigi neužmirškite.

Gerų dienų visiems pažįstamiems!

Jums dėkingas

Jonas B.

Pečiora, 1946 XII 4

Miela Verute! Sveika gyva!

Sveikinu su artimom šv. Kalėdų šventėm. Prašyčiau, kad Jūs ir mano pažįstami prisimintų mane ir dvasiniai – aš už Jus irgi pasiimsiu.

Dovanokit, Verute, kad taip ilgai Jums neparašiau laiško. Kaip tik šituo laiku buvo visoks persikėlimas iš gryčios į gryčią.

Turiu pasigirti, kad paskutinėmis dienomis aš esu labai laimingas – XI 24 d. gavau iš Jūsų banderolę, XII 1 d. gavau iš Vilniaus banderolę, 5- 13 d. “Tiesas” ir sūnėno laišką.

Kas svarbiausia, iš sesutės XII 2 d. gavau pirmą siuntinį, kuris atėjo per 15 dienų.

Prašyčiau, Verute, ir toliau manęs nepamiršti. Atsiųskit laikraščių. Kad ir dvigubai gausiu, nebus pro šalį, juk su laikraščiais čia ir “biznį” galima padaryti. Dabar visiems išmokėjo už rugpjūčio ir rugsėjo mėn. algas, tai už lapą gausiu po rublį, už kuriuos galima nusipirkti truputį duonytės. (...)

Laukiu!

Sudie – Jonas Bernatonis

* Raudoni ar žali popieriai – pinigai. – *V.A.B.*

Sveikas!

Laimingiausių N.Metų ir greito sugrįžimo tėviškėn! (...)

Panevėžys liko toks pat, kaip ir prieš metus. Galbūt daugiau namų atstatyta, nuvalyta griuvėsių. (...)

Jei laikraščių išsiuntimo sąlygos nepasikeis ir adresas bus pastovus, tai bus galima, kaip ir anksčiau, laikraščius reguliariai kas savaitę ar dažniau išsiųsti. Ir iš viso, ar yra nustatyta, kaip dažnai Jūs galite juos gauti?

Tad sudie, laimingiausių N.Metų!

V.Aleliūnaitė

Panevėžys, 1946 XII 15

Miclas, Jonuk!

Sveikas! Leiskite karštai paspausti Jums ranką ir padėkoti už spinduliuojančius laiškus, nors skiria mus tūkstančiai km ir beribės platumos. (...)

Kiek daug šviesos spindulių ir kiek laimės, kad taip netikėtai tie laikraščiai Jus pasiekė. Kaip gera pajusti, kad sąžiningai atliekamas darbas, nors kartais visai betikslis tuo laiku atrodo, vis tiek pasiekia savo tikslą. Kaip gera, kad nors tokie menkniekiai, kaip laikraščiai, Jus pasiekė. O aš juos siunčiu beveik 100% į nežinią, siunčiu todėl, kad negalėjau nesiųsti.

(...) Gera man sėdėti šviesos apsuptai tarp spinduliuojančių laiškų, o Jūs? Kokie vėjai tenai pučia, už tūkstančių kilometrų? Čia jau taip šalta, kad baisu ir galvos laukan iškišti, tai kaip tenai? (...)

Kai tik buvo gautas iš Juozo naujas adresas, išsiunčiau XII 9 d. siuntinėlių, siuntė ir namiškiai. Ruošiu kitą. Dabar, kai jau turiu tam praktikos, manau, nebereikės kaip aną po prakaitu išsiųsti. Nes kai galutinai patikrinant kažkas subarškėjo, buvo gautas negailestingas atsakymas – barška. O čia jau laikas baigėsi ir negi kiekvieną dieną anksčiau išeisi iš klasės. Na, tai kur siekta, kur nesiekta, nors varnos kojomis apsiuvau, vidų iš naujo pertvarkiusi, dar kažkokia šalia buvusi moteriškė suglamžyto popieriaus paviršiuje pridėjo – ir važiuok, siuntinėli. (...)

Buvo atvažiavusi iš Vilniaus Genutė su savo kolegėmis. Ir įsi-vaizduokite nepasisėkimą – atvažiavo cukraus nusipirkti, ir pataikyk tokią dieną, kada visame mieste nebuvo cukraus. Nežinau, gal vėliau

kokį kilogramą ir sumedžiojo. (...)

Sudie, Jonuk! Tesaugo Jus Aukščiausiasis!

V. Aleliūnaitė

Stetiškiai, 1946 XII 26

Sveikas, Jonuk!

(...) Jus prisiminti dvasiniai! Aš neįsivaizduoju, kaip būtų galima neprisiminti. Ir, tiesą sakant, kaip aš pernai meldžiausi, taip niekuomet nebemokėsiu melstis. Atrodo vizijose viską išsaukdavau: ir Jus, ir Tuos, į kuriuos melstasi. Visi artimieji čia meldėsi ir meldžiasi. Nenusiminkite – nesate ir nebūsate užmirštas!

Kai dėl brolių laiškų, tai Juozas rašė, na, jei negavote, tai dar gausite. (...)

Nežinojau, kad taip greitai siuntiniai gali nueiti, būčiau daugiau ką nors šventėm iškepusi. Kažin kaip Jums patiks spirginti lašiniukai su daugybe svogūnų! Buvau girdėjusi, kad kiti taip daro, taip padariau ir aš.

Skriskite sveikinimai ir bent žodžiu sušildykite širdis, pasiilgusias gimtinės vėjo, pievų ir kalnelių. Skriskite su švenčių nuotaikomis, žvakučių spindesiu, skriskite į šiaurės naktį ir nuneškite švenčių spindulius.

Sudie!

Veronika Aleliūnaitė

Pečiora, 1946 XII 31

Verute, sveika!

Labai ačiū už linkėjimus N. Metų proga! Ypatingai esu dėkingas už Jūsų XII 8 d. nuoširdų ir ilgą laišką. Verute, labai ačiū!

(...) Verute, laikraščius man tai siuntinėkite geriausia kas savaitę ar 10 dienų. Visų po vieną egz. užtenka per akis. (...) Nėra nustatyta kaip dažnai juos galima gauti. Didesni ar mažesni pundeliai, rodos, eina po vienodą laikotarpį – iš Panevėžio per dvi savaites kaip gaisru atbilda. Na, o paskui ir “biznis” šioks toks yra – pardavus laikraščius galima nusipirkti duonytės.

Verute, į vieną pundelį vidurin laikraščių įdėkit vieną kitą raš. popierio lapą, kokį voką ir vieną kitą atvirlaiškį. Kai kitą kartą brolis siųs siuntinį, tegu įdeda daugiau atvirlaiškių. Kad geriau būtų galima siuntinius siųsti – pasiųsiu brolių vardu pažymėjimą. Nors vieną pažymėjimą jau turėjot gauti – išsiųstas apie spalio vidurį ar galą.

P.S. Siunčiant laikraščius reikia ne tik gerai popierių apklijuoti, bet ir perrišti siūlu – storesniu. Nes cenzūruojant popierių perplėšia.
Sudie! Laukiu dovanų!

Jonas

Panevėžys, 1947 I 3

Sveikas, Jonuk!

(...) Būtinai parašykite siuntinių kritiką, tai yra kas blogai įpakuota ar blogai išsilaikė. Šiandien išsiunčiau siuntinėlių ir dabar galvoju, ar tik nebus per daug sūrus sviestas. Gal iš tikrųjų žiemą taip labai nereikėjo sūdyti. Bet druska išsiplauna. Jei bus sąlygos, pamėginkite perplauti.

Dėl žirniinių miltų nebenorėjau trukdyti siuntinėlio išsiuntimo. Kai dėl vitaminų, tai pašte pasakė, kad negalima siųsti, todėl tuos, kurie buteliuke, turėjau išimti.

Neįsivaizduoju nei Jūsų rankų, nei kojų didumo ir nežinau kaip tiks Jums pirštinės ir kojinės. Jos, žinoma, turėjo būti baltesnės, bet darbe geriau pilkesni daiktai tinka. Kai dėl raudonų popieriukų*, tai šį kartą taip nebeturėjau, tik vieną teįdėjau, gal kitą sykį daugiau įdėsiu. Nors siuntinėlis ne visai toks, kokio pageidavote, bet panašus. Taip pat įdėjau ir rašomosios medžiagos, atvirlaiškių, pašto ženklų, vokų, pieštukų, 2 gab. muilo, siūlų 2 špūlytes ir 2 kamuoliukus, truputį džiovintų mėlynių, na ir šiaip menkniekių. Nors pirmuoju siuntiniu buvau išsiuntęs šaliką, bet vėl įdėjau tokį plonytį, nors jis ir prastas, bet gal prireiks kam nors. Gal ir juokingai atrodys, kad įvytioti džiovėsčiai. Mat dar buvo vietos, o jie, šelmiškai, sutrupėję, net popieriuje barška. Na, kad apsisaugočiau nuo tos bėdos, taip ir padariau, o aštuonių kg svorio viršyti negalima. (...)

Sudie, Jonuk!

Pečiora, 1947 I 7

Mieloji Verute! Sveika gyva!

Verute, koks aš esu šiandien laimingas! Gavau Jūsų siųstą be galo neapsakomai turtingą ir kruopščiai paruoštą siuntinį. (...)

Tai paties, turbūt, Didžiojo Likimo ranka Verute, man tiesiog širdis plyšta iš džiaugsmo, kada matai tokį kruopštumą ir atsidavimą! Esu amžinai Tau dėkingas!..

* Raudoni popieriukai – 10 rublių. – V.A.B.

Jūs truputį klystate vienu dalyku! Manote, kad Jūsų darbas tuščias – ne! Viską, viską gavau, ką siuntėte. Visi siųstieji laikraščiai mane jau pasiekė. Per N. Metus gavau net tris banderoles, rodos, užvakar 4–5 d. gavau paskutinę banderolę su XII 15–18 d. “Tiesos” ir kitais nr. – taigi visi laikraščiai ištisai mane pasiekė.

Siuntinį gavau visai tvarkoj. Tavo širdis tiesiog auksinė – kur auksinė – tiesiog angeliška. Pvz., juk aš neprašiau, o prisiuntėt šaliką, kuris tikrai labai reikalingas. (...)

Telaimina Jus Didysis Likimas! Sudie

Jonas

Pečiora, 1947 I 12

Verute! Sveika gyva!

Mieloji sese, visgi nors ir esu toli toli nuo tėviškės, tačiau jaučiuosi laimingas! Ir kurgi ne! Juk Jūs manęs nepamirštat – kaip nuolatinė srovė plaukia ir plaukia iš Tavo mielųjų rankų. Nėra tos savaitės, kad ko negaučiau.

Štai šiandien gavau banderolę su “Tiesos” XII 19–27 d. nr. ir kitais laikraščiais. Labai labai ačiū už tokią turtingą banderolę. Iš džiaugsmo tiesiog sušukau – “tegyvuoja didysis Stalinas”. Ir iš tikrųjų – juk sužinai, kaip laimingai gyvena mūsų Tarybinėje Lietuvoje liaudis, kas dedasi plačiam pasauly. Kartu rodo, kaip puikiai veikia Tarybinės Tėvynės paštas, kad gauni viską tvarkoj ir laiškus, ir laikraščius, ir pasilkas. Čia taip pat pas mus kolonoje tuo ir kitais atžvilgiais tvarka puiki. Ir tikėkite manimi – aš gyvenu gerai.* Tik tėviškė toli... ir siuntiniai reikalingi.

O už pasilką Tau, mieloji sesute, turiu dar kartą padėkoti – ypačingai padėkoti. Kaip puiku buvo matyti, kada tvarkingai, palengva išardė maišą, atidarė dėžę. Ir štai!.. Viskas taip karališkai parengta, viskas taip tvarkingai suklodė. Rodos, tik dabar pasilka sudėta. O jos turtingumas. Visko ten radau. Ir iš tikrųjų vieni lašiniai per pilkas reikalas. Tačiau, Verute, aš bijau, kad Tau per daug rūpesčio ir lėšų ruošiant tokias turtingas pasilkas atsieina. Man, žinoma, labai malonu, bet nepatogu – aš bijau, kad Jums nebūčiau apsunkinimu. Kad ruošiat – ruoškit paprastesnes pasilkas, kad Jums daug nekai-

* J. Bernatoniui tai buvo sunkiausias laikotarpis. Bevargstant lėtpjūvėje, net kildavo mintis nutraukti gyvybės siūlą. Tik tikėjimas palaikė. Ir viltis sugrįžti... – V.A.B.

nuotų. Juk be puikios pačios pasilkos – maisto – ką reiškia tokios pirštinės, šalikas, nepamiršta net ir nosinių... Tai man tiesiog širdis plyšta – ar aš to vertas... Žinot, šiandien ir siūlus “susiuvau” ir “susiuvęs” tuoj nusipirkau duonos vieną kilogramiuką. Nu, tai kaip Tau, Verute, mieloji sese, atrodo. Kaip aš galiu būti nedėkingas. Telaimina Tave ir tesaugo Didysis Likimas. Sudievu!

P.S. Ir dar koks patogumas. Gauni siuntinį – yra “kaptiorkė”. Apsaugai jį nuo savęs ir nuo kitų. Dabar siuntinį jau baigiu. Ir žinot ką – vienas darbininkas pasakė: “Tu jau atsigavai ir daug stipresnis”. Mat baigiau brolio Juozo siuntinius, tuoj gavau Tavo. Taigi nuo XII 27 iki šiandien normalus maitinimasis. Tai ir atsigavau.

Jonas B.

Pečiora, 1947 I 22

Mieloji sese Verute! Sveika gyva! Labutis!

Juk smagu, Verute, sveikintis nors per laiškus, atskrendančius iš savo brangiosios Tėviškės, atskrendančius ir sukurtus iš angeliškų Tavo širdies spindulių.

Taip dabar suprantu, Verute, kad Didysis Likimas taip man davė tokią puikią Jūsų širdį, kuri taip manim rūpinasi. Ar tai ne viskas Jo rankų darbas! (...)

Žinai, sese, gal kiekvienam laiške rašau, kad gyvenu visai neblogai. Žiema nešalta, ne šaltesnė kaip pas mus Lietuvoje. Todėl ir mano sveikata laikosi puikiai. Ir žinote ką, iki šiol jaučiuosi net sustiprėjęs. Ir jeigu duotų Tvėrėjas tuoj grįžti į namus, pas Jus... tai nieko lyg ir nebūt buvę. Mano organizmui kiek mažesnė porcija ir darbas nepakenkė. Mes čia esam tikrai gerai aprūpinti. Tik, žinoma, kūno atžvilgiu esu panašus į dėdę Griaučių.

Sesute, nesiųskit tokių karališkų siuntinių!.. Kad Jums nesudarytų sunkumų ir daug išlaidų. Čia cukrus, čia raudoniukai. Užtenka paprasto, kuklaus siuntinio. Žinoma, viskas gerai – bet raudoniukų gali ir nebūti. Gali nebūti ir cukraus – juk jis nepigiai gaunamas!..

Pečiora, 1947 II 5

Sveika gyva!

(...) Ne kartą jau rašiau, kad čia žiema iš tikrųjų puiki – tikra lietuviška žiema. Čia prisnigo X 5 d. – ir snigo, snigo... snigo ramiai, be šalčių, be vėtrų – taip, kaip sninga pas mus vasario mėnesį. Pris-

nigo nedaug – na iki kelių – apie pusmetrį. Šalčių visą laiką nebuvo: 4–8 laipsniai šalčio didžiausi. Keista, nuo rugpjūčio mėn. kiekvieną mėnesį apie 20–25 visuomet oras atšąla! (...) Paskui ir vėl ta pati istorija – 2–8 laipsniai šalčio. Dusyk buvo net atodrėkis, žinoma, ne toks kaip Lietuvoj. Truputį lijo, nuo stogų varvėjo, sniegas kiek susiledino, tačiau vanduo niekur nebėgo čiurkšlėmis – upeliais. Sausį toks pat irgi atodrėkis buvo, bet jau tarp nurodytų dienų buvo labai didelės vėtros. Taip pat tris dienas pūtė – nutraukė elektros laidus, išvartė ne vieną elektr. stulpą. Šis mėnuo pasirodė jau piktesnis. Šalčio taip pat nuo pirmųjų dienų po 17–20 laipsnių, o vakar, 4 dieną, buvo jau 42 laipsniai – žinoma, tai mūsų laimė – nėjome į darbą, ilsėjomės. Kas toliau bus – neaišku. Šiandien ir vėl apie 22 – sniguriuoja.

Man kaip tik laimė. Jūsų prisiųstosios pirštinės labai dera. Jas aptraukiu brezentine medžiaga – ir šalčiui špyga... rankos nešąla. O bendrai paėmus – yra geri vailokai ir geras apsirengimas – nešalta.

Tik nelaimė... Neseniai pavogė dar Lukišky gautas vilnones kojines, nors jos buvo jau kiauros... Taip pat šio mėn. pradžioj iš maišelio dingo ir Juozuko prisiųstos vilnonės pirštinės. Tarp kitko kartu dingo Jūsų prisiųstos abi sniegabaltės nosinės ir naminių siūlų kamuoliukas. Tai pirmąsyk mane apvalė. Taigi darbar laukiu iš Jūsų – Juozo ar Tavęs, Verute, viln. pirštinių ir viln. kojinių. Žinoma, nepykit, kad ir Jus paminiu, kad iš Jūsų laukiu – bet tai man dovanokit – atvirai ir aš sakau... nors Jus ir apsunkins. Tai pasakykit Juozui, tegu kaip nors Jis pasirūpina ir prisiunčia. Žinoma, jeigu Jums kartais būtų nesunku ir siųstumėt, tai tegu Juozas nesiunčia – dviejų porų nereikalinga. Žinoma, siunčiant tegu pirštines apsiuva stipria kokia nors medžiaga. Mat nuo XI 1 dienos dirbu lėtpjūvėje, tai labai greit supliš, o čia medžiagos sunku gauti. (...)

Dabar truputį kasdienių reikalų. Pasakykit Juozui, tegu prisiunčia namines geras apatines kelnes. Tik namines, o ne pirktines, nes jos pigu pačiam išskalbti. Be to, kitasyk siunčiant siuntinėlius įdėkit ir po truputį druskos. Parašysiu aš ir Juozui tuoj laišką, tačiau gal kuris Panevėžio nepasieks, tai perduokit Jam tą viską. (...)

Sudie! Telaimina Likimas!

Jonas

Verute! Sveika gyva!

Šiandien man šventė! Tikros Velykos! Ir kurgi ne! Šiandien gavau Tavo siųstą pasilką.

Galėjau gauti vakar vakare. Bet pražiopsojau. Mat tik grįžom iš darbo, apšalę, pavalgėm vakarienę – na ir marš prie vartų laukti, kol išves gauti pasilką. Pasilkininkai stoviniuoja. Bent kiek šaltoka, aš užsukau į Raud. kampelį pasišildyti. Pabuvau kokias penkias minutes. Išėjau – žmonių jau nebėra. Pasiklausiu. Sako – tik tik išėjo. Ach, kad jos šunes, gaila! Bet tiek to, mūsų pasiliko kaip tik pusė. Sako, gausit rytoj rytą. Ir kaip tik dar didesnė laimė.

Pasilką gavau kuo puikiausioj tvarkoj. Ačiū, ačiū, labai ačiū! Kaip tik laimė. Jau nebeturėjau kojinių gal kokia savaitė. O štai Jūsų angeliskas nujautimas kaip tik vietoj. Įdėjot kojines tada, kada jos reikalingiausios. Tai didelis kapitalas vien kojinės. O pirštinės! Ačiū, ir apsiūtos dar... kaip tik puiku! Jūsų prisiųstom kailinėm kai kada šiltoka. O dabar tikras ponas – turiu pasimainyti. Ir saugosiu kaip savo akį, kad vėl jų nenudžiautų – kaip Juozo prisiųstąsias pirštines nudžiovė. Mat nenešiojau. Laikiau visą laiką maiše. Dabar jas apnešiosiu ir bus ramu.

Taigi už viską, Verute, labai dėkingas – ačiū! (...)

Tiesa, pinigų daugiau pasilkoje nesiųskit. Visus kamuoliukus išvynioja. Rado ir Tavo raudoniuką, bet atidavė – tik pagrasė, kad daugiau nesiųstų. Tiesa, ir vitaminų nenorėjo duoti. Bet kai išsiaiškino – atidavė.

Bet anie anksčiau minėti galima kur kitur gerai pagalvojus padėti. Miltų, sviesto gi nesuvalgys, o išviršinio apsiuvalo taip pat lopinukų nežiūrės. Taigi pinigų daugiau iš tikrųjų nesiųskit. (...)

Sudie!

Jonas B.

Pečiora, 1947 II 27

Sveika gyva, Verute!

(...) Taigi, mes esam prie didžiulės Pečioros upės, netoli Uralo kalnų – apie 130–150 km. Mūsų darbas paprastas: iš pradžių kasėm mokyklai pamatus, paskui kasėm trims mokytojams gyventi butams namų pamatus, klojom akmenis, cementavom. Mūsų tik ką nuvykusios lietuviškos brigados darbas buvo visai paprastas – mes tik kasėm kanalus ir juos išcementavom su akmenim, o jau kiti specialistai

virš žemės mūrijo akmeninius pamatus. Mes pristatėm jiems visą medžiagą – kur sakau visą – tik cemento košę nuo cemento maišymo mašinos. O mano darbas, kaip III kategorijos darbininko, buvo dar paprastesnis – nešiau vandenį, trambavau cementą. Ne viena kartą iškrovėm iš vagonų molines ir šlakoblokines plytas.

Taigi, asmeniškai mano darbas buvo tiesiog puikus, nesunkus.

Juk mūsų padėtis tikrai gerai sutvarkyta. Kas mėnesį nustato daktaras kategorijas ir pagal kategorijas paskirstomas darbas – pirma kateg. dirba sunkesnę darbą, o jau trečia tik patarnaujanti jiems. Pav., baigė mokyklos ir jos gyvenamų butų pamatus, kasėm, cementavom didžiulei elektros stočiai pamatus. Kiti kasė ir metė žemės, o mes, trečios kategorijos – žemės atmetėm nuo griovio tolyn.

Taigi darbas sutvarkytas labai puikiai ir aš tokiu darbo sutvarkymu tiesiog stebėjau! Mumis Sov. Sąjungos vyriausybė rūpinasi kaip savo laikais. Tai tikra to žodžio prasmė. Darbas sutvarkytas puikiai, aprengrimas tikrai geras, valgis irgi neblogas. Pačiuose barakuose gyvenimas irgi puikus!

Gyvenam atskiruose namuose, kuriuose yra po keturias sekcijas. Ten yra dviaukščiai namai.

Taigi tokio dydžio kambary – sekcijoje (kaip Jūsų gryčios galas), gyvenam trisdešimt žmonių. Sekcijos švara rūpinamasi – čia lagerio vadovybė tikrai pasižymi. Pvz., mūsų kolonos barakai – visi aštuoni atskiri gyv. namai – puikiai atrodo (iš oro ir vidaus pusės tinkuoti ir išbaltinti. Vidus baltinamas kas mėnuo. Taigi, gyvenimas jaukus kaip namie. Dabar, kada baigė tuos namus statyti, teko kurį laiką paprastiems gyvenamiems namam – vietoj pamatų – kasti med. stulpus. Perėjau dirbti į lentpjūvę (čia darbas jau specialesnis ir, žinoma, švaresnis), kuriai šiuo metu laikinai nepristato miško medžiagos, tai tenka vykti į miško kombinatą. Ten, reikia pasakyti, išorinės tvarkos nėra. Barakai kiek aptrupėję, viduje nėra jokios tvarkos kaip pas mus. Bet tiek to!.. (...)

Sudie

Jonas Bernatoniš

Pečiora, 1947 III 11

Verute, sveika gyva!

(...) Neseniai gavau iš brolienės siuntinį, tik vienus riebalų. Tai nepraktiška. Prie tokio siuntinio nepaprastai visi puola. Ir su peiliu po kaklu turėjau iš to siuntinio atiduoti apie 1 kg lašiniukų, nežiūrint

kad buvau tuos pačius žudikus iš vakaro apdovanojęs. Tai skaudu.
Gerų dienų visiems pažįstamiems!
Sudie!

Jonas Bernatonis

Panevėžys, 1947 II 18

Sveikas, Jonuk!

(...) Šiandien lygiai metai, kai Jus išlydėjo Panevėžio bokštų varpų gaudimas. Nežinau kodėl mes tada stovėjome bežadės, tartum kas žodžius būtų pavogęs ir nesurandamai paslėpęs.

Kai dėl siuntinių, tai ateity, žinoma, būsiu apdaresnė, kad neišsiųstume kartu. Mat kai tik gaunu alga, tai taip ir norisi kuo greičiau realizuoti. Taip kartais ir pasitaikydavo beveik kartu išsiųsti. Tik jie tokie menki, o Jūs karališkais vadinate. Įdedu ką tuo tarpu turiu, bet ko negaliu niekur gauti – tenka atsisakyti. Jeigu tik galima pajėgti kokią rublį saujoj išlaikyti, tai argi gali būti didesnis džiaugsmas kaip jį patį arba kuo realizavus pasiųsti ten, kur jis labiau reikalingas. Ar tai nėra didelė laimė, o gal ir pati didžiausia gyvenime – atsižadėti kuo daugiausia, kad būtų galima kitam padėti? (...)

Jūsų I 22 laišką gavau II 14.

Dėkinga už spinduliuojančius laiškus.

Veronika

Pečiora, 1947 III 26

Sveikute!

Sese, truputį Jus turiu atsiprašyti! Laišką, kurį Jūs parašėt II 18 d., gavau III 14 d. Žinoma, tai ne laiškas, bet puikus mano metinių iš Panevėžio išvažiavimo paveikslas-prisiminimas. Taip kaip brangiąją tėviškę Didysis Dailininkas papuošė, kad ji atrodo pasakų šalim – kiekvienas medis – pasakos medžiu ar miestą auksinio ryto prieblanda – kaip sakot, taip gražu, be galo gražu – nuostabiai skaistus ir švelnus pasidarė Pečioros dangus ir oras nuo kovo 20 d. Ir kaip gražu, nuostabiai gražu – neapsakomai švelnus oras jau visą savaitę kai guodžia mūsų darbo išvargintas rankas (...)

Sudie! Labai norisi miego. Mat dabar pjaunam didelius brusus, tai miegelis pravartus.

Ačiū, Verute, už laiškučius! Ačiū – ypatingai už mano metinių prisiminimą.

Ačiū! Visiems gerų dienų!

Jonas Bernatonis

Sveikas!

Pavasaris liejas upeliukais, krenta lietaus lašai ir gieda paukščiai. Esu kaime, nemunėlių atskirta nuo plataus pasaulio. Šią visą atostogų savaitę Panevėžio neteko matyti. Susisiekimas su miestu dabar galimas beveik tik važiuotiems. (...)

Truputis pamokslo, nors tai neįdomu, bet kartais naudinga priminti. Nors ir šiltos dienos būtų, neišsivaizduokite esąs tėviškėje ir pirmas nckabinkite ant kablio kepurės. Pavasarį svarbiausia sausos kojos. Drėgmė gali būti kenksmingesnė net už žiemos šaltį. Jei kartais kojinių pritrūktų, apvyniokite kojas kokia nors medžiaga.

Tuo tarpu sudie.

Veronika

Pečiora, 1947 IV 16

Sveika gyva, Verute!

Kažkaip pasidarė taip, kad kam berašau laišką, maloniausia ir artimiausia rašyti Jums, Verute. Juk visai man aišku, kad Jūs manimi rūpinatės kaip sesutė. Daugiau nieko ir nereikia. Juk kaip malonu turėti normaliam gyvenime motutę, tėvelį, seseris ir brolius. Be jų nors vieno iš kurių atrodo kažkaip tuštoka. (...)

Artėjant pavasariui prie darbo reikalingos pirštinės – nešiltos, darbinės. Mes jų gauname, bet neblogai turėti ir savas. Be to, iš darbo grįžti nuvargęs, tai nėra kada ir susilopyti – norisi tik pailsėti... pailsėti. Taigi jau reikia pavasariškų pirštinių. Tik gaila, rodos, siuntinius uždraudė siųsti. Jei siuntiniai galima siųsti, tai prašyčiau pirštinių. Be to, Verute, reikėtų vasariško megztinio, žinoma tik su rankovėmis. Taigi susitarusi su Juozu, kaip nors sukombinuokit. Jeigu negalima išsiųsti siuntinių su maistu, gal tik rūbų siuntinius priims. Reikalingos bus, žinoma, vasariškos kojinės. Bet dabar ir, kaip pasakoja kiti darbininkai, vilnonės kojinės prasiverčia iki liepos pradžios. Bet iki tol gal duos gerasis Likimas grįžti į savo tėvynę!!! Tai būtų džiaugsmo – džiaugsmo!..

Taigi, jei siuntinių negalima išsiųsti – prisiųskit pinigų. Juos dabar neblogai išmoka.

Tiesa, įdėkit bent kelias normalaus dydžio adatas ir apie desėtką vyr. ir kitokių guzikų. Be to, bent 2-3 pieštukus. Siūlyt tai dar tebeturiu. Kojinės Jūsų tai jau visai suplyšo, o pirštinės dar visai gerai laikosi.

Gerų dienų visiems. Jūsų sėsei, broliui Juozui ir kt.
Sudie!

Jūsų išsiilgęs *Jonas*

Pečiora, 1947 IV 26

Sveika gyva, Vera!

Vakar, t.y. IV 25 d. gavau Jūsų II 10 d. išsiųstą siuntinį, nes pagal daiktų aprašymą viskas atitinka. Radau ir užrašų knygutę, tą iš Maskvos parvežtą. Labai malonu – už tą knygutę puikią ačiū. Atims ar neatims su užrašais, bet reikės rašyti dienoraščiuką.

Tai viskas labai puiku! Siuntinukas tiesiog prie širdies! Tik viena nelaimė... Daugiau į siūlus raudonų popierių neįvyniokit – kamuoliukus labai greitai išvynioja ir “nereikalingus” popieriukus išmeta. Raudoniukai ten netinka! (...)

Tai, Verute, jau visa savaitė kaip pas mus pavasaris. Saulutė taip galingai šildo, kad viena be lietaus pagalbos jau visai baigia apsidirbti su sniegu, kuris buvo iki vieno metro ir daugiau! Sniego jau teliko maža ir koks penktadalis jau žemės kyšo!

Taip, tikras pavasaris ir man. Mat praeitą penktadienį gavau iš karto du siuntinius – vieną Jūsų, kitą iš brolio Kazimiero. Jau visą savaitę kaip normaliai pavalgau. Atsigavo jėgos. Juk ar tai ne puiku. Savo uždirbta norma. Priedo iš dviejų siuntinių ko tik nori – tai lašinių, dešrytės, sviesčiuko, na ir svarbiausia bent kiek cukraus. Net kavos tris syk geriau! Ant galo 3-5 žirnelius vitaminų.

Tai ačiū – sako širdis, ačiū – visi jausmai kalba – ačiū, nepaprastai ačiū! (...)

Sudie – Jums be galo dėkingas – *Jonas*

Pečiora, 1947 V 7

Sveika gyva, Verute!

(...) Verute, esu Jums nuoširdžiausiai dėkingas ir nepaprastai Jus branginu! Juk viena, Tu tik viena manimi taip rūpinies! Žinai, aš manau, kad tai viskas yra Didžiojo Likimo duota! Ir prieš viską tik giliai, giliai tenka nulenkti galvą. Galvoti, nieko nesuprasti arba menkai, menkai atjausti ir kaip per sapną truputį, truputį suvokti tikrąją dalyko esmę.

Tik koks tas gyvenimas įvairus! Čia tenka skaudžiai kęsti, gyventi nepakenčiamas sąlygas, čia vėl pragieruliai prašvinta ir vėl saulutė užteka. Jei pats žmogus sau nieko negali padėti, Likimas jam duo-

da angelą guodėją. Juk ar ne taip, sese Vera! Žinai, man net nesmaugu, kad visą, visą mano biografiją žinote! Bet, manau, tai nieko nesu-daro!... Ar ne?

Juk daug daug aš prisikentėjau. Bet gyvenimo sąlygos buvo geros. Gal aš per daug prieš viską šiaušiuos, per daug!..

Dabar kaip tik tenka prieš viską galvą nulenkti ir tenka atsiprašyti – dovanokit, namiškiai, dovanok, pamote! Aš per daug aukštai galvą kėliau! Dabar gyvenimas atmoka! (...)

Žinote, jau pusantro mėn., kai dirbu lengvą darbą. Iš šulinio apie 50–60 m nešu vandenį į lokomobilio katilą. Per dieną reikia apie 130-150 kibirų. Taigi galiu perpus ir pasėdėti prie katilo. Jei kojas kiek aplaistau ar sušlampu. Tuoju batelius žemėn! Ir autus su kojine sau padžiaunu ant triūbų. Mat stovi tuščia statinė, tai prisinešu atsargos ir tada galiu pasėdėti ištisai apie 40-50 min. Taip sėdėdamas galiu susilopyti, paskaityti “Lietuvos mald. giesmės” ir bendrai atsi-kvėpti.

Mat esu III kategorijos, todėl mane prie sunkaus darbo negali pastatyti. Taip ir ilsiuos. Dabar nuo I d. pradėjau dirbti nakčia. Tai dar lengviau – nereikia anglių vežti. Nors jų, žinoma, nedaug reikė-jo – tik trijų rogių užteko. O dabar, kuris dieną dirba, anglis parūpi-na, tik tenka vandenį nešti.

Bet, žinote, kas įdomu. Juk čia šiaurė! Tai dabar nakties beveik ir nėra – bent kiek sutemsta apie 11-13 val. ir vėl šviesu. Įdomu, vėliau parašysiu, kas tos garsiosios “baltosios naktys”.

Nakčia, žinoma, kiek šaltoka! Ir kaip dera Jūsų kailinukai, ach kaip puikiai jie dera! Mat dabar gegužis kiek žiaurokas! Ir dieną sniegas sninga, pučia šiaurys vėjas! O ką kalbėt apie naktį. O aš sau ponas. Iš katilinės į lauką vandenio prisinešu ir vėl šildausi prie šilto lokomobilio, o tamsos metu man tos “atsargos” beveik užtenka. Taip nešioti vandenį kiek atsibodo, tai pasidirbau nėsius ir velku sau ant pečių pora kibirėlių... ir vėl ilsiuosi.

Jūsų knygos eina iš rankų į rankas ir jau pusė lietuvių jas perskai-tė. Aš, žinoma, tai ir neskaičiau! Perskaičiau tik kai kuriuos apsa-kymėlius “Laiko dvasia”. Pasistengsiu įsigilinti ir į Salomėją. Aš kaž-kaip poezijos nevertinau! Tik branginau, tiesiog dievinau Braz-džionį.

Sudie! Jums nuoširdžiai dėkingas

Jonas Bernatoniš

Sveikas, Jonuk!

Čia iš tėviškės – ir popierius, ir žodžiai. Jie dar kvepia vos besprogstančiu pavasariu ir juose gal dar skamba padangių čyrenimas. Jie ką tik iš tėviškės. (...)

O sugrįžkite pasiklausyti pavasario – juk visi paukščiai čiulba žmogaus laimei.

Sugrįžkite. Sudie

Veronika

Panevėžys, 1947 IV 25

Sveikas, Jonuk, su pavasario žibuoklėm!

Melsvom akim sužiuro visi krūmokšniai. Ir tiek daug tų akių – ne akių, o žiedų; pasipylė pakalnėse, pražydo pamiškėje – tarsi mostelėta stebuklinga pasakos lazdele ir vienąsyk kvapiais žiedais apiberta žemė. (...)

Laukiame, kada bus galima pradėti siųsti siuntinius. IV 21 d. išsiunčiau "Tiesos" 13–19 d.d. ir kt. laikraščius. Pirmadienį išsiųsiu sekančius numerius.

Kaip ilgai Jūs negaunate II 10 d. išsiųsto siuntinėlio. Aišku, dar, kai rašau, jis jau gal seniai gautas.

Temsta vakaras, vėlus pavasario vakaras ir sunku atskirti raides.

Bet ką nusiųsti tenai, ką į tolį, kas spindulius veidan pašauktų ir džiugintų akis? Čia yra tik žibuoklių žiedeliai iš gimtos šalies pakalnių, tik maži žiedeliai.

Sudie, greit parašysiu vėl.

Veronika

Pečiora, 1947 V 16

Verute! Sveika gyva!

(...) Ir aš neįsivaizduoju kas būtų, jei Jūs, Verute, mane neaplankytumėt savo puikiais laiškučiais – laiškučiais, išplaukiančiais iš tyriausios širdies, degančiais nuoširdžiausio draugiškumo liepsna. Ne tik laiškais, laikraščiais, knygom ir kruopščiai, kruopščiai paruoštom pasilkom. (...)

Esu sveikas. Nuo balandžio pradžios iki gegužės 13 d. buvau laimingas. Normaliai valgiau ir nesunkiai dirbau. Nešiau vandenį į lokomobilį.

Ir tikrai gegužės 13 gal buvo paskutinė laimės diena. Ta diena buvo, žinoma, laimingiausia.

Tą dieną gavau Jūsų net keturis laiškus... keturis – balandžio 7, 12, 14 ir ... su žibutėm 25 d. Ir tai dar ne viskas! Dar du Velykinius laiškus gavau iš savo dukteraitės – sesutės dukters. Tai rekordinė diena. Tą dieną buvau savo brigados dėmesio centre, visi pavydėjo... Ir, žinoma, laimingas, laimingiausias... Ir skaidru širdy buvo kaip skaidrios trys žibutės!..

Bet... po kurio laiko ir vėl pilka ir niūri tikrovė. Didysis Likimas šiais metais gal konkrečiai atves vėl į normalų gyvenimą, pas Jus... į tėvynę, o tai būtų laimės...

Tiesa, siuntinius nuo V 1 tikrai priima. Atvirlaiškių ir nosinių nešiuskit. Prisiųskit pieštukų. Įvyniojimų nedarykit. Padarykit riebesnį sviesčiuką ar taukus, ar miltus.

Sudie!

Jonas

Stetiškiai, 1947 IV 20

Sveikas su pavasariu!

Jau liejasi pavasaris. (...)

Laukuose rugiai žaliais kaspinais dabina žemę ir kviečia į pavasario šventę. Rašysiu apie kiekvieną iš žemės prasikalančią daigą, kad nors sekundėmis pasijustumėt žydinčiuos tėviškės laukuos, begaudas margas peteliškes, kur kiekvieną žingsnį ir sapną, ir juoką motinos šypsena lydėjo. (...)

Sudie

Veronika

Pečiora, 1947 VI 4

Sveika gyva, Verute!

Vakar gavau Jūsų IV 20 d. laišką – “Sveikas su pavasariu!”. Labai ačiū Jums, Verute, už tikrai pavasarišką laišką. (...)

Ačiū Jums – ačiū! Ačiū Tėviškės Motinai, – kad tėvynėje yra tokių žmonių, kurių širdis gaivina mus toli esančius – atskirtus! Taip – tai gaivi, gaivi šiluma – angeliškas meilumas! Didžioji Angelų Motina!..

Čia gamta žiauri! Visas gegužis buvo žiaurus, žiaurus – visai nykus... Su sniegu, šalteliu, grubiu šiaurės vėju! Tik dabar nuo gegužės 28 d. – pavasaris – tik šiaurės pavasaris – prasimušė. Ir lietus, ir pavasariška saulutė gaivina žemę, želdina glebią žolytę...

O darbas, visa aplinkuma ta pati. Darbas kiek sunkesnis. Mat prasidėjo visu tempu Pečioros statybos, mums reikia išsijuosus pjauti

miško medžiagą. O medžius kasdien po kelis vagonus gabena ir gabena. Tik spėk pajauti.

Bet, kad ir darbas, bendrai paėmus, lėptpjūvėje kiek sunkesnis, kaip kitose brigadose, esu visai patenkintas. Dabar nuo balandžio 1 d. lėptpjūvės darbininkai valgom geriausią kolonoje maistą! O kas svarbiausia – atskirus žmones – po kelis iš brigados – net ištisomis brigadomis veža tai čia, tai čia ten – tai prie geležinkelio statybos už kelių šimtų kilometrų dar į šiaurę!.. Mes sėdime sau ramūs vietoje. (...) Sudie!

Jonas

Stetiškiai, 1947 V 20

Neatmenamas pavasaris aplankė gimtąją žemę, nuostabus žydėjimas ir liepos mėnesio karščiai gegužyje. Gegužės 3-ją dieną atsikėlė stebėjomės – viskas balta, sniegu apklota. Ir beveik visą dieną snigo. Bet taip tebuvo tik tą dieną. Tuoju stoji karščiai ir neteko net pavasarinio palto dėvėti, kur ten palto – su megztiniu per karšta. (...)

V 19 išsiunčiau siuntinėlių, panašaus turinio kaip ir anksčiau. Kadangi pašte svogūnus teko išimti, kad nebarškėtų, pridėjau popierių. Vitaminų iki paskutinio momento tikėjau gauti daugiau, tai ir dėžutė jiems per didelė. Dabar, kai tik jų gausiu, tuoju nunešiu Juozui.

Tuo tarpu sudie.

Veronika

Pečiora, 1947 VI 24

Sveika gyva, Verute!

Verutyte, birželio 21 d. gavau Jūsų du laiškus – gegužės mėn., 20 ir 24 d. labai ačiū už laiškučius, ačiū-achiū!

Savoje brigadoje esu laimingiausias. Mane lanko dažnai banderolės, laiškai, siuntiniai. Taip, kiti man ne tik pavydi, bet kartais net ir pyksta. Bet pyksta nepiktu pavydu – ne kerštingu.

Aš laimingiausias ir labiausiai laikiu Jūsų, Verutyte, siuntinių. Ne šiaip sau siuntinių, o su siela siuntinių – paruoštų ir siunčiamų ne ubagai, bet žmogui. Ir prieš tuos siuntinius aš jaučiuosi menkutis menkutis... Žinoma, menkutis prieš pačią siuntinio esmę, jo paruošimą. Taip, Verutyte, čia kažkas yra didesnio – tai yra Didžiosios Meilės Didžiojo Likimo ranka! Ir lenkiu aš galvą, ir dėkoju Jam amžinai!.. Sudie, Verutyte, sudie!

Jonas B.

Sveikas, Jonuk!

Nuoširdžiausi linkėjimai artėjančio vardo dienos proga!

Praėjo pavasaris, baigėsi egzaminai, išleistuvių valsas nuskambėjo, nubiro gautosios gėlių puokštės ir – atostogos. Laikas bėga lyg pasivogdamas dienas ar mėnesius. Mane dar tebelanko tik balandžio mėnesio atvirlaiškiai. Kodėl gi nieko neberašote apie savo sveikatą?

Viso geriausio!

Veronika

Pečiora, 1947 VII 1

Širdingai dėkingas už linkėjimus vardo dienos proga!

Sese, ačiū, labai ačiū!

Tėviškėje vasara, visur žalia, laukai žaluma liūliuoja.

Čia gegužis šaltas – visas gegužis buvo šaltas!.. Birželis taip pat nešiltas!.. Nors kartais kaip arkliui ant nugaros tenka iš lentpjūvės vilkti didžiules storas apalkas ar ilgas storas lentas. Šilumos užtenka tik tada, kai leidžia po du brusus iš karto ir išcina bent 6-8 įvairaus storio lentos ir priedo apalkos. Ir viską reikia išnešti ant savo pečių – dviese ar vienam! Taip, tada šilumos užtenka!..

Tai labai nuostabu, sese, tiesiog nuostabu! Iš kur ta sveikata, iš kur stiprybė! Iš kur stiprybė – sveikata! Juk normalios gyvenimo sąlygose žmogus nė kiek daugiau nedirbi – tikrai nedirbi – o valgai, žinoma "biškutį" daugiau. Taip, valgai tik "biškutį" daugiau, o dirbi gal kiek net mažiau!

Ir tikrai nuostabu! Verutyte, mes visi stebimės, iš kur ta stiprybė-sveikata. Namuose, tai pilvelis, tai šis, tai tas negerai! O čia, kur tau! – ir gyvą neluptą šunį suėstum ir tai nieko nekenktų.

Na, širdis taip pat buvo gerokai nenormali. O dabar ir ji vargšė veikia normaliai. Mat mažiau tenka jai darbo! Ir koks gi jai gali būti darbas iš litro vandens ir kilogramo duonos, na ir 300-400 g košės! Taigi, jai darbo nedaug! Žinoma, gal ji ir visiškai būtų sustojusi, jei ne Jūsų, sesute, siuntiniai!

Na, o nervingumas taip pat priklauso nuo tų siuntinių. Pavalgęs sau ramus! Visą vasario ir kovo pusę negavau siuntinių, na, ir sudėc razumėlis! Nervingumas žvėriškas – tiesiog pasiutėliškas! Na, cinga kiek buvo sugriebusi ir rankas, ir kojas, ir buvo silpna, kažkaip nuostabiai – keistai silpna! Bet dėka Jūsų, Verutyte, cinga dingsta dingsta

nuo kūno mėlyni spuogeliai!

Taigi, Verute, Jums už mano sveikatą esu labai, neapsakomai dėkingas! (...)

Pečiora, 1947 VII 8

Verute! Sveika gyva!

Ir niekad Jūsų aš taip neišsiilgau kaip dabar! Kažkaip visą laiką tiesiog jauste jaučiau, kad Jūs mane minit – manimi rūpinatės! (...)

Už ką Jums esu ypatingai dėkingas, tai už vitaminus. Ir žinai ką – vitaminas C su gliukoze taip gerai veikia ir taip aš gerai jaučiuosi po jo vartojimo – gerai sodriai išsimiegu. Ir kas svarbiausia, rodos, jau ir cinga baigia išnykti. Kūno spalva pasidarė normali – ant kojų nebėra mėlynių uogų išvaizdos ir dydžio spuogelių!

Bet – viskas gerai – vienas tik daiktas negerai. Nuo tų siuntinių ir vitaminų šitą mėnesį gavau antrą kategoriją.

Mūsų visa kompanija, kuri prieš metus iš Vilniaus išvykom – VII 26 (atvykom VIII 5 d.) į tolimą kelionę, dabar jau išsiskirstė.

Iš kapos žmonių telikom keli – vieni išvyko tai į poilsio vietą, tai į ligoninę, o man taip ir nėra kada pailsėti. Mat, nemanykit, kad tie, kurie negauna siuntinių, yra nelaimingi. O ne – gal net priešingai! Kada jau apsilpsta – tai juos tada siunčia į gretimą koloniją pailsėti. Taip daugumas mūsų ilsėjosi beveik visą žiemą – po du – tris mėnesius. Per šalčius – gruodį–vasarį sau tik gulėjo ir valgė pagerintą maistą, o tedirbo tik retkarčiais sniegą valydami po 2 val. į dieną ir malkų iš mūsų lėtpjūvės pasiimdami.

Taigi, matote, mūsų gyvenimas yra visapusiškai aprūpintas. Ir tikrai – vyriausybė mumis rūpinasi puikiai! (...)

Sudie! Tėmyli Jus Didžioji Meilė!

Jonas B.

Pečiora, 1947 VII 13

Sveika gyva, Verute!

Ir niekas mane taip gyvai neprisimena, taip širdingai nesisirūpina, kaip Jūs, Verute! (...)

Gavau anksčiau minėtą Jūsų siuntinį VII 7 d. Ir kaip puiku. Tuoj valgau skaniuosius sausainėlius, ragaunu plonosios dešrūtės! O pas-kui – namuose susitvarkau – ragaunu sūriuko! Kitą dieną vėl triuš-kinu sausainiukus – vakare užkandu dešrūtės ir su gauta mėsa – tiesa, kiek kvepiančia (du kąsniukai) – valgau cibuliukų. Kitą dieną į kavą

merkiu sausainiukus ir trejetą šaukštų cukraus... Saldžiojo cukriuko. Ir, och kaip skanu! Paskui vakare verdu iš milčiukų košytę ir porą šaukštų į košytę. Ir vėl valgau su visu liežuvio. Sekančią dieną baigiu košytę. Ir vėl valgau su visu liežuvio. Sekančią dieną baigiu dešrytę, verdu košytę, ir į ją sūriuko gabalą – ir skanumėlis!..

Ir taip palengva nyksta, Verutyte, kruopščiai surengtas siuntinys!

Tiesa, ir kaip puiku iš gerų miltų išsivirti košytės! Įsivaizduojat, iš to maišiuko jau išsiviriau košytės tris syk. Dar šiandien išsivirsiu ketvirtą syk – jau paskutinį... O kaip gerai jautiesi, kada prie sunkios normos vakare (o norma ketvirtis kg duonos ir “supės” 600 g – žinoma, be “ašakų–grynos”) priduri šiltos šiltos košytės... Paskui iš abiejų maišelių po 3-5 žirnelius vitaminų... na, ir gulti! Ir kaip tada saldžiai, ramiai, ramiai miegasi! (...)

Vis dar tebegyvenu, kaip sako, po senovci. Esu sveikas. Tik paskutiniu metu labai išvargstu bedirbdamas. Mat, dirbu prie sunkiausio darbo nuo V 13 d. beveik be pertraukos! Tai jėgas iščiulpia, nors ir maitinuosi neblogai. Dirbu sunkesnę darbą dėl to, kad kiek susipykom su brigadyriumi! Dabar stengiuosi pereiti į kitą brigadą – taigi pergyvenu kritišką momentą. Bet, rodos, kad rytoj jau bus tvarkoj – mane perves į kitą brigadą! Noriu pasidaryti pečininku – na krosninku! Čia darbas lengvesnis, tik nešvarus, o svarbiausia, tai aplinkuma labai rami. Brigadyrius geras, ramus žmogus, žmonės visi irgi geri! Nėra nei vieno vagilio, beveik visi gauna siuntinius!

Taigi, sese, sudie! (...)

Jonas

Pečiora, 1947 VII 30

Verute, sveika gyva!

Šiandien sekmadienis. Pirmąsyk ir aš kaip žmogus švenčiu sekmadienį!..

Penktadienį vakare gavau broliuko Juozo siuntinį ir nuo to laiko iki šios dienos vakaro neisiu į darbą. Taigi, žmoniškai pailsėjau. O šiandien kaip žmogus švenčiu sekmadienį. Pasimeldžiu iš maldaknygės – “Lietuvių giesmės ir maldos”. Ir, och, kaip puiku – kaip puiki Knygutė. Tiesiog širdį atgaivina.

Taigi, nuo penktadienio vakaro valgau sočiai. Ir, žinote ką, kiek aš miegojau – penktadienio naktį, šeštadienį dieną ir šeštadienio naktį. Bet kaip miegojau – miegojau kaip užmuštas ir miegojau sodriai! Pailsėjau ir visi kaulai, rodos, atjaunėjo.

Ir kaip puiku – vakar tik ką baigiau skaityti Jūsų prisiųstą “Laiko dvasią”. Pavalgiau košytės – na ir tada miegoti. Šiandien atsikėliau jau sustiprėjęs – ir miego jau nebesinori. O šiandien iš ryto anksti gavau Jūsų siųstą banderolę. (...)

Už laikraščius, sesute, labai ačiū – broliškas nuoširdas ačiū!

Taigi, dabar skaitau juos. Valgau sau skanų broliuko prisiųstą sūrį. Pradėjęs valgyti galvoju – na, dar pasiliksiu rytdienai – bet kur tau, palengva, palengva ir sūrelis kaip medus visas sutirpo. Na, ir vėl po sūrelio gera pasimelsti ir mintimis paviešėti pas Jus Stetiškiuose, pabuvoti Katedroje, Juozuką besigydantį paguosti!.. Ir, och och, kaip būtų gera, kad tai būtų faktas – staigiai atsidurti savo tėviškėje!..

Tiesa, Verutyte, dar už vieną dalyką Jums turiu ypatingai padėkoti – tai už marškinius. (...)

Darbas eina ramiai, palengva. Lietus neužlyja. Jūs Lietuvoje, aišku, visi miegate, o aš čia šiandien sotus ir apsirengęs Jūsų prisiųstais baltiniais ir kaklą apsisukęs Jūsų prisiųsta baltąja šalikute palengva dirbu. Dirbu nesunkiai, nes pjaunam iš kartelių plonytes lentutes. Taigi, kartelytę uždėti ant ratelių ir pastumti į gaterį visai lengva. Tai ne storuliai 24-34 cm medžiai, kurių net pajudinti negalima ir taip nusimūčini, kad niekas neberūpi. Nėra laiko ir tinkamai pasimelsti. (...)

Bendrai paėmus esu kol kas sveikas. (...) Iš mūsiškių tai visi kur nors buvo – ar ligoninėje, ar poilsiauvo vadinamoje OP (na poilsio barakas) – duoda pailsėti 2–8 val. ir nereikia nieko dirbti. Duoda pagerintą maistą. Žinoma, man padeda, aišku, ir siuntiniai. (...)

Sudie!

Jums dėkingas – Jonas

Pečiūra, 1947 VIII 4

Verutyte!

Nors sykį ir pas mus gražu gražu! Oras nuo rugpjūčio pirmosios taip šiltas, kad svilina kaip katilė. Tai mat koki nuostabi ta šiaurė!.. Visas liepos mėnuo buvo šaltas. Pravartu buvo net kailinukai. Ir visą mėn. lynojo. o dabar štai ir vėl gražu, karšta. Aš, žinoma, kaip saulutės mėgėjas tuoj – kaitintis – degintis. Ir per dvi dienas VIII 2–3 taip nudegiau, kad šiandien vargiai galėjau miegoti. Nudegiau, žinoma, tik pečius. Mat mums vasarai išdavė vietoj baltinių maudymosi kostiumus (būna kas savaitę pirtis ir kas savaitę keičia baltinius).

O dabar nuo VII 30 d., mano laimei, perkėlė į kitą brigadą – mūrininkų. Dabar sau visai laisvai, mašinos nevejamas, dirbi palengva ir, aišku, išsirengę kiek galima. Ir per tą trumpą laiką aš pasidariau visai kitas žmogus – atsigavau, pailsėjau, o dabar dar gražus oras, tai taip gera ant dūšios! Tik, žinoma, viskas tai ne sava tėviškėlė – viskas svetima nemiela, o aplinka?! (...)

Štai ir dabar, žinai, Verutyte, taip buvo man sunku nuo gegužės 13 d. ir tiek aš pergyvenau iki šiol moralinių kančių, sunkoka ir apsaityti. Bet kai jau buvo sunkoka, tai nors gaudavau pailsėti. Štai gydytojas davė poilsio VII 13, 20, 26 ir 30 d., o VII 30 d. perėjau į kitą brigadą... Ir mano troškimai išsipildė.

Šiandien štai visa brigada turime poilsį. Tik dabar apie 10 val. gavau, Verutyte, Tavo siuntinį. Ir och, kaip malonu!.. Kaip esu dėkingas!.. Dėkingas be galo! Juk, žinote, mane liepos 27 d. nakčia apvogė. Nors brudai būtų tik maistą paėmę. Bet, kur tau, lagaminą sulaužė... ir viską išgrobė! Išgrobė visą rašomąją medžiagą, muilą, druską!.. Vienu žodžiu, pagrobė visa tai, kas buvo lagamine. Iš drabužių, žinoma, nieko neėmė, nes buvo maiše. (...)

Už visas gėrybes labai labai ačiū!

Jonas

Pečiora, 1947 VIII 15

Verute!

(...) Taigi, už laikraščius labai ačiū!.. Tarp kitko, ši banderolė atėjo labai tvarkinga – per dvi vietas surišta šilkiniais žaliais siūlais ir tiesiog jaučiama, kad net netikrinta.

Žinot, kaip mums, jau suvaikėjusiems ir, galima pasakyti, sulaukėjusiems, tai daro didelį įspūdį.

Naujesiems mokslo metams Jums, sese, linkiu ištvermės ir laimingos sėkmės. Laimės mokyti angeliukus ir sulaukti šviesesnio rytojaus!

Jonas

1947 VIII 24

Labutis, Jonuk!

(...) Taigi, tą pirmadienį pasisekė man išsiųsti visą savaitę stovėjusį siuntinėlių. Apyvėliai nuėjau į paštą pasižiūrėti, maniau, kad tikrai dar nepriima, nes šeštadienį sakė greičiausiai nepriimsią. Ogi žiūriu – žmonių žmonelių, dėžių dėželių. Kiek tik įkabindama pasileidau per miestą pasiimti siuntinėlio, nes greit priėmimo laikas bai-

gėsi. Maišelis kaip visuomet buvo ant dėžės apsiūtas, bet dabar kažkodėl reikėjo ardyti, teko labai skubėti.

Į kiekvieną siuntinėlių įdedu po 3-4 pieštukus, žinau, kad ten reikalingi. Šį kartą įdėjau 3 pieštukus, rašomosios medžiagos, truputį vitaminų, įvairių džiovintų uogų, džiovintų, 1 kg lašinių, 1 kg miltų, 1 kg cukraus, dešrų, avižinių kruopų (sako, jos labai sveika), 3 bloknotėlius. Taip pat išsiunčiau laikraščius. (...)

Tėvynėje šienapjūtė. Pamažu gubomis pilnėja laukai.

Tad tuo tarpu sudie.

Veronika

Pečiora, 1947 VIII 28

Verute, sveika gyva!

Dovanokite, kad kiek ilgiau nerašiau. Mat nors ir esu naujoje brigadoje – mūrininkų, nors darbas ir lengvesnis – ne taip nusimūčiu, bet visgi poilsis aktualus ir todėl nėra kada kaip reikiant žmoniškai ir laiško parašyti. (...)

Klausiate Jūs, Verute, dėl siuntinių – ar viską gaunu – ar gavau brolio siųstą siuntinį su megztiniu. Gavau. Su siuntiniais yra taip. Iškabina kolonoj skelbimą. Eidami iš darbo ir bėgame prie lentos lenktyniaudami – o gal ir mano pavardė ten yra? Vakare, kai visi susirenkame iš darbo, veda į paštą. Pašte prie akių atneša siuntinį. Na, tada išegzaminuoja, iš kur laukiamas siuntinys. Reikia smulkiai pasakyti siuntėjo adresą. Jei nepasakai – siuntinys eina atgal. O tokių atsitikimų nemažai būna. Išpėjus iš ko siuntinys – duoda pasirašyti ant lydimosios kortelės, paskui sąrašė, kuriame yra gavėjo adresas, bendrai, siuntinio savininkas ir siuntinio numeris, ir svoris, kitoje sąrašo pusėje trečią syk pasirašai, kad siuntinį gavai asmeniškai. Tada, būtinai prie akių, peiliu perpjauna iš galo dėžės maišiuką, na ir patikrindami viską atiduoda – meta į maišiuką. Ir niekas visai pašte jokios pretenzijos nereiškia. Na, jau kolonoje, atėjus su siuntiniu, gali duoti kam nori. Kartais ir mūsų “ponstva” paprašo. Bet tai nickis. Jei yra reikalo, duodi lauktuvių. Na, tik kai kuriuose barakuose tai reikia saugotis. Visgi “alkanos musės” kartais ir labai puola. Bet tai galima apsaugoti. Yra toks atskiras namelis “kaptiora”, kur galima siuntiniai pasidėti ir paskui po truputį, kiek reikia pasiimti. Vieną kitą geresnį daiktą pas draugus pasidėti. Bet, bendrai paėmus, tai geriausia siųsti paprastus siuntinius. Ypatingai lašiniškai ir dešrų grynai siųsti nereikia. Pvz., atsiunčia sukurų trupinių

gerai įriebaluotų, žirninės košės išvirtos ir kiek galima įriebalintos. Na, tada į maišiuką ir viskas tvarkoje. Taigi, ir aš prašyčiau taip siųsti. Pvz., įdėkit duoninių sukorių į riebaluotų trupinių maišiuką, ten gali būti įpjaustyta ir dešrytės. Bendrai praktiškiausia siųsti tai visokių mišinių: miltai, kruopos, džiovintos bulvės, makaronai taip pat gatavi. Prie cukraus tai ne taip kimba, bet ir tai geriau sumaišyti su sausainėlių trupiniais. Tai pasakykite ir namiškiams.

Sudie! Visiems gerų dienų!

Jonas

Pečiora, 1947 VIII 29

Verute!

Parašėt malonės prašymą!!! Och, kaip esu už tai Jums dėkingas!!! O gal iš tikrųjų ką nors padės.

Aš esu teistas 1946 liepos 5 d. Vilniaus NKGB. Vyr. Karo Tribunolo 58-1a str. Kaltinamas už laikraščio "Į laisvę" platinimą 1943 m. Taigi, kaip nuostabu! Už antivokišką literatūrą. Kaltinamas, kad priklausiau slaptai organizacijai vok. okupacijos metu. Bet faktiškai nelegalios literatūros aš neplatinau. Tik kelis sykius atvežiau iš Kauno ir perdaviau kitiems. Organizacijai nepriklausiau ir literatūros pats neplatinau – tik kelis syk atvežiau ir perdaviau. Tai ir visa kaltybė. Už tai gavau visą červonsą. Taigi, pilnai tikiu, kad teisybė gi turi būti ir malonės prašymą tikrai gali patenkinti. (...)

Mano sveikata, kaip rašiau, tikrai nieko ypatingo. Buvo cinga apėmusi, bet tik tebuvo išbėrimas. Prie kito ko prikibusi nebuvo. Dantys sveikiausi. Kas svarbiausia, tai dabar smarkiai skauda kojų sąnariai – ar tai cinga, ar buvęs reumatizmas. Aišku, kartais ir širdis šlubuoja. Bet ką tai padarysi? Taigi Jūs nepykit, kad anksčiau neparasiau apie cingą. Juk nežinojau, kad galit lengvai gauti vitaminų. (...)

Jonas B.

Pečiora, 1947 IX 15

Sveika gyva!

(...) Darbas pusėtinas. Perėjus į kitą brigadą kiek lengviau. Bet ten gera, kur mūsų nėra... Žmonės vis tie patys... Ir tikrai – kas pasidarė, kad su tais siuntiniais man sunkoka. Na ir negailiu, apdovanoju kas reikia. Bet vis tiek: tai toks, tai toks įvykis... Bet tiek to!.. Gal man taip reikia. Reikia atkentėti už savo kaltes!

Na, tiek to – manau, viskas susitvarkys, susitvarkys gal kiek pa-

lankiau! Mat gal pasiseks dabar pereiti dirbti sargu-sąskaitininku lentpjūvėje. Kad nors kokį mėnesį tektų patarnauti-atsilsėti. (...)

Jums labai dėkingas

Jonas

Panevėžys, 1947 VIII 31

Sveikas, Joniuk!

(...) Sakot, kad aš Jumis rūpinuos. Taip, bet aš juk negaliu nesi-rūpinti, kaip paukštis negali nečiulbėti ar pavasaris neželdint žel-menų.

Taip, keistas tas gyvenimas!

Nuostabu – ne tik dabar, kada Jūs man daug ką pasakėte, ne tik dabar, bet ir tada, kai dar Jūsų nepažinau, kai matydavau tik gatvė-mis praeinantį ar klūpantį bažnyčioje, jau tada aiškiai Jus supratau ir skaičiau mintis. (...)

(...) Geriau iš anksto priprasti prie minties, nesvarbu kokia ji be-būtų – kaip saulė, kaip naktis ar kaip nuostabi aušra. Ir žinoti, kaip laukt sugrįžtančio – kaip dvasios milžino* ar mylimo žmogaus?

Taip, keistas šis gyvenimas, be galo keistas. Ir kartais tiesiog jau-ti, kaip Likimo ranka dėsto ir klosto žmogaus gyvenimą, kaip ne-laimėje nusišypso laimė ir kaip iš didelės laimės ateina dar didesnė kančia. Gal taip reikia, kaip yra. (...)

Sudie.

Tė Didysis Kelias nurodo Jūsų gyvenimo kelią!

Veronika

1947 IX 17

Sveikas!

(...) Sulaikytas siuntinių priėmimas. Kai tik apie tai nugirdau, nudūmiau į paštą. Ten perskaitė tas vietoves, į kurias galima siųsti. Pečioros tarp jų nebuvo. Aišku – baigta. Nosį nukabinus ir kėblinu namo. Jau buvo beveik vakaras, bet aš iš apmaudo, kad mane apga-vo nujautimas, pradėjau kalti dėžę. Kaip niekad greitai sukaliau. Dar buvau žadėjusi obuolių siuntinėlių išsiųst, o dabar štai – viskas dingo. Bet sekančią dieną, lyg kažkieno stumte stumiama, suradau reikalą į paštą, pasiūniau laikraščius ir einu antrą kartą paklausti. Jau vėl buvo pavakarys, bet aš sėdžiu ir laikiu, ir man atrodo, kad

* Kunigo J. Bernatonis galvojo apie studijas seminarijoje. – *V.A.B.*

tikrai dar išsiųsiu. O laime, tikrai dar sekančią dieną siuntiniai priimami! Kaip kulka šoviau į namus ir galvojau visus namiškius susikviesti į talką. Ogi žiūriu – iš Vilniaus atvažiavęs pushrolis, visa giminė susirinkusi, seniai besimatę kalbasi – ot tau ir talka. Gerai, kad dėžutė buvo iš vakaro sukalta. Tik gaila, kad neturėjau numegztų kojinių – per naktį nenumegsi. Siuntinėlių galvojau truputį vėliau išsiųsti, o čia staiga jų sulaikymas. (...)

Veronika

Pečiora, 1947 IX 22

Sveika gyva, Verute!

(...) Mat dėl malonės prašymo, tai man rašyt dabar gal ir vėloka. Lauksime 30-ties metų Spalio Revoliucijos šventės. Pas mus kalbama, kad bus amnestija. Taigi laukiame ir tikimės!..

Jėgu po tos šventės nieko nebus, tai aš rašysiu vėliau malonės prašymą.

Sudie!

Jums dėkingas *Jonas*

Pečiora, 1947 X 5

Verute, sveika gyva!

(...) Klausiate – “kaip laukt sugrįžtančio – kaip dvasios milžino ar mylimo žmogaus?” (...) Svarbiausia – kad grįšiu, ką gyvenimas atneš!.. Vienu žodžiu, turint ant pečių visą červoncą, nors jau 2 rb. ir atiduoti, nežinant kada grįši, kokia sveikata ir iš viso ar grįši, – nieko tikro negalima pasakyti.

Kol kas gyvenu neblogai. Šiame mėnesį mums nedarbo dienos vėl sekmadienį! Kaip puiku atsilsėti, ne tik atsilsėti, bet ir švęsti sekmadienius!.. O kaip buvo sunku, kai dirbau lėtpjūvėje – tekdavo išdirbti be poilsio net mėnuo ir daugiau! Tai tiesiog visi išlėpdavome kaip grybai. Dabar ir dirbti tenka visai nesunkiai – kai kada net visą savaitę nepervargsti.

Sudie! Linkiu Jums sėkmės!

Jonas B.

Pečiora, 1947 X 14

Sveika gyva, Verute!

Dienos slenka nuobodžios, niūrios, nešdamos vargą ir nežinią, nežinią kankinančią ir baisią...

Nors ir darbas ne taip nuvargina, gauni poilsius, bet... nežinia,

niūrios šiaurės dienos, dienos rudens su žiaurius vėju ir sniegu.

Taigi, nuo X 12 d. jau prasidėjo šaltis, o 13 d. iškrito pirmas sniegas ir viskas dvelkia nemalonia šiaure. Nemaloni šiaurė įsiviešpatuoja kartu ir dūšioje. Taip jautiesi dar labiau prislėgtas sunkia, sunkia velėna, uždarytas it į gilų bešviesį požemį...

Ir jeigu ne tikėjimas į Amžinąjį Gyvenimą, Amžiną Meilę, Motiną ir turėjimas brangių sau asmenų, nežinia ką vargšas žmogelis padarytum!..

Ir taip viltis, viltis į ką nors, vis pakelia dvasią, apšviečia tamsią juodžiabaisę padėtį. Štai kad ir paprastas laiškutis pradžiugina, praskaidrina ūkanotą nuotaiką laikraščiai, pakelia ūpą siuntiniai. Ir nemanykit, kad jau taip didelę viltį sukelia siuntinys, o ne... Neretai daug geriau nuteikia nuoširdus, ne dirbtinių žodžių laiškas. Ir man net keista, kaip pradėjau aš vertinti Jūsų laiškus, ne – Jūsų amžinai besirūpinančią manimi sielą. Ir Jūs dar klausiate – kaip turėčiau laukti: ar kaip dvasios milžino, ar kaip mylimo žmogaus? Ir kam tai – kam dar ir klausti, juk aš ir taip priklausau Jums. Ir jeigu pasisektų Jums mane ištraukti iš baisios peklos, argi tai dar galėtų būti klausimas – Jums priklausau! (...)

Mano pilnas adresas bus:

Komi ASSR

r. Kožva (arba Kožvinskij)

st. Pečiora

L.K. 274/18 A

Bernatonis Jonas, Juozo

Bet jei vienas malonės prašymas nepasisiektų, galima rašyti ir nuvežti kitus. Tegu tada rašo namiškiai, sesutė, pusseserė ir pan. – vicnu žodžiu, pasitarkite su advokatu ar su žinančiais tą sritį žmonėmis. Taigi SOS!

Sudie! Linkiu sėkmės.

Jonas

Panevėžys, 1947 XI 1

Sveikas, Jonuk!

(...) Ryt Vėlinės. Jau papuošti kapai skendi chrizantemų ir eglių čių žalumoje. Į tą pusę plaukia ir plaukia kasdien žmonių minios, kad tą vakarą, nuostabų Vėlinių vakarą, mirusiųjų mieste būtų iškilminga ir jauku.

Tėviškėje šiomet gražus ruduo. Be lietaus, be purvo, be šalčių.

Net keista, kad krenta lapai, kad pliki jau medžiai, o kelias smėliu dulką.

Siuntiniai dar kol kas nepriimami, bet rašykite, kas reikalinga, nes gali netrukus priimti.

Veronika

1947 XI 5

Sveikas!

(...) Sekmadienis – dar ne Vėlinės, bet per moksleivių pamaldas pasigirsta liūdesio gaida, persunkta Libera už mirusius, pasigirsta pamokslininko žodžiai ir tylą apgaubia klausančius: jei kartais gyvenime mes ko nepajėgiame, jei mus gyvenimo audros nubloškia kitu keliu ir mes neįvykdome savo pašaukimo, tada mūsų viltys ir troškimai lieka mūsų vaikuose ir laukiame iš jų, kad jie užbaigtų, ko mes nebaigėme, kad jie įgyvendintų mūsų pašaukimą. Taip ir mirusieji laukia iš mūsų paramos. Jie meldžiasi už mus, mes turime melstis už juos. (...)

Tėviškė, nuostabi tolimoji tėviškė. Tad skriskite nors žodžiai iš tėviškės.

Sudie.

Veronika

Pečiora, 1947 XI 11

Sveika gyva, Verute!

(...) Ne tik kad įprastas pilkumas, nuobodus ir sunkus amžinas pasninkas kankina, bet kartu ir dūšią šis rudenėlis labiau blaško. Oi kaip jis blaško. Tai – tikrai kas tai keisto, kas tai ypatingai atngamtiško?

(...) Bet man per tą laikotarpį (X 13–XI 16) taip pat teko pergyventi ką tai sunkesnio. Mat spalio 13 d. baigiau siuntinius. O, žinote, baigus siuntinius, kol vėl prie kasdienės paikės prijungsti, būna kaip tai dar sunkiau – tam tikra krizė. X 22–27 d. uždirbau mažiausią paikę – po tris šimtus g duonos rytą ir vakare. Pietums nieko. Taigi duonėdis susitraukė ir vieną sekmadienį 25 ar 26 d. – skaniai teko suvalgyti iš duobutės* išmestų viršutinių kopūstų lapų. Bet tai tiek to. (...)

Linkiu ir meldžiu laimės!

Sudie... *Jonas B.*

* Siukšlyno. – *V.A.B.*

Sveika gyva, Verute!

(...) Taip, tai vienas vienintelis žmogus – mano angelas, palaikąs ne tik dvasią, bet ir kūną, esate Jūs, Verutyte, mano sese!

Tikrai – gerai ir neįsivaizduojate, ką reiškia mūsų aplinkybės nuoširdus nuoširdžiausias laiškutis, atsiųsta banderolė, siuntinys, suruoštas ne kaliniui, bet žmogui, žmogui – žemės karaliui.

(...) Ir štai taip keista – man tiesiog sunku ir nelengvai pergyvenama – nei pusseserė, nei dėdė, nei dėdina neprisiunčia nieko – ir man tai kaip vaikui atrodo, kad jie mane laiko galutinai palaidotu žmogumi, kurio ne tik nebereikia aplankyti nors paprastu laiškučiu – pasidalinti nors retai keliais žodžiais, bet ir benykstantis organizmas – alkstantis žmogus, visai kaip išmestas kačiukas, nebereikalingas. (...)

(...) Už šituos laikraščius gavau vakarinę – 300 g duonos porciją ir padirbo naują gerą katiliuką “supei” iš virtuvės neštis.

Nuo XI 5 d. mane vėl pervedė dirbti į lentpjūvę. Dabar darbas kiek lengvesnis negu pereinamais metais, be to, žiemą neblogai – darbas pusiau patalpose ir dažnai galima pasišildyti. (...)

Jonas

Panevėžys, 1947 XI 25

Jonuk! Sveikas!

(...) Gavau laišką iš Maskvos. Ten buvo prašoma suteikti pilnų žinių apie Jus. Tad kol sulaksčiau, kol perrašiau ilgiausius raštus keliais egzemplioriais. Mat kur tik minėjote, visur gi reikėjo išsiųsti. Gal pagelbės ką. O kai dar menkai nusimanau toje kalboje, tai suklysti – ir vėl iš naujo.

Sužinojau Jūsų rajoną, tuojau nubėgau į paštą – siuntiniai cina! (...)

Sudie

Veronika

Pečiora, 1947 XII 18

Verutyte, sveika gyva!

Mano sieloj šiandien šventė. Taip, sesute. Juk tikrai didelė šventė. Vakar sulaukiau po gerokos pertraukos puikų Jūsų siuntinį. Siuntinį Kalėdinį. Skanūs šližikai, saldus medutis (ir och tą saldujį medutį kaip mėgstu), kojinės puikios, vitaminai, siūlai, pieštukai – visa tai

nepaprastai reikalinga. Visko jau buvau pristigęs. Ir siūlų, ir pieštukų, baigiau ir rašomąją medžiagą. O muilo tai seniai seniai pristigau.

Už visas gėrybes nuoširdžiausias gilus broliškas ačiū!

(...) Ir ką gi, sakai, nenusimink, nuotaikos geros neprarask. Taip, tai žinau, kad tai ne tik dvasiai, bet ir kūnui kenkia. Bet ką gi padarysi. Juk pats gyvenimas toks. Mes visi esam juk “labai gerai” aprūpinti, ypatingai maisto atžvilgiu. Kiekvienas veidas spindi “energija”. Kiekvienas – ar senas ar jaunas, – užgesusiais žvilgsniais – eisena, darbas ir kalba kaip rudens musės.

Bendra nuotaika “labai puiki”. Juk esame gerai apvilkti. Ir tikrai gavom gerus vilokus, šiltas vatines kelnės ir šiltus vatinius bušlatus – na lietuviškai tariant – rudeninius puspalcius iki kelių ilgumo. Tai gi šilta ir jauku. Taip šilta ir jauku.

(...) Amžina gavėnia – su puslitriu vandens rytą ir vakarė – tai sunkai pakeliama kaip seniau kad pas mus. O dabar gi mes esam laimingi puikiosios tėvynės sūnūs. Esam viskuo gerai aprūpinti, “o ypatingai gerai” valgiu. (...)

Sudie – Jonas

Pečiora, 1948 I 6

Sveika gyva!

(...) Jau gal mėnuo kaip dirbu lentpjūvėje naktimis. Dabar brigadyrius turi neblogą akį, tai davė pastovesnį darbą ir ne taip sunkų – tai dirbu vadinamuoju kamliavoj (drūtgalininku) – (reikia pasiristi iš gatavos, dieną parengtų medžių krūvos, sienoja ant listakados, užristi atitinkamai ant mažos vagonėlės, stipriai tokiomis replėmis priveržti ir paduoti į pačią mašiną). Kai kada tai, žinoma, visai nusi-mūčiji, bet visgi tai ne lentų, bet apalkų atnešimas ir krovimas į krūvą tvarkingai. Čia nereikia tiek bėgioti, kad baigiant darbą nepavelki kojų, rankos ir pečiai neskauda. Tik visa bėda, kai dabar šalta ir vidutinis vėjas pučia, tai mažiau judant šalta. Taip dirbam patalpoje, kuri iš šiaurės pusės atvira, mat per ten paritam medžius. Tai taip pvz. sausio 2–4 d. naktimis vėjas pūtė iš šiaurės ir gerokai persišaldžiau – gavau gripą. Bet ir tai nebloga – juk liga menka, o svarbiausia sveikatos skyrius atleidžia nuo darbo. Taigi dabar ilsiuosi ir ... verdu skanią košytę – miltai ir po truputį Jūsų prisiųstų morkyčių (och skanumėlis).

Pradžioje viriau košytę tik saldžią – manų kruopytės, miltai ir

truputis cukraus, žinoma, ir bent kiek sviesčiuko – ir och kaip tai skanu ir sotu. Na ir ką gi – ir tada tiesiog veržte veržiasi iš širdies giliai dėkingi žodžiai į Didžiąją Širdį – palaimink mūsų gimines, geradarius ir draugus! Palaimink! (...) Labai ačiū. Už visas gasietėles iš duonos kepėjo gavau 300 g duonytės. (...)

Sudie – Jonas

Pečiora, 1948 I 17

Sveika gyva, Verutyte!

Pas mus įsiviešpatavo žiauri žiemužė. Vakare apie 13 val. 14 d. pradėjo, kaip sako, gerai spausti, taip kad mūsiškių keletas begrįždami iš darbo apšalo nosių galiukus. Mat dabar nuo sausio 14 d. dvi dienas dirbome toli toli nuo savo kolonos – net už ketverto kilometrų kasame didelį gilų kanalizacijos griovį. Tai becinant didesnę kelio galą ir dar prieš vėją, šaltis nuglanda veidą, spaudžia replėmis pirštus.

Sausio 15 d. tai buvo pakenčiama – buvo 32 laipsniai, o vakar – sausio 16 d. buvo 39, sako – net iki 42. Nėjome į darbą! Mums tikra šventė. Pailsėjome, rašėme laiškus, virėme košytę. Man pasisekė išsivirti skani, skani košytė iš Jūsų milčiukų ir burokėlių. Nereikia nei riebalų, taip skanu, skanu. O dabar uždedu 2-3 šaukštus cukraus – tikras tortas, ir sotu. (...)

Sudie – Jonas

Panevėžys, 1947 XII 30

Sveikas, Jonuk!

Sveikinu su praėjusiomis Kalėdomis! Laimės ir džiaugsmo!

Šiomet tėviškėj ir žiema šilta. Tik pirmąją Kalėdų dieną buvo šalčiau, daugiau visą laiką oras keistai šiltas – lietus lynoja, laukai marguliuoja, o sniegą, atrodo, ir žvirbliai baigs sulesti.

(...) Be galo laukiu atsakymo į malonės prašymą, bet laiškanešys taip seniai čia buvo užklydęs, ir iš Jūsų jau kuris laikas nebesulaukiu laiškų. Prieš pat Kalėdas, XII 23 d., išsiunčiau siuntinėlių ir laikraščius. Už pačius pirmuosiu naujus pinigus tuoj pirmą dieną nupirkau siuntinėliui įpakavimą. Nekoks tas siuntinėlis, bet vis šis tas. Pagalvoju, kad šiuo metu, kai visur tick daug darbo prieš šventes, gal niekas kitas ir nesiųs, tai tuoj žybt žybt suruošiau. Vieną pirštinę per vieną naktį numezgiau, kitą per kitą, todėl nesistebėkit – gal jos truputį ir

kreivos. Mat dienomis tai laiko nebūvo – reikėjo tai į kaimą parbėgti ko nors pažiovinti siuntinėliui, vakare vėl koks susirinkimas, diena darbas.

Veronika

Pečiora, 1948 I 20

Sveika gyva, Verute!

(...) Sausio 14–18 d. visai gerai ir aštriai spirgino, buvo net iki 42 laipsnių. Sekmadienį sausio 18 d. ir aš kiek apšalau nosies galiuką ir veido vieną pusę. Yra ir smarkiai apšalusių – vaikšto užtvertais veidais. Dabar oras vėl kiek atpuolė – vakar, 19 d. snigurojo. Bet tik bjaurybė tas aštrus rytų vėjas neduoda ramybės. Jis žiaurus ir piktas. Sekmadienį gi ne taip šalta – buvo gal 30, bet bjaurybė tas piktas vėjas daugumui įspaudė veiduose baltas žymes. Mat pareiti kaip tik prieš vėją, na ir virš trijų kilometrų į mūsų koloną.

Tik sniego šiais metais pas mus tai maža – kaip pracistais metais, tai ir trečdalis nėra.

(...) Taip – sąskaitininku tapti nepasisėkė, na ir nereikia. Praėjusieji metai nuo rugpjūčio mėn. iki šiam laikui man daug lengvesni, kaip laikotarpis nuo atvykimo (46 VIII 5 – 47 XII 1) iki minėto laiko. Praeitą pusmetį neteko taip baisiai mirtinai išvargti, kaip užpractą, kada ypatingai 46 XI 1–47 VII 30 d. būnant lentpjūvėje, tekdavo taip išvargti, taip išsikankinti, kad net ateidavo mintis – kaipgi greičiau išsivilkti iš to nelaimingojo kūno, kaip nutraukti gyvybės siūlą. (...)

Sudie – Jonas

Panevėžys, 1948 I 15

Sveikas, Jonuk!

Pagaliau ir vėl Jūsų laiškas aplankė mane. Jau daugiau kaip mėnuo nebuvau gavęs, todėl nenuostabu, kad taip puoliau skaityti. Tai buvo XII 18 d. laiškas.

Taip, Jonuk, gyvenimas žmogaus nelepina ir dar kaip nelepina. Kam daugiau yra duota, iš to daugiau bus pareikalauta.

(...) Žmogui reikia kentėti. Kančia yra didžioji gyvenimo mokytoja. Ir tuomet, kai atrodo, kad žmogui sunku bepernešti, tada įgaunama naujų jėgų, tada pamatome pasaulį ir save visai kitoje šviesoje, tarsi čia nusileistų kažkokia nežemiška šviesa ir viską apšviestų. Tuomet kai žmogui atrodo, kad esąs visų apleistas, tuomet iš tikrųjų

Laiminanti Likimo Ranka yra ties juo, nes kančią Dievas siunčia tarsi savo Meilės pasiuntinį. Kančia yra Likimo vedanti Ranka, kuri kreipia žmogaus gyvenimą, žmogaus galvojimą kita linkme. Kančioje gimsta kilniausios mintys, kančioje didžiausias pasiaukojimas išauga ir tik Kančia atpirko juk ir pasaulį. (...)

(...) Tai taip ir gyvename. Jau nauji pinigai apyvartoje. Gaunu apie 500 rb. Pinigai brangūs. Pirkimas visur laisvas, tik turėk pinigų.

Ruošiamės rinkimams, todėl dabar daug darbo. Turiu atsakingas pareigas, tad tenka padirbėti – mat esu beveik jauniausia mokykloje.

Veronika

Pečiora, 1948 II 22

Verute, sveika gyva!

Nė per seniai – antradienį – gavau Tavo sausio 15 d. laišką, laišką gilų, gilų...

(...) Buvo virš 40 laipsnių. Aš dirbau lentpjūvėje kaip tik nakčia. Taip kad praleidi 3-5 medžius ir bėgi kaip į laisvę šuoliais į mašinų skyrių pasišildyti. Nepasišildžius lengvai galima būtų ledu pavirsti. O dar kaip tik laimė – pasitaikė, kad baigėm pjauti medžius, tai atliko visai ploni medeliai, tiesiog grėbliakočiai – tai nesunku dirbti ir galima ilgiau pasišildyti. Na, bet užtai porą savaitių nuo sausio 24 d. visai atsigavom ir gerai pailsėjom. Ėjom dirbti į kaimyninę koloną – Miškų kombinatą. Ten į sunkvežimius pakrovėm namų detales – langus, duris, laiptus ir pan. Per dieną aštuoniese pakraunam 3-6 mašinas. Tai tikras rojus. Bet paskui už tai pričiupo – mums atvežė medžių 20 vagonų – tai keturias dienas teko ir labai pasimūcyti, kad negalėjau tuoj gavęs Jūsų laišką ir banderolę laiškučio parašyti. (...)

Nuoširdžiai nuoširdžiai dėkoju už vitaminus.

Jums dėkingas

Jonas B.

Panevėžys, 1948 I 30

Sveikas, Jonuk!

Įsivaizduokite tik sau, kokią vakar turėjau pirtį – vedžiau atvirąją pamoką, kurioje dalyvavo 15 stebėtojų! Dviejų mokyklų mokytojai, pedagoginio kabineto vedėjas Janauskas ir inspektorius – nieko sau žmonių skaičius! Todėl nenuostabu, kad iš vakaro jaučiausi kaip prieš abitūros egzaminus. Tokią pamoką teko vesti pirmą kartą ir, kas svarbiausia, kad joje dalyvavo mano buvęs mokytojas Janauskas. O

prieš savo mokytoją juk reikia visada pasitempti. Nors gerai įpras-
tas ir pažįstamas, bet vis dėlto buvęs mokytojas visada lieka moky-
toju.

Pamokos tema buvo "laiškas". Bet laimei, kad pradėjau vesti
pamoką, svečių nejutau, mačiau tik savo klasę. Klasė sėdėjo kaip
užburta, o aš kalbėjau su besišypsančiais mokiniais. Ir toje nuosta-
bioje tyloje, toje besišypsančių nekaltų akučių jūroje aš pamačiau,
kad juos dar labiau myliu. Bet į galą pamokos pradėjau kažkaip
jausti ir pačią publiką, ypatingai, kai vaikai pradėjo rašyti pradinį
laiškelį. Tada ir pati pajutau, kad balsas nustoja kažkokio skambe-
sio, pasidarė lyg išsigandęs. Šiaip pamoka pavyko gana gerai. (...)

Būtinai parašykit, ko labiausiai reikalinga.

Sudie

Veronika

Pečiora, 1948 III 6

Micloji Verute!

(...) Dabar su siuntinių gavimu kiek sunkiau – anksčiau atveždavo
į koloną, o dabar vėl veža į paštą. Kaip tik pasitaikė, kad tada vakare
buvo tokia žiauri ir smarki vėtra, kad, kaip sako, dangus ir žemė su-
mišo, rodos, kartais ir žmogų nuneš.

Bet nors ir vargiai reikėjo eiti apie puskilometrį, bet, kur tau, visi
su džiaugsmu bėgom siuntinio atsiimti! (...)

Pas mus dabar kolonoje vieni tik politiniai kaliniai – vasario 25
d. visus kitokius str. išvedė į kitą koloną. Dabar daug geriau ir vei-
kiau. Ypatingai tai mūsų brigadoje buvo daug jaunų vagišių. Dabar
visi suaugę žmonės ir rimti. Daug geriau ne tik barake – tyku ir ra-
mu, bet ir darbe smagiau. (...)

Jonas B.

Pečiora, 1948 III 16

Sveika gyva, Sese!

Šiandien naktį lengviau dirbau – kur lengviau, beveik visai ne-
dirbau. Mat patalpoje, kurioje stovi lokomobilis, dirba su fakelais.
Seniai nėra elektros lempučių. Kad neįvyktų gaisras, gaisrininkas
uždraudė dirbti. Taigi beveik visą naktį prie šilto lokomobilio mie-
gojau.

Dabar dar pamiegojęs iki dvyliktai – užtenkamai pailsėjau. Na,
ir kažkaip širdis traukte traukia su Tavim pasidalinti keletą žodžių.
Ot kažkaip stipriai išsiilgau. O paskutiniu metu kažkaip gyvai

Jus jauste jaučiu – it klūpotumėte Katedroje, it kuo tai giliau rūpinumėtės – giliau manimi. (...) Čia laiškas nuoširdus, tik staigiai siuntinys koks su staigmena. Tai kaip galingas griaustinis – žaibas nušviečia tamsią ir niūrią mūsų padangę. Ir vėl tada rodos normaliai viskas vyksta. Atgyja lyg žolytė pavasarį po šilto lietaus visas organizmas. (...)

Sudie!

Jonas

Panevėžys, 1948 II 18

Sveikas, Jonuk!

(...) Lygiai prieš du metus buvo taip pat 18 vasario, kada išvykot iš Panevėžio į Vilnių. (...) Dveji metai, kai palikote Panevėžį. Siuntinėliu, išsiųstu II 12 d., išsiunčiau ir rožantėlį. Man vis atrodė, kai tik gausite rožantėlį – sugrįšite į tėviškę... Seniai jau ruošiausi išsiųsti, bet kažkaip vis neįsigydavau.

O, Motina, juk sugrąžinsi Tu! Juk pasauly negirdėta, kad kieno maldas būtum atstūmusi. Juk sugrąžinsi Tu. (...)

Tiesa, o kaip veidas, ar dar skauda nuo nušalimų?

Sudie – *Veronika*

Pečiora, 1948 III 25

Verutyte!

(...) Bet visgi kaip kartais būna sunku. Ypatingai dabar nuo šio mėn. 20 d. dirbam po dešimtį valandų. Daug privežta ir vis veža ir veža medžių. Tebedirbu naktimis nuo 7 val. vakaro iki 5 val. ryto. Kartais labai labai – tiesiog mirtinai privargsti. Taip pvz. Juozo dienos vakare (iš 19 į 20 d.) mirtinai nusimūčijau. Meldžiausi ir aukojau darbą už tėvelį Juozapą ir broliuką Juozą...

Toje lėtpjūvėje visgi labai sunku – daug sunkiau negu kitose brigadose.

Dabar stengiuosi pereiti į stalių ar nors statybininkų brigadą. Būtinai stengsiuos į stalių – visgi tai specialybė ir švarus, nesunkus darbas. Vis tiek anksčiau ar vėliau mane visi užmirš – nebus kam bepalaikyti. O būnant staliumi specialistu galima šiek tiek ir pačiam duonos užsidirbti. Bet tam reikia truputį patepti. Todėl labai prašyčiau prisiųsti, kas Jums ne taip brangiai kainuoja – ar geresnių lašinukų ar sviesto, ar medaus kg. Medų geriau įdėkit į kartoninę dėžutę. Tam reikalui reikės bent trejeto kg riebalų. Prašysiu ir namiškių.

Tiesa, turiu pasigirti, kad pas mus yra taip vadinami užskaitymai. Už vieną atbūtą dieną užskaito dar priedo nuo pusės iki trijų dienų. Tie užskaitymai pradėjo veikti nuo 1947 m. gegužės 1 d. Taip aš pagal užskaitymus už 1947 visus metus (VI 1–XII 31 d.) uždirbau taip, kad dabar grįšiu ne 1955 XI 5, bet 1954 26. Tai kaip atrodo – ar greit pasimatysim?!... Bet visgi manome, kad teks greičiau grįžti į tėviškę – vėliausiai 50 m. Na bet tick to – apie tokius dalykus kalbėti labai skaudu! (...)

Sudie – Jonas

Pečiora, 1948 IV 13

Verute, sveika gyva!

(...) Kaip tik labai malonu – šio mėn. 8 d. baigiau broliuko Juozo siuntinį – na, tuoj ir Tavo siuntinys. Tai labai puiku – nereikėjo nė kiek alkti. Nors dabar nuo Velykų jau dirbu dieną ir daugiau uždirbu. Šiandien uždirbau net visą kg duonos ir... daug košės – net tris samčius, mūsiškai kalbant šaukštus, na, o supė tai visai puiki – labai “tiršta”. (...)

Sudie – Tau dėkingas – Jonas

Pečiora, 1948 IV 23

Verute, sveika gyva!

Jau seniai galvojau Tau parašyti kiek atviresnį laiškėlį apie mūsų gyvenimą. Mat yra progos į kitą pašto dėžutę įmesti, iš kurios greičiau cina... ir rodos daug laisviau.

Ką gi, iš tolo žiūrint gyvenam mes tokiame kaimelyje, kuris aukšta tvora aptvertas ir už pusmetro dar viena tvorelė – dratinė, taip pasakyt, kad vilkai neužpultų. Kampuose tvoros yra tokie dideli ant keturių kojų pastatyti gandrulizdžiai, kuriuose tupi po vieną sargybinių. Mūsų kaimelyje yra septyni namai, kiekviename po keturias gryčias. Gryčioje po 30 žmonių. Taigi mūsų kaimelyje yra apie aštuonis šimtus dūšių. Gretimai dar ir kiti trys kaimeliai.

O gulim, tai aišku, paprastoje gryčioje ankštai. Na, lygiai taip pat, kaip kariuomenėje – lovos medinės dviejų aukštų. Atskiri narai po keturias lovas – apačioje dvi ir viršuje dvi. Turim šieniką, į kurį kemša kas ką išmano ir nučiumpa – drožlių, pakulų, vailokų. Toks pat ir pagalvėlis. Narų plyšiuose visur daugybė blakių. Kaimelyje – kolonoje dar yra raštinė, virtuvė, pirtis. Prie išėjimo vartų yra vyr. sargybinio būdelė, kurios duris atidarinėja rankena. Pro tas duris vaikšto taip vadinami bekonvoininkai ir laisvi piliečiai... Mus

išleidžia per vartus į darbą, šaukia pagal kartoteką... ir marš dviejų-
trijų sargybinių vedami į darbovietę. Ten taip pat yra "vyškos" – gan-
dralizdžiai – arba šiaip pasako – riba darbo iki tol, o toliau mirtis...

Taigi toks tai paviršutinis gyvenimas. Jei gausit šį laišką – iš kitos
dėžutės – tai parašysiu apie vidurinį gyvenimą... (...)

Sudie – Jonas

(Bus daugiau)

AUTOPORTRETAS ARTIMIE- SIEMS

□ Leonas Juškevičius Magadane
1955 m. Autoportretas

Gimiau 1922 m. vasario 28 d. Šventežeryje, Lazdijų aps. 1926 m. tėvai persikėlė į Alytų. Gausios šešių vaikų šeimos tėvas tapo tarnautoju. Vyriausioji dukra Rūta gimė 1920 m. Iš penkių brolių vyriausias buvau aš, po manęs 1923 m. gimė brolis – Vytenis, 1925 m. – Benjaminas, 1929 m. – Algimantas ir 1937 m. – jauniausias Romualdas.

Tėvas mirė 1938 m. Kadangi tėvas iš Žemės ūkio banko buvo paėmęs 5000 litų paskolą namo statybai, ją reikėjo gražinti, kad neišvaržytų namo. Aš tuo metu mokiausi Alytaus gimnazijoje.

Baigęs 6 klases turėjau mesti

mokslą ir ieškoti darbo, kad galėčiau sumokėti bankui skolą. Gimnazijos mokytojams Brazdžiui ir Klimavičiui rekomendavus, mane priėmė dirbti į Lietuvos Banką pasiuntiniu-praktikantu. Taigi pradėjau dirbti nuo 16 metų ir pusę atlyginimo kas mėnesį atiduodavau paskolos padengimui. Sesuo tuo metu mokėsi Klaipėdos pedagoginiame institute, tad aš tapau pagrindiniu šeimos ramsčiu. Po metų mane paskyrė sąskaitininku, vėliau – buhalteriu. 1940 m. sesuo baigė institutą, ištėkėjo ir dirbo mokytoja Alytuje, vėliau, vokiečių okupacijos metais, persikėlė į Vilnių.

Per pirmąją rusų okupaciją Lietuvos Bankas virto Valstybiniu banku, o aš, norėdamas ten dirbti, privalėjau kursuose mokytis rusų kalbos, kurios gimnazijoje tada nemokė. Vokiečiams išvijus rusus vėl dirbau Lietuvos Banke ir 1943 m. baigiau mokėti skolą bankui.

Brolis Vytenis baigė Kėdainių aukštesniąją geodezijos-kultūrtechnikos mokyklą ir įsigijo geodezininko specialybę. Brolis Benjami-

nas vokiečių okupacijos metais baigė gimnaziją ir įstojo į gen. P.Plechavičiaus Vietinės rinktinės Karo mokyklą Marijampolėje. Vokiečiai norėjo juos pasiųsti į Rytų frontą. Brolis pabėgo ir slapstėsi pas gimines kaime.

Per antrąją rusų okupaciją, norėdamas išvengti mobilizacijos, Alytaus plentų valdybos viršininkui parašiau pareiškimą, kad priimtų dirbti buhalteriu. Reikėjo rašyti rusų kalba. Viršininkas užrašė rezoliuciją, kad mane priima dirbti nuo 1944 08 01. Pareiškimą nešiojau su savimi. Likus savaitei iki tos datos pakliuvau mieste į vyrų gaudynes. Ginkluota sargyba atvedė į karinio komisariato mobilizacinį punktą. Karininkui parodžiau pareiškimą su plentų valdybos viršininko rezoliucija. Jis perskaitęs tik nusijuokė ir paklausė, ar pats rašiau pareiškimą. Pasakiau, kad pats. Tada pasiliko pareiškimą ir kitus mano dokumentus, o man išdavė pažymą, kad esu mobilizuotas laikinam darbui kariniame komisariate. Liepė sėstis ir rašyti pažymas rusų ir lietuvių kalba. Tam darbui buvo mobilizuoti mokytojai ir tarnautojai, mokėję rusų kalbą ir gražiai rašę.

Tuo metu NKVD kariuomenė tikrino visų vyrų dokumentus, darė kratas namuose. Jauni vyrai įsirenginėjo slėptuves arba ėjo į miškus. Brolis Vytenis slapstėsi kaime be dokumentų. Brolis Benjaminas, rekomenduotas gimnazijos mokytojo K.Klimavičiaus, tuomet jau tapusio Švietimo skyriaus vedėju, buvo paskirtas mokytojauti į II Varėnos Barčių kaimą, buvusį lenkų okupuotoje Lietuvoje. Benjaminui nuvažiavus, naktį atėjo lenkų Armijos krajobos partizanai ir sužinoję, kad jis lietuvis, liepė nedelsiant iš ten išsikraustyti, nes bus sušaudytas. Brolis, sugrįžęs į Alytų, Švietimo skyriuje pasakė esąs išvytas. Tuomet jam pasiūlė važiuoti į Varanovo (dabar Baltarusijoje) rajono miškuose esančius lietuviškus kaimus, kur reikalingas mokytojas lietuvis. 1944 m. vasarą Benjaminas ten išvažiavo ir ilgai iš jo negavome jokios žinios.

Mobilizacinę komisiją, kurioje dirbau, po kiek laiko iškėlė į Jiezną. Ten dirbdamas pradėjau galvoti, kaip padėti savo pažįstamiems ir gimnazijos draugams gauti pažymas. Komisijos viršininkas vyr. lt. Ščpyliovas kiekvieną rytą neskaičiuodamas mums išdalindavo po pluoštą pažymų blankų, atspausdintų rusų ir lietuvių kalba, kurias užpildė nunešdavome atgal. Jis įrašydavo davinius į savo karto-teką, uždėdavo herbinį antspaudą, pasirašydavo. Paskui šias pažymas įteikdavo atvykusiems. Kiekvieną kartą pasislėpdavau po keletą

pažymų blankų. Visa problema buvo antspaudas. Kadangi neblogai piešiau, iš pradžių namuose, vėliau pas patikimus žmones bandžiau nupiešti antspaudą. Po daugybės bandymų pavyko ištirpinus cheminį pieštuką atvirkščiomis raidėmis ant vaškinio popieriaus nupiešti herbinį antspaudą. Jo pakakdavo 4-5 pažymoms, nes paskui popierius deformuodavosi ir tekdavo piešti iš naujo. Tai reikalavo didelės įtampos ir susikaupimo, bet antspaudas niekuo nesiskyrė nuo tikro. Parašą padirbti buvo daug lengviau. Reikėjo būti labai atsargiam, nes komisijoje dirbo saugumietis Šulcas. Jiezne būdamas pažymą parūpinau Vincui Mikailai, Stasiui Vėsei, Senutai ir dar keliems, kurių jau nepamenu. V. Mikaila po to baigė mokslus, dabar gyvena ir dirba Vilniuje. Girdėjau, kad apsigynė disertaciją ir dirba mokslinį darbą. Stasys Vėsa taip pat baigė mokslus, įstojo į partiją ir tapo Kauno šilko pluošto kombinato direktoriumi. 1957 m., jau grįžęs iš Jakutijos lagerių, sutikau jį Kaune. Jis mane pažino, užkalbino ir kvietė užėti. Domėjosi mano gyvenimu ir siūlė įdarbinti. Aš jau dirbau Kauno Architektūros skyriaus gamybinėje grupėje, todėl pasiūliau įdarbinti brolių Benjamina, kuris grįžęs iš Vorkutos negalėjo Kaune prisiregistruoti. S. Vėsa brolių priėmė į darbą ir tarpininkavo dėl priregistravimo. S. Vėsa man guodėsi, kad turi nepagydomą širdies ligą, nuo kurios po kelerių metų ir mirė.

Dirbdamas Simne su Šepyliovu įsitikinau, kad jis nėra blogas žmogus. Buvo draugiškas, pagyrė, kad gerai dirbu, ir karui pasibaiigus žadėjo rekomenduoti dirbti į plentų valdybą. Tada pasiryžau jo paprašyti, kad išduotų pažymą broliui Vyteniui, besislapstančiam kaime. Pasakiau, kad brolis jaunystėje susižeidė kelio girnelę ir sausgyslę, dėl to viena koja ne visai išsivysčiusi ir plonesnė. Šepyliovas fronte neteko kojos ir vaikščiojo su protezu, raišuodamas, pasiremdamas lazda. Liepė atsiųsti brolių ir pažadėjo jam padėti. Vyteniui atvykus, Šepyliovas išpildė pažadą – išdavė pažymą. Vytenis išvažiavo į Kauną ir įsidarbino pagal specialybę. Daugiau pažymų neprašiau, nes buvo rizikinga. Simne parūpinau pažymą buvusiam gimnazijos klasės draugui Baliui Zdanavičiui, kuris net apsiverkė susijaudinęs, kad aš taip smarkiai rizikuoju. Vėliau jis taip pat pakliuvo į lagerį. Sugrįžęs dirbo Elektrėnų jėgainės vyr. buhalteriu. Buvau pas jį nuvažiavęs, susirašinęs.

Taip pat teko parūpinti pažymą partizanų būriui, kad jie galėtų persikelti į kitą vietą. To mane paprašė klasės draugo Juozo Kataly-

no ryšininkas. Perdaviau 15 pažymų su “antspaudais” ir “parašais”, tik be pavardžių – jie turėjo patys jas įsirašyti.

Būdamas Simne išgirdau apie brolio Benjamino areštą. Mama sužinojo, kad jis Marijampolės kalėjime, ir nuvažiavo perduoti maisto. Ilgai vaikščiojus ir prašius mamai buvo atsakyta, kad sūnus sušaudytas kaip “banditas”...

Komisariato komisijoje išdirbau iki karo pabaigos. Po to dirbau buhalteriu plentų valdyboje. Lengviau atsidusau, kad su pažymomis neįkliuvau.

1945 m. birželio 16 d. ištrėmė mamą ir einantį 16-us metus brolių Algimantą. Laimingo atsitiktinumo dėka trėmimo išvengiau. Tuo metu mansardoje nuomojome kambarius mokiniams. Viename jų gyvenau aš su bendradarbiu Povilu Gelumbausku. Mama su jauniausiais Algimantu ir Romu gyveno dviejuose kambariuose apačioje. Tą nelemtą dieną jau 5 val. ryto išgirdau mamos ir mažiausio 8-erių metų broliuko Romo verksmą. Apsirengiau ir nusileidau laiptais sužinoti, kas atsitiko. Atidaręs duris pamačiau kelis pasieniečius žaliomis kepurėmis ir vieną civilį, kurie ragino mamą rengtis į tolimą kelionę ir su savimi pasiimti tiek maisto ir rūbų, kiek gali pa-nešti. Man įėjus vienas kariškis pastojo kelią ir pasakė, kad pašaliniamis įeiti negalima. Supratau, kad mane palaikė pašaliniu asme-niu, todėl grįžau į mansardą ir galvojau, kaip man pasielgti. Civilį, buvusį su kareiviais, vykdomojo komiteto atstovą, gerai pažinojau – prieš karą jis dirbo miesto savivaldybėje raštininku ir kartu su tėvu dainavo šaulių chore. Jo pavardė Molis. Jis mane pažino, bet kareiviams nesakė, kad esu tremiamos šeimos narys. Jau sugrįžęs iš lagerio sužinojau, kad po kurio laiko jį suėmė ir įkalino lageryje, kur jis ir mirė.

Sugrįžęs į mansardą pro langą pamačiau, kad broliukas Romas išbėgo į sodą ir pastūmęs į šoną tvoros lentą pralindo pro skylę į kaimyno sodą, o lentą vėl užstūmė. Tvorą mūsų sode buvo 2 m aukš-čio iš iltisinių lentų. Vaikai čia žaisdavo slėpynių, ir Romas žinojo, kurią lentą galima pastumti. Sargybiniai saugojo tik mamą ir brolių Algimantą, todėl Romas, tuo pasinaudojęs, nutarė pasislėpti. Vė-liau kaimynai jį išvežė į kaimą pas gimines – taip broliukas išvengė trėmimo.

Mansardoje dvejojau – eiti pasiduoti ar ne. Bendradarbis Povi-las man patarė nepasiduoti. Jau per 1941 m. trėmimą vyrus atskyrė

□ Leonas Juškevičius. Tokius portretus išsiųsdavome savo artimiesiems

□ Motinos portretas 1944 m.

□ Motina su broliu Algimantu ištremiami į Komi resp. 1945 06 16

nuo šeimų ir siųsdavo į lagerius, o iš Lietuvos galėsiu nors siuntiniais padėti. Su juo susitariau, kad pusę aštuonių apsirengęs, su portfelio išeis į darbą. Prie gatvės vartelių taip pat stovėjo sargybinis su automatu. Povilas išėjo pro vartelius ir sargybinis jį praleido. Nieko nelaukęs aš taip pat paėmiau portfelį ir išėjau. Pro sargybinių praėjau, bet eidamas gatve pamačiau einant mamą su kitu sargybiniu. Romui pabėgus, mama pasakė, kad jis tikriausiai išbėgo į gatvę. Tada vienas sargybinis mamą išvedė į gatvę ir liepė broliuką šaukti vardu. Niekas neatsiliepė. Sargybiniai, jo neradę, po kurio laiko grįžo atgal – tada aš juos ir sutikau. Nors širdis daužėsi, bet vaidinau abejingą ir praėjau pro šalį. Mama, praeidama pro mane, sušnibždėjo: “Tik tu bėk!” Sargybinis, matyt, išgirdo, nes sustojęs atsisuko į mane, bet aš ėjau toliau normaliu žingsniu. Todėl paliko ramybėje. Apsukęs lanką pušynu, nuėjau į bažnyčią. Vokiečių okupacijos metais giedojau bažnyčios chore, todėl užlipau prie vargonų. Čia galėjau susikaupti ir prašyti Dievo pagalbos. Ryte pamaldų nebuvo, meldėsi tik kelios moterėlės, todėl man niekas netrukdė. Nusprendžiau išbūti iki vakaro, o vakare išvykti į kaimą. Dieną pro langelį viršuje pamačiau du ginkluotus žaliakepurius, besidairančius po šventorių. Vėliau sužinojau, kad į plentų valdybą buvo atėjęs saugumietis Kerbelis su kareiviais manęs ieškoti. (Brolis Benjaminas kentėjo per tardymus jo naguose).

Pabėgęs nuo trėmimo apsigyvenau netoli Ūdrijos, Arminų k., pas ūkininką Urmanavičių. Mes buvome pažįstami, nes jo dukra pas mus nuomojo kambarį ir mokėsi Alytuje. Ūkininkas – buvęs Lietuvos savanoris-kūrėjas, dalyvavęs 1918–1920 m. kovose už Lietuvos Nepriklausomybę.

Mano dokumentai buvo tvarkingi, tik darbo pažymėjimas galiojo iki 1946 m. Kareiviai tą vasarą kelis kartus darė kaime kratą ir tikrino dokumentus. Paklaustas atsakydavau, kad atvažiuau pas giminės maisto. Naktimis ateidavo partizanai. Būrio vadui V. Petraškai-Šturmui papasakojau savo padėtį, parodžiau piešinius. Jis pasiūlė nupiešti kelias Stalino karikatūras su šmaikščiais eilėraščiais. Partizanai naktį išklijavo piešinius, užrašė, kad užminuota, todėl stribai bijojo nuplėšti. Taip ir kabojo, kol atvažiavo kareiviai. Sekmadienį į pamaldas Ūdrijos bažnyčioje suvažiuodavo daug žmonių...

1946 m. reikėjo prasižėsti darbo pažymėjimą, todėl teko vėl nupiešti herbinių antspaudą. Artimesnieji kaimynai žinojo, kad esu pa-

bėgęs nuo tremties. Be to, vienas kaimynas išvažiavo į Alytų ir įsirašė į sribus. Jei kareiviai atvažiuotų su sribais, ne tik man, bet ir šeiminkams galėjo baigtis liūdnai. Nenorėdamas, kad šeiminkas dėl manęs rizikuotų, nusprendžiau išvažiuoti į Kauną, bet ten norint prisiregistruoti, turėjau nupiešti Alytaus milicijos išsiregistravimo antspaudą. Kaune susiradau pažįstamus iš Alytaus, pas kuriuos prisiregistravau, bet apsigyvenau kitoje vietoje ir paprašiau įspėti, jeigu manęs ten ieškotų. Mane gyventi priėmė pamaldi senutė, patriotė, jaunystėje studijavusi Šveicarijoje.

Iš pradžių dirbau pagal sutartis braižytoju vienam projektavimo biure. Vėliau įsidarbinau techniku Kauno inventorizacijos biure. Ten dirbdamas (per kaimynus) gavau mamos laišką. Rašė, kad kerta mišką Komijoje, Permės sr., Jurlinskio r. Algimantas, nors nepilnametis, dirba kaip suaugęs, tik maisto norma per menka. Paruošiau jiems siuntinėį ir išsiunčiau. Po kurio laiko gavau laišką iš brolio Benjamino (taip pat per žmones), kad jis už akių “trojkos” nuteistas 10-iai metų katorgos darbams ir dirba Vorkutos anglių kasyklose. Mama jį jau buvo apraudojusi...

Kaune sutikau Vincą Patacką, su kuriuo susipažinau 1944 m. Arminų kaime, prie Alytaus. Iš jo sužinojau, kad jo šeima taip pat ištremta, o jis išvengė trėmimo ir pabėgo į Kauną, bet negali prisiregistruoti ir įsidarbinti. Papasakojau, kaip “susitvarkiau” dokumentus. Vincas ėmė prašyti, kad jam irgi padaryčiau. Žinojau, jog tai didelė rizika, bet pagelbėjau ir... jam pasisekė prisiregistruoti ir įsidarbinti! Patacko žmona per trėmimą buvo paslėpusi savo dokumentus ir juos išsaugojo. Su Lietuvoje išduotu pasu jai nebuvo sunku nelegaliai sugrįžti iš tremties. Jos pasą taip pat “išregistravau” iš Simno rajono.

Einant trečioms tremties metams, gavau iš mamos laišką apie nelaimę: griūdamas medis sutrenkė broliui Algimantui galvą ir inkstus. Sutrenkimas pakenkė smegenims – sutriko psichika. Brolis negalėjo dirbti, o nedirbantis negaudavo maisto normos ir negalėjo išgyventi, todėl mama ketino rizikuoti bėgti į Lietuvą. Nurašiau, kad netrukus išsiųsiu siuntinį, kurio dangtelio prašiau nenumesti, nes greitai praversiąs. Tada kaimuose išdavinėjo laikinus asmens liudijimus, kuriuos partizanai surinkdavo ir panaudodavo savo reikalams. Patackas parūpino du asmens liudijimus svetimomis pavardėmis. Gimimo metai maždaug atitiko. Reikėjo pakeisti nuotraukas ir pri-

taikyti antspaudus. Nuotraukas turėjau, todėl viską sutvarkiau. Asmens liudijimus ir kelias stambesnes banknotų kupiūras įklijavau į siuntinio dangtelio vidų ir su maistu išsiunčiau mamai. Po kelių savaitių abu su Algimantu atvažiavo į Kauną. Atrodė labai suvargę, sumenkę, apsirengę prastais rusiškais rūbais. Traukinyje kelis kartus tikrino dokumentus, bet viskas gerai baigėsi. Mama rusiškai kalbėjo gerai ir pasakė, kad aplankiusi gimines grįžta į Lietuvą. Brolis Algimantas po galvos traumos visam laikui liko nesveikas – trūko savarankiškumo, mąstysena liko kaip 15 metų berniuko.

Nuo 1948 m. vasaros iki 1948 spalio 8 dienos gyvenome kartu. Tą dieną pakliuvau į saugumo spąstus. Per Patacką nupiečiau išregistravimo antspaudus dar 4 asmenims, kurių visai nepažinojau. Sužinojau iš Patacko, kad jie pabėgę nuo trėmimo ir visi turi pasus. Tokiu būdu per Patacką sutvarkiau dokumentus Pranckevičiui, Lukui, Čižikui ir Pšigockiui. Patackienė, likus gal savaitei iki mano arešto, sutikus mano brolių Algimantą prašė perduoti, kad areštuotas jos vyras ir kad aš saugočiausi. Areštuotas buvo ir Pranckevičius, tačiau jam pavyko per langą pabėgti.

Patackas nežinojo, kur gyvenu, todėl nesiryžau kitur išsikelti. Pšigockis man buvo pažadėjęs už "dokumentų" sutvarkymą atvežti du maišus bulvių ir pasakė, kur jas reikės po dviejų savaitių paimiti. Šeimai padidėjus bulvės buvo labai reikalingos. Man nuėjus ir pabeldus į duris buvau įleistas ir pakviestas į vidų. Įėjęs pamačiau atsuktus į mane tris automatus ir išgirdau komandą: "Ruki v verch!" (Rankas aukštyn!) Iškratę kišenės liepė gulti ant grindų veidu žemyn ir laikė atsukę ginklus. Po valandos atvažiavo lengvoji mašina, man surakino rankas ir pasodinę tarp dviejų kareivių nuvežė į saugumo rūmų kiemą. Buvo jau sutemę.

Iš karto nuvedė pas tardytoją, kuris pareikalavo išduoti pagrindinės organizacijos veikėjus, ginklus, ryšininkus, slapyvardžius. Gyniausi nieko nežinąs, tik atėjau bulvių su tuščiais maišais. Tada tardytojo padėjėjas, tikras gorila, ėmė daužyti man per galvą. Daužė ir vis reikalavo prisipažinti. Tvirtinau, kad nieko nežinau, tik atėjau bulvių. Daužė visą naktį. Ėmė svaigti galva, jaučiau silpnumą, pradėjau kraujuoti. Paryčiais nutempė į kamerą, nes vos galėjau paciti. Dieną sargas kas 15 min. prieidavo prie langelio pažiūrėti ir, jei nuvargęs pradėdavo snūduriuoti, su keiksmiais prikeldavo. Keturias paras nieko nedavė valgyti, o vakarais vesdavo tardyti. Vėl daužy-

□ Areštas. 1948 spalio 9 d.

□ KGB nagoose: pagal tardytojo komandą "gorila" daužydavo galvą

mai per galvą, keiksmi ir raginimai prisipažinti. Sakydavau, kad nieko nežinau, o tardytojas rėkė, kad viską apie mane žino ir priversti prisipažinti. Labai skaudėjo galvą, ausyse zvimbė, vos pastovėjau ant kojų. Nusilpusi ir nualpusi apipylė vandenių ir vėl daužė, kol patys pavargo. Tada liepė sėstis ant kėdutės kampelio ir nejudėti. Nusilpęs negalėjau ramiai nusėdėti ir sujudėjau. Tuomet prišokęs gorila vėl trenkė per galvą ir... nuvirtau nuo kėdės. Dar suspardė ir paryčiais leisgyvi nutempė į kamerą. Kameroje buvau vienas. Buvo silpna ir labai skaudėjo galvą. Dieną vėl neleido miegoti. Trečią naktį vėl tas pats. Tardytojas įtūžęs aiškino, kad viską apie mane žino. Mane išdavė tie, kuriems padirbau dokumentus. Jei neprisipažinsiu – man pačiam bus blogiau, nes saugumiečiai turi būdų priversti prisipažinti. Atsakiau, kad man silpna, labai skauda galvą, vos stoviu ant kojų, esu alkanas ir trečia naktis nemiegojęs. Per naktį iškankinę įspėjo, kad rytoj bus paskutinė diena: jei neprisipažinsiu – pasigailėsiu. Dieną vėl nedavė miegoti, nors akys lipo iš nuovargio, kamavo baises galvos skausmas. Ketvirtą naktį nuvedė jau pas kitą tardytoją. Šis paklausė, kiek man metų. Atsakiau, kad 26-eri. Jis nustebo: “Negali būti! Tu atrodei apie 50 metų!” Pasakiau, kad tai dėl jų daužymo, miego stokos ir badavimo. Tardytojas pasakė, kad jie žino, jog aš pabėgęs nuo trėmimo, žino, kam padariau dokumentus. Mane ir išdavė tie, kuriems padėjau, todėl nėra jokio tikslo gintis. Jei prisipažinsiu – baigsis tardymai ir palengvinsiu savo dalią. Pagalvojau, kad mane išdavė Patackas, nes per jį dariau dokumentus ir jis žinojo, kur turiu atsiimti bulves. Be to, buvau nupiešęs išregistravimo antspaudus per Azarevičių, kurio namuose buvau priregistravęs gal 10 žmonių. Jie visi turėjo pasus ir buvo pabėgę nuo trėmimo. Tai Juozas ir Jonas Poškai, Škarnulis ir Škarnulienė, broliai Slavinskai. Kitų pavardžių nepamenu. Patackas apie tai nežinojo. Bijojau, kad nuo kankinimų nusilpęs neišduočiau žmonių. Žinojau, kad Patackas suimtas, o Pranckevičius pabėgo ir pasislėpė. Supratau, kad esu išduotas, todėl prisipažinau, kad išregistravimo antspaudus pasuose nupiešiau Patackui, Pranckevičiui, Čizikui, Pšigockiui ir Luckui. Jų visų, išskyrus Patacką, nepažinojau. Visi sakėsi pabėgę nuo trėmimo. Čiziko pavardės byloje nebuvo. Matyt, jam pavyko išvengti arešto. Pasakiau, kad daugiau niekam jokių dokumentų nedariau, nes bijojau rizikuoti. Įsidarbinau Kauno technikiniam inventorizacijos biure ir į politiką nesikišau.

Mane tardė dar keli tardytojai. Visiems kartojau tą patį. Užduodavo provokacinius klausimus. Atsakinėjau, kad nė vieno iš mano paminėtų anksčiau nepažinojau. Su Patacku susipažinau kaime frontui priartėjus prie Alytaus. Apie ankstesnę veiklą ir gyvenimą neklausinėjau, o jis man ir nepasakojo. (Tik 1998 m., kai tapo prieinami genocido aukų spec. archyvai, varčiau savo ir kitų bendrabilių bylas. Radau mano arešto 1948 10 12 nutarimą su karo prokuroro justicijos majoro Gavrilovo sankcija, kad aš nelegaliai gyvendamas Kaune palaikiau ryšį su "banditais" Patacku, Pranckevičium ir "terroristu" Pšigockiu, kuriems padariau fiktyvius dokumentus. Mano nusikalstamą veiklą įrodė liudininkė Patackienė ir mano paties prisipažinimas. Tai buvo netikėta, nes Patackienė pati mane perspėjo, kad jos vyras areštuotas ir kad turiu saugotis. Tardytojai pakišdavo man pasirašyti protokolus ir aš pasirašydavau, nelabai suprasdamas jų turinio. Skaitydamas archyve supratau, koks absurdas ten parašytas: aš pasakęs, kad Patackas vokiečių okupacijos metais supirkinėjo žydų auksą! Aš jo apie praitį neklausinėjau, o jis man nepasakojo, todėl ir pasakyti negalėjau. Tai buvo tardytojų kūryba).

Alytaus saugume ir lageriuose paaiškėjo, kad išdavikas buvo Pšigockis. Lageryje jis pats prisipažino, kad atvažiavęs į Kauną apsigyveno pas šeiminką, kuris buvo užverbuotas saugumo. Pšigockis šeiminkui atrodė įtartinas, todėl šis norėjo iš jo išgauti žinių. Pirmiausia pažinčiai pastatė butelį degtinės. Pšigockis atsidėkodamas taip pat pastatė butelį. Svečiui įkaušus, šeiminkas pasisakė, kad jis buvęs Lietuvos karininkas, ir provokavo išsipasakoti. Išgėręs du butelius Pšigockis pasidarė drąsus ir pasigyrė esąs partizanų ryšininkas, žinąs, kur yra partizanų bunkeris-slėptuvė. Savi žmonės čia, Kaune, sutvarkė dokumentus, ir jis susiras darbą. Šeima ištremta, o jis pats nuo trėmimo pabėgo. Šeiminkas Pšigockį nuramino, kad jo paslapties niekam neišduos ir palinkėjo gerai išsimiegoti.

Kitą rytą Pšigockį areštavo. Per tardymą jis gynėsi nieko nežinąs, bet į akistatą atvedė šeiminką, kuris išdėstė viską, ką vakar pasakojo, ir patarė prisipažinti. Pšigockis palūžo. Jis manė, jeigu viską, ką žino pasakys – išleis į laisvę. Pirmiausia jį nuvežė į mišką, kur buvo partizanų bunkeris. Gerai, kad partizanai buvo laiku įspėti. Saugumiečiai žinojo, kada ateis bulvių, todėl laukė pasala.

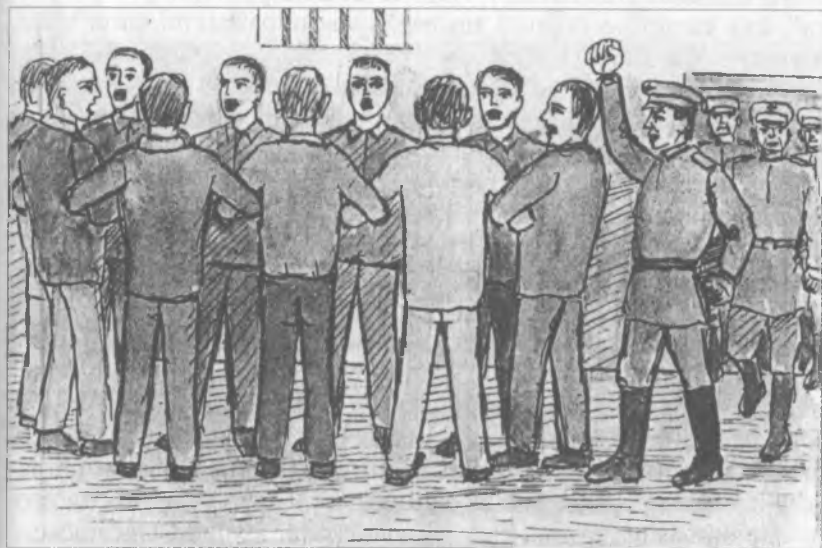
Alytaus saugume mane laikė kameroje su Pšigockio išduotais Valentukoniu ir Mackeliu jaunesniu, kurie papasakojo apie iš-

davystę. Per tardymus paaiškėjo, kad Pšigockis pats buvo partizanais ir turėjo slapyvardį. Todėl jo nepaleido, bet su manimi sudarė 12-os žmonių grupę, į kurią ir jis įėjo. Visi kiti buvo ryšininkai, davę partizanams maisto, siuvę rūbus ar kitaip padėję. Byloje mus kaltino, kad priklausome pagrindinei nacionalistinei organizacijai, siekiančiai nuversti tarybų valdžią. Iš tikrųjų organizacijos nebuvo, bet... tardytojai už pagrindinių organizacijų išaiškinimą gaudavo premijas, todėl tokias bylas sufabrikuodavo. (Jakutijos lageriuose susitikau su Patacku, Stebuliu ir Pšigockiu. Stebulis papasakojo, kad kalėjimuose ir lageriuose, kur tik būdavo Pšigockis – visur sutikdavo bendrąbių, negreitai atleidusių išdavystę. Pradžioje gavęs mušti, o miegoti turėjęs prie “parašės”. Jis visų atsiprašinėjo, prašė nepykti, nes kankinimais buvęs priverstas viską išpasakoti. Vėliau Pšigockiui atleidome, nes visų buvo tokia pati dalia, tapome “klipatomis”, o kerštas juk blogas patarėjas... Kauno saugume dar keli tardytojai mane kamantinėjo, kam dar padirbau dokumentus. Atsakydavau, kad gailiuosi, jog dėl to, kad padėjau savo likimo draugams tremtiniams, turėsiu pats smarkiai nukentėti.

Po to mus visus išvežė į Alytaus saugumą, nes visi, minimi kartu su manimi byloje, buvo kilę iš Alytaus aps., Simno rajono: Patackas, Pšigockis, Austrevičius, Vaitkevičius, Stebulis, Burba, Stanulis, broliai Mackeliai, Valentukonis ir Luckus. Aš jų visų nepažinojau, tik per Patacką buvau nupiešęs antspaudus Pšigockiui ir Luckui.

Alytaus saugumo rūsyje elektros nebuvo. Kamera buvo apšviečiama “kaptilka” – suplota priešlėktuvinės patrankos gilze, kurioje rūko į žibalą įmerktas dagtis. Nuo jos sienos ir lubos buvo juodos, o mes kvėpavome suodžiais. Po tardymų Kaune buvau nusilpęs ir po mėnesio ėmiau kosėti suodžiais ir kraujais. Draugai parcikalavo gydymojo. Šis konstatavo šlapią pleuritą ir davė tablečių.

1948 m. per pačias Kalėdas vyko mūsų teismas. Karinis tribunolas visiems priėmė nutarimą: sušaudyti, bet... skaitė toliau, kad tarybinis teisėtumas “humaniškas” ir visiems bausmę “sušvelnino” iki 25 m. sustiprinto režimo lageriuose pagal BK 17-58-1a straipsnį ir po 5 m. teisių suvaržymo. Tik vienam šešiolikmečiui Mackeliui paskyrė 10 m. 1948 12 31 sprendime (radau Ypatingajame archyve) nurodyta, kad bausmę atlikti ypatingo režimo MVD lageryje. Po teismo mus visus išvežė į Kauno kalėjimą Mickevičiaus gatvėje. Kameroje, kurioje prieš karą kalėjo 2 kaliniai, dabar – 10 žmonių!

□ Lukiškių kalėjime giedame Lietuvos himną

ten as c... 7
 ЕВНИЧУСА Леонас с. Антанаса, 1922 года рождения, уроженец м. Свантозежис Литовского уезда, Литва, гр. н СССР, б/п., холост, образование 6 классов гимназии до ареста. Пошел в гор. Каунас по ул. Пилткольню дом № 12, в преступлениях предусмотренных ст. ст. 17-53-1а и 53-11 УК РС. СР.

НАШЕЛ

ЕВНИЧУС летом 1948 года арестован Алитусским УО МВ за то, что в преступную связь с участниками националистической вооруженной организации изготавлял фиктивные документы.

ПОСТАНОВИЛ:

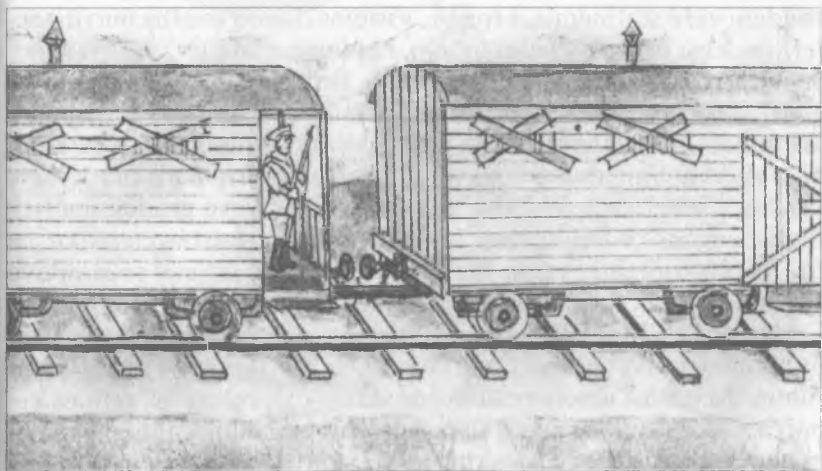
ЕВНИЧУСА Леонас с. Антанаса для отбытия меры наказания направить в лагерь МВД Союза ССР.

ст. следователь Алитусского УО МВ
 ст. лейтенант *Спиридонов* /

Po mėnesio mus išvežė į Vilniaus Lukiškių kalėjimą – “peresilką”, kur kameroje radau 9 žmones – visi nepažįstami jauni vyrai, sugaudyti iš kaimo. Tik vienas – buvęs Seirijų vargonininkas Vekteris – apie 40 metų. Šioje kameroje sulaukėme 1949 m. Vasario 16-osios. Žinojome, kad po teismo bet kada mus gali išvežti į Sibiro lagerius, todėl nutarėme šią dieną pažymėti dar Lietuvoje. Sustojome visi ratu, stipriai susikabinome alkūnėmis ir... užgiedojome Lietuvos himną. Prižiūrėtojai ėmė belsti į duris ir reikalavo nutilti, bet mes giedojome dar garsiau. Melodiją pagavo kitos kameros: visas kalėjimas skambėjo nuo melodijos! Įsiutę prižiūrėtojai įsiveržė į kamerą ir ėmė mus taisyti, norėdami ištempti į koridorių, bet mes stipriai laikėmės sukibę alkūnėmis ir nepasidavėme. Išokęs kapitonas liepė ištempti į koridorių Vekterį. Matyt, pagalvojo, kad Vekteris, vyriausias amžiumi, bus sugalvojęs giedoti himną. Visi supuolę ištempė Vekterį į koridorių ir ėmė mušti, paskui užvilko “tramdomuosius” marškinius. Netrukus išgirdome riksmą... Vėliau, jau lageryje, sužinojau, kad jis buvo suluošintas ir tapo invalidu. Kapitonas išeidamas pagrasino, kad dainavimas dar atsilieps lageryuose.

Netrukus mus išskirstė į atskiras kameras. Šį kartą pakliuvau į didelę salę, kurioje buvo kalinama apie 100 politinių kalinių. Gal anksčiau čia buvo kalinių valgykla ar bažnyčia?

Sulaukėme 1949 m. pavasario. Mus susodino į vagonus ir nuvežė į Leningradą. Pakeliui sustojo paimti kalinių Latvijoje ir Estijoje. Gyvulinių vagonų langeliai buvo užkalti – mes nieko nematėme. Kiekvieną dieną po vieną perskaičiuodavo, palydėdami medinio plaktuko smūgiais. Po to plaktukais išstuksendavo grindis ir sienas. Vagonuose buvo tvanku, trūko oro. Prie stočių du kaliniai iš vagono lydimi sargybinių atnešdavo bakelį vandens, bet jo tuojuo nelikdavo. Maitino silpnai, bet visi turėjo maišelius su maistu. Kas neturėjo – kiti sušelpdavo. Traukinys stoviniavo ir kelionė tęsėsi gana ilgai. Važiavome per visą Sibirą ir Tolimuosius Rytus iki Vanino uosto (prie Ochotsko jūros). Čia mus išlaipino ir sargyba su šunimis nuvedė į lagerį “peresilką”. Iš čia kalinius laivais plukdydavo Ochotsko jūra iki Magadano. “Peresilkoje” maitino žuviene ir dažnai duodavo sūdytos žuvies, kurią reikėdavo išmirkyti, nes sūri žuvis sukeldavo troškulį ir visi puldavome gerti prie lauko kranų. Vanduo buvo įtartinos spalvos ir skonio. Tačiau rinktis nebuvo iš ko. Pradėjome masiškai sirgti dizenterija, kraujuoti – tik tada kranus užrakino, o

□ Užkaltuose gyvuliniuose vagonuose išvažiuojame į nežinią...

□ Grumtynės su vagimis, kurie norėjo apiplėšti Magadano "peresilkoje"

vandenį vežė statinėmis iš toliau. Visiems dalino vaistus nuo dizenterijos. Liga po kurio laiko praėjo, bet buvo ir aukų.

Vieną dieną sužinojome, kad į uostą atplaukė didelis laivas – “Nogino”. Tai – buvęs prekybinis laivas, pritaikytas kaliniams pergabenti. Triumuose įrengti trijų aukštų gultai, kuriuose tilpo apie 1000 žmonių. Visus kalinius suvarė po vieną pro liuką į triumą ir pradėjome kelionę į Magadaną. Pakeliui užklupo audra, laivą pradėjo mėtyti, todėl daugelis kalinių susirgo jūros liga. Triumuose buvo tvanku, be to, reikėjo saugotis vagių-recidyvistų, kurie naktimis mėgindavo apvogti. Mes, lietuviai, laikėmės vieningai, pasikeisdami budėjome.

Atplaukę į Magadaną, lydimi stiprios sargybos,ėjome pėsti kelis kilometrus iki “peresilkos”, kur suvarė į pirtį ir liepė palikti visus rūbus. Po pirties išdavė panešiotus vatinukus, veltinius, vatines kepurės. Gerų rūbų, kuriuos buvo sunėšę ar atsuntę artimieji, jau nematėme. “Peresilkos” vadovybė pasakė, kad užtenka valdišką duoną valgyti – netrukus turėsime patys ją užsidirbti.

1949 m. rugsėjo mėnuo Magadane buvo jau tikra žiema. Spaudė stiprus šaltis, pripustė daug sniego. Sakė, kad keliai užpustyti ir visas transportas sustojęs. Vieną dieną atrinko 20 žmonių, nuvežė į Magadano aerouostą, susodino į prekinį lėktuvą ir nuskraidino į šiaurę. Orientyrų buvo Kolymos upė, pagal kurią skridome. Po kelių valandų atskridome į aukso kasyklas ir gyvenvietę Spokoinoje. Buldozeris buvo išvalęs aikštelę lėktuvo nutūpimui.

Lageris buvo kalno (“sopkos”) viršuje, todėl klampojome į lagerį per didžiulę pusnį. Kaliniams trūko barakų. Buvo sudarytos medkirčių ir statybininkų brigados. Vieni pjovė ir genėjo medžius, kiti statė barakus. Netrukus dar atvežė kalinių, todėl teko gulėti ant grindų ir po gultais. Pats sunkiausias darbas buvo kasyklų poligonai. Kaliniai privalėjo sunkiais atšipusiais laužtuvais kietai įšalusioje žemėje kirsti šurfus. Dienos norma buvo 8 šurfai po 1,5 m gylio. Laužtuvų niekas neaštrino, todėl normą įvykdyti buvo gana sunku. Be to, dar labiau sugriežtino režimą. Visiems kaliniams ant nugaros, dešinės kelnių kleešnės, kepurės užrašė lagerinius numerius ir šaukiamas tuo numeriu privalėjai atsiliepti. Brigadininkais, jų padėjėjais, virėjais, darbų skirstytojais dirbo užkietėję vagys-recidyvistai, kuriems buvo suteiktos didelės privilegijos. Visi nešiojosi ilgas lazdas ir ieškojo progų paleisti jas į darbą. Kaliniui su laužtuvu sustojus atsikvėpti, prišokdavo ir šlykščiai keikdamiesi pliekdavo lazdomis,

IŠVEDIMAS Į DARBĄ.

VILKINIS ŠUO. PAJUODES AZIJATAS
IR ALKANAS BŪRYS SNIEGE.

TOLUMOJ KALVYNŲ ŠLAITAI MATOS
SKARA UŽGOBTI IŠTAIGIA.

ŽMOGUS PER METRĄ, ATSILIEKA-
IŠ VAMZDŽIO BLYKSTELI MIRTIS

IR VĖL TOLIAU, LYG NIEKUR NIEKO,
SVYRUOJA ŽINGSNIAI NETVIRT.

Kaip ROŽĖMIS KRAUJU PRAŽYSTA
PUSNIS ŠALTĄ IR NEBYLI.

MAN RODOSI, TAVE PAŽIŠTU
ŽMOGAU, SUKRITĘS PAKELY!

O TEN TOLI, PRIE KRANTO JŪRŲ,
ŽĖRUOJA VAKARŲ ŽARA

IR AKYS DVI PRO LANGĄ ŽIŪRI:
KODĖL TĖVELIO VIS NĖRA?

(Po Yevenskis)

O TĖVELIO VIS NĖRA...

o toliau stovintys sargybiniai juokdavosi. Nesuspėjusius atlikti normos palikdavo dirbti nakčiai. Po darbo versdavo nešti į lagerį sunkius rąstus barakų statybai. Vagys nusilpusius ir suklupusius talžydavo lazdomis. Blogiausia, kad nustojo duoti duonos davinį. Aiškino, kad visi keliai užpustyti ir negali pristatyti nei duonos, nei miltų. Gaudavome tik skystos košės ir sriubos, kurioje rasdavome žuvų kaulus. Mums priklausančius riebalus, žuvį, cukrų vagys virėjai išsidalindavo su kitais vagimis. Nuo tokio silpno maisto, esant 40-50 laipsnių šalčio, sunkiai dirbdamas ilgai netempsiu. Naktimis puldavo tūkstančiai blaikių, su kuriomis kovodavome, kol nuovargis nugalėdavo.

Po keturių mėnesių alinančio darbo, gyvenimo pusbadžiu ir šalčio iš mūsų beliko tik išsekę distrofikai – “klipatos”. Dėl vitaminų trūkumo visi pradėjo sirgti skorbutu: kraujavo dantenos, klibėjo dantys, ištino kojos. Pirtyje visi atrodėme kaip griaučiai, aptempti oda. Nebuvo jėgų net užsilipti ant viršutinių gultų. Žmonės pradėjo mirti. Darbe ir vagių lazdos nepadėjo, nes pargriuvęs “klipata” jau neatsikeldavo, o kiekvieną rytą keli lavonai likdavo ant gultų. Tada nutarėme pakviesti lagerio viršininką. Atvykęs viršininkas – žydų tautybės majoras – paklausė, ko mes norime. Mūsų atstovas, buvęs karo belaisvis, karininkas, pasakė, jog mes reikalaujame priklausančios duonos normos, paaštrinti laužtuvus, kaip kriminalinių kalinių lageryje, nes nepajėgiame atlikti normų, žmonės miršta. Viršininkas atšovė, kad mes – tėvynės išdavikai ir fašistai, todėl neturime teisės reikalauti lygių teisių su kriminaliniais kaliniais. Dar pridūrė, kad jiems mūsų darbas nereikalingas. “Kuo greičiau nustipsite, tuo bus geriau!” – metė ir apsisukęs nuėjo. Tada lagerio gydytojas savo iniciatyva pasiuntė į Magadano Berlogo valdybą raportą, kad kaliniai negauna duonos normos, yra visai nusilpę ir kasdien miršta nuo išsekimo, skorbuto, nušalimų ir kitų ligų. Jeigu valdyba nesiims skubių priemonių, po kelių mėnesių visi išmirs, o tai atsilieps aukso gavybai. Jis, kaip gydytojas, atsakingas už kalinių sveikatą, dėl pasekmių neatsako.

Galima sakyti, kad gydytojo raportas visiems likusiems “klipatoms” išgelbėjo gyvybę. Magadano viršininkai atsiuntė komisiją, nes sumažėjus aukso gavybai Maskva ieškotų kaltininkų. Apie tai pats gydytojas man vėliau pasakė. Komisija patikrino visų sveikatą ir uždraudė varyti į darbą. Ligoniams paskyrė atskirą baraką (“olpą”). Mūsų gydytojas su felčeriais ir sanitarais kaliniais gydė ir prižiūrėjo

□ Vakare, po sunkaus darbo, turėdavome nešti į lagerį, esantį kalne už 1 km sunkius rastus. Nusilpusius ir pavargusius vagys brigadininkai mušdavo lazdomis

□ "Štrafnoje" Zinčenkos brigadoje

ligonius. Aš taip pat pakliuvau į ligonių baraką, nes rado padidintą kraujospūdį ir širdies ritmo sutrikimą – alinančio darbo su laužtuvu pasekmę.

Nuo to laiko vėl gaudavome duonos normą. Komisija įsakė prižiūrėtojams tikrinti, ar visa priklausanti maisto norma sudedama į katilus. Sriuboje atsirado žuvies, košėje – aliejaus, o arbatą gaudavome pasaldintą! Prieš valgį visiems dalino po 50 g žuvies taukų ir tiek pat “slaniko” – vietinių spygliuotų krūmų spyglių nuoviro. Jis labai kartus, bet turi vitamino C. Per mėnesį visiems skorbuto simptomai praėjo.

Būdamas ligonių barake, gydytojui iš duonos kleisterio padariau meniškus šachmatus. Dar būdamas kalėjime buvau padaręs šachmatus, kurie visiems patiko, bet jų nepavyko išsaugoti. Kažkas iš lietuvių gydytojui pasakė, kad galiu padaryti šachmatus su veidais. Gydytojas paprašė ir jam padaryti. Šutikau, tik paprašiau dviejų kepalikuų duonos. Duoną jis atnešė. Šachmatams užteko vieno kepaluko, o kitą mes su draugais pasidalijome. Po to gydytojas kelis kartus slapta atnešdavo duonos. Buvome jam dėkingi už išgelbėtas gyvybes ir rūpinimąsi sveikata.

Po mėnesio gydytojas pasakė, kad gautas įsakymas visus vėl varyti į darbą, o jis turi teisę penkis silpnesnius ligonius pasiųsti gydytis į centrinę Magadano ligoninę. Tarp tų laimingųjų įrašė ir mane. Sakė, kad pasigydysiu, pailsėsiu ir atsigausi. Nuoširdžiai padėkojau.

1950 m. balandžio mėnesį atsidūriau centrinėje Magadano ligoninėje, kur sąlygos buvo nepalyginamai geresnės. Atvažiavus mane pasvėrė – svėriau 50 kg (182 cm ūgio)! Anksčiau sverdavau apie 85 kg. Kiti ligoniai gaudavo siuntinius, turėjo pinigų. Pamatę, kad mes labai išsekę, šelpė maistu. Iš čia pirmą kartą per laisvųjų paštą išsiunčiau laišką artimiesiems. Mūsų palatos buvo trečiame aukšte. Sargybiniai budėjo tik koridoriuose. Palatoje nuolat budėjo pagyvenęs felčcris, seselės dalijo vaistus, o gydytojai kiekvieną dieną tikrino visų sveikatą ir duodavo patarimus. Gydytojams leidus vėl pradėjau daryti šachmatus, iš dantų šepetėlių drožti kryželius ir picštuku piešti draugų portretus, kuriuos jie siųsdavo artimiesiems. Vyr. gydytojas, pamatęs mano šachmatus, paklausė, gal aš galiu padaryti ką nors originalaus jo žmonai. Po mėnesio jos gimtadienis ir jis norįs padaryti staigmeną, kad būtų atminimas iš Kolymos, kai jie iš čia išvažiuosią. Pasiūliau padaryti iš duonos kleisterio vazą. Padariau eskizą ir

parodžiau gydytojui. Vaza šešiabriaunė su Kolymos žvėrių bareljais: lokio, usūrinio tigro, vilko, bebro ir lūšies, papuošta ornamentais, o viršuje užrašas "Kolyma, 1950 m." Gydytojas sutiko, be to, nuo jo priklausė, kada mane išrašys. Stengiausi, kad vaza jam patiktų. Vazai išdžiūvus ir sukietėjus, paprašiau bespalvio lako ir nulakavau. Vazą įteikiau prieš terminą. Gydytojas padėkojo, pasakė, kad geresnės dovanos čia, Magadane, būtų nesuradęs ir pažadėjo laikyti ligoninėje, kol galės. Būdamas ligoninėje atsigavau ir išbuvau iki rugpjūčio mėnesio. Per vieną vizitą gydytojas pasakė, kad gautas įsakymas visus politinius kalinius išrašyti ir pasiųsti į lagerius.

Dnieprovskio rūdyne buvo 5 veikiančios šachtos ir visos dirbo dviem pamainomis. Maistas, kaip visuose sustiprinto režimo lageriuose, – tik gyvybei palaikyti. Recidyvistai ir vagys balso čia jau neturėjo. Brigadininkai daugiausia rusai, buvę belaisviai-karininkai. Tiems, kurie gerai dirbo ir viršijo normas, jie išreikalaudavo papildomą košės porciją. Buvo tik viena baudžiamoji – "štrafnaja" – brigada, kuriai vadovavo buvęs recidyvistas Zinčenka. Jis nešiodavosi odinį rimbą ir juo talžydavo tuos, kurie pakliūdavo į jo brigadą.

Vienas lietuvis gręžėjas man, kaip paslaptį, pasakojo vieną atsitikimą, kuris jam nutiko dirbant šachtoje. Brigadininkas jam davė nurodymą gręžti apleistoje šachtoje. Jam gręžiant staiga atsivėrė anga, už kurios juodavo tuštuma. Jisai tą angą praplėtė ir pamatė seną šachtą. Apšvietęs vidų pamatė daugybę lavonų, ir išsigandęs pasišaukė brigadininką. Abu apžiūrėję rado užrašus ant sienų, kurie liudijo, kad žuvusieji – lenkų karininkai, 1939 m. pasidavę rusams. Vienus bolševikai sušaudė Katynėje, o šiuos nuvežė net į Kolymos kasterito kasyklas. Greičiausiai apie 1942–1943 m., kada net kariuomenei trūko maisto, juos suvarė į tą šachtą ir susprogdino išėjimą. Brigadininkas, buvęs karininkas ir karo belaisvis, jam liepė užversti tą angą ir niekam neprasitarti. Sakė, jeigu viršininkai sužinos, ką mes matėme, mus sunaikins.

Tuomet Stalinas dar buvo gyvas, ir jis žinojo ką kalba. Žmogus man sakė, kad apie tai tik man prasitarė ir daugiau niekam nesakys. Gręžėju šachtoje dirbo ne vienerius metus, kažin ar liko gyvas.

Tuomet barake, kuriame gyvenome, ant kitų gultų gulėjo belgas Čarlis Rampelbergas. Jisai kalbėjo lietuviškai ir buvo įdomus pašnekovas. Čarlis prisipažino, kad po karo slapstėsi slėptuvėje-bunkeryje ir vedė lietuvaite. Tuo metu ir išmoko lietuviškai. Pasisakė, kad

□ Ypatingo režimo lageryje "Spokoinoje"

□ Vaza iš duonos kleisterio. 1950 m. Centrinėje Magadano lagoninėje padariau vyr. gydytojui

□ Dnieprovskio rūdyne stumdėme rūdos vagonėlius

kilęs iš senos belgų aristokratų šeimos, o jo tėvai turėjo dideles plančijas Konge (dabar Zairas). Jisai buvo talentingas dailininkas, dirbo už zonos gyvenvietėje, kur turėjo dirbtuvę-atelje. Darbo metu atlikdavo rūdino administracijos užsakymus ir piešė portretus bei paveikslus įvairiems viršininkams. Man buvo įdomu pamatyti jo darbus, todėl nusprendžiau užsukti į jo dirbtuvę, kuri buvo prie pat kelio, kuriuoėjome į fabriką (iki fabriko visas kilometras, ir aš dar suspėsiu pasivyti koloną). Visa gyvenvietė – ir fabrikas, ir šachtos – buvo aptverti spygliuota aukšta tvora su sargybinių bokšteliais. Kuomet sugriždavome į lagerį, sargybą nuimdavo, likdavo tik lagerio sargybiniai. Be Rampelbergo, dar keli kaliniai dirbo gyvenvietėje – tai katilinės ir lentpjūvės aptarnaujantis personalas. Po darbo jie patys ateidavo prie “vachtos” ir juos praleisdavo. Eidamas pro Čarljo dirbtuvę nepastebėtas įsmukau vidun. Pažiūrėjęs įsitikinau, kad jis talentingas dailininkas. Moka sugauti charakterį, panašumą ir turi savią atlikimo manierą. Reikėjo skubėti, todėl padėkojęs išbėgau, norėdamas pasivyti koloną. Kai pasivijau, sargybos viršininkas paklausė, iš kur atsiradau. Atsakiau, kad buvau užbėgęs į Rampelbergo dirbtuvę pažiūrėti paveikslų. Jis man liepė stoti į koloną ir pagrasiu, kad man atsirūgs tie paveikslai.

Grižtant vakare į lagerį sargybos viršininkas mane sulaukęs pasakė, kad už lagerio disciplinos sulaužymą mane pervedė į baudžiamąją brigadą. Tą pačią, kuriai vadovavo minėtas Zinčanka. Visa laimė, kad dirbdamas po darbo “KVČ” jo pageidavimu alicjiniais dažais buvau nutapęs kilimėlį. Tą kilimėlį pasikabino prie savo gultų. Ten buvo pavaizduota bernelis su mergele tarp gulbių. Lageryje su tokiais žmonėmis reikia atsargiai elgtis, todėl tapiau po darbo, savo poilsio sąskaita. Už tai gavau iš jo dubenėlį košės.

Mane pamatęs jis nustebo ir pasakė: “Tu geras chlopec. Tavo pieštas kilimėlis man patinka, todėl tu nebijok. Viskas bus gerai”. Kitus kalinius jis talžė bizūnu, bet manęs nelietė. Po savaitės Galkinas pasakė, kad aš reikalingas darbui “KVČ”, ir mane vėl pervedė į fabriką.

Man dirbant fabrike į lagerį atvežė grupę kalinių, tarp kurių buvo keli vagys-recidyvistai “zakonikai”. Tai tie, kurie laikosi savo įstatymų ir niekur neina dirbti. Jie sužinojo, kad Zinčanka sulaužė jų įstatymą ir tapo “kale” (suka). Už tai jis privalo mirti. Jie tarp savęs metė burtus, kas turės jį užmušti. Burtai krito vienam lietuvių kilmės va-

giui. Jeigu jis atsisakytų užmušti, kiti vagys jį patį užmuštų. Toks jų įstatymas.

Naktį, kai visi miegojo, jis nuėjo į Zinčenkos baraką ir keliais peilio dūriais perpjovė jam gerklę. Po to nuėjo į sargybos būstinę ir pasakęs, kad papjovė išdaviką „suką“, atidavė kruviną peilį. Koks tolimesnis jo likimas – nežinojome, bet greičiausiai perkėlė į kitą lagerį ir padidino bausmę.

Iki Stalino mirties žmogžudystės lageriuose buvo dažnas reiškiny, nes žmogžudžių nešaudė.

Palyginus su lageriu Spokoinoje, sąlygos čia buvo geresnės: galima rašyti ir gauti laiškus iš artimųjų, daugelis gaudavo siuntinius, veikė biblioteka, kurioje būdavo laikraščių rusų kalba. Po darbo visi skubėdavo užėti į KVC (kulturno vospitatelnaja čast – kultūrinio auklėjimo dalis), kuriai vadovavo buvęs kalinys Galkinas, buvęs prokuroras. Jis išdalindavo laiškus, buvo paslaugus ir draugiškas.

Iš kasterito rūdos buvo gaminamas alavas, o pati rūda labai kenksminga sveikatai. Jauniems sveikiems vyrams siūlė sudaryti sutartis savanoriais dirbti rūdos gręžėjais (burilščikais). Jiems duodavo dvigubą maisto normą, o darbas truko tik keturias valandas. Nežinodami pragariškų kasterito dulkių pasekmių, daug jaunų lietuvių užsirašė savanoriais. Iš pradžių jiems išduodavo primityvius respiratorius, kurie netrukus užsikimšdavo dulkėmis. Negalėdami kvėpuoti, respiratorius išmesdavo ir dirbdavo be jų. Gręžėjas, taip padirbęs porą metų, gaudavo plaučių cirozę. Pradeda trūkti oro, plaučiai pajuo- duoja ir dar po kelių metų žmogus miršta. Administracija tai žinojo, bet nuo mūsų slėpė.

Iš pradžių dirbau prie rūdos išvežimo. Reikėdavo rūdą sukrauti į vagonėlį, po to rankomis išstumti iš šachtos ir supilti į bunkerį. Tą darbą dirbome dviese. Per pamainą turėjome išvežti iš „štolnės“ visą rūdą ir ją išvalyti. Rūdosi luitai – labai sunkūs, todėl juos į vagonėlį keldavome dviese. Smulkesnius gabalus reikėjo krauti kastuvais. Sunkiai dirbdamas po pusmečio vėl sublogau. Kartą po darbo užėjęs į KVC pamačiau kalinį Kanonenko piešiant Vasnecovo paveikslo „Tri bogatyrja“ kopiją. Pamačiau, kad jam nesiseka piešti karžygių veidus, ir paprašiau, kad leistų man. Jis nusteбęs paklausė, ar aš moku. Atsakiau: „Duok – pats pamatysi“. Atsisėdęs paėmiau tep- tukus ir nupiešiau veidus. Nudžiugęs Kanonenko pasakė, kad ateičiau piešti kiekvieną dieną po darbo. Už tai duos po pilną dubenį

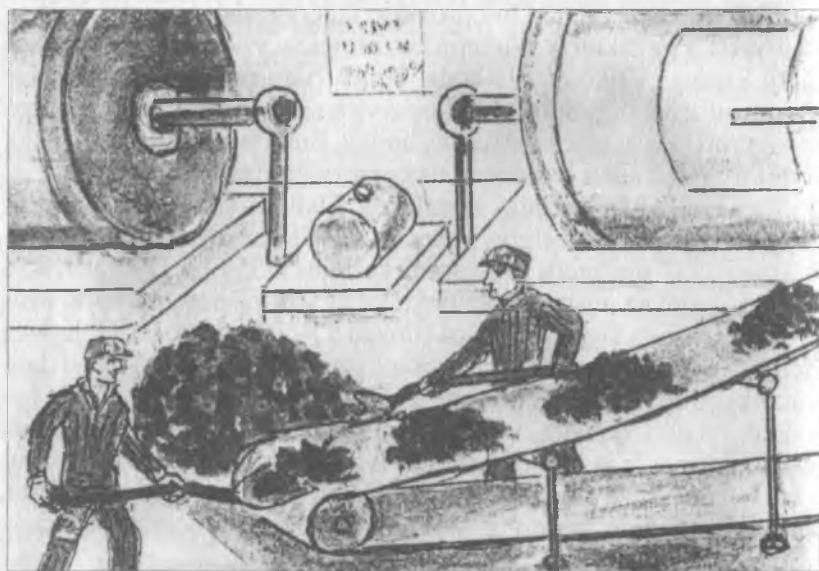
košės. Šis pasiūlymas man buvo išsigelbėjimas, nes vakare eidavau alkanas miegoti. Kanonenko prisipažino, kad laisvėje dirbo dažytoju, todėl čia dirba vaizdinės agitacijos darbu (šūkliai, plakatai). Žmonių figūros, veidai ir paveikslai jam nelabai pavyksta. Galkinas, pamatęs, kad aš su karžygių veidais susidorojau, manęs paprašė nupiešti Kuindži paveikslą "Naktis" kopiją. Nutapęs paveikslą jo paprašiau tarpininkauti pas viršininkus pervesti prie lengvesnių darbų, nes pavargusiam po sunkaus darbo šachtoje sunku piešti. Galkinas pakalbėjo su darbų vykdytoju ir mane pervedė dirbti į rūdos sodrinimo fabriką. Jam paprašius ką nors nupiešti, prie molberto tekdavo pasėdėti ilgiau. Matyt, Galkinas vykdavo įvairių viršininkų užsakymus, o tie ragindavo atlikti kuo greičiau. Tai supratęs, aš pasakiau, kad man reikia išsimiegoti, nes rytoj turiu eiti į darbą fabrike. Galkinas mane nuramino, kad suras darbo kompresorinėje. Ten mane paskyrė būdinčiu šaltkalviu. Pasiruošiau mašinisto egzaminams ir, juos išlaikęs, buvau paskirtas kompresoriaus mašinistu. Darbas nesunkus, todėl turėdamas laisvo laiko galėjau piešti. Taip "meninių gabumų" dėka pakliuvau į lagerius ir... pakliuvau į ligoninę, kur atsigavau, dabar vėl dėl tų pačių "meninių gabumų" pervedė į fabriką ir galiausiai į kompresorinę.

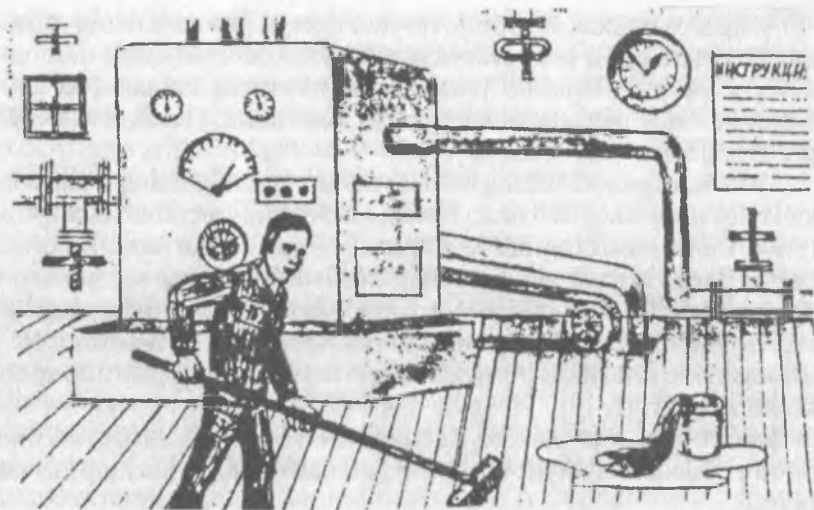
1953 m. vieną dieną Dnieprovskio lageryje visiems buvo įsakyta susirinkti ir išsirikiuoti. Viršininkas, atėjęs su svita, pasakė, kad Sovietų Sąjungą ištiko didelė bėda – mirė "visų pergalių įkvėpėjas ir organizatorius drg. Stalinas". Po to visiems įsakė nusiimti kepurės ir pagerbti tą visų tautų didžiausią budelį. Buvo virš 30 laipsnių šalčio, todėl trynėme ausis ir stengėmės neparodyti pasitenkinimo.

Pamažu keitėsi režimas lageriuose. Dalis viršininkų ir prižiūrėtojai ėmė žmoniškiau elgtis. Demaskavus Stalino asmens kultą, reabilitavo 1937-ųjų metų areštuotus kalinius. 1954 m. Dnieprovskio kasterito rūdyną nuspręsta uždaryti, nes kasyklos nerentabilios. Mus išvežė į įvairius lagerius. Aš pakliuvau į lagerį p/d 261/199, buvusį netoli Magadano miesto. Čia dirbome statybose. Pradėjau dirbti daugiaaukščiame name tinkuotoju ir dažytoju. Reformas lageryje jau vykdė. Įvedė ūkiskaitą, todėl žmonės pradėjo atsigauti. Įvykdžius darbo normas ir jas viršijus gaudavai 50 rublių, o jeigu uždirbi daugiau – įrašo į tavo einamąją sąskaitą. Išeidamas tuos pinigus atsiimi. Lageryje atsidarė maisto produktų parduotuvė. Duonos valgykloje gaudavome kiek kas suvalgydavo.

□ Mirtininkų šachtoje (viršuje). Rūdų sodrinimo fabrike (apačioje)

□ II šachtos kompresorinėje 1954 m.

□ Dnieprovskio lageryje sužinome apie Stalino mirtį

Atsigavus fiziškai, sustiprėjo tėvynės ilgesys, laukėme naujų reformų. Sekmadieniais jau nevarydavo į darbą, todėl susirinkę dainuodavome lietuvių liaudies, partizanų ir tremtinių dainas. Net prižiūrėtojai mus pagirdavo, kad gražiai sutariame. Gerai, kad nesu-prato žodžių.

1955 m. rugsėjo 21 dieną iškviėtė mane į lagerio raštinę ir pasakė, kad man sumažinta iki 8 metų bausmė ir dvejiems metams suvaržytos teisės. Liepė nusifotografuoti pažymai. Išbuvau lageriuose 7 metus, bet už darbo normų viršijimą man priklausė beveik 2 metai darbo dienų įskaitų. Todėl buvau jau viršijęs 8 metų ribą. Išleisdami iš lagerio man išdavė spec. tremtinio pažymėjimą, kad neturiu teisės iš Magadano išvažiuoti ir privalau kiekvieną mėnesį registruoti spec. komendantūroje.

Įsidarbinau toje pačioje statybos valdyboje (Dalstroj), kurioje dirbau būdamas lageryje. Dirbau tą patį darbą, tačiau jau kaip laisvas pilietis.

Paskutinį kartą registravausi 1956 m. kovo 2 d., paskui man pasakė, kad tremtis panaikinta ir išdavė pasą, kuriame buvo įrašas “po-lo-ženije o pasportach”. Tai reiškė, kad mano teistumas nepanaikintas. Man jau būnant laisvėje, į lagerį, iš kurio išėjau, buvo atvažiavusi vyriausybinė komisija peržiūrėti bylų. Komisija kvietėsi po vieną visus kalinius ir daugumai panaikinę teistumą išleido iš lagerio. Anksčiau išleistųjų bylų nežiūrėjo, todėl mano teistumas liko nepanaikintas. Aš to nežinojau.

Išėjau iš darbo ir išvažiavau į ilgą kelionę. Nuo Chabarovsko traukiniu važiavo paleisti kaliniai ir buvę tremtiniai. Dabar važiavau miegamajame vagone ir galėjau grožėtis nuostabia Baikalo gamta. Kas manęs laukia Lietuvoje? Į Alytų važiuoti negaliu, nes mūsų name gyvena buvęs stribas ir vykdomojo komiteto pirmininkas Zubrickas. Lageryje klausė, kur važiuosiu. Atsakiau, kad mane areštavo Kaune ir lagereinėje pažymoje įrašyta, kad vykstu į buvusią gyvenamąją vietą Kaune.

Atvykęs į Kauną susiradau kambarį ir užsiregistravau milicijoje. Tuomet dėl registracijos jokių kliūčių nebuvo. Įsidarbinau Kauno architektūros valdybos gamybinėje grupėje vyr. darbininku prie geodezinių darbų. Brolis Vytenis atsikėlė iš Klaipėdos į Kauną ir toje pat grupėje dirbo geodezininku. Grupės vadovas architektas K.Špi-kas buvo Vytenio gimnazijos klasės draugas ir mane taip pat gerai

pažinojo. Vėliau, gal po metų, namo, kuriame gyvenau, savininkas man pasakė, kad kiekvieną mėnesį ateina milicijos įgaliotinis ir jo klausinėja, ar pas mane kas neužaina, ar nieko įtartino nepastebėjo. Prašė pranešti, jei pastebėtų ką nors įtartino. Tartum būčiau koks recidyvistas ar pavojingas nusikaltėlis. Stengiausi gerai dirbti, kėliau kvalifikaciją ir su bendradarbiais gerai sugyvenau.

Kaune buvo susikūręs vyrų choras, į kuriame ilgus metus dainavau. 1957 m. vedžiau, 1958 m. gimė dukra, o 1959 m. laukėme antrojo vaiko. Sename kambarėlyje virtuvės nebuvo, todėl susiradome didesnę kambarį su bendra virtuve. Reikėjo prisiregistruoti milicijoje. Pasų skyriuje žmoną priregistravo, o mano pase pamatę įrašą „položeniya o pasportach“ pasakė, kad neturiu teisės gyventi Kaune. Išbraukė pase Kauno registracijos antspaudą ir liepė per 48 val. iš Kauno išvykti. Aš paklausiau, kodėl mane 1956 m. be kliūčių įregistravo, o dabar veja iš miesto. Atsakė, kad pagal naują LTSR Aukščiausios tarybos įsaką Kaunas paskelbtas režiminiu miestu ir visi, kam teistumas nepanaikintas, turi iš miesto išvykti.

Susirūpinęs parašiau į Maskvą Aukščiausios tarybos prezidiumui. Iš ten gavau atsakymą, kad dėl teistumo panaikinimo turiu kreiptis į LTSR Aukščiausiąjį Teismą, bet prieš tai turiu surinkti visų savo darboviečių charakteristikas. Alytuje iš Valstybinio banko direktoriaus gavau teigiamą charakteristiką, nes jis nuo 1938 m. iki 1940 m. dirbo Lietuvos banko vyriausiuoju buhalteriu ir mane gerai pažinojo. Vokiečių okupacijos metais iki 1943 m. dirbau atkurtame Lietuvos Banke kartu su Čmieliausku. Jis tuo metu jau buvo Alytaus komunalinių įmonių kombinato direktorius. Sužinojęs mano padėtį, parašė teigiamą charakteristiką, pabrėždamas, kad vokiečių okupacijos metu nieko bloga apie mane nėra girdėjęs. Iš Magadano Berlogo valdybos taip pat atsiuntė teigiamą charakteristiką. Po to kreipiausi į savo darbovietės administraciją. Gamybinė grupė po reformos vadinosi Architektūros valdybos projektine-technikine kontora. Jos direktoriumi tapo J. Viliūnas, kuris mane teigiamai charakterizavo ir kartu su profsąjungos komitetu pasiuntė prašymą į Aukščiausiąjį Teismą, kad man panaikintų teistumą. Iš Aukščiausiojo Teismo gavau atsakymą, kad to maža: turi būti sušauktas visuotinis darbuotojų susirinkimas ir visi vienbalsiai turi prašyti, kad panaikintų teistumą. Po to nusiųsti Aukščiausiajam Teismui visuotinio susirinkimo protokolą, patvirtintą administracijos ir profsąjungos ko-

miteto. Per susirinkimą aš pasakiau, kad dėl teistumo mane veja iš Kauno. Žmona našlaitė, laukiasi antrojo vaiko. Ją priregistravo nauju adresu, o manęs – ne. Direktorius J. Viliūnas mane išgyrė, kad gerai dirbu ir dalyvauju visuomeniniame gyvenime, esu Kauno vyrų choro “Perkūnas” narys. Taip pat paragino balsuoti, kad man panaikintų teistumą. Po to pasisakė dar keli bendradarbiai ir įvyko balsavimas. Visi vieningai nubalsavo už teistumo panaikinimą. Buvo surašytas protokolas su visų pasisakiusiųjų kalbomis. Administracija su profsąjungos komitetu jį patvirtino ir išsiuntė į Aukščiausiąjį Teismą.

Po savaitės gavau pranešimą, kad kartu su profsąjungos komitetu pirmininku atvykčiau į Aukščiausiojo Teismo posėdį. Sekretorė, iškvietusi mus, garsiai perskaitė visuotinio susirinkimo protokolą, o baigusi skaityti liepė pasisakyti profsąjungos pirmininkui J. Salcioniui. Jis pasakė, kad esu geras ir drausmingas darbuotojas, aktyviai dalyvauju visuomeniniame gyvenime, todėl prašo, kad man būtų panaikintas teistumas. Vienas teismo narys paklausė, ar negali pasikartoti mano nusikaltimai. Atsakiau, kad po tokios žiaurios pamokos būsiu atsargus ir nekišiu pirštų kur nereikia. Tada pranešė, kad galiu važiuoti namo, o sprendimą gausiu paštu. Po kelių dienų gavau teismo sprendimą apie teistumo panaikinimą.

1989 m., praėjus 33 metams po sugrįžimo iš Kolymos, gavau reabilitacijos pažymėjimą, kad aš “dėl grubių socialistinio teisėtumo pažeidimų patyriau didžiulę moralinę ir materialinę skriaudą”. Dėl to Aukščiausias Teismas giliai apgailestauja...

N U T A R T I S

Lietuvos TSR Aukščiausiosios Teismo
Baudžiamųjų Byių Teisminė Kolegija
Sąstate Pirmininkaujantis Apskaitis,
Lietuvių Urbanas ir Buožis,
D. lyv. prokuroro pad. Bukaševui, Kauno Projektinės-
Techninės Kontoros atstovui, sekretoriaujant Gonestaitiui,
išsifirėjo viešame teisme posėdyje 1960 m. vasario mėn. 10 d.
Kauno m. Vykdomojo Komiteto Projektinės-Techninės Kontoros
visuotinio profesijos narių susirinkimo prašymą dėl teistu-
mo panaikinimo prieš laiką pil. Juškevičiui, Leonui, Antano,
ir

a n s t a t é :

Juškevičius Leonas, Antano s., gim. 1922 m. Lazdijų
apskr., Jovantežio m., lietuvis, raštingas, vedęs, Lietuvos
TSR VRM kariuomenės Karinio tribunolo 1948 m. gruodžio 25-26
nuosprendžiu pagal RITSR BK 17 str. ir 56-1 str. nuteistas 15
metais įkalinimo patalios darbu stovykloje su viso turto
konfiskavimu ir teisų, numatytų BK 31 str. "a" ir "p" p. atė-
mimu 5 metų laikui.

Pabaltijo Karinės apygardos Karinio tribunolo 1955 m.
rugpjūčio 6 d. nutartimi nuosprendis pakeistas ir bausmė su-
švelnintina iki 8 metų įkalinimo patalios darbu stovykloje
su teisų atėmimu 2 metų laikui.

Bausmę atliko ir paleistas 1955 m. rugpjūčio 21 d.

Dabartinis metu Juškevičius dirba Projektinės-Techni-
nės Kontoros geodeziniam skyriuje vyr. darbininku.

Iš bylos duomenų matosi, kad Juškevičius bepriekaištin-
gai elgiasi, sąžiningai ir labai gerai dirba, aktyviai daly-
vauja kultūrinėje- visuomeninėje veikloje, eilę metų yra
1957 m. Respublikinio jaunimo festivalio laureato Kauno m.
vyrų choro narys.

Priimanč tai dėmesį, Teisminė Kolegija randa, kad jis
yra pasitaisęs ir todėl nėra reikalo skaityti jį turintį
teistumą.

Remdamasi Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezi-
dumo 1959 m. liepos mėn. 18 d. įsaku "Dėl TSR Sąjungos ir
sąjunginių respublikų baudžiamųjų įstatymų pagrindų 47 str.
taikymo tvarkos" 3 str., Teisminė Kolegija

n u t a r é :

Kauno m. Vykdomojo komiteto Projektinės-Techninės
Kontoros visuotinio profesijos narių susirinkimo prašymą
patenkinti, Juškevičiui Leonui, Antano s. teistam Lietuvos
TSR VRM kariuomenės Karinio Tribunolo 1948 m. gruodžio 25-26 d.
nuosprendžiu pagal RITSR BK 17 str. ir 56-1 str. teistumą
panaikinti prieš terminą ir skaityti jį nuteistu.

Pirmininkaujantis (pas.) Apskaitis

Lietuvių Urbanas ir Buožys

Nuorašas tikras:

teismo narys (PER, ITIS)

1960.II.13d.
5 egz.e.r.

LIETUVOS TSR
AUKŠČIAUSIASIS TEISMAS

ВЕРХОВНЫЙ СУД
ЛИТОВСКОЙ ССР

232725 Vilnius, MTP 7, Lentpjovis 24. Tel: 61-05 60 232725 Вильнюс, ГСП 7, ул. Лептовская, 24. Те
61-05-60

1989.09.07 ... Nr. Bk-65/B9 ... pil. Juškevičiui Leonui, Anten

Nr. ... gim. 1922 m.

Reabilitavimo pažymėjimas gyv. Kaunas, Aleksonio 9-23

Pranešame, kad sutinkamai su Lietuvos TSR aukščiausiojo teismo 1989 m. rugsėjo 1 d. nutartimi d. Jūs esate reabilituotas(ta).

Jūs buvote nuteistas(ta) LTSR VRM karo tribunalo 1948m. gruodžio 26 d. nuosprendžiu pagal RTFSR 1926m. BK 17-58-1a str. laisvės atėmimu 25 m. ir nutrėmimu m.

Byloje yra duomenys, kad iki suėmimo Jūs dirbote Kauno inventORIZACINėje techninėje kontoroje techniku ir gyvenote Kaunas, Birutės 2 km.

Ryšium su byla buvote laisvės atėmimu vietoje nuo 1948 m. spalio 9 d. iki 1952 m. rugsėjo 21 d.

Remiantis Lietuvos TSR Ministrų Tarybos 1955m. rugsėjo 26 d. nutarimu Nr.446 laikas, kurį Jūs buvote laisvės atėmimo vietoje ir ištėmimo, įskaitomas į darbo stažą. Pagal Lietuvos TSR Ministrų Tarybos 1989m. liepos 24 d. nutarimą Nr.160 kompensuojamas iš valstybinio biudžeto lėšų uždarbis ir kitos darbinės pajamos už laiką, išbūtą laisvės atėmimo vietoje- 50 rb mėnesiui. Atlyginimą išmoka rajono, miesto, kurio teritorijoje Jūs gyvenote iki suėmimo, vykdomojo komiteto finansų skyrius, pareiškėjui pateikus šį reabilitavimo pažymėjimą. Be to, konfiguoto turto grąžinimo arba jo vertės atlyginimo klausimu turite teisę kreiptis į miestą, rajono vykdomąjį komitetą, kurio teritorijoje gyvenote iki suėmimo.

Ciliai apgailestaujame, kad dėl grubių socialistinio teisėtumo pažeidimų Jūs patyrėte didžiulę moralinę ir materialinę skriaudą.

Pilmininkės

M. J. Misiūnas

SU PARTIZANAIŠ

□ Antanas Mozeris, 1964 m.

Keturiasdešimt šeštųjų rugpjūčio antroje pusėje nuvykau į Tauragę. Tenykštėje gimnazijoje veikė pusiau privatus vakarinis skyrius. Reikėjo tik pasiteirauti, ar mano prašymas patenkinamas, ar esu įtrauktas į sąrašus. Gavęs teigiamą atsakymą iš mokymo dalies vedėjo, gerai nusiteikęs išėjau į miestą. Bevaikščiodamas išgirdau, kad netoli geležinkelio stoties stovi paruošti prekiniai vagonai žmonėms vežti į Sibirą. Tvirtai nusprendžiau atidėti visus reikalus, kuriuos tėvas man

buvo prisakęs, žūtbūt susirasti tą vietą ir pamatyti. Na, galvoju, eisiu, nors iš tolo palydėsiu savo brolius į kelionę. Paspartinau žingsnį Vytauto gatvę, tiesiai geležinkelio stoties link. Klausiu vieno, klausiu kito pracivio, kur tie vagonai – niekas nematęs, niekas negirdėjęs. Sutinku aukštą, pražilusį, jau gerokai į septintą dešimtį įkopusį vyriškį, su nedidele žila barzdele ir lazda rankoje. Atsiprašau, klausinėju... Peržvelgė jis mane nuo galvos iki kojų ir sako:

– Ten, tuose laukuose, stovi vagonai, dar koks kilometras iki tos vietos. Eik ta kryptimi, tik būk atsargus – visur išdėstyta rusų sargyba.

Nuoširdžiai padėkojau ir pažadėjau, kad būsiu atsargus. Ejau greitai. Sušilau. Nusivilkęs švarkelį užsimečiau ant peties. Staiga posūkyje pasirodė mašina su kareiviais. Ji važiavo dulkėtu vieškelio miesto link. Tada supratau, kad esu netoli tikslo. Kiek paėjęs girdžiu šaukia: “Kuda idioš?!” (Kur eini?!) Pamačiau šalia vieškelio stovintį kareivį su automatu. Pasukau į dešinę, per dobilieną, lyg niekur nieko einu truputėlį keisdamas kryptį. Vagonai jau matėsi. Jie stovėjo ant atskiros bėgių atšakos laukuose. Aplink vaikščiojo kareiviai, o aš, eidamas dobiliena, vis sukau vagonų link. Netoliese matėsi didelis krūmas. Kryptis buvo pavojinga. Nusprendžiau būtinai pasiekti

krūmą, patogiai įsitaisyti jame ir viską pamatyti. Pasilenkdamas ir pritūpdamas palengva artėjau. Liko gal penkiolika metrų. Matau, ateina tiesiai į mane kareivis. Atsisėdau ir lyg niekur nieko nusiavęs batą ėmiau akmenuku kalti. Priėjęs kareivis kažką kalbėjo, kodėl ir kur privalau eiti. Rodžiau, kad ten ir eisiu. Kareiviui nuėjus arčiau vagonų, palengva nuslinkau prie krūmo. Apsišvalgiau, susiradau kelmą, patogiai atsisėdęs nulaužiau šakas ir pasidariau angą, pro kurią galėčiau viską sekti.

Mačiau tris vagonus. Aplink juos zujo šunys ir kareiviai. Iš priešingos pusės artėjo trys sunkvežimiai, pro kurių aukštus bortus vos kyšojo kareivių galvos. Važiavo labai palengva, klimpdami, tai pirmyn, tai atgal. Pagaliau visos trys mašinos privažiavo vagonus. Dvi sustojo, o trečioji manevravo prie vagono durų. Vienas karininkas, rodydamas ranka, komandavo vairuotojui. Sustojusi mašina dar ilgokai lūkuriavo. Kareiviai atitolo nuo vagono, žiedu išsidėstė aplink vagonus kartu su keturkojais padėjėjais. Trys karininkai vartė kažkokius dokumentus. Vienas iš jų kažką riktėlėjo. Kareivis atrakino vagono duris ir jas atidarė. Vagone nieko nesimatė, tik išgirdau vaikų ir moterų klyksmą. Du vyrai, išokę į vagoną, priėmė vaikus, ryšulius ir nešė juos į vagono gilumą. Per užpakalinį mašinos bortą vertėsi moterys. Kareiviai jas negailestingai stūmė. Klyksmas vis didėjo. Moterys griuvo ant grindų. Kitos laikė kūdikius ant rankų. Vaikų ir moterų klyksmas mane labai sugraudino. Pradėjau verkti. Skausmas pervėrė širdį, kai pamačiau tris vyrus, ant rankų nešančius moterį. Gal ji buvo apalpusi, gal senutė ar sunkus ligonis. Dieve, galvojau, ar užteks jėgų tolimai kelionei. Mintis, jog moteris bus išmesta į pakelės griovį, mane dar labiau prislėgė.

Aukštai virš vagonų pamačiau skraidantį balandį. Jis suko ratus, lyg išlydėdamas, lyg duodamas ženklą, jog lauks sugrįžtančių...

Trečią mašiną iškraunant pasigirdo klyksmas. Ant aukšto mašinos borto užsoko mergina, matyt, norėdama pabėgti, bet pripuolęs kareivis šautuvo buože nustūmė ją į vagoną, uždarė girgždančias duris ir užrakino. Priblokštas ėjau atgal verkdamas. Kilo mintis imti į rankas ginklą ir kautis už gimtojo krašto žmones, keršyti okupantui. O balandis suko ratą po rato... Namiškiai vieni erzino, kiti spėliojo, kas man nutiko, bet kai sužinojo, ką mačiau prie vagonų – visi nutilo. Tik tėvas atsidusęs pasakė: "Vaikai, ir mums taip gali būti". Pamotė, pritardama tėvo minčiai, liepė niekur nesikišti.

Vėlai vakare išėjau pas draugą Leoną Pocių. Jis ne kartą buvo užsiminęs apie ryšius su partizanaais, nors dirbo Lauksargių milicijoje ir turėjo jaunesniojo leitenanto laipsnį. Draugo neradau namuose, bet išsinekau su šeimininke, kuri prisiminė vieną Leono gerą darbą.

Šeimininkė pasakojo, jog kartą Leonui išvažiavus į Pagėgius tarnybiniais reikalais milicijos būstinėje suskambo telefonas. Buvo prašyta, kad rusų kareiviai, ginkluoti automatais, plėšia žmones. Leonas, nelaukdamas komandos, pagriebė automatą, sėdo ant dviračio ir išlėkė Šilutės link, kur už trijų ar keturių kilometrų siautėjo rusai. Privažiavęs pirmą sodybą rado verkiančias moteris. Rusai buvo atėmę geriausius rūbus, lašinius, dešras. Moterys nurodė, kokia kryptimi skriaudikai nuėjo. Leonas ėmė vyti. Puskilometrį nuvažiavęs pamatė ginkluotus plėšikus. Kiekvienas nešėsi po maišą. Leonas iššovė porą kartų į viršų, kad kareiviai sustotų, bet jie, peršokę griovį, atsišaudydami ėmė bėgti netolimos sodybos link ir pasislėpė. Leonas atsargiai priėjo gyvenamąjį namą. Jam pavyko užlipti į antrą aikštą pietinėje namo pusėje, kur buvo kambarys su dideliu langu, kurį pravėręs pamatė stovinčius kareivius. Leonui buvo likę du šoviniai. Kareiviai pastebėję liepė pasiduoti, bet Leonas tylėjo ir atidžiai juos sekė. Vienas išsitraukė granatą ir metė pro langą. Granata, išmušusi stiklą, nukrito ant palangės, o Leonas delnu nustumė ją ant žemės. Granata sprogo, užmušė du kareivius, o trečiąjį sužeidė. Šis įvykis plačiai nuskambėjo. Kaimo žmonės negailėjo Leonui pačių nuoširdžiausių žodžių.

Pokalbis su šeimininke nutrūko, kai pro langą pamatėme pareinant Leoną ir Pužą. Grįžę iš tarnybos jie pasakojo, kad vėl išvežė dvi grupes klajoklių rusų anapus Nemuno.

Pužas, buvęs Lietuvos kariuomenės karininkas, išėjo tarnauti į miliciją, kad nereikėtų eiti į rusų armiją. (Žuvo būdamas partizanu.) Kartu pavakarieniavę išleidome Pužą namo, o mudu su Leonu ilgai kalbėjomės. Prisimindamas, ką mačiau Tauragės geležinkelio stotyje, stengiausi Leoną įtikinti, kad man pats laikas išeiti pas partizanus, bet jis įrodinėjo, kad būsiu naudingesnis dirbdamas ryšininku. Buvo vėlus metas. Abu jautėmės pavargę, todėl nutarėme pokalbį atidėti. Leonas, išlydėdamas mane, tvirtai pažadėjo susitikimą su partizanaais artimiausiu metu.

Buvo labai tamsu. Ėjau takeliu į plentą, jungusį Tauragę su Tilže.

Abiejose plento pusėse tamsoje miegojo Lauksargių gyvenvietė, tik dešinėje, dviaukščiamc name, kur buvo įsikūrę saugumiečiai, spin-
gsjo rausva švieselė...

Rytą, vos šeimai susėdus pusryčiauti, į duris pasibeldė Leonas, uniformotas, tiesiog iš tarnybos, išsikvietė mane į kiemą ir uždėjo ant peties ranką:

– Antanai, turi skubią ir svarbią užduotį. Štai laiškutis, kurį lygiai pirmą valandą privalai pristatyti į Tauragę, kur mergina ant Jūros tilto remontuos dviratį. Stabtelk ir pasakyk: “Juodi varnai skraido”, o ji tau atsakys: “Balta gulbelė plaukia”. Po šitų žodžių atiduok laiškėlį, bet taip, kad niekas nepastebėtų. Atlik ir važiuok namo. Supratai?

Rankoje laikiau mažytį laiškutį. Pirmą kartą savo gyvenime pajutau atsakomybę, susirūpinimą ir nuovoką, kad čia jau ne vaikų žaidimas. Paskaičiavau, kad tuos septynis kilometrus nuvažiuoti prireiks ne mažiau kaip dvidešimt minučių, žinojau, kad tame kelyje dvi nemažos įkalnės, pridėjau dar dešimt minučių ir išvažiavau numatytu laiku. Artėju prie tilto ir matau: mergina vedasi dviratį. Pamačiusi mane, neva kažką taisydama pasilenkė. Užvažiavęs ant tilto, nulipau nuo dviračio ir priėjau. Pasikeitėme slaptžodžiais. Net nesustojęs perdaviau laišką, sėdau ant dviračio ir nuvažiavau į kirpyklą. Prieš posūkį žvilgtelėjau atgal, bet merginos ant tilto nebebuvo. Iš kirpyklos dūmiau tiesiog į namus su gera nuotaika – juk pirmoji užduotis įvykdyta!

Pravažiuodamas Lauksargius, vis dairiausi norėdamas pamatyti Leoną, o į miliciją nedrįsau užėiti. Leonas buvo sakęs, kad kokį vakarą užsuks pas mane į namus pasikalbėti. Todėl nutariau nelįsti jam į akis.

Namuose ėjo įprastinis gyvenimas. Tėvas buvo silpnos sveikatos. Visi ūkio darbai griuvo ant mano ir brolio pečių. Maždaug po dviejų savičių Leonas atvažiavo pas mane, gerai įvertino atliktą pirmąją užduotį, pasiūlė vakare nuvažiuoti į Šakių kaimą susitikti su vyrais. Temstant buvome Šakių kaimo sodyboje, pas Aleksą Jusčių, su kuriuo tą vakarą nuoširdžiai pasikalbėjome. Man patiko jo išmintingumas ir nuoširdumas. Aleksas pasiūlė nueiti į kluoną, kur ilsėjosi partizanai. (Leonas jau buvo išvažiavęs į gretimą kaimą kažkokiais reikalais.) Kluone ant šieno gulėjo daug vyrų. Aleksas, mane privedęs prie lietuviška kario uniforma apsirengusio partizano, pasakė, kad

tai vado pavaduotojas Bijūnas. Supratau, kad Leonas su Aleksu yra kalbėję apie mane. Bijūnas labai draugiškai, maloniai klausinėjo, domėjosi, kaip man sekasi mokytis, vis ragindamas nenutraukti mokslo, patarė daug skaityti poezijos, literatūros. Man buvo įdomu ir džiugu, kad sutikau tokį mokytą, protingą žmogų, galvojau, kad norėčiau ne kartą su juo susitikti. Iš kalbos supratau, kad jis – pradinės mokyklos mokytojas, dirbęs kažkur Žygaičių valsčiuje, ir kad neblogai išmano mediciną, nes vasaros metu renka vaistažoles. Daug kalbėjo apie sportą, pasakojo, jog yra išugdęs gerų lengvaatlečių, sudaręs krepšinio komandą... Matydamas smurtą, melą išėjęs partizanauti, nors jam niekas negrėsė.

Bijūno pasakojimą nutraukė triukšmingai įsiveržęs Leonas su ryšuliais. Laikraščius, žurnalus ir porą knygų perdavė Bijūnui, dvi poras sutaisytų batų pasiėmė partizanai, o mažą ryšulėlį, papuoštą rūtos šakele, perdavė Klevui – aukštam, dailiai pakirptais ūsiukais mėlynakiui vyrukui. “Čia nuo mylimosios,” – šyptelėjęs pasakė Leonas. Kluone kilo šurmuly: vieni griebėsi laikraščių, kiti – žurnalų, o šeimininkė Zosė Jusčienė įėjo su puodais ir indais kviesdama visus vakarienes. Aleksas dėstė lėkštes ant grindinio, o Zosė pilstė sriubą. Bematant “stalas” buvo paruoštas. Vyras įėjo ir sėdo, tik aš nežinojau, ką daryti, nes Leonas vis kalbėjosi su Bijūnu. Aleksas priėjo ir paėmęs mane už rankos nusivedė prie stalo. Aš atsikalbinėjau, bet jis ir klausyti nenorėjo – pasodino šalia savęs ir visiems tarė maždaug taip: “Mes turime svečią Antaną. Tai – pirmoji jo vakarienė su partizanais. Antanas jau vykdo užduotis, o priesaiką duos vėliau, kai būsime iškilmingiau pasiruošę”. Leonas pertraukė Aleksą, šypsodamasis pasakė, kad iškilmės bus kaunantis su priešu. Grįžtant namo Leonas man aiškino, kad 1940 metais Lietuva padariusi istorinę klaidą: valstybė turėjo ginklu pasipriešinti rusų armijai. Tada pirmą kartą išgirdau tokius kaltinimus Lietuvos vyriausybei, vėliau tai kartojo kalėjimuose. Su Leonu nesiginčijau, tik vis galvojau apie Bijūną ir Aleksą, kuriais buvau susižavėjęs. Atrodė, kad iš jų pasisėmiau stiprybės ir gėrio...

Rudeniop sugalvojau nuvažiuoti į savo tėviškę – Mozeriškes. Norėjau aplankyti savo artimus giminaičius Zosę ir Joną Zakarauskus, taip pat vaikystės ir jaunystės draugą Steponą Žičkų. Susisiektis tada buvo nelengvas, maršrutinių autobusų beveik nebuvo. Todėl teko keliauti rusų kariniais sunkvežimiais – “papatnomis”,

kuris važinėjo maršrutu Tilžė–Tauragė–Šiauliai. Vairuotojai mielai paveždavo, nes mūsų žmonės jiems atsilygindavo, o kai kas ir naminės buteliuką duodavo. Todėl sekmadienį išsiruošęs į Lauksargius greit patekau į rusų kariškių mašiną ir už gero pusvalandžio atsidūriau ties Batakių vieškeliu, netoli buvusio cigulio Midvikio sodybos. Su jo sūnumi Bronium vienerius metus mokiausi Pužų pradinėje mokykloje. Vėliau, vokiečių laikais, susitikdavome Norkiškėje. Užsukau pas seną draugą Bronių. Nuoširdžiai ir atvirai išsikalbėjome apie partizaninę veiklą, nes abu buvome ryšininkai ir tarp mūsų nebuvo jokių paslapčių. Iš Broniaus sužinojau, kad buvęs mano kaimynas Jonas Gaidauskas iš Šiaudinės kaimo yra Kęstučio apygardos štabo darbuotojas, vienas patikimiausių apygardos vado Juozo Kasperavičiaus-Visvydo žmonių.

Sis susitikimas su Bronium pakeitė mano planus – tvirtai nutariau apsilankyti Šiaudinės kaime pas Gaidauskus. Joną radau namuose. Susitikę po daugelio metų, turėjome apie ką pasikalbėti. Jonas man padarė didelį įspūdį savo sugebėjimu perteikti mums, jaunuoliams, Tėvynės meilę, pareigą aukotis ir ginti savo gimtąjį kraštą. Po malonaus susitikimo skubėjau į namus. Jaučiausi laimingas, kad Jonas Gaidauskas-Breivė manim patikėjo ir pakvietė užteiti bet kada.

Sugrįžęs į Lauksargius, užėjau pas Leoną ir viską jam papasakojau. Jis sakė, kad viską pranešęs būrio ir rinktinės vadovybei. Po kurio laiko apsilankęs pas vyrus jaučiau jų dėmesį.

Pas Joną-Breivę apsilankydavau vis dažniau. Kartą jis paprašė dalyvauti operacijoje suimant čekistams ištikimą Gedvilą. Būrelis ginkluotų vyrų patraukėme jo sodybos link, bet eidami sužinojome, kad didelės rusų kariuomenės pajėgos siaučia Pužų ir Puželių kaimuose. Pasitraukėme neįvykdę užduoties...

Partizanai prieš pat Kalėdas buvo apsistoję nakvynės Griežėnų kaime pas ūkininką Petrauską. Mudu su Leonu atvažiavome dviračiais. Aš atgabenau paketą rūbų, kuriuos buvo perdavusi ryšininkė, sutikta ant tilto. Kluone radome gulinčius ant šieno penkis partizanus. Atokiau nuo jų su knyga rankose gulėjo būrio vadas Mindaugas. Paketą su apatiniais rūbais perdaviau vienam iš partizanų.

1947 metų pradžioje rinktinės ir būrio vadovybė pasiuntė mane pas Breivę gauti leidimą sunaikinti Griežpelkių kaime įsikūrusį čekistų štabą – "stribelnyčią". Metai prasidėjo neramiai: artėjo rinkimai į

LTSR Aukščiausiąją tarybą. Respublikiniai ir vietiniai laikraščiai – tarp jų ir klaipėdiškis “Raudonasis švyturys” – mirgėjo “tautų tėvo”, “generalisimo” nuotraukomis, o Priekulės rinkiminėje apygardoje Nr. 68 Stalinas buvo iškeltas kandidatu. Stalino liaupsinimas visus žmones nuteikė priešiška.

Tauragėje pasirodė atsišaukimai: “Kas balsuos – tas nealsuos”. Ypač aktyvūs lapelių platintojai buvo gimnazistai. Atsišaukimų iš Tauragės į Lauksargius ir Pagėgių gimnaziją parveždavau ir aš. Suaktyvėjo partizanų būriai: tai vienur, tai kitur pagrasindavome aktyvistams ir komjaunuoliams. Rinkimai turėjo įvykti vasario devintąją. Papildydami įgulos gretas Lauksargiuose iš anksto pasirodė žaliakepuriai pasieniečiai.

Turėdami leidimą Griežpelkių sribelnyčiai sunaikinti, už kelių dienų šią operaciją suorganizavome. Susirinko nemažai vyrų. Gavau automatą ir aš. Iš tolo ėmėme supti pastatą, bet pamatę šokinėjančius per langus kareivius ir sribus, pradėjome šaudyti. Jiems pavyko pabėgti, nes už lango buvo krūmai. Vėliau sužinojome, kad tik vienas kareivis buvo sunkiai sužeistas. Iš mūsiškių niekas nenukentėjo.

Įsimintina man buvo sausio šešioliktoji. Kartu su Leonu nuvažiavome į Šakių kaimą pas ūkininką Selvenį, kurio šeima buvo patriotiškai nusiteikusi. Kiemė mus pasitiko Selvenytė ir maloniai pakvietė vidun, kur radome būrį vyrų: vadą Mindaugą, Bijūną, Aleksą Jusčių ir kt. Būrio vadas aiškino tarptautinę padėtį, kalbėjo apie rinkimus, būrio ir rinktinės reikalus. Pokalbis buvo ramus, nuoširdus, draugiškas. Paskutinis kalbėjo Leonas. Pristatęs mane kaip jau išbandytą kovose, jis kreipėsi į vadą siūlydamas priimti į partizanų gretas ir, paėmęs už rankos, nusivedė prie stalo, prie kurio sėdėjo vadas ir Bijūnas, o ant stalo į ažuolį stovėlį buvo įkišta trispalvė vėliavėlė. Vadas atsistojo ir paaiškino, kaip viską atlikti. Buvau be galo sujaudintas, kai pakėlęs ranką ir ištiesęs du pirštus kartojau vado žodžius – savo priesaiką. Po to paėmiau nuo stalo Lietuvos Trispalvę ir priklaupęs pabučiavau. Vadas pirmasis mane pasveikinęs pasakė, kad priklausau Kęstučio apygardos Mindaugo būriui, o mano slapyvardis bus Perkūnas. Pasveikino Bijūnas, Aleksas net pabučiavo. Sveikino visi.

Vasario pabaigoje kartu su Broniumi nuvažiavome pas Breivę į Šiaudinę. Bronius jau dirbo Tauragėje vairuotoju ir atitrūkęs nuo

darbų važiuodavo ryšio su partizanais reikalais. Jonas mums priminė, kad planuojamas Tauragės spaustuvės puolimas. Mes su Bronium sutikome talkininkauti šioje operacijoje. Kas galėjo patikėti, jog tai paskutinis mūsų susitikimas.

1947 m. balandžio 9-ąją žaibo greitumu apskriejo žinia, kad išduotas Kęstučio apygardos štabas. Apygardos vadas Juozas Kasperavičius-Visvydas ir partizanas Bijūnas nenorėdami patekti priešui susisprogdino nespėję sudeginti visų dokumentų. Joną Gaidauską-Breivę balandžio 10-ą sučiupo namuose. Išdavystė buvo didžiulis smūgis partizanams ir ryšininkams. Būrio vyrai ir Leonas man patarė laikinai pasišalinti iš namų, bet aš to nepadariau, nes tikėjau, kad Jonas-Breivė neišduos nei manęs, nei Broniaus, nors Tauragės Šubertinė buvo pagarsėjusi kankinimais ir žudynėmis. Jonas atlaikė kankinimus. Jį tardė net Vidaus reikalų ministras Bertašiūnas. Man, netekus Jono, viskas atrodė beviltiška ir prarasta...

Gegužės pradžioje man pranešė, kad turiu dalyvauti susirinkime. Atvyko apie dvidešimt žmonių, tarp jų – atstovas iš Kęstučio apygardos štabo, kalbėjęs apie organizacinius reikalus, ryšius su kito-

□ Jonas Gaidauskas-Breivė ir Antanas Mozeris-Perkūnas apygardos vado J. Kasperavičiaus-Visvydo žūties vietoje Batakių miške. 2003 m.

mis apygardomis, rinktinėmis, aiškinęs, kaip apsisaugoti nuo čekistų provokacijų, apie atsišaukimus ir pagrindinę spaudą. Kalbėtoja mačiau pirmą kartą. Aleksas sakė, kad jis buvęs Lietuvos kariuomenės kapitonas. Po kapitono kalbos prasidėjo diskusijos. Nei pavardžių, nei vardų niekas neminėjo – tik slapyvardžius. Supratau, kad dalyvauja būrių vadai. Jiems buvo duodami nurodymai, patarimai. Rinktinės vadas paminėjo, kad Perkūnui (man!) rytoj reikės eiti kartu į rinktinės štabą. Pasitarimas užsitęsė iki vėlyvos nakties. Visi išsiskirstė. Leonas dviračiu išvažiavo namo. Likome keturiese tame pačiame kambaryje. Šeimininkė atnešė šiekios tokios patalynės ir vargingai įsitaisėme nakvynei. Du partizanai ir du ryšininkai visą vakarą ėjo sargybą. Rinktinės vadas liepė pasikeičiant budėti po vieną. Prieš saulėtekį mus prikėlė sargybinis.

Ėjome per platų užsėtą lauką. Vadas, žengdamas paskutinis, iš paskos tempė vielos kamuoliuką, kad sunaikintų pėdas. Vado nurodymu visi ėjome vaga. Po gero pusvalandžio priėjome sodybą, kur mus maloniai sutiko šeimininkas, kaip supratau, senas partizanų globėjas ir ryšininkas. Nusiprausėme, papusryčiavome ir jau buvome pasiruošę eiti, kai išgirdome šūvius. Išbėgę iš kambario ir pasislėpę už krūmokšnių, tolumoje pamatėme atbėgant būrį vyrų. Jie sukrisdavo ant žemės ir vėl bėgdavo retkarčiais iššaudami. Rinktinės vadas mums liepė prisidengiant sodybos trobesiais trauktis beržynėlio link. Nurimo šaudymas, ir visi sustojo. Pro vado žiūronus atpažinau Belovą. Supratome, kad Šakių kaime siautėja čekistai. Toliau ėjome po du, toli vieni nuo kitų, takais ir kaimo keliukais, kol už poros valandų pasiekėme gražią sodybą. Šeimininkas nuvedė į malkinę, atkasė skiedras ir pjuvenas, pakėlė medinį dangtį ir mes... kopėtėlėmis nusileidome į maždaug 3,5x2,5 m bunkerį. Jis buvo tuščias, tik ant sienos kabojo dvi Lietuvos kario uniformos. Pasieniais iš paprastų lentų padarytos lentynos-lovos, ant kurių matėsi patalynė, viduryje – mažas stalelis su laikraščiais ir keletu knygų. Ant sienos kabojo A.Smetonos portretas, o šalia jo – mažytė Trispalvė. Po staliuku pritvirtinta vaistinėlė, iš kurios vadas padavė man vaistų. Juos susidėjau į kišenes. Tiesa, ant sienos kabojo prožektorius, kuris visai neblogai apšvietė “kambarį”.

Šiek tiek pailsėjęs atsisveikinau su partizanais ir išlindau iš bunkerio, o šeimininkas nurodė tiesiausią kelią į Lauksargius. Vaistus privalėjau pristatyti Žukų valsčiaus ryšininkui, kur gydėsi sunkiai

sužeistas partizanas. Šeimininkas dar priminė, kad bus maždaug 10 kilometrų. Pasirodo, buvau atsidūręs Žygaičių valsčiuje.

Iš kelionės grįžau išvargęs, bet sekmadienio rytą vėl pėsčiomis išėjau į Žukus. Atėjęs sužinojau, kad ligonis sveiksta. Vaistai, žinoma, jam padės.

Birželio tryliktąją, kaip tik per mano vardadienį, reikėjo iš Žukų valsčiaus parvesti būrį nakvynei pas ūkininką Stradumskį į Kalėnų kaimą, Lauksargių valsčiuje. Eidami pro vieną sodybą pamatėme visuose languose šviesą, išgirdome muziką ir sustoję klausėmės. Užėjome į kiemą. Buvo įdomu, kaip jaunimas reaguos į tokius svečius. Vidun įėjome keturiese. Merginos stovėjo palei sieną, o kitoje pusėje sėdėjo muzikantai ir keletas vyrų. Pamatę uniformuotus visi tylėjo, aiškiai matėsi, kad išsigando. Todėl Bijūnas pasakė gražią kalbelę ir paprašė muzikantų užgroti. Kiti partizanai ir vadas Mindaugas stovėjo koridoriuje. Sušokus valsą, šeimininkas mus palydėjo iki vartų, pasakė, esąs Antanas ir švenčiąs savo vardines. Visi pasveikinom šeimininką, o Bijūnas prisiminė, kad... "ir mes turime Antaną". Tada pasveikino mane. Šeimininkas kvietė išgerti po taurėlę, bet vadas su Bijūnu padėkoję atsisakė.

Buvo liepos pabaiga. Sekmadienis. Atvažiavęs ryšininkas pranešė, kad vakare bus vykdoma operacija netoli Piktupėnų gyvenvietės. Tai beveik penkiolika kilometrų Pagėgių link. Atvažiavau dviračiu į sutartą vietą ir, įstūmęs jį į krūmus, nuėjau pas vyrus, kurių susirinko apie trisdešimt. Išėjome pirmą valandą nakties, išsidėstėme grupelėmis. Gavau paprastą šautuvą ir dešimt šovinių. Reikėjo paimti gyvą vieną uolų čekistų agentą, kurį žmonės gerai žinojo. Važinėdavo su įgulos kareiviais, darydavo kratas, dalyvaudavo tardymuose, mušdavo žmones. Operacija turėjo vykti prie įgulos, kurioje buvo apie keturiasdešimt kareivių, o už poros šimtų metrų gyveno šis kolaborantas. Buvo duota komanda: jeigu sukiltų įgula, trauktis atsisaukiant į Tauragės–Pagėgių plento pusę ir toliau slinkti grioviais Vilkyškių link. Buvome užsiėmę patogią poziciją nuo įgulos būstinės. Maždaug po valandos gavome komandą keltis ir grįžti. Operacijai vadovavęs Mindaugas papasakojo, kad įleidusi žmona verkė ir prašė nešaudyti, pasigailėti jos vaiko, sakė, kad vyras namuose nenakvojas, o kažkur išvažiuojas. Padarę kratą nieko nerado. Vadas išeidamas perspėjo, kad nenubėgtų pranešti kareiviams. Moteris prižadėjusi niekur nekelti kojos. Taip ir nepavyko paimti išdaviko iš enkavėdis-

160-37/100000

ЛВ-КОРПІА
УТВЕРЖАЮ
Зам. Министра Государственной
Литовской ССР
подполковник
3

"САНКЦИОННЫЙ"
Зам. прокурора Литовской ССР
Госуд. советник 3 кл.
№ 6
13
6 мая 1949 года.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

1949 года апреля 2 - дни. гор. Вильнюс.

Я, Зам.нач. отделения Управления ЗН МГБ Лит.ССР КАЛИТЕН
КОТЛЯ, рассмотрел материалы учетного дела № 2008, оформленного Патерским
Уездным отделом МГБ на высылку семьи осужденного бандита
МОЗЕРИСА Антанаса с.Пятраса

НАШЕЛ:

4 марта 1949 года было оформлено учетное дело на высылку семьи МОЗЕРИСА в составе:

1. Глава семьи МОЗЕРИС Пятрас с.Стасиса, 1899г.р.
2. жена МОЗЕРЕНЕ Елена д.Коятона, 1915г.р.
3. сын МОЗЕРИС Юнас с.Пятраса, 1929г.р.
4. дочь МОЗЕРИТЕ Она д.Пятраса, 1931г.р.

tų panosės. Išsiskirstėme. Grįžau į namus paryčiu.

Iš Alekso Jusčiaus gavau žinią, kad atvažiuočiau pas jį kuo greičiau. Gavau užduotį nuvykti į Vainutą vaistų ir sekmadienį išsiruošiau į kelionę. Susiradau vaistinę, kurioje radau pagyvenusį žmogų ir prisistačiau slapyvardžiu. Vaistininkas atrodė labai geras žmogus. Jis pasiguodė, kad prieš dvi savaites išvežė į Sibirą jo giminaitį. Jis mane maloniai priėmė, nuvedęs į virtuvę pavaišino. Man duotas paketėlis buvo nedidelis. Jį pritvirtinau prie bagažinės ir pasileidau atgal į Lauksargius.

Grįžęs namo jau nebepajėgiau važiuoti į Šakius, todėl nutariau pirmadienio vakare prisistatyti Aleksui. Kitą dieną atvažiavęs Leonas sakė, kad jį siunčia į kursus Vilniuje. Leonas priminė man, kad reikia greičiau įtraukti į darbą Bronių Pukelį. Labiausiai įsimintina ir lemtinga mano užduotis! Nusprendžiau be suderinimo su šei-

На основании изложенного, —

ПОЛАГАЛ-БЫ:

Считать правильным фамилию, имя, отчество и возраст выселенных членов семьи:

1. Глава семьи МОЗЕРИС Пятрас с. Стасиса, 1899г.р.
2. жена МОЗЕРЕНЕ Елена д. Коятона, 1916г.р.
3. дочь МОЗЕРИТЕ Она д. Пятраса, 1931г.р.
- 4.
- 5.
- 6.
- 7.
- 8.
- 9.
- 10.

Сын МОЗЕРИС Юнас с. Пятраса, 1929 года рождения от выселения уклонился

ЗАМ НАЧ. ОТДЕЛЕНИЯ УПРАВЛЕНИЯ ЗН МГБ ЛИТ ССР

Капитан —

(ПОТХО)

„СОГЛАСЕН“

Начальник 2 Отдела Управления ЗН МГБ Лит. ССР

подполковник

1949 года.

mininku partizanus apnakvydinti pas patikimą kaimyną Vytautą Aldukevičių. Pagalvoju: tik vienai nakčiai. Kaimynas per daug mažęs nekeiks. Vieta prie šlaito buvo nebloga – visur medžiai. Nesvarbu, kad netoli Lauksargiai ir įgula. Taip ir padariau. Ryšininkas Navickas man pranešė, kur sutikti partizanus. Vakare nuėjau pas gerai pažįstamą ūkininką Petrauską, gyvenantį Griežėnų kaime. Su vyrais

aptarėme planą, kokiais keliais, laukais ar takais eisime. Apie vienuoliktą vakandą išėjome. Pavaduotojas man davė automata, kurį paslėpiau po lietpalčiu. Ėjau priekyje. Buvome atsargūs, nes išlindus iš krūmų kaip ant delno matėsi Lauksargiai. Atėjome prieš dvyliką. Prikėlęs šeimnininką paprašiau, kad vieną naktį paglobotų partizanus. Kaimynas sutiko, ir visi nuėjome į kluoną, kur buvo šieno. Pataisėme guolius.

Išeidamas vadui prižadėjau atvesti naują ryšininką Bronių Pukelį, dirbusį agronomu Lauksargiuose. Rugpjūčio tryliktosios p vakare paėmiau sutaisytas dvi poras batų, nupirkau laikraščių, rūkalų, užėjau pas Bronių Pukelį, su kuriuo iš anksto buvau susitaręs, ir abu aplinkiniais keliais nuėjome į Aldukevičių sodybą pas partizanus. Ten Bronius priėmė priesaiką, gavo Panteros slapyvardį. Mums išeinant virtuvėje prie lango stovėjo moteris ir žiūrėjo į mus. Tai buvo kaimynė. Po savaitės ji mus visus išdavė...

Išaušo rugpjūčio dvidešimtoji. Iš ryto su broliu Jonu išėjome avižų pjauti. Sesuo Joana, atnešusi į lauką pietus, pasakė, kad buvo motociklu atvažiavęs sribų viršininkas ir liepė p vakare ateiti į saugumą pas Belovą. Broliui sakiau, kad Belovas vėl mėgins mane verbuoti. Baigę pjauti, sugrįžome namo. Tėvas liepė man šilčiau apsirengti. Išėjau. Netikėtai pastebėjau prie kaimyno Ivoškio sodybos pažįstamą sribą Prudnikovą, kuris, mane pamatęs, užlindo už krūmokšnio. Kitoje pusėje, kiek tolėliau, pamačiau kareivį. Nieko neįtardamas, kūriau planus, kaip atsikratyti Belovo. Netoli "sribelnyčios" sutikau verkiančią Aldukevičienę. Ji pasakė, kad dingo vyras, bet aš ją nuraminau. Sakiau, kad surasiu ir abu pareisime namo. "Sribelnyčioje" pasitiko pažįstamas leitenantas. Jis mane sustabdė, su sribais padarė krata ir grubiai įstūmė už grotelių, buvusių kampe. "Jūs areštuotas," – pasakė jis. Tik tada supratau, kad sribai ir kareiviai, matyt, sekė, kur aš eisiu.

Pirmoji mintis buvo iškentėti, neišduoti draugų...

PRISIMINIMAI APIE PARTIZANINĘ VEIKLĄ IR LAGERINĘ KANČIA

Algirdas Pečiukonis gimė 1929 m. sausio 1 d. Lazdijų aps. Rudaminoje. Tėvas Algirdas Pečiukonis, kaip Lietuvos savanoris, gavęs žemės Rudaminoje, Lazdijų aps. pasistatė namus. Dirbo Lazdijų mokesčių inspekcijoje, buvo Šaulių sąjungos vadas. Motina Veronika Pečiukonienė augino septynis vaikus ir prižiūrėjo nedidelį ūkį. Tėvas mirdamas vaikams pasakė: „Būkite ištikimi Motinai-Tėvynei, nesiklaupkit atėjūnams...” Tėvas mirė 1944 metais griaudžiant patrankoms, tuo metu, kai rudąją tironiją Lietuvoje keitė raudonoji.

– Aš tuo metu su nuostaba stebėjau, kaip į valdžią atėję įvairaus plauko proletarai garsiai šlovino sovietinio režimo pranašumus, žadėdami visiems šviesų komunizmo rojų. Baisiausia buvo tai, kad kas nepakluso, nepatikėjo skleidžiamomis iliuzijomis, buvo patyliukais, slaptomis areštuojami, tremiami. Jaunus vyrus gaudė ir vertė tarnauti raudonojoje armijoje. Sugautas buvo ir mano vyriausias brolis Vytas, bet greitai pabėgo ir slapstėsi, – prisimena A. Pečiukonis.

Tuo metu Lietuvoje įsiviešpatavo svetima valdžia, kėlė nerimą ir baimę svetima kalba, temdė mūsų tautos padangę svetima dvasia. Tokios aplinkybės ir iš atminties neišblėsusios 1940–1941 metų represijos vertė apsispręsti, kur, su kuo eiti, ką daryti. Be to tuo metu sklidusios žinios iš vakarų apie artėjančias permainas ir pagrindžio dvasia vis kaitino patriotinius jausmus ir skatino burtis ginkluotam pasipriešinimui prieš sovietinės okupacijos savivalę ir smurtą.

1945–1946 metais baigęs finansininkų kursus Vilniuje, grįžo į

Lazdijus ir pradėjo dirbti Lazdijų finansų skyriuje. A. Pečiukonis pasakojo:

– Dirbdamas mokesčių inspektoriumi, palaikiau ryšius su Tauro apygardos Vytauto rinktinės partizanais Antanu Pečiuliu-Baritonu, Sigitu Kajoku-Kovu ir štabo viršininku Vytautu Vabalu-Kunigaikščiu. Jiems pastoviai teikiau informaciją apie apskrities įstaigų ir organizacijų bei jų veikėjų finansinę padėtį, jų veiklos planus, politines nuotaikas. Kartą Baritonui perdaviau paketą šovinių, kuriuos už samagoną gavau iš rusų kareivių. Iš tų pačių kareivių įsigijau pistoletą “TT”.

Laikui bėgant saugumo organai pradėjo mane įtarinėti ir 1946 m. liepos 20 dieną, kai aš buvau

Sangrūdų miestelyje, mane areštavo be konkrečių kaltinimų. Tos pačios dienos naktį aš iš areštinės pabėgau ir nukeliavau pas partizaną Antaną Pečiulį-Baritoną, kuris mane kitą dieną pristatė Vytauto rinktinės štabo viršininkui Kunigaikščiui. Viršininkas, išklausęs mano pareiškimą partizanauti, tam pritarė ir rekomendavo Tauro apygardos štabo ryšininkui Juozui Išganaičiui-Dėdei Kaune. Pokalbyje dalyvavo Baritonas ir dar vienas štabo atstovas, kuris netrukus supažindino mane su Tauro apygardos partizanų veiklos statutu. Jo pabaigoje buvo ir priesaikos tekstas.

Kitą dieną galvojome, kaip paimti mano namuose Rudaminoje paslėptą pistoletą. Per Vytauto rinktinės štabo ryšininkus tos pačios dienos vėlų vakarą pistoletą turėjome savo rankose ir išbandėme jo taiklumą. Kitą vakarą partizanas Baritonas atėjo į slėptuvę apsilvilkęs pasienio kariuomenės leitenanto uniformą, pakvietė mane ir abu ginkluoti nuėjo į Kalvarijos geležinkelio stotį pasitikti ryšininko, kuris atvežė štabui siuntą. Tai buvo pirmi mano, ginkluoto partizano žingsniai, pirma sėkmingai įvykdyta užduotis.

□ Kazimieras Algirdas Pečiukonis-Putinas. 1947 m. vasario 16 d. Kaune

Po vienos ar dviejų savaitių kovinės parengties palikęs Kalvarijos vls. gražias apylinkes ir kovos draugus, išvažiavau į Kauną ginkluotas, su fiktyviu Algio Rečiukaičio pasu ir, žinoma, su pasikeitusia išore. Kaune po mėnesio gavau patikimesnį pasą Jono Tadevičiaus vardu ir per Tauro apygardos štabo ryšininką Juozą Išganaitytį-Dėdę įsijungiau į ginkluotą pasipriešinimą okupaciniam režimui.

1946 m. rudenį kartu su į Kauną atvykusiu Vytauto štabo atstovu Antanu Pečiuliu-Baritonu organizavome naują pasipriešinimo organizaciją – Lietuvos laisvės gynimo frontą. Šios organizacijos pagrindinis tikslas buvo visokeriopai remti ir padėti tremtyje esantiems tautiečiams. Tam pasišventę buvo tik dalis narių. Dauguma bent jau tuo metu saugumo sumetimais nežinojo nei organizacijos pavadinimo, nei jos tikro vadovo. Jie buvo sugrupuoti rezerviniais būriais kaip pasyvūs partizanai ir, esant reikalui, buvo pasiruošę stoti į kovą ar vykdyti kitas užduotis. Tokių grupių buvo atskirosė žinybose. Vėliau visos grupės ir būriai buvo apjungti į Birutės rinktinės naują kuopą, kurios vadu nuo 1947 m. gegužės 1 d. buvau paskirtas aš, Algirdas Pečiukonis-Putinas. Kuopoje buvo keli būrio vadai: Antanas Markevičius, Jonas Svetlauskas-Žvalgas. Edvardas Svilainis-Dulkė turėjo priimti rezervinį partizanų būrį, tačiau dėl jo arešto to padaryti nespėjo. Aktyvia organizacine veikla pasižymėjo Marija Anzienė-Tulpė, Kostas Anza-Suomis, brolis Vytautas Pečiukonis, Antanas Markevičius ir kiti.

1947 m. pradžioje buvo organizuotas Birutės rinktinės Kauno padalinių vadovų pasitarimas pas V.Mitkų Garliavos vls., Tabariškės k., kur dalyvavo ir kalbėjo apygardos kapelionas Grafas, rinktinės štabo Žvalgybos skyriaus viršininkas Stepas, štabo viršininkas Katinas ir kiti. Tauro apygardos vadas Žvejys, kreipdamasis į kauliečius, sakė: “Mes gyvenam kaime ir negalim padaryti to, ką jūs, birutiečiai, galite padaryti mieste. Mes čia naikinam mažuosius tautos išdavikus, jūs, gyvendami mieste, galite ir turite versti didžiuosius ir aukščiausius jo vadovus.” Žvejys pabrėžė būtinumą turėti daugiau savų, patikimų žmonių vidaus reikalų žinybose, kariniuose komisariatuose, bankuose ir kitose sovietinės valdžios struktūrose. Tauro apygardos kapelionas Grafas prisaikdino kuopų vadus.

Per trumpą partizaninės veiklos laiką Kaune buvo likviduoti keli saugumo agentai-išdavikai. Prie stambesnių MGB veikėjų prieiti

nespėjome. Nors kovoti čia buvo kiek lengviau negu atviruose kaimuose ar miškuose, bet ir mus kasdien, kiekviename žingsnyje persekiojo mirtini pavojai. Ypač tada, kai saugumo agentai klasta, melu ar šantažu įsiskverbę į kovotojų gretas, rezgė mums atsakomasias pinkles. Nors buvo kaitaliojamos kuopų struktūros, veikimo taktika bei strategija mieste, saugumiečių infiltracija 1947 m. vasarą kiek pristabdė planuotą plataus masto veiklą Kaune.

Iš keturių Birutės rinktinės kuopų, veikusių Kauno mieste, mūsų kuopa buvo pati jauniausia ir gausiausia, bet ginklų turėjo mažiausiai. Stipriausia, geriausiai ginkluota buvo V.Buzo-Vytauto kuopa. Jis turėjo granatų, šautuvų, kelis pistoletus "TT", du vokiškus kulkosvaidžius ir daug šovinių. Mūsų kuopa įvairiais būdais gavus pasų blankus arba iš senų pasų ir karinių bilietai gamindavo dokumentus partizanams ir tremtiniam. Daugindavom atsišaukimus ir įspėjimus, adresuotus sovietų pakalikams. Svarbiausias dėmesys buvo skiriamas susitikimo vietų-konspiracinių butų įslaptinimui-maskavimui. Senamiestyje turėjome tariamą siuvyklą, batų taisyklą, užkandinę. Dažniausiai lankomi konspiraciniai butai buvo: Gardino 48-7, 53-5, Lukiškių 30-6, 42, Rotušės a.15, Benediktų 16, Mickevičiaus 27 pas universiteto sargą, Šiaulių g. pas vieną mokytoją ir daug kur kitur.

Kovotojai mieste veikė trijulės ir penketo sistema. Grupių vyresnieji už savo veiklą jiems paskirtoje teritorijoje atsiskaitydavo būrių vadams. Būrio veikimo ribas nustatydavo kuopos vadas. Būrių vadai ryšiui su kuopos vadu naudojos slapta pašto dėžute. Žvalgybą vedė atskiri asmenys pagal gautą iš štabo instrukciją. Kiekvienas kovotojas ar vadas naudojos įvairiomis saugumo priemonėmis: keitė aprangą, išvaizdą, dokumentus. Pvz., vykdydami spec. operaciją-užduotį pagal aplinkybes buvo kaminkrėčiais, santechnikais, elektrikais, darbininkais, elgetomis, milicijos darbuotojais, kareiviais ir pan. Kovos priemonės taip pat buvo įvairios: pistoletai, granatos, peiliai, virvės ir kitos priemonės bei metodai pagal aplinkybes ir galimybes.

Per paskutinį pasitarimą 1947 m. birželio pradžioje su grupių ir būrių vadais Kauno senamiestyje Marijos Anzienės-Tulpės bute dalyvaujant A.Lukšai-Arūnui, buvome sutarę, kad nedavusieji prie-saikos susirinktų jai birželio 12 d. vakare. Tačiau ta birželio dvyliktoji, kaip vėliau sužinojau, dar buvo reikšminga ir tuo, kad Tauro apygardos štabo Ryšių skyriaus viršininkas Antanas Lukša-Arūnas

tą dieną turėjo suvesti apygardos vadą Žveją su Žemaičių apygardos vadu.

Susitikimo vietoje Aleksote apsauga buvome ir mes keturi ginkluoti kariai: V.Buzas-Vytautas, Juozas Išganaitis-Dėdė, Mažytis (Kazimieras Pyplys) ir aš, Putinas. Šią užduotį sunkino tai, kad A.Lukša-Arūnas nepažinojo Žemaitijos vado. Arūnui tik buvo pasakyta, jog ryšininkas, kuris pristatys apygardos vadą, patikimas. Tačiau atvykus į susitikimo vietą prie Žaliojo tilto Aleksote Arūnui pirmiausia įtarimą sukėlė... ryšininkas. Kad susitikimas Žemaičių apygardos vardu organizuotas MGB, patvirtino netrukus pasirodęs emgiebistas Dušanskis. A.Lukša-Arūnas, atpažinęs jį, šoko nuo skardžio tratant saugumiečių šūviams. Mes – palyda – tuo momentu buvome kiek atokiau ir šūviais dengėme atsitraukimą. Po to, sėkmingai išsprukę iš saugumiečių žabangų, išsiskirstėme į skirtingas puses. Tos pačios dienos vakare atėjau į Lukšių g. 42-7 pas būrio vadą Joną Marcinkevičių-Trimitą, bet, vos peržengus slenkstį, čekistai man užlaužė rankas ir uždėjo antrankius. A.Lukša-Arūnas, kaip vėliau sužinojau, tą vakarą atėjęs pas kuopos vadą Joną Poškų-Rolandą į Ožėškienės g. 3-2, taip pat buvo areštuotas.

Algirdas Pečiukonis-Putinas, nelegaliai gyvendamas Kaune, iki arešto vykdė visus Tauro apygardos štabo, o vėliau Birutės rinktinės štabo ryšininkų pavedimus ir Vytauto rinktinės štabo užduotis. Dalyvavo eilėje ginkluotų operacijų, kaip “Vata”, “Popierius”, “Tiltas” ir kitose, kurių metu Vytauto rinktinės štabui ir savo kuopai įsigijo vaistų, tvarstomos medžiagos, šovinių, rašomojo popieriaus ir kitų kovinių reikmenų. A.Pečiukonis-Putinas priklausė Tauro apygardos ginkluotai laisvės kovų struktūrai ir su ginklu kovojo prieš tautos priešus, prieš komunistinę šmėklą. Tikėdamas šventa pergale, buvo pasiruošęs už ją kaip kiekvienas Lietuvos partizanas atiduoti gyvybę. Norėjo, galėjo žymiai daugiau padaryti, bet, deja, nespėjo.

1947 m. balandžio 27 d. čekistai apsupo išduotą Vytauto apygardos štabo bunkerį Gulbiškių k. Kalvarijos valsčiuje. Jame buvo Kuni-
gaikštis, Baritonas ir ryšininkė Anelė Senkutė-Pušelė susisprogdino. Nuo to laiko nutrūko ir mano ryšiai su Vytauto rinktine.

– 1947 m. birželio 12-28 dienomis Kaune netikėtomis enkavedistų pasalomis ir kitomis aplinkybėmis be jau minėtų Arūno ir Putino buvo areštuoti Jonas Poškus-Rolandas, Edvardas Svilainis-Dulkė, Jurgis Krikščiūnas, Albina Krikščiūnienė, Petras Laurinavičius-Tri-

mitas, Banionis, Jonas Marcinkevičius, Juozas Raulinaitis, Brunonas Gužauskas, Zigmas Pavilionis, Antanas Ivanauskas, Albinas Šimkus ir kiti, iš viso 34 žmonės.

Nors ir patyrę tokią netektį Birutės rinktinės daliniai Kaune po kai kurių pertvarkymų ir papildymų toliau sėkmingai tęsė kovą. Tokia gauta informacija mums, sėdintiems kalėjime, lengvino kančias ir skausmą, teikė stiprybę ir tikėjimą mūsų pergale.

A. Pečiukonis prisiminė pirmą pragarišką skausmą ir kančią patirtą tardytojų kabinetuose, kur buvo kartu su Antanu Lukša ir kitais už neprisipažinimą daužomi ir spardomi iki sąmonės netekimo. Kai karceryje pilnai atgaudavo sąmonę, duodavo 200 gramų duonos ir puodelį vandens visai dienai. Tardymai tęsėsi du mėnesius.

– 1948 m. pavasarį sovietiniai kariai, baksnodami šautuvais, mus varė ir grūdė į gyvulinius vagonus. Abejuose vagono galuose rados įrengtus gultus iš lentų. Šalia jų stovėjo kubilas gamtos reikalams atlikti. Iš pradžių pasijutome kaip narve, nes buvo ankšta, o mūsų buvo apie 60 žmonių. Greitai persiorientavome ir pradėjome tvarkytis. Vieni taisė gultus nakčiai, kiti stovėjo cilėje prie kubilų. Aš su savo bendražygiais, Kauno mokytojų seminarijos studentais Brunonu Gužausku, Antanu Ivanausku ir Zigmu Poviloniu bendrai pasikloję sugulėm, norėdami šiek tiek atsipūsti. Buvo jau naktis, vagone tamsu, girdėjosi įkyrus monotoniškas ratų dundesys. Nusiraminę pradėjome snūduriuoti, bet traukiniui sustojus, staiga atsidarė durys, į vagoną įlipo keli prižiūrėtojai raudonarmiečiai su ilgakočiais mediniais kūjais. Paskui vėl varė iš dešinės į kairę, o jei skaičiuodami suklydo, vėl kartodavo iš naujo. Tokia procedūra kartodavosi po kelis kartus per parą, dažniausiai nakties metu. Perbėgantiems paskutiniams kūjalis būdavo skaudžiausias. Todėl, norėdami to išvengti, perbėgimams ruošdavomės iš vakaro: atsiguldavome apsirengę, savo mantą sudėdavome į krepšį.

Nors kūjalių smūgiai kartais baugino ir blaškė, bet mes kelyje daug fantazavome, kūrėme ateities planus, kartais mums atrodė, kad važiuojame nepriklausomybės parsivežti. Vienoje stotyje pro langą išmetėme laišką namiškiams į Lietuvą, kuriame įdėjome ir mūsų ketvertuko krauju pasirašytą pasižadėjimą, kad pirmą Lietuvos Laisvės dieną susitiksim Kaune prie Muzikinio teatro 12-ą valandą. Taip kelionė į Sibirą truko apie dvi savaites. Mūsų politkalinį ešaloną buvo išskirstytas po įvairius lagerius. Aš patekau į Sver-

dlovsco srities lagerį taigoje, kur dirbau sunkius miško kirtimo darbus. Buvom verčiami daug, greit ir sunkiai dirbti. Maistas buvo labai prastas. Neįvykdžius dienos normos, nakčiai išvarydavo į šaltą karcerį, kur maždaug po metų nusilpo, išseko atvežti iš Pabaltijo respublikų inteligentijos atstovai. Geriau išsilaikė tie, kurie gaudavo siuntinius. Buvau iš tų, kurie siuntinių negauna, nes po teismo motiną su likusiais vaikais ištrėmė į Tiumenės sritį.

Vieną vėlų vakarą, kai jau visi buvo sugulę, į baraką įėjęs prižiūrėtojas mikčiodamas perskaitė mano pavardę. Išgirdęs akimirkai sustingau ir negalėjau nė žodžio ištarti. Prieš tai man ant veido buvo nutūpusi musė ir neturėjau jėgų jos nubaidyti: rankos nekilo po sunkių darbų, o dabar reikės keltis ir eiti į karcerį, pagalvoju. Prižiūrėtoju nutraukus antklodę ir paliepus greičiau eiti, sukaupęs visas jėgas atsikėliau. Nuėjau nuleidęs galvą, o prižiūrėtojas vis ragino eiti greičiau ir nesakė, kur mane veda. Kai beeinant pastebėjau, kad veda ne į karcerio pusę ir kojos palengvėjo, o kai į medicinos punktą atėjom, pagalvoju, kad turbūt per klaidą mane čia atitempė. Netrukus medicinos punkto vedėjas paklausė ar mokiausi medicinos. Kai atsakiau teigiamai, pradėjo egzaminuoti. Aš, parašęs kelis receptus lotyniškai, tarytum su sparnais parsiskridau į baraką.

Taip 1949 m. pradėjau felčerio darbą medpunkte, o vėliau lagerio ligoninėje. Toliau norėčiau papasakoti ne apie save, ne apie savo sopulius ir kančias, patirtas vėliau lageryje, o apie likimo brolius, kurių išgyvenimai išliko atmintyje iki šiol. Siurpas eina per kūną kai pagalvoju apie tuos išsekusius žmones, kurie lagerio zonoje slankiojo kaip šešėliai. Jie buvo verčiami dar dirbti lengvus darbus zonoje. Kalinių tinkamumą darbams nustatinėjo gydytojų komisija greitai ir paprastai: cilė kalinių pracina pro sėdinčius už stalo gydytojus, kurie čiupinėja tik užpakalius. Jeigu ant užpakalio yra dviem pirštais apčiuopiamas raumenų sluoksnis – tinkamas miško darbams, jeigu labiau išsekęs – paliekamas lengviems darbams arba siunčiams į specialiai tam tikslui skirtą zoną. Į kalinių pareikštus negalavimus atsakymas buvo vienas – čia laikina, viskas praeis, normalizuoosis.

Dar liūdnesnis vaizdas būdavo, kai į lagerio ligoninę patekdavo politkaliniai, praradę viltį gyvenimui. Negalėdami pakęsti to kasdieninio smurto, savivalės, žmogaus asmenybės pažeminimo jie jaučėsi kaip į pragarą žemėje įmesti ir protestuodami pasirinkdavo mirtį.

Skaudžiausias prisiminimas yra pasaulinės reikšmės mokslinin-

ko Vytauto Andriaus Graičiūno, gimusio 1889 m. Čikagoje, savižudybė Kemerovo srities Olžeraso lagerio ligoninėje.

Mūsų ketveto kovos draugų kelyje į Sibirą sukurtam svajonių ir vilčių paukščiui katorgos lageriuose per trumpai apkarpė sparnus, o grįžtant į laisvę ir nepriklausomybę, kelią įkyriai pastodavo atšiaurūs, grėsmingi rytų vėjai. Todėl mūsų krauju pasirašytą susitikimo vietą ir laiką pakoregavo 1991 m. sausio 13-osios įvykiai Lietuvoje.

Susitikimas įvyko. Tik ne 12-ą valandą dienos, o kruvinąją naktį, kuri visiems laikams išliks šviesesnė už dieną naktimi. Tą lemtingą Lietuvos nepriklausomybei naktį susitikome kaip ir visi Lietuvos Laisvės gynėjai prie TV bokšto. Čia vėl gynėme Lietuvos Laisvę, tik dabar be ginklų, o surėmę pečius, susikabinę rankomis, sudarėme gyvą apsauginę sieną ir dvasingomis dainomis bei šūkais mirties akivaizdoje atrėmėme ginkluotą agresiją.

Tvirta dvasia nugalėjo smurtą, beginklės rankos – tankus. Pergalę palaimino sužcistųjų ir kritusių už Tėvynės laisvę seserų ir brolių kraujas.

Prisimenant tuos įvykius, manau, nereikia nusiteikti itin liūdnai ir draskyti jau apgijusias praeities žaizdas – juk mes nugalėjom. Tad džiaukimės iškovota pergale, stiprinkime ją savo kasdieniais darbais. Pakilę aukščiau pilkos kasdienybės ištvėrkime dar esamus socialinius ir ekonominius sunkumus bei negandas taip, kaip juos ištvėrė mūsų senoliai, tėvai. Šviesesnės Lietuvos ateities vardan būkime atlaidesni, būkime vieningi – kaip kančioj, skausme, kaip naujame tautos prisikėlime.

Karys savanoris dim.ltn.Kazimieras Algirdas Pečiukonis už drąsą ir pasiaukojimą Lietuvos Respublikai apdovanotas Sausio 13-osios atminimo medaliu, už nuopelnus kuriant ir stiprinant Lietuvos Respublikos krašto apsaugą apdovanotas Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių medaliu.

JONAS STRUMSKIS

Jonas Strumskis, gimė 1925 m. vasario 16 d. Kėdainių aps., Krakių vls., Šilainių k., ūkininko šeimoje. Tėvai turėjo 5 ha žemės. Šeimoje augo keturi vaikai: Zuzana, Birutė, Jonas ir Alfonsas (žuvo 1945 m. balandžio 17 d. žuvo mūšyje netoli Berlyno).

1935 m. Jonas baigė Šilainių pradžios mokyklą ir pradėjo mokytis Krakių pradinės mokyklos 5-ame skyriuje. Baigęs 6 skyrius mokėsi Kėdainių gimnazijoje, o 1940–1944 m. – Krakių progimnazijoje.

Pradėjus šaukti jaunuolius į okupanto armiją, kurį laiką slapstėsi namuose, o susiformavus partizanų būriui išėjo į mišką, kur buvo iki 1944 m. gruodžio 16 d. Okupantų armijai apsupus mišką, žuvo Paliepių girininkijos pušyne. Kartu su ten žuvusiais partizanis buvo atvežtas į Krakių miestelį ir paguldytas prie pradinės mokyklos, kurioje Jonas buvo mokėsis. Po to visus užkasė Smilgos upelio krantuose. Dabar ten kanalas. Sovietiniais laikais kasant kanalą iškasti kaulai buvo susemti ir išvežti nežinia kur.

Mūsų brolį Joną Paliepių pu-

šyno mūšyje sužeidė iš kulkosvaidžio į kojas. Jis negalėjo trauktis. Draugai partizanai bandė įkalbėti, kad važiuotų su kitais sužeistaisiais (ten buvo ir daugiau sužeistų), bet brolis atsisakė – jis buvo labai atsidavęs Tėvynei ir draugams. Pasakė: “Geriau žūsiu, bet prieš vergu nebūsiu!” Tokie paskutiniai Jono žodžiai. Po to jis nukreipė į save automatą... Tai pasakojo likę gyvi jo draugai partizanai ir buvęs vadas lt. Vladas Pabarčius, kuris pas mus apsilankė 1945 m. sausio antroje pusėje. Jie atėjo šešiese naktį, tarp jų buvo V. Lebedys, K. Noreika ir kt.

Pirmi užėjo Vladas Pabarčius su Vladu Lebedžiu. Kiti liko sargyboje. Mūsų mama pradėjo labai verkti ir sakė: “Kur jūs, vaikai, einate?” (Vaikais mūsų tėvai vadino visus partizanus.) Tuomet V. Pabarčius nusiėmė kepurę, atsiklaupė prieš mūsų mamą ir apkabinęs pasakė: “Atleiskite mums, kad neišsaugojome jūsų sūnaus Jono”. Mudvi su seserimi Birute verkėme, tuomet V. Pabarčius priėjo prie mūsų ir pasakė: “Sesės, mes liksime jūsų broliais. Jūs esate jaunos, kai užaugsite, visuomet prisiminkite mus visus – miško brolius”.

□ Vladas Pabarčius (1915-1945)

□ Jonas Strumskis 6-ame gimnazijos skyriuje

□ Krakų gimnazijos gimnazistai. 1938 m.

Mama jiems davė valgyti, nusiprausti. Partizanai pasikeisdami ėjo sargybą. V.Pabarčius kalbėjo apie mūšį. Jis sakė: “Esame išduoti. Mus seka NKVD. Gal mes visi žūsime, bet likę sulauks laisvės”. Mūsų mama davė jiems pirštinių, kojinių. Pailsėję pas mus apie tris valandas atsisveikino: “Mes jūsų ščimos nickados neužmiršime ir nepaliksime su jūsų vargais ir kančiomis”.

Nickas netikėjo, kad tai – paskutinis pasimatymas...

Atėjo 1945 m. vasario 14–15 d. Lenčių miške, kur partizanų bunkeriuose buvo apsistojęs V.Pabarčiaus būrys, juos užpuolė kareiviai ir stribai. Kova buvo neilga. Žuvo lt. V.Pabarčius ir dvidešimt du partizanai. Žuvusių kūnus sumetė Krakių aikštėje prie turgaus, o prie Vlodo Pabarčiaus pridėjo užrašą: “Banditų vadas”. Žmonės matė, kaip stribienė spardė kūnus. Po kelių dienų visus išvežė į Kėdainius. V.Pabarčiaus kūną vežė atskirame vežime su stribų apsauga. Iš Kėdainių nuvežė į Josvainių miestelį, kur ir užkasė.

Viską darydavo naktimis, kad žmonės nematytų. Likę gyvi partizanai susiskirstė į mažas grupes, kurioms vadovavo Juozas ir Antanas Paliūnai. Su šiais partizanais bendravome iki 1949 m. Sausio pirmosiomis dienomis dar

su jais susitikome, o sausio 19–20 d. visi žuvo Lenčių miške. Liko tik paskutinis Prisikėlimo apygardos vadas Juozas Paliūnas, kuris žuvo išduotas 1952 m. spalio 1 d.

Zuzana Zimaitienė

LLA KRAKIŲ APYLINKĖS PARTIZANAI

Stasys Gražinskas-Vanagas, V.Pabarčiaus būrio partizanas, iki 1945 m. vasario buvo miške ir užeidavo į Šulaičių kaimą, kur jį visi pažinojo. Kokių aplinkybių vedamas jis susitiko su stribu

□ Stasio Gražinsko-Vanago kapas Pušyne. 1990 11 18

Jonu Montvila – neaišku. Buvo kalbama, kad jis norėjo sribą išvilioti į mišką ir nušauti, bet to būta klastingo: susiginčiję tarpusavyje vyrai susimušė. (Kartu buvęs P.Vasiliauskas nuėjo namo.) S.Gražinskas turėjo automata. Ginčo metu sribas atėmė iš partizano ginklą ir automato buožę suskaldė jam galvą. Tai matė kaimynai. Sribas J.Montvila liepė kinkyti arklius ir vežti užmuštąjį į Krakes. Kartu važiavo ir pats. Kaimynas skubiai pranešė P.Vasiliauskui, tuo metu buvusiam savo namuose, kuris nieko nelaukdamas nubėgo pas savo draugą H.Liutkevičių. Abu per laukus užbėgo už akių vežimui, vežusiam Stasio kūną. Tuo metu sribas J.Montvila išsoko į griovį ir nubėgo Krakių link. Vežėjui buvo liepta važiuoti iki Šušvės. Privažiavę upę, P.Vasiliauskas su H.Liutkevičiumi išsikėlė žuvusįjį, o vežėjui įsakė važiuoti namo ir nickam apie užmuštąjį neprasitarti, nes jis turėjo šeimą, kuri galėjo nukentėti.

Stasio Gražinsko kūną pernešę per upę paslėpė šlaite, kur jis išbuvo keletą dienų. P.Vasiliauskas atėjo pas mūsų tėvus pasitarti, ką daryti. Mama išskalbė ir išdžiovino jam rūbus, nes buvo visas kruvinas. P.Vasiliauskas, pa-buvęs visą dieną, nutarė padaryti karstą ir palaidoti žuvusįjį slap-

tai. Mūsų tėvelis užsakė karstą ir naktį kartu su P.Vasiliausku ir jo tėvu nunešę į Pušynės mišką palaidojo S.Gružinską po ten buvusiu mediniu kryžiumi. Tai žinojo tik P.Vasiliausko ir mūsų tėvai. Kapą lankydavome paslapčio-mis.

P.Vasiliauskui grįžus iš lagerio 1990 m. lapkričio 18 d. pastatėme mažą kryželį.

V.Pabarčiaus būrio partizanai žuvę 1944 m. gruodžio 16 d. Paliepių pušyne

1. Jonas Strumskis-Tumpa, g. 1925 m. Šilainių k.
2. Jonas Jankauskas, g. 1917 m. Šulaičių k.
3. Viktoras Dalbokas-Vyturys, iš Nuskėnų k.
4. Aleksas Kliba, iš Šulaičių k. (palaidojo savięji)
5. Antanas Štuikys, iš Šulaičių k.
6. Stasys Štuikys-Linas, iš Šulaičių k.
7. Aleksas Klimanskas, iš Pašušvio k.
8. Anatolijus Garolis.
9. Albertas Butkus, iš Antezerių k.(palaidojo savięji)
10. Feliksas Ramoška, g. Betygaloje.
11. Augustinas Štaras-Pūkis, iš Šulaičių k.(palaidojo savięji)
- 12-13. Du studentai iš Kauno.

□ Paminklas žuvusiems Krakių partizanams Šilainių pušyne. 1989 10.

□ Paminklas V.Pabarčiui Lenčių miške. 2000 05 28

14. Vacys Mykolaitis, iš Pagynevio k.

15. Stasys Mykolaitis, iš Pagynevio k.

16. Feliksas Mykolaitis, iš Pagynevio k.

17. Alfredas Teršalskis, iš Zacišės k. (palaidojo savięji)

18. Aleksas Strankauskas, iš Šulciavos k.

19. Feliksas Macevičius, iš Šilainių k.

20. Adolfas Brazauskas, iš Šilainių k.

21. Vladas Noreika, iš Zacišės k.

22. Juozas Noreika

23. Antanas Peleckas-Kalnelis.

Partizanai, žuvę 1945 m. vasario 15 d. Lenčių miške ir kitur

1. Vladas Pabarčius-Vladelis, g. 1915 m. Pakarklių k.

2. Vincas Kemzūra, Šilainių k.

3. Julius Kemzūra, Šilainių k.

4. Boleslovas Bartkus.

5. Jonas Beržinskas, g. 1924 m. Kalniškių k.

6. Zenonas Butkus, g. 1921 m. Kalniškių k.

7. Antanas Galinauskas, g. 1926 m. Pagynevės k.

8. Kazys Gvildys, g. 1900 m. Ariogalos vls.

9. Bronius Mažeika, iš Ilgižių

k.

10. Klemensas Poška, iš Ilgižių k.

11. Ignas Vainauskas, g. 1905 m. Lenčių k.

12. Alfonsas Blėdis

13. Zigmas Židelis, iš Montviliškio k.

14. Vladas Lebedys, g. 1919 m. Rukų k. Žuvo Mitriaus sodyboje

15. Karolis Morkys, ž. 1945 03 24 Lenčių k.

16. Justinas Puidokas, iš Ažytinų k.

17. Kazys Bandžius, iš Doviškių k.

18. Stasys Kvedaras, iš Šmotiškių k.

19. Antanas Kvedaras, iš Šmotiškių k.

20. Feliksas Brazauskas, iš Šilainėlių k. Ž. 1947 ar 1948 m.

21. Aleksas Barzauskas, iš Šilainėlių k.

22. Lisius, ž. 1947 ar 1948 m.

23. Antanas Paliūnas, ž. 1949 01 14 Lenčių miške

24. Vaitickūnas, ž. 1949 01 14 Lenčių miške

25. Vaitickūnas, ž. 1949 01 14 Lenčių miške

26. Kazys Noreika, ž. 1949 01 14 Lenčių miške

27. Urba, ž. 1949 01 14 Lenčių miške

28. Juozas Paliūnas, ž. 1952 10 02

29. Stasys Gražinskas-Vanagas, 1946 vasarą stribo Jono Montvilos užmuštas Šulaičiuose

30. Aleksandra Kaupaitė, ž. Lenčių miške

31. Vladas Kavaliauskas, g. Vosbučių k. Ž. 1949 m.

32. Alfonsas Kavaliauskas, g. 1925 m. Vosbučių k. Ž. 1949 m.

33. Antanas Kavaliauskas, g. 1930 m. Vosbučių k. Ž. 1950 m.

34. Adolis Aidulis iš Žostautų k.

35. Romas Šukevičius, g. 1920 m. Ž. 1950 m. prie Rūko ež.

36. Jonas Kučinskas iš Rūkų k.

37. Algirdas Masys iš Rūkų k.

38. Vladas Kuročka-Dūdelė

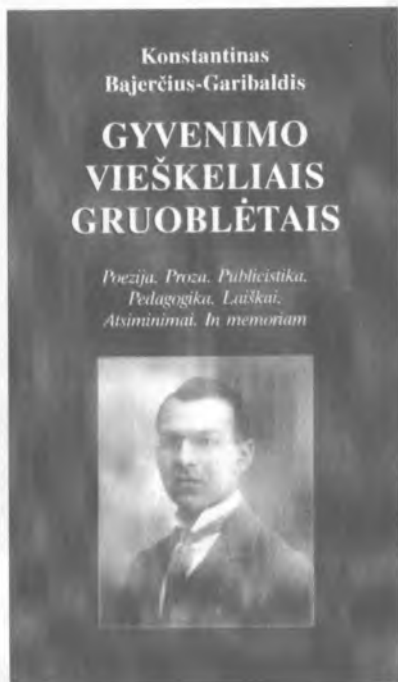
39. Algirdas Butvilas iš Pilionių k.

40. Antanas Kielė-Paukštis.

Zuzana Zimaitienė

NAUJOS KNYGOS

Rašytojas, pedagogas, visuomenės veikėjas, rezistencinės kovos dalyvis, turėjęs Garibaldžio slapyvardį, 1946 m. buvo nužudytas Alytaus kalėjime. Leidinyje pateikiama jo grožinė kūryba, pedagogikos ir publicistikos straipsnių, kurių dalis iki šiol bu-

vo nespausdinti. Knyga skiriama plačiai skaitytojų auditorijai, ypač pedagogams, kultūros darbuotojams, rezistencinės kovos dalyviams, visuomenės veikėjams ir visiems tiems, kurie iš praeities semiasi stiprybės savo darbams.

Šis leidinys skirtas pažymėti tautos mokytojo, laisvės šauklio ir kankinio Konstantino Bajerčiaus 100-osioms gimimo metinėms, kad vardas liktų širdyse tų, dėl kurių jis gyveno, kūrė ir didvyriškai žuvo.

PAVARDŽIŲ RODYKLĖ

Aidukai 42
 Aidukaitė Bronė 49
 Aidukaitė Elnutė 49
 Aidukaitė Zosė 49
 Aidukas Adomas 48
 Aidukas Antanas, sl. Katinas 22, 41, 50
 Aidukas Antanas 50
 Aidukas Jonas 48, 50
 Aidukas Juozas 48
 Aidukas Julius 12, 38
 Aidukas Pranas 5
 Aidukas Povilas 48
 Aidukas Stasys 22, 50
 Aidukas Vytautas 5
 Aidulis Adolis 250
 Aldukevičiai 235
 Aldukevičienė 235
 Aldukevičius Vytautas 234
 Aleliūnaitė-Bernatonicė Veronika 117, 154, 156-157
 Antanėlis 12-13
 Anza Kostas, sl. Suomis 238
 Anzicė Marija, sl. Tulpė 238-239
 Apšega Albertas 49
 Arūnas, žr. Lukša A.
 Arūnas Vladas 15
 Austrevičius 202
 Azarevičius 200

 Bajerčius Konstantinas, sl. Garibaldis 250
 Baltrūnas Juozas 21, 24-25, 36, 44
 Bandžius Kazys 249
 Banionis 241
 Banys Bronius 104-105
 Baritonas, žr. Pečiulis Antanas
 Barkovskij Hari 106
 Baronas 48
 Bartkus Boleslovas 249
 Bclovas 235
 Berija 108
 Bernatonis Jonas 145, 152, 155, 159, 163-164, 167, 178, 180
 Bertašiūnas 230
 Beržinskas Jonas 249
 Bijūnas 227, 229-230, 232
 Bimba 143
 Biriukas Alfonsas 46, 52-53
 Biškauskas Alksas 13, 19, 28, 36, 44

Biškauskas Kazys 22
 Blaževičius J. 39
 Blėdis Alfonsas 249
 Boržas 50
 Brazauskas Adolfas 249
 Brazauskas Alksas 249
 Brazauskas Feliksas 249
 Brazdys 191
 Breivė, žr. Gaidauskas Jonas
 Burba 202
 Burncika Julius 50
 Butkus Albertas 247
 Butkus Zenonas 249
 Butvilas Algirdas 250
 Buzas V., sl. Vytautas 239-240
 Buzeliauskas Gintautas 105

Čiriūnas Petras 47-48, 50
 Čižikas 198, 200

Dalbokas Viktoras, sl. Vyturis 247
 Dalonskis Stepanas 104, 107-108, 115
 Dapšys Jonas 50
 Dapšys Juozas 31, 50
 Dapšys Jurgis 31-32, 50
 Dapšys Kazys 14, 42-43, 48, 50
 Dapšys Vladas 50
 Daujotis Kazys 105
 Diržys Juozas 101, 105
 Drašutis 28, 64
 Dušanskis 240

Čmiliauskas 219

Engelsas 9
 Erodas 40

Gaidauskai 228
 Gaidaukas Jonas, sl. Breivė 228, 230
 Galinauskas Antanas 249
 Galkinas 214-215
 Garolis Anatolijus 247
 Gavrilovas 201
 Gedvilas 228
 Gelumbauskas Povilas 194
 Geniušas Algis 75-76, 100-101, 105, 110
 Gogeliai 49
 Gogelis Gintaras 50
 Grabauskaitė Kazimiera 51-52
 Grabauskas 32

Grafas 238
 Graičiūnas Vytautas Andrius 243
 Gražinskas Stasys, sl. Vanagas 246-247, 250
 Griciūtė Aurelija 236
 Grižas Bronius 50
 Grižas Jonas 47-48, 50
 Gudžiūnas Antanas 105
 Gužauskas Brunonas 241

 Inčiūra Antanas 18, 39-40, 50, 64
 Išganaitis Juozas, sl. Dėdė 237-238, 240
 Ivanauskas Antanas 241

 Jakclaitis Vytautas 105
 Janauskas 186
 Jankauskas 20
 Jankauskas Jonas 247
 Jurkevičius 8-10, 12
 Jusčienė Zosė 227
 Jusčius Aleksas 226, 229, 233
 Juškevičius Leonas 191, 195

 Kajokas Sigitas, sl. Kovas 237
 Kanišauskas Antanas 91
 Kanonenko 214
 Kantautas Bronius 75
 Karosas Antanas 48
 Kasperavičius Juozas, sl. Visvydas 228, 230
 Katalynas Juozas 193
 Katinas 238
 Kaupaitė Aleksandra 250
 Kavaliauskas Alfonsas 250
 Kavaliauskas Antanas 250
 Kavaliauskas Vladas 250
 Kavoliūnas Albinas 49, 69-72, 74-75
 Kavoliūnas Alfonsas 49
 Kavoliūnas Antanas 34, 48
 Kavoliūnienė K. 21
 Kavoliūnaitė Paulina 49
 Kavoliūnaitė Pranutė 34, 43, 49
 Kavoliūnienė Ona 30, 34, 40, 48
 Kazlovskij 58
 Kemzūra Julius 249
 Kemzūra Vincas 249
 Kerbelis 196
 Keršulis Antanas 105
 Kiečė Antanas, sl. Paukštis 250
 Kliba Aleksas 247
 Klimanskas Aleksas 247

Klimavičius K. 191-192
 Kontrimas Bronius 76, 100, 105, 110
 Krikščionas Jurgis
 Krikščionienė Albina 240
 Kručas 33
 Kučingis Antanas 75
 Kučinskas Jonas 250
 Kuindži 215
 Kulikauskas Antanas 101, 105
 Kunigaikštis, žr. Vabalas Vytautas
 Kuročka Vladas, sl. Dūdelė 250
 Kuzmickas P. 83
 Kvedaras Antanas 249
 Kvedaras Stasys 249
 Kvietkauskas Antanas 18
 Kvietkauskas Petras 16, 29, 48

Lapė 17
 Laurinavičius Petras, sl. Trimitas 240
 Lebedys Vladas 244, 249
 Leninas 9
 Lisius 249
 Liutkevičius H. 247
 Luckus 198, 200, 202
 Lukošius Jonas 22, 50
 Lukošius Juozas 6
 Lukošienė Juzė 29-30, 47-48
 Lukša Antanas, sl. Arūnas 239-241

Macevičius Feliksas 249
 Mackeliai 202
 Mackelis 201-202
 Mačinskas Antanas 101, 105
 Magyla Kazys 31
 Magyla Petras 22
 Marcinkevičius Jonas, sl. Trimitas 240-241
 Markevičius Antanas 238
 Marksas 9
 Markuška 41, 50
 Martinaitis 105
 Masys Algirdas 250
 Mavruča A. 80
 Mažeika Bronius 249
 Mažyliai 33
 Mažylis Jonas 31-34, 50
 Mažylis Pranas 22, 33, 48
 Mažulytė Elcūtė 49
 Midvikis 228
 Mikaila Vincas 193
 Miknevičius Vytautas 105

Mindaugas 228-229, 232
 Miškinis Antanas 75, 91-92, 94, 100, 105, 110
 Mitkus V. 238
 Mitrius 249
 Mykolaitis Feliksas 249
 Mykolaitis Stasys 249
 Mykolaitis Vacys 249
 Molis 194
 Molotovas 9
 Montvila Jonas 247, 250
 Morkys Karolis 249
 Mozcris Antanas, sl. Perkūnas 223, 230

Navickas Viktoras 104-105
 Navickas 234
 Noreika Juozas 249
 Noreika Kazys 244, 249
 Noreika Vladas 249

Pabarčius Vladas, sl. Vladelis 244-249
 Paleckis Justas 143-144, 150
 Palionis Antanas 51-52
 Paliūnai 246
 Paliūnai Antanas 249
 Paliūnas Juozas 249
 Palskis Jonas 18-19
 Pantera, žr. Pukelis Bronius
 Paškevičius 40
 Patackas Vincas 197-198, 200-202
 Patackienė 201
 Pažmeckas Virgilijus 105
 Pečiukonienė Veronika 236
 Pečiukonis Algirdas 236
 Pečiukonis Vytas 238
 Pečiukonis Kazimieras Algirdas, sl.
 Putinas 236-241, 243
 Pečiulionis M. 92
 Pečiulis Antanas, sl. Baritonas 237-238
 Pečkus Jonas 15, 48
 Pečkutė Bronė 49
 Peleckas Antanas, sl. Kalnelis 249
 Perkūnas, žr. Mozcris Antanas
 Perkūnienė Stašė 27
 Petraška V., sl. Šturmas 196
 Petrauskas 228, 234
 Petuchovas Borisas 81
 Piluckas Petras 105
 Pyplys Kazimieras, sl. Mažytis 240
 Plechavičius P. 14

Pocius Leonas 225
 Poška Klemensas 249
 Poškai 200
 Poškus Jonas, sl. Rolandas 240
 Povilonis Zigmas 241
 Prancevičius 198, 200-201
 Prudnikovas 235
 Pšigockis 198, 200-202
 Puidokas Justinas 249
 Pukelis Bronius 233, 235
 Pukenis Vladas 65
 Puknys V. 75
 Putinas, žr. Pečiukonis Kazimieras
 Algirdas
 Pužas 225

Ramoška Feliksas 247
 Rampelbergas Čarlis 211, 213
 Raskuriakovas 63
 Raulinaitis Juozas 241
 Rimkienė Albina 13
 Rimkus 12-13
 Rimkus Petras 50
 Rimkus Vladas 30, 32, 38, 50

Salelionis 220
 Samulienė Bronė 115
 Samuoliai 33
 Samulis Pranas 30, 32, 50
 Selvenis 229
 Selcnytė 229
 Senkutė Ancelė, sl. Pušėlė 240
 Senuta 193
 Serebriakovas 54, 57
 Slanina Alfonsas 101, 105, 111-112
 Slavinskai 200
 Smctona Antanas 231
 Sprindys 105
 Staleriūnas Alfonsas 105
 Stalinas 9, 97, 107-109, 196, 211, 215, 217, 229
 Stankauskas Aleksas 249
 Stankevič 82
 Stankevičius Zenonas 88-89, 105
 Stanulis 202
 Starkus Antanas, sl. Montė, Herkus, Blinda 15, 22-23, 33, 37, 39-44, 48-50, 64
 Starkus Feliksas 10, 12, 37
 Starkutė Vanda 49
 Starkuvienė 10

Stebulis 202
Stepas 238
Stradumskis 232
Strumskis Jonas, sl. Tumpa 244-245, 247
Svictkauskas Jonas, sl. Žvalgas 238
Svilainis Edvardas, sl. Dulkė 238, 240

Šakalys Stasys 46
Šalaševičius Bronius 105
Šaulinskaitė Ancelė 49
Šaulinskas Bronius 31, 47
Šaulinskas Bronius 30-31, 41-42
Šaulinskas Juozas 30, 48
Šcypilovas 192-193
Šidlauskas 69-71, 74-75
Šilingas 92
Šilinis Julius 31-32
Šližytė Vanda 8
Škarnulienė 200
Škarnulis 200
Šmigelskas Karolis 105
Šmirelis 105
Špikas K. 218
Štaras Augustinas, sl. Pūkis 247
Štuikys Antanas 247
Štuikys Stasys, sl. Linas 247
Šukevičius Romas 250
Šulcas 193

Tadevičius Jonas, žr. Pečiukonis
Kazimieras Algirdas
Tamkūnas 105
Teršalskis Feliksas 249
Tučius 38

Ulevičius Andrius 105
Urba 249
Urmanavičius 196

Vabalas Vytautas, sl. Kunigaikštis 237
Vaičius 47
Vainauskas Ignas 249
Vaitickūnas 249
Vaitickūnas 249
Vaitkevičius 202
Valenta 105
Valentukonis 201-202
Valinevičius Petras 65, 75, 100, 105, 111
Valys 105
Vasiliauskas P. 247

Vasiliauskas Petras 105
Vasneccovas 214
Vekteris 204
Vėsa Stasys 193
Viliūnas 219-220
Vizbaras Antanas 7, 9, 11-12, 15-16, 30, 48, 50
Vizbarienė Vladislava 49-50
Vorona N. 112-113

Zabulis, sl. Gogelis 23
Zakarauskai 227
Zaluba Vladas 45, 48
Zdanavičius Balys 193
Zimaitienė Zuzana 246, 250
Zinčėnka 209, 211, 213-214

Židclis Zigmas 249
Žičius Vladas 105, 108
Žičkus Steponas 227
Žvejys 238, 240

VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ

Adomynė 7-8, 39, 41, 44, 46, 50
Alksotas (Kauno priemiest.)
Alytus 191-192, 196-197, 201-202, 218-219, 250
Amerika 12
Antežeriai 247
Apribai 9, 50
Arminai 196-197
Ariogala 249
Ažytinai 249
Ažusieniai 6, 48, 50, 115

Baltarusija 34, 77, 114, 192
Barčiai 192
Baškirija 109
Batakiai 228, 230
Berlynas 106, 244
Betygala 247
Bigalių durpynas 7
Biržai 17, 68-69

Chabarovskas 218

Čikaga 243

Daugpilis 73

Dnieprovskis 212, 215, 217
Dovidiškės 249

Elektronai 193
Estija 204
Europos-Azijos siena 109
G

Garliava 238
Gricėnai 228, 234
Gricėpelkiai 228-229
Gučiūnai 16, 37
Gulbiškis 240

Ilgiziai 249

Jakutija 115-116, 202
Jicznas 192-193
Josvainiai 246
Juodupėnai 14, 91
Jurlinskas 197
Jurkupiai 50
Jūros upė 226

Kalėnai 232
Kaliningradas 114
Kalniškės 249
Kalvarija 237-238, 238
Kamajai 37, 40, 46, 52, 54
Katynė 211
Kaunas 15, 36, 45, 50, 74, 114-116, 152,
155, 193, 197-198, 200-202, 218-220, 237-
241, 247
Kazanė 114
Kemerovas 243
Kėdainiai 191, 244, 246
Kijevas 114
Klaipėda 74, 114, 191, 218
Komi ASSR 180, 195, 197
Komišlag 109
Kongas (dabar Zairas) 213
Kolyma 101, 210-211, 220
Kolymos upė 206
Kožva (Kožvinskij r.) 180
Krakės 244-248
Krasnojarsko kr. 111
Kuibyšėvas 109
Kupiškis 5, 8, 12-14, 16-17, 19-22, 24-28,
36, 38, 44, 60
Kurganas 109
Kuzmiškis 129, 132

Latvija 204
Lauksargiai 225-226, 228-229, 231-233,
235
Lazdijai 191, 236-237
Lenčiai 249
Lenčių miškas 246, 248-250
Leningradas 204
Lepšiai 123
Lietuva 5, 7-8, 10, 13, 23, 30, 33-35, 37-39,
49, 54, 57, 75, 78, 85, 89, 92, 104, 113-115,
127, 159-161, 167, 174, 191-192, 196-198,
201, 203-204, 218-219, 225, 227, 229, 231,
236, 240-241, 243
Lukiškės 161, 204

Maccikai 52
Magadanas 204-206, 208, 210-212, 215,
218-219
Malinauskai 38
Marijampolė 74, 192, 194
Maskva 13, 62, 77, 98, 108, 114, 145, 148-
149, 166, 182, 208, 219
Mėliūnai 30, 33, 38, 40, 45, 48, 50
Molainiai 123, 129
Molodečnas 77
Montvuliškis 249
Mordovija 75, 108-110, 112
Morkūniškis 131
Mozcriškės 227

Naujasodė 37, 50
Nemakščiai 105
Nemunas 225
Nevėžis 136-137
Norkiškė 228
Nuskėnai 247

Obonyš 22-23, 39, 48-50
Olžėrasas 243
Omskas 109, 113

Pabaltijys 242
Pagėgiai 225, 229, 232
Pagynėvė 249
Paliečiai 244
Pakarkliai 249
Pandėlys 28
Pancėvėžys 7-8, 12, 21-22, 24-25, 34, 50,
64-65, 73, 75, 117-121, 123-126, 128-129,
131, 134-135, 145, 150, 152-154, 158, 164,

168, 178, 184-186, 188
Pašuvys 274
Pečiora 76, 152-153, 158,
160, 162-166, 168-172,
172-177, 179-189
Permė 197
Petrašiūnai (Kauno m.
rajonas) 115
Petropavlovskas 109
Piktupėnai 232
Pilionys 250
Pilviškiai 88
Potma 108
Pravieniškės 21, 35, 73
Prancūzija 80
Prickulė 229
Pukniai 21-22, 31
Pušynės miškas 247
Pužai 228
Puželiai 228

Radviliškis 73, 113-115
Ramygala 127
Rasų kapinės 73
Rapacko dvaras 8, 31-33
Ryga 115
Rokiškis 36-37, 51-52, 54,
57-58
Rostovas 116
Rudamina 236-237
Rukai 249
Rusija 67
Rūkų k. 250
Rūko č. 250

Salos 11, 46, 51, 53
Sangrūda 237
Scirijai 204
Senkečiovka 115
Sibiras 8, 20, 49, 68, 117,
204, 223, 233, 241, 243
Simnas 193-194, 197, 202
Stetiškiai 117, 123, 157,
165, 169-171
Skapiškis 11-12, 16-19, 26-
28, 30, 50
Smilgos upelis 244
Spokojnoje 206, 214
Subačius 25-26
Sverdlovskas 242

Svėdasai 38, 40-41, 49, 65
Šakių k. 226, 229, 231, 233
Šetckšnos upė 15-16, 31-32
Šiaudinė 228-229
Šiauliai 113, 133, 228
Šiaurė 62
Šilainėliai 249
Šilainiai 244, 247, 249
Šilainių pušynas 248
Šilutė 225
Šimonių giria 12, 38
Šimonys 12-13, 15, 32, 34,
38, 40, 44, 49
Šmotiškės 249
Šulaičiai 246-247, 250
Šulciava 249
Šušvės upė 247
Šveicarija 197
Šventėžeris 191

Tabariškės 238
Tarybų Sąjunga (Sovietų
Sąjunga) 151, 155, 163,
215
Tauragė 223, 225-226, 228-
230
Telšiai 114
Tilžė 225, 228
Tiumenė 242
Tolimieji Rytai 204
Totorių giraitė (prie
Vederiškių k.) 48

Ufa 109
Ukraina 114-116
Uralas 109, 114, 162
Utena 123

Ūdrija 196

Vainutas 233
Vanino uostas (prie
Ochotsko jūros) 204
Vakarai 12-13
Varanovo 192
Varėna 192
Vederiškiečiai 9, 29-30, 33,
41, 48, 50
Vilainiai 10

Vilkyškiai 232
Vilnius 50, 69, 73, 75-77,
114, 124, 138, 141, 147,
151-152, 155-156, 172, 177,
179, 191, 193, 204, 233,
236
Vizbarai 29, 48
Vosbučiai 250
Vokietija 22, 30, 35
Volga 109
Vorkuta 76, 193, 197

Zacyšė 249
Zarasai 36
Zubiškės 14, 18, 39, 50

Žemaitija 19, 124
Žygaiciai 227, 232
Žostautai 250
Žukai 231-232

35

947,45.08
L2-148

